POLIROM

Martin McCauley

RUSIA, AMERICA și războiul rece 1949-1991

HISTORIA

Colecţia HISTORIA este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu

Activitatea lui Martin McCauley este extrem de vastă: a fost *Senior Lecturer* în ştiinţe politice (1985-1998) şi preşedinte al departamentului de ştiinţe sociale (1994-1995) la School of Slavonic and East European Studies, University of London; *Visiting Lecturer* la University of Kent (1986-1988); *Volkswagen Research Fellow*, la Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien. Cologne, Germania (1989-1990); preşedinte la Ford Foundation Research and Development Committee (1984-1997); preşedinte la National Association of Soviet and East European Studies (1986-1989); preşedinte la British National Association of Slavonic and East European Studies (1989-1990). În paralel cu activitatea academică, este şi consilier al unor companii ce investighează posibile investiţii în Rusia, Ucraina, Bielorusia, statele baltice, Georgia, Kazahstan, Polonia, Republica Cehă, Slovacia şi Ungaria.

Martin McCauley, *Russia, America and the Cold War, 1949-1991*

© Addison Wesley Longman Limited 1998

This translation of *Russia, America and the Cold War, 1949-1991*, First Edition is published by arrangement with Pearson Education Limited.

© 1999 by POLIROM Co S.A. Iaşi, pentru prezenta traducere

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. Box 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale :

McCAULEY, MARTIN

Rusia, America şi războiul rece, 1949-1991/ Martin McCauley;
trad. de Mihaela Barbă; studiu introductiv de Ion Ciupercă – Iaşi : Polirom, 1999

200 p., 24 cm – (HISTORIA)
Tit. orig. (eng.): *Russia, America and the Cold War, 1949-1991*

ISBN: 973-683-347-X

I. Barbă, Mihaela (trad.)
II. Ciupercă, Ion (pref.)

CIP : 94(100)"1949/1991"
327.54(100)"1949/1991"

Printed in ROMANIA

Martin McCauley

RUSIA, AMERICA ȘI RĂZBOIUL RECE, 1949-1991

Traducere de Mihaela Barbă
Studiu introductiv de I. Ciupercă

POLIROM
1999

CUPRINS

Războiul rece sau lumea între o pace ratată şi un război nedeclarat (1945-1990) 9
Prefaţă la ediţia în limba română 25
Introducerea Colecţiei de Studii Istorice 29
Nota editorilor 29
Note asupra surselor bibliografice 30
Note asupra textului 30

PARTEA ÎNTÎI
CADRUL GENERAL

Capitolul 1 - PERSPECTIVĂ ASUPRA RĂZBOIULUI RECE 33
Primul război mondial 34
Politica pe marginea prăpastiei 36
Destinderea 37
Al doilea război rece şi sfîrşitul războiului rece 37
Caracteristicile războiului rece 39

PARTEA A DOUA
ANALIZA DESCRIPTIVĂ

Capitolul 2 - PRIMUL RĂZBOI RECE: 1949-1953 47
Blocada Berlinului 47
China 49
NSC-68 50
Războiul din Coreea 52

Capitolul 3 - CĂTRE MARGINEA PRĂPASTIEI ŞI ÎNAPOI: 1953-1969 57
În căutarea unui nou tip de relaţie 57
Hruşciov preia conducerea 58
Conferinţa de la Geneva 60
Revoluţia maghiară 61
Asia 62
Orientul Mijlociu 64

Alte state din lumea a treia ... 66
Politica pe marginea prăpastiei: Berlin ... 67
Politica pe marginea prăpastiei: Cuba ... 72
Războiul din Vietnam ... 74

Capitolul 4 - DESTINDEREA: 1969-1979 ... 77

Construind un nou tip de relaţie ... 77
Un preşedinte nou - o viziune nouă ... 78
China schimbă taberele: apropierea faţă de America ... 80
SALT ... 81
Dezamorsarea problemei germane ... 82
Orientul Mijlociu ... 82
Schimbarea agendei de lucru o dată cu preluarea puterii de către Ford ... 85
Africa ... 86
Acordul de la Helsinki ... 88
Un preşedinte nou seamănă confuzie ... 89
Carter şi Brejnev semnează acordul SALT II şi cam atît ... 91

Capitolul 5 - AL DOILEA RĂZBOI RECE: 1979-1985 ... 93

Destinderea nu satisface aspiraţiile americane ... 93
Rezultatele amestecate ale administraţiei Carter ... 94
Decizie dezastruoasă a administraţiei de la Moscova: intervenţia în Afganistan ... 95
Carter, Brzezinski şi al doilea război rece ... 96
Un nou preşedinte şi un nou început ... 97
Andropov şi Reagan: ocazii ratate ... 99
Eşec şi succes pentru America ... 101
Terenul este pregătit pentru relaţii mai bune cu Rusia ... 102
Reagan îmbunătăţeşte relaţiile cu China ... 103

Capitolul 6 - NOUA GÎNDIRE POLITICĂ ŞI SFÎRŞITUL RĂZBOIULUI RECE: 1985-1991 ... 105

Noua gîndire politică ... 105
Întîlnirile Gorbaciov - Reagan ... 107
Relaţia Bush - Gorbaciov se dezvoltă lent ... 112
Gorbaciov şi Europa: casa noastră comună ... 115
Unificarea Germaniei ... 116
Gorbaciov şi Europa de Est ... 118
Gorbaciov şi China ... 119
Dificultăţile interne ale lui Gorbaciov îi creează probleme lui Bush ... 120
Războiul din Golf conduce la o politică unitară a marilor puteri ... 122
Dificultăţile lui Gorbaciov se amplifică ... 123
Ultima întîlnire ... 126
Puciul moscovit şi urmările sale ... 127

PARTEA A TREIA
EVALUAREA

Capitolul 7 – SECOLUL XX: O PRIVIRE GENERALĂ 131

Surse de ostilitate între marile puteri 136
De ce a ajuns America să garanteze securitatea vest-europeană? 138
De ce Rusia şi America au devenit eterni rivali? 140
O lecţie dură pentru marile puteri: responsabilităţile 142
Există vreo legătură între o bună guvernare şi prosperitatea economică? ... 143
A fost inevitabilă creşterea arsenalelor nucleare? 144
De ce s-a sfîrşit războiul rece? 145
Doctrina schimbată a Americii 146
Au fost Statele Unite o putere imperialistă? 147

PARTEA A PATRA
DOCUMENTE

Cronologie 177
Bibliografie 187
Hărţi 196

Războiul rece sau lumea între o pace ratată și un război nedeclarat (1945-1990)

După al doilea război mondial, lumea şi mai ales Europa au stat parcă suspendate între o pace imposibilă şi un război improbabil.

Preocupaţi să sesizăm elementele esenţiale care ne ajută să vedem mai bine şi să cuprindem mai deplin, trebuie să admitem că unul dintre acestea se referă la prăbuşirea Marii Alianţe victorioase împotriva puterilor Axei ; disensiunile, previzibile, între Uniunea Sovietică şi Aliaţi îşi pun amprenta asupra relaţiilor internaţionale de-a lungul a peste jumătate de secol. Aceste disensiuni influenţează calitatea păcii şi îmbie istoricul să se gîndească la faptul că asistă la desfăşurarea, într-o formă specifică, a celui de-al treilea război balcanic extins la scară mondială.

Părerile istoricilor sînt convergente în mai multe privinţe, şi anume : că este vorba de o stare conflictuală globală, care ia forma unei păci ratate printr-un război nedeclarat ; de un război civil al rasei umane, s-a scris ; de un război între sisteme social-politice ; de un război al nervilor, care creează o situaţie în care nu este vorba nici de război, nici de pace sau de o stare de pace prin teroare. Se admite, de asemenea, că s-a evitat, totuşi, al treilea război mondial şi că aceasta s-a realizat printr-un comportament condiţionat al celor două superputeri protagoniste (SUA şi URSS), fiecare aflîndu-se sub povara propriului imperiu ; că, de-a lungul perioadei, protagoniştii au dovedit adeseori erori de percepţie şi diagnostic, gata să prăbuşească planeta într-o apocalipsă termonucleară.

Toate aceste aspecte şi altele neenunţate le cuprindem, de regulă, în sintagma *război rece*, una de o complexitate remarcabilă, incluzînd şi ambiguităţi, şi aspecte controversate. Complexitatea realităţilor reunite în noţiunea de *război rece* riscă să contribuie la înscrierea acesteia în categoria celor care se banalizează : toată lumea le foloseşte şi, la rigoare, foarte puţini ştiu adevărata semnificaţie. Este suficient să spunem că analiza oricărei probleme a relaţiilor internaţionale între anii 1945 şi 1991 nu se poate sustrage traversării implicaţiilor *războiului rece* şi motivul este că *războiul rece* caracterizează o etapă a sistemului relaţiilor internaţionale : este un mod de a fi al acestui sistem.

Literatura despre *războiul rece* este de-a dreptul copleşitoare : acoperă deopotrivă parte a istoriei contemporane (cea care se poate sprijini pe probe din arhivele deschise) şi ceea ce numim *istorie imediată* *.

* Istoria imediată este aceea care formulează păreri bazîndu-se *pe probele care există*. Dată fiind explozia informaţiilor la care asistăm şi metodele moderne de conservare şi prelucrare a informaţiei, istoria imediată, prelungire numai a celei contemporane, are credibilitate. În mediul francez există specialişti în istoria imediată : Jean-Français Soulet, profesor de istorie contemporană la Universitatea Toulouse Le-Mirail [20 : 474]

Războiul rece a cuprins planeta mai complet decît celelalte războaie ale secolului, dar nu a înregistrat în toate zonele aceeaşi intensitate. Ne propunem să insistăm mai ales asupra dimensiunii lui europene şi motivele sînt mai multe. În Europa a început şi tinde să ia sfîrşit *războiul rece*. Problema germană s-a aflat în epicentrul acestui fenomen şi astfel se explică de ce unii istorici prezintă tendinţa plasării axei principale pe această problemă şi, de aici, tendinţa evaluării *războiului rece* mai ales din această perspectivă. Evident, ca români şi ca europeni, *războiul rece* ne-a prins în raza efectelor sale. Am împărtăşit soarta întregii zone a Europei de Est, „alunecată" în sfera sovietică de influenţă. Din celălalt unghi, al cursei înarmărilor nucleare, cu „logica nucleară" aferentă, România, ca stat naţional, a resimţit, alături de alte state, mai ales cele mici şi mijlocii europene, presiunile exercitate asupra ideii de suveranitate naţională.

Nu numai că *războiul rece* n-a cuprins uniform planeta, dar şi literatura consacrată lui prezintă eterogenitate din multe puncte de vedere : calitativ, cantitativ şi din acela al circulaţiei cărţii.

Blocarea circulaţiei normale a oamenilor, bunurilor şi ideilor/cărţilor pe durata celui de-al doilea război mondial s-a prelungit de-a lungul *războiului rece* ; şi astfel se explică de ce frecvenţa cărţii asupra *războiului rece* în mediul românesc prezintă diferenţe în raport cu cel occidental. Dimensiunea ideologică a *războiului rece* presează asupra dezbaterii libere a ideilor şi efectele sînt mai ample în blocul sovietic din care am făcut parte.

Căutarea şi explicarea sensurilor evoluţiei evenimentelor acestei perioade are pentru istoric ceva comun cu munca geologului, care, preocupat să explice mişcările telurice, se uită mai atent la dinamica plăcilor tectonice decît la flora şi fauna existente la suprafaţă... Acest mod de a percepe statutul profesiei solidarizează spontan specialistul în probleme de istorie contemporană şi imediată cu specialiştii altor perioade ale istoriei, pînă la paleolitic.

Pentru a ne mişca cu mai mare dezinvoltură „în orizontul" temei – acesta este sensul observaţiilor noastre : *o introducere la...* (prolegomene) – răspunsul la întrebarea *ce este războiul rece* nu poate fi ocolit. Încercarea de a defini un fenomen atît de complex putînd fi şi contraproductivă, am ales calea iluminării aspectelor care, reunite, conturează fenomenul în ansamblu.

Este cunoscut faptul că Bernard Mannes Baruch (1870-1965), consilierul financiar al preşedinţilor Wilson şi Roosevelt, într-un discurs rostit în Columbia (Carolina de Sud), la 16 aprilie 1947, caracteriza starea relaţiilor internaţionale drept *război rece*. Baruch, ajutat de o carte semnată Walter Lippmann, a rămas să fie considerat drept inventatorul expresiei. Cu experienţa lui atît de vastă şi nu numai în cele financiare, va fi ştiut el, poate, că Don Juan Manuel de Castille et Leon, în secolul al XIV-lea, inventase expresia pentru a descrie conflictul din Spania între creştini şi musulmani ; un conflict în care ostilităţile au început fără declaraţie de război şi s-au sfîrşit fără tratat de pace [8 : 146]. Nu întîmplător, istoricii care analizează dimensiunea psihologică şi mai ales ideologică a *războiului rece* recurg la compararea presiunii Uniunii Sovietice asupra Occidentului cu aceea exercitată de musulmani, cu secole în urmă [19 : 4].

Aşadar, este vorba de o stare conflictuală instalată în relaţiile internaţionale şi care trebuie evaluată în mai multe dimensiuni, dintre care amintim, într-o ordine, ea însăşi semnificativă: dimensiunea *ideologică, psihologică* şi cea *militară*. Toate trei sînt reperabile în analiza *războiului rece*; nici una nu dă seamă prin ea însăşi de esenţa fenomenului. Iată, spre exemplu, există dimensiunea militară, concretizată în cursa aberantă a înarmărilor, inclusiv şi mai ales a înarmărilor nucleare. Dimensiunea psihologică asupra căreia vom insista în altă parte se conturează mai ales în corelaţie cu această cursă a înarmărilor; or, tocmai neîmplinirea - din fericire pentru planetă şi pentru speţa umană – acestei dimensiuni militare lasă caracterizarea de război „rece" în opoziţie cu cel „cald", din care lumea abia ieşise: al doilea război mondial. Dintre întrebările fundamentale formulate de cercetătorii *războiului rece*, mai multe [vezi şi 6: VII; 23: 13 etc.], una prezintă interes pentru noi în acest moment: de ce n-a izbucnit cel de-al treilea război mondial, în ciuda tensiunilor fără precedent între superputeri, după 1945?

Menţinînd observaţiile noastre sub incidenţa întrebării: ce este *războiul rece*, pentru mai multă claritate, ne raportăm acum la o altă serie de întrebări: *cînd şi cum* a început? Cît a durat? Cine l-a purtat? Cînd s-a sfîrşit, dacă s-a sfîrşit?

Ne alăturăm cercetătorilor care apreciază începutul şi sfîrşitul *războiului rece* ca avînd un caracter procesual şi, de aici, diversitatea părerilor, ea însăşi semnificativă şi fascinantă. Deocamdată, să observăm că *războiul rece* exista înainte de a se fi oficializat. Plasarea la date mult diferite a începutului *războiului rece* ţine de focalizarea atenţiei asupra premiselor fenomenului, privite din perspectiva uneia dintre dimensiunile discutate mai sus.

Un Geoffrey Barraclough, reputat istoric medievist britanic, spre exemplu, ne previne asupra riscului simplificării excesive a fenomenului *războiului rece*, văzut doar ca un conflict ideologic: „aşa-numitul «război rece», scria Barraclough, îşi are originea în noua constelaţie a puterilor care a prins contur la începutul secolului XX" [1: 102-105]. Istoricul se referă la sprijinul reciproc pe care şi-l acordau Statele Unite şi Rusia, în Oceanul Pacific, împotriva prezenţei agresive a Marii Britanii.

Tot ca urmare a concentrării atenţiei asupra dimensiunii ideologice, A. Fontaine şi Yvan Vanden Berghe [2: 11] apreciază că începutul *războiului rece* coincide cu naşterea Uniunii Sovietice în urma victoriei bolşevicilor în Revoluţia rusă din 1917; „o implacabilă provocare", va sintetiza G.F. Kennan.

Cînd Daniel Yergin [23: 9] plasează originea fundamentală a *războiului rece* „în interesele şi poziţiile statelor-naţiune, unităţi de bază ale politicii internaţionale", schimbarea de perspectivă este evidentă şi trimite la una dintre urmările *războiului rece*: erodarea ideii de suveranitate naţională, mai ales în Europa, axă spaţială fundamentală a fenomenului şi spaţiu care „a inventat lagărele de concentrare şi statul-naţiune organizat pentru război" [19: 4].

Cei mai mulţi cercetători ai fenomenului îl plasează după al doilea război mondial; îl văd ca o rezultantă şi o prelungire a acestuia, reactivînd astfel întrebarea remarcabilă a lui A.J.P. Taylor în legătură cu războaiele secolului XX: cum sfîrşesc războaiele? Între 1945 şi 1947 există declaraţii şi fapte care duc la recunoaşterea existenţei oficiale

a *războiului rece*. De asemenea, la sfîrşitul anilor '80, după 1989, se recunoaşte existenţa faptelor şi declaraţiilor care îndreptăţesc aprecierea că *războiul rece* a luat sfîrşit, sfîrşitul avînd tot un caracter procesual.

Ca urmare, perioada dintre 1945 şi 1990 se constituie într-o fază cu totul specială a relaţiilor internaţionale, specificul fiind dat de tensiunile acumulate între două superputeri recunoscute drept protagoniste ale *războiului rece* : Statele Unite şi Uniunea Sovietică. Ambele superputeri pot fi îndreptăţit considerate ca situîndu-se în tradiţia europeană. Ele constituie alianţe – adevărate imperii – care, s-a scris, se comportă ca veritabile baraje hidrotehnice gata să cedeze în anumiţi parametri de presiune ; în cadrul acestor alianţe, există iniţiative şi presiuni care, prin compunere, dau configuraţia *războiului rece*. Cazul Imperiului Britanic, în forma care supravieţuieşte după al doilea război mondial, poate fi relevant în speţă [9 : X]. Între aceste alianţe (Blocul Atlantic şi Blocul Sovietic ; contradicţia ia şi forma «marii schisme» Est-Vest) se acumulează tensiuni care adeseori îmbie la comparaţii cu fenomenele seismice şi la aprecierea că este conflictul cu caracterul global cel mai intens între cele cunoscute ; că este ultimul şi cel mai mare război civil european.

La rigoare, este vorba de un război ; de unul nedeclarat şi nefinalizat ; neîncheiat cu un tratat şi, ca urmare, caracterizat drept „rece". Esenţa războiului a fost concentrată de Karl von Clansewitz (1780-1831) într-o definiţie adeseori citată : «un act de violenţă destinat să convingă adversarul să se supună voinţei noastre. Violenţa, adică violenţa fizică (nu există violenţă morală în afara conceptelor de stat şi lege), este deci mijlocul ; scopul este impunerea voinţei noastre» [4 : 122-123].

„Părţile beligerante" exercită reciproc presiuni enorme. Natura acestor presiuni este complexă ; intensitatea diferă de la un moment la altul. Astfel se explică faptul că nu este impropriu să vorbim de mai multe războaie reci în unul singur ; de existenţa unor momente de tensiune maximă, gata să determine alunecarea spre al treilea război mondial ; de existenţa perioadelor de relativă acalmie, de-a lungul cărora partea sovietică a argumentat necesitatea *coexistenţei paşnice*, fără ca aceasta să însemne sfîrşitul *războiului rece*.

De cea mai mare importanţă sînt presiunile ideologice şi cele militare, presiuni care ne permit să vorbim despre dimensiunea ideologică şi militară a *războiului rece*. Dacă aceste presiuni sînt reciproce, cele mai discutate sînt cele exercitate de Uniunea Sovietică (blocul sovietic) asupra Occidentului.

Avînd în vedere faptul că *războiul rece* este cel mai încărcat ideologic dintre toate războaiele [20 : 9], analiza însăşi a confruntării ideologice poate face obiectul unui volum. Ne propunem să reunim cîteva observaţii, pentru care de mare importanţă sînt *locul* şi *unghiul* din/sub care analizăm. Astfel, ne atrage atenţia una dintre ipostazele *războiului rece* : aceea de rezultantă şi a unei neînţelegeri. Erori de percepţie la nivelul conducerii Statelor Unite şi Uniunii Sovietice, mai ales în anii imediat următori celui de-al doilea război mondial şi la începutul *războiului rece*, au adăugat ameninţări imaginare celor reale ; au contribuit la prelungirea fenomenului depărtării cuvîntului de realitate, unul frecvent în regimurile totalitare şi amplificat de propaganda beligeranţilor celei de-a doua conflagraţii mondiale [2a : *passim*].

Problema reală ţine de modul în care au perceput americanii ameninţarea sovietică în a doua parte a celui de-al doilea război mondial şi în anii imediat următori.

Curentul revizionist în istoriografia americană se îndoieşte, în anii '70, de faptul că clasa politică americană a înţeles realităţile Uniunii Sovietice, ţară cu «un regim despotic crud, grosier, birocratic, preocupat de reconstruirea unui vast teritoriu devastat de război». Conducătorii americani, scria Daniel Yergin, credeau că se găsesc în faţa unui inamic «angajat în cursa nesfîrşită pentru hegemonia mondială» [23 : 77]. Astfel se explică faptul că între actele incriminate ca purtătoare ale „toxinelor" *războiului rece* este receptat discursul lui Stalin, rostit la Balşoi (februarie 1946). William O. Douglas, judecător la Curtea Supremă, îi spune lui James Forestal, Secretarul Marinei, că discursul este «o declaraţie a celui de-al treilea război mondial» [14 : 66]. Alt act din seria celor aflate la originea *războiului rece* este discursul rostit de Winston Churchill la Fulton – Missouri (5 martie 1946). Este rîndul Moscovei şi al lui Stalin să aprecieze discursul drept «act periculos» şi «apel la război contra URSS». Mai mult, apelul lui Churchill către popoarele de limbă engleză este comparat cu teoria rasială practicată de Adolf Hitler. Sînt elemente indubitabile – şi vom mai repera şi altele – ale aprecierii *războiului rece* şi ca un produs al celui de-al doilea război mondial. Şi Lilly Marcou opinează că, la Stalin, neîncrederea devine certitudine în privinţa faptului că prietenii de ieri au devenit inamicii de astăzi. Pe partea cealaltă, la americani, incertitudinea a devenit obsesie în privinţa tendinţelor expansioniste ale URSS [14 : 72].

Şi mai semnificativă devine rezonanţa telegramei Kennan de 8 000 de cuvinte (februarie 1946), vestita „disertaţie telegrafică" [22 : 5-16]. Esenţa analizei ambasadorului american la Moscova constă în concluzia că ruşii nu ascultă decît de forţă ; iar ne aflăm în „siajul" efectelor celui de-al doilea război mondial, a cărui experienţă degajă concluzia că, în faţa regimurilor totalitare de talia celui naţional-socialist, unica soluţie era forţa. Interesant este faptul că George Frost Kennan însuşi, peste cîtva timp, citea telegrama cu un „amuzament exasperat" ; era surprins de efectele telegramei şi surpriza lui aminteşte de succesul neaşteptat de John Maynard Keynes pentru volumul *Consecinţele economice ale păcii* (1919). În 1978, G.F. Kennan constată că, datorită telegramei, s-a trecut prea uşor «de la dragostea necondiţionată la ura iraţională» [14 : 68].

În practica politică, eroarea de percepţie se prelungea, concretizîndu-se în acte politice cu urmări ; preşedintele Truman era insensibil la sugestiile reaşezării relaţiilor cu Uniunea Sovietică pe baze economice solide. Apoi, preşedintele Truman vede în criza iraniană (1946) una din primele manifestări ale *războiului rece*, un pericol pentru pacea mondială. Se vor fi căutat toate soluţiile negociate? Dialogul Byrnes (1879-1972), secretar de stat (iulie 1945-ianuarie 1947) – Molotov (1890-1986), ministru de externe (mai 1939-martie 1949) este, de asemenea, semnificativ. Byrnes : «De ce nu-mi spuneţi clar ce gîndiţi în problema germană» ; Molotov : «Uniunea Sovietică vrea, simplu, ceea ce a cerut la Yalta : 10 milioane de dolari reparaţii şi participarea la un condominium cvadripartit în Ruhr» [14 : 76]. Aşadar, punctul de vedere sovietic era exprimat clar şi economicos ; viitorul Germaniei şi maniera gestionării bombei atomice au constituit, în 1946, mizele majore ale împărţirii Europei şi a lumii.

Ideea de a înfrunta Uniunea Sovietică pe un teren invulnerabil şi inaccesibil – Europa de Est – apare cel puţin ca neinspirată ; pe timpul desfăşurării evenimentelor, Walter Lippmann (n. 1889), cunoscutul comentator american de politică externă,

observa că americanii n-aveau o armată terestră care să se opună Armatei Roşii în această zonă. Mai tîrziu, Isaac Deutscher, biograful lui Troţki şi Stalin, întăreşte afirmaţia şi adaugă, mirat de amplitudinea tensiunilor internaţionale ale începutului *războiului rece*, că, în Uniunea Sovietică, nici cel mai nerealist n-ar fi putut concepe o agresiune armată în acel moment. Or, se ştie, Stalin a fost un realist [5 : 622]. Alexander Werth, corespondent la *Sunday Times*, reţine observaţia lui Stalin că este posibilă colaborarea paşnică cu Occidentul ; că este posibil comunismul într-o singură ţară, una ca Uniunea Sovietică ; era în septembrie 1946. În luna decembrie a aceluiaşi an, Stalin îi mărturisea lui Elliot Roosevelt, fiul preşedintelui, că „un mare acord economic «ar constitui un pas important pe calea stabilirii unei păci universale»" [14 : 78].

Faptele sînt reevaluate ca *fapte* în istoriografia occidentală şi operaţiunea nu urmăreşte nicicum... reabilitarea lui Stalin, ci recuperarea adevărului. O întrebare – secvenţă de istorie contrafactuală – ar putea da de gîndit : ce relaţie există între aceste posibile erori de percepţie şi ritmul şi amplitudinea sovietizării Europei de Est ? Problema vinovăţiei, a răspunderilor pentru *războiul rece* este mult discutată şi controversată în istoriografie.

Atenţia noastră se concentrează de mai multă vreme şi din varii motive asupra istoriografiei Belgiei – ţară mică europeană destul de încercată în secolul XX. Paul-Henri Spaak (1899-1972) era cel care, la 28 septembrie 1948, în calitate de premier al Belgiei, rostea *Discursul spaimei*, la deschiderea celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale ONU ; un veritabil rechizitoriu făcut politicii URSS : „După ce am luptat în acest ultim război contra fascismului şi hitlerismului, nu înţelegem să ne supunem nici unei doctrine autoritare sau totalitare... Ştiţi care este baza politicii noastre ? Este spaima. Teama de dumneavoastră, de guvernul dumneavoastră. Teama de politica dumneavoastră" [7 : 242]. Premierul belgian explică faptul că nu este vorba de teama laşului, ci de aceea provocată de imperialismul sovietic care depăşeşte pe al ţărilor...

Mai tîrziu, la începutul anilor '90, în istoriografia belgiană, un titlu atrage atenţia : *O mare neînţelegere ? O istorie a războiului rece (1917-1990)*, de Yvan Vanden Berghe. Ideea esenţială a cărţii este că, la cel mai înalt nivel al conducerii superputerilor, s-a ştiut că cele două sisteme nu se vor ataca mortal ; că s-a ştiut şi nu s-a spus opiniei publice, aşa încît cursa înarmărilor apare superfluă şi marea neînţelegere se situează nu atît la vîrf, cît în marea masă a populaţiei ; că şi Statele Unite, şi Uniunea Sovietică s-au folosit deopotrivă de *războiul rece* pentru a rezolva grave probleme interne [2 : 10, 260 şi urm.].

Din această perspectivă, confruntarea ideologică îşi arată mai bine faţetele-i multiple. Martin McCauley a sesizat că două doctrine, ambele utopice, intră în coliziune : cea marxistă, a Uniunii Sovietice, şi *wilsonismul*, a Statelor Unite. Ambele presupuneau asigurarea hegemoniei superputerii purtătoare : ţările aflate în zonele de exercitare a influenţei imperiale vor fi folosite ca indicatori de scor în această confruntare, pentru a arăta cine a cîştigat partida. Iată esenţa *diplomaţiei de sumă zero* [15 : 96 şi urm. ; 14 : 60-61].

Ar trebui precizat că *războiul rece* s-a desfăşurat pe terenul valorilor ; a început pe temeiul constatării diferenţelor şi incompatibilităţii valorilor ; s-a încheiat prin

constatarea universalităţii şi comunităţii valorilor la cel mai înalt nivel al conducerii sovietice. Scăderea intensităţii componentei ideologice a dus la dezintegrarea imperiului ideologic supraînarmat şi la sfîrşitul *războiului rece*, prin părăsirea cîmpului de luptă de către unul din parteneri : Uniunea Sovietică ; entuziasmul a luat forma constatării reunificării planetei.

Lilly Marcou reia teza istoricilor revizionişti americani, potrivit căreia sistemul capitalist cere expansiunea nelimitată a influenţei americane în lume. Această realitate blochează negocierile cu URSS şi neagă interesele sovietice în Europa de Est [14 : 60-61]. Iată cadrul în care Uniunea Sovietică este percepută ca exercitînd asupra Europei şi asupra lumii o agresivitate ideologică, o presiune a unei ideologii care pretinde monopolul adevărului, ireversibilitatea istoriei şi universalitatea ei, adică nevoia de a fi impusă întregii lumi [3 : 153 ; 8 : 148] ; este percepută ca o superputere condamnată la expansiune din raţiuni ideologice, deoarece noţiunea de agresiune permanentă este consubstanţială ideologiei comuniste [3 : 19].

Se ajunge astfel la confruntarea între două sisteme, cel capitalist şi cel socialist. Lumea Blocului Sovietic apare opusă «Lumii libere» a Blocului Atlantic, una care reflectă capacitatea ţărilor occidentale de a transforma capitalismul falimentar al anilor '30 în social-democraţiile mult mai productive ale anilor '50 [19 : 349 şi urm.]. Ar trebui remarcat, de asemenea, faptul că sfîrşitul *războiului rece* nu este echivalent cu sfîrşitul comunismului ; China rămîne ca o provocare cu multe necunoscute... «la marginea lumii»... şi nu este percepută ca o ameninţare de Blocul Atlantic. Totuşi, studiile de perspectivă, pornind de la rata extraordinară a creşterii economice (realitate şi mit) – cea mai mare înregistrată vreodată de un stat în istoria omenirii [15 : 89 şi urm.] – estimează că, în 1992, China se profilează ca o mare superputere în stare să întreacă economia Germaniei în anul 2000, pe cea a Japoniei în 2010 şi pe cea americană în anul 2030 [19 : 357].

Am precizat că „beligeranţii" *războiului rece* nu exercită numai presiuni ideologice, ci şi militare (vezi *supra*, p. 8). De aici rezultă dimensiunea militară şi, printr-o combinaţie interesantă, dimensiunea psihologică a fenomenului. Cum *războiul rece* rămîne „rece", adică fără operaţiuni militare de amploare, ci numai conflicte locale este sesizabilă amplificarea compensatorie, parcă, a componentelor psihologică şi ideologică. S-a ajuns astfel ca *războiul rece* să fie caracterizat ca un război dus la nivelul propagandei şi aşa şi fost ; ca un război al cuvintelor sau, mai corect, un război al spiritelor, purtat şi cu ajutorul cuvintelor ; ca o violenţă organizată – ca orice război – împotriva spiritelor. La rigoare, fiind vorba de un război, beligeranţii vor să-şi impună voinţa asupra adversarului prin orice mijloace, mai puţin cele militare totuşi. Astfel se explică faptul că „părţile" doresc să se impună psihologic ; dezvoltă veritabile strategii psihologice, mai ales că orice înfrîngere pe acest plan înseamnă o înfrîngere în teren, cu repercusiuni asupra dimensiunii sferei de influenţă [16 : *passim*].

Se impune o corelaţie. Lumea ieşise din al doilea război mondial, caracterizat ca unul total. Se ştie că în războaiele caracterizate drept totale, ca Marele Război din 1914-1918 şi al doilea război mondial, componenta psihologică este foarte intensă

[4: *passim*]*. Ca urmare, *războiul rece* apare, mai ales în privința dimensiunii psihologice, ca o prelungire a celei de-a doua conflagrații mondiale; Maurice Mégret remarca faptul că Uniunea Sovietică ieşea din al doilea război mondial şi intra în războiul psihologic... Intra avantajată în măsura în care dispunea de patru pîrghii: acțiunea proprie, aceea a sateliților, a intelectualilor simpatizanți [11: *passim*] sau a altor „tovarăşi de drum". Apoi, apela la două sentimente de rezonanță universală: *pacifismul* şi *naționalismul*, invitînd masele să lupte pentru *pace* şi pentru *independență* împotriva „capitalismului străin" [16: 102].

Americanii au gîndit *războiul rece* „în termenii amenințării comuniste, iar popoarele integrate în sistemul atlantic erau urmărite de teama unui nou război". Această situație creează un decalaj psihologic „inițial" în sistemul atlantic. Consecințele unei legături prea strînse între asistența tehnică şi solidaritatea alianței agravează acest decalaj [11: 108-109].

Apreciem ca fiind utilă precizarea că, sub acest război psihologic, în legătură cu el, stă componenta militară; o altă prelungire a celui de-al doilea război mondial dacă avem în vedere că cele două superputeri s-au angajat deopotrivă într-o teribilă luptă cu timpul şi cu puterile Axei prin construirea bombei atomice.

Programul american (Proiectul Manhattan, lansat în august 1942, mobiliza savanți din Canada, Marea Britanie şi SUA) este oarecum mai cunoscut şi a adus monopolul SUA asupra bombei atomice. Tot din 1942, conducerea sovietică încredințează lui Igor Kurceatov, membru al Academiei URSS, direcția programului de cercetare pentru realizarea bombei atomice; la începutul anului 1945, ciclotronul era gata; în 1946, era realizată, sub control, prima reacție în lanț; în 1949, exploda prima bombă atomică sovietică [14: 64 şi urm.]. În 1954-1955, Occidentul pierde deja monopolul nuclear [4: 19].

Zelul sovietic pentru înarmarea nucleară n-are drept țel numai dobîndirea victoriei asupra Germaniei. Graba de a dispune de arsenal nuclear exprimă un profund sentiment de insecuritate la nivelul conducerii sovietice. Se pare că această componentă a realității a fost greşit percepută de partea americană. Cu siguranță, trebuie să căutăm premise ale *războiului rece* şi în pregătirea febrilă a arsenalelor nucleare la superputerile protagoniste.

Din această perspectivă, ne apare semnificativă operațiunea cu nume de cod *Osvakim*, lansată la 22 octombrie 1945 şi implicînd un mare număr de savanți cu rezidență în Berlinul de Est. Între Uniunea Sovietică şi Aliați se dezvoltă o tensiune în legătură cu folosirea proprietății intelectuale germane – o altă zonă a premiselor *războiului rece* [21: 178-179]. Specialiştii în strategia nucleară constată că rachetele germane V_2 au stat la baza celei sovietice T_1; cînd Uniunea Sovietică experimentează T_3 (1957), se apreciază că gîndirea militară sovietică s-a adaptat „logicii nucleare" [4: 63 şi urm.].

Nu ne propunem să urmărim cursa sovieto-americană a înarmărilor nucleare, cu efectele ei psihologice, dar precizăm că, în noiembrie 1966, MacNamara, secretar al apărării (1961-1968), anunța lumii că Uniunea Sovietică este pe cale de a pune la

* Sîntem de acord cu Claude Delmas că se poate desprinde direcția aprecierii războaielor ca războaie totale din definiția clasică a războiului a lui Clausewitz; rămînem la părerea că aprecierea de război total nu poate fi coborîtă în istorie mai jos de Marele Război din 1914-1918 [vezi şi 2a].

punct un sistem antirachetă şi această inovaţie tehnică putea rupe «echilibrul terorii». Efortul american va avea acum ca finalitate Războiul Stelelor, conturat deplin sub preşedintele Ronald Reagan (1983) şi care va scoate URSS atît din cursa nucleară, cît şi ca partener al *războiului rece*.

Încă din 1968, Claude Delmas, analizînd strategia, „dialectica şi logica nucleară" în condiţiile „riscului nuclear" şi ale lărgirii necontrolate a „clubului atomic", observa că „arma nucleară a incitat pe occidentali să reflecteze asupra legăturilor care-i unesc. A determinat guvernele comuniste să se întrebe asupra validităţii doctrinei care le legitimează puterea... Arma nucleară n-a afectat filosofia occidentală, dar a dat comunismului o lovitură şi ne putem întreba dacă nu va fi mortală" [4 : 101] ; în timp, observaţia se dovedea pertinentă.

Prezenţa armamentului nuclear aduce secolului „speranţă şi spaimă" (expresia celebră a lui Raymond Aron) ; pune tot mai acut problema responsabilităţii statelor posesoare.

Preşedintele Truman, fără experienţă în relaţiile internaţionale şi datorită neinformării sale de către predecesor, dar caracterizat drept „un om de caracter, simplu în judecăţile sale, hotărît în decizii", observa că «bomba atomică este prea periculoasă pentru a fi abandonată unei lumi fără lege» ; din 1963, începe reglementarea internaţională a înarmărilor nucleare (primul acord de limitare a experienţelor nucleare în atmosferă, în spaţiul extraatmosferic şi sub apă – Moscova, 5 august 1963).

Hotărîrea era de rezonanţă în măsura în care puteri semnificative acţionează febril pentru dobîndirea „scutului nuclear". Din octombrie 1966, China devine putere nucleară şi dezvoltă asemenea tensiuni cu Uniunea Sovietică vecină încît s-a putut scrie despre faza *cea mai rece* a *războiului rece* [vezi şi 13 : *passim*]. La 18 mai 1975, are loc explozia nucleară a Indiei, în deşertul Rajahstan. Premierul Pakistanului, Zulfiquar Ali Bhutto (1928-1979), îşi asigură poporul că va avea precum indienii bomba atomică, chiar dacă ar fi «să mănînce iarbă» pentru asta [12 : 92]. În Orientul Mijlociu, Israelul, aflat într-o stare cronică de insecuritate sub presiunea lumii arabe, se străduieşte inteligent pentru dobîndirea „scutului atomic". La rîndul lor, ţările cu mai puţine resurse financiare decît cele cerute de armamentul nuclear, gîndesc arma chimică drept arma atomică a celor mici şi săraci. Cazul Libiei poate fi relevant în speţă.

Lumea *războiului rece* devine una periculoasă, înarmată pînă spre pragul periculos al autodistrugerii şi doritoare de securitate, fie globală, fie naţională. Este suficient să menţionăm faptul că, din 1960-1961, nici Statele Unite nu mai sînt invulnerabile ; geografia nu le mai ajută. Nu este semnificativ faptul că Războiul Stelelor plasează *în spaţiu*, deasupra SUA, scutul de apărare ? Spaţiul se contractă parcă ; timpul deciziilor fundamentale pentru planetă devine tot mai scurt. Apare astfel justificată preocuparea ca „voinţa umană să rămînă stăpîna «logicii nucleare» în condiţiile în care omul, ca individ, este ameninţat „în certitudinile sale esenţiale" ; în care, asupra masei, pacea prin teroare „suspendă... o ameninţare globală, anonimă, monstruoasă... una care reduce oamenii la pasivitate" ; în condiţiile în care moartea este evaluată statistic, cu doza aferentă şi inevitabilă de cinism.

Astfel, la a 40-a aniversare a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie (1957), Mao Zedong (1893-1976) spunea că printr-un război atomic ar muri 900 de milioane de oameni, dar ar pieri imperialismul ; într-o jumătate de secol, lumea s-ar înmulţi

la loc sau, poate, chiar mai mult... Comportarea lui Mao este caracterizată drept „infantilism ideologic", în contrast cu a Uniunii Sovietice, țară care are disponibilități pentru a renunța la agresivitatea ideologică şi pentru a-şi înscrie acțiunile diplomatice în „logica nucleară" sub forma asumării responsabilității.

Tot pe linia „cinismului statistic", americanii apreciau că un atac nuclear asupra oraşelor lor în 1970 s-ar solda cu 120-130 de milioane de morți, iar punerea la punct a sistemului antirachetă ar reduce pierderile la jumătate... Exemplele ar putea continua şi ar consolida ideea banalizării morții, născută în tranşeele însîngerate ale Marelui Război (1914-1918) şi imortalizată în mormintele Eroului Necunoscut, presărate pe meridianele planetei.

Asupra altor probleme, corelative cursei înarmărilor şi în special celor nucleare, vrem să focalizăm atenția : soarta alianțelor, a statelor suverane, mai ales a celor mici şi a ideii de suveranitate națională. Compararea alianțelor/blocurilor *războiului rece* cu barajele hidrotehnice gata să cedeze (Isaac Deutscher) trimite inspirat la problematica născută şi sub presiunea armamentelor nucleare.

S-a remarcat faptul că „ermetismul spațiului sovietic opus societății liberale deschise occidentale naşte frica atacului prin surprindere" (Claude Delmas). Ca urmare, problema securității devine esențială şi de nerezolvat la nivelul fiecărui stat național suveran. Tot Raymond Aron remarcase inspirat că „statele sînt prin esență suverane [şi că]... statele suverane sînt spontan rivale".

De la începutul *războiului rece*, Europa de Est fusese transformată de sovietici din „cordon sanitar", destinat de puterile Antantei să izoleze „experiența sovietică", în scut al Uniunii Sovietice şi contrapondere militară şi ideologică a blocului capitalist ; să amintim că prima „ruptură în teren" care marca începutul *războiului rece* se produce la 10 iulie 1947, cînd Cehoslovacia – un stat mic central-european – era nevoită să se supună Moscovei şi să renunțe la Planul Marshall pentru care optase inițial [7 : 13]. Această contrapondere militară şi ideologică (zona de influență sovietică) impunea o forță militară în Europa occidentală ; forța putea fi constituită din țările occidentale şi, în acest caz, una din marile probleme era cooptarea Republicii Federale a Germaniei. Se putea aşeza Europa occidentală sub scutul SUA, însemnînd aceasta menținerea unei prezențe militare semnificative în Europa. Contextul unei astfel de opțiuni devine relevant dacă amintim că Statele Unite se retrăseseră imediat după primul război mondial şi unii istorici au fost înclinați să afirme că această retragere a făcut loc crizei anilor '30, venirii lui Hitler la putere, creşterii influenței Uniunii Sovietice şi alunecării Europei şi a lumii în al doilea război mondial.

Divergențele dintre Marea Britanie şi Franța şi mai ales vetoul Franței lovesc cu nulitate proiectul Comunității Europene de Apărare (1954). În 1966, este abandonat proiectul forței nucleare internaționale. Doctrina MacNamara preconizează nevoia menținerii centrului de decizie la Washington şi neproliferarea forțelor nucleare naționale. Ca urmare, De Gaulle (1890-1970) hotărăşte retragerea Franței din NATO şi mutarea sediului de la Fontainbleau la Bruxelles : era în primăvara anului 1966.

„Logica nucleară" scoate în prim-plan ideea de suveranitate națională şi pune în evidență o criză a alianțelor. „Nici un stat nu poate asigura cetățenilor săi, prin el însuşi, securitatea, dar este extrem de dificil să ne imaginăm un sistem colectiv",

observă Claude Delmas [4 : 94]. Tot el remarca faptul că egalizarea forţelor nucleare avea efecte asupra alianţelor în măsura în care SUA ezită să-şi expună oraşele loviturilor nucleare datorită Turciei sau oricărui alt aliat. Astfel se explică de ce „logica nucleară" a apropiat Washington-ul mai mult de Moscova decît de aliaţii săi europeni, iar Moscova reacţionează mai mult în funcţie de Washington decît de Peking. Despre această criză a alianţelor ar mai fi multe de scris, iar textul ar putea „absorbi" şi semnificaţia vizitei lui Charles de Gaulle la Moscova, Varşovia şi Bucureşti (1966-1968) ; şi cea a vizitei lui Nixon la Bucureşti (2-3 august 1969) şi a aceleia de la Peking (februarie 1972), făcută, de asemenea, ca urmare a faptului că americanii au început să se gîndească la performanţa în creştere a rachetelor balistice intercontinentale chineze gata să biruie distanţa de 12 000 km care desparte coastele Americii de China ; şi chiar a vizitei preşedintelui american la Moscova (mai 1972). Această criză a alianţelor merită însă să fie privită şi sub un alt unghi : acela al erodării ideii de suveranitate naţională. Problemele aferente folosirii armamentelor nucleare deschid seria acelora cu care omenirea tinde să se confrunte la scară planetară şi multe dintre ele persistă după *războiul rece*, cum ar fi subdezvoltarea şi deteriorarea mediului înconjurător, spre exemplu. Cu raportul dintre obligaţia de a coopera în asemenea direcţii şi ideea de suveranitate naţională urmează să se confrunte generaţiile viitoare.

Rezultă indubitabil caracterul cursei înarmărilor de componentă esenţială a *războiului rece* şi de generatoare, alături de componenta ideologică, a dimensiunii psihologice a acestui război. Superputerile şi blocurile în fruntea cărora stau se văd nevoite să elaboreze strategii, inclusiv psihologice, şi dispun de strategi de calitate, adică oameni în stare să interpreteze corect realităţile şi să dispună constant de opţiuni cu care să înfrunte incertitudinile. Viteza asimilării noutăţii, în special a celei tehnologice, creşte uluitor. Atmosfera *războiului rece* este dată şi de impresia, mereu amplificată, că lumea se grăbeşte tot mai mult spre obiective definite uneori ambiguu, fără obiective sau chiar spre un dezastru nuclear. Interviul acordat de John Foster Dulles, secretar de stat între anii 1953 (ianuarie) şi 1959 (aprilie) (*Life Magazine*, 11 ianuarie 1956), reflectă ceva din această atmosferă atunci cînd foloseşte cuvîntul *brinkmanship*, pentru a descrie „arta omului de stat, care constă în abilitatea de a merge pînă la marginea războiului fără a se implica în el". „Dacă te temi să mergi pînă la margine, eşti pierdut", adăuga el. Nu s-a temut ; a preconizat politica represaliilor şi este artizanul blocurilor NATO şi mai ales SEATO (1954).

Şi un alt aspect al acestei dimensiuni militare şi psihologice reţine atenţia. Cercetătoarea Marie Mendras a remarcat faptul că, în 1988, istoricul Viaceslav Daşitcev atinge un tabu al istoriografiei sovietice, scriind că „extensiunea Uniunii Sovietice în Europa de Est şi în lumea a treia" a făcut să apară asupra Occidentului „ameninţarea sovietică, antrenînd astfel cursa înarmărilor şi războiul rece" [8 : 147]. Isaac Deutscher precizează că, după moartea lui Stalin (3 martie, 1953), s-au discutat planuri de retragere a Uniunii Sovietice din Germania de Est : Hruşciov le-a atribuit lui Lavrenti Pavlovici Beria, după moartea acestuia, probabil în iunie 1953 [5 : 623-624]. Este vorba de elemente ale unei vinovăţii asumate pentru declanşarea şi menţinerea *războiului rece*? Noile documente, şi mai ales cele din arhivele sovietice, vor consolida, eventual, certitudinea.

Şi, din nou: ce este *războiul rece*? (vezi *supra*, p. 4). Aceasta fiind întrebarea sub incidenţa căreia am organizat analiza, adăugăm observaţia că *războiul rece* a devenit „un fel de instituţie" care a asigurat „un fel de stabilitate", bazată „pe un cod evolutiv de comportament acceptat, care a ajutat la scutirea omenirii de cel de-al treilea război mondial". Că a fost un război care „trebuie plasat în tradiţia europeană", reunind cele două tipuri europene de război: *ideologic*, pentru „ce au voie să creadă alţi oameni"; *de succesiune şi al balanţei puterilor*. Ipostaza ideologică fiind de necontestat, cea de succesiune se centrează pe problema germană. De fapt, ipostaza de război ideologic, s-a observat, „a fost o versiune extremă a dezbaterii politice continue între partidele conservatoare şi cele social-democrate din Europa. A fost o formă exagerată în mod fatal a necesităţii permanente de a alege între organizarea societăţii pe baze colective sau individuale. [Această dezbatere a fost] parte a vocabularului politic al Americii de Nord şi al Europei".

În sfîrşit, *războiul rece* a fost „un paradox stabilizat", o *ordine* în care blocurile „beligerante" ştiau cine este inamicul şi, aproximativ, din ce direcţie atacă. După 1990, „pericolele familiare ale *războiului rece* s-au sfîrşit; pericolele necunoscute ale consecinţelor stau să ne confrunte" [19: *passim*].

Rămîn neabordate numeroase „tronsoane" ale acestei teme; rămîn neexplorate direcţii semnalate de întrebări fundamentale, reale şi de istorie contrafactuală. Aceasta din diferite motive, între care primul are importanţă: nu ne-am propus „să povestim" *războiul rece*; întreprinderea ar fi presupus conturarea fără echivoc a cauzelor, analiza desfăşurării şi insistenţa asupra consecinţelor. Este suficient dacă am plasat observaţii în puncte de reper apte să sugereze dimensiunile şi amplitudinea temei; să pregătească receptarea documentelor noi şi, în general, a literaturii despre acest război caracterizat drept „proteiform".

Cîte n-ar mai fi de spus despre felul în care s-a terminat *războiul rece*; despre cine a purtat *războiul rece*, cu referire specială la armatele de birocraţi din care fac parte serviciile secrete şi ce a rezultat din el; despre cine a pierdut şi cine a cîştigat *în* şi *din războiul rece*; despre responsabilităţile pentru acest război şi consecinţele lui asupra ideii de Europa; despre felul în care a trecut lumea de la ipostaza bipolară la cea multipolară şi, apoi, la *pax americana*; despre cultura *războiului rece* şi despre faptul că, pentru multe popoare, ceea ce noi numim *război rece* ar putea fi apreciat ca era unei eliberări globale de stăpînirea albă (M. Walker), despre prosperitatea aşezată pe acordurile de la Bretton Woods.

Plasarea *războiului rece* în diferite perspective (a ideii totalitare, a ideii de Europa, a ipostazei de prelungire a celui de-al doilea război mondial) oferă, de asemenea, subiecte fascinante. Tot fascinantă este explorarea zonelor controversate ale temei. Oferim doar cîteva exemple relevante: a rezultat din *războiul rece economia globală* sau *războiul rece* a fracturat economia mondială? (Martin Walker *vs* J.A.S. Grainville). Sau: aprecierea că *războiul rece* a adus prosperitate superputerilor protagoniste este discutabilă în măsura în care se recunoaşte că tendinţa sovieticilor de deplasare a accentelor pe producţia de bunuri de consum era constant anihilată de solicitările cursei înarmărilor.

Felul în care *războiul rece* a folosit „beligeranţilor" pe plan intern merită toată atenţia şi oferă vaste posibilităţi de realizare. Dar dacă ne gîndim la *războiul rece* în afara Europei? Analiza efectelor în aşa-zisa „lume a treia" prezintă interes prin ea însăşi şi poate consolida aprecierea *războiului rece* ca o *confruntare globală*, ale cărei cîştiguri se centrează, cam curios, asupra perdanţilor celui de-al doilea război mondial: Japonia şi Germania.

Rămîn, de asemenea, de explorat implicaţiile problemei germane în războiul rece. Multor oameni nu le-a scăpat semnificaţia realităţii că, în secolul nostru, care a cunoscut imperii prăbuşite, Germania se reunifică (3 octombrie 1990), iar Uniunea Sovietică, stat multinaţional, se destramă (decembrie 1991); imaginea demolării Zidului Berlinului (9 noiembrie 1989), „simbol în beton al divizării Germaniei, a Europei şi a lumii", de la construcţia sa în august 1961, a impresionat lumea acestui sfîrşit de secol şi mileniu şi a născut multiple întrebări în legătură cu viitorul Europei şi al lumii, cu relaţiile dintre Rusia şi Europa [17: *passim*; 10: *passim*].

Este pertinentă afirmaţia că lumea încă este confruntată cu gestionarea sfîrşitului războiului rece care, alături şi după al doilea război mondial, a marcat viaţa oamenilor, strecurîndu-le teama prin cuvînt şi prin imagine şi acompaniind-o cu mijloace materiale copleşitoare. Meditaţia asupra *războiului rece* şi a urmărilor sale scoate în prim-plan observaţia lui Benedetto Croce că războiul „dezobişnuieşte omul de munca critică şi constructivă a spiritului". Mai scoate în prim-plan ideea că *războiul rece* este o ipostază a dimensiunii tragice a istoriei Europei şi a prezenţei şi consecinţelor regimurilor totalitare [vezi şi 2a: *passim*].

După *războiul rece*, rămîne tot o lume periculoasă şi nucleară. Accentele confruntării între statele lumii se deplasează în planul economic, *concurenţa* însemnînd continuarea războiului cu alte mijloace... Ideea că pacea este o construcţie permanentă îşi menţine integral consistenţa, ca şi aceea inclusă în actul constitutiv UNESCO (4 noiembrie 1946): „Războaiele [inclusiv *războiul rece* – n.n.] iau naştere în spiritul oamenilor şi, ca urmare, în spiritul oamenilor trebuie ridicate elementele care apără pacea". Efectele *războiului rece* se vor prelungi şi este nevoie de timp pentru a schimba mentalităţile.

Lumea occidentală şi lumea, în genere, rămîn sub incidenţa mai multor provocări: una *economică*, din partea statelor Pacificului; una *demografică*, exercitată de Africa de Nord şi Asia; alta *ideologică*, din partea integrismului islamist. Se mai adaugă *terorismul*, el însuşi proteiform, şi pentru Europa Occidentală, afluirea terifiantă a săracilor lumii şi mai ales a celor ai Europei de Est şi ai lumii ruseşti.

La capătul acestor rînduri, apare dimensiunea reală a iluziei preşedintelui Roosevelt, care, la 2 martie 1945, anunţa Congresul SUA că a cîştigat „noua victorie a păcii" [18: 109]. Sfîrşitul *războiului rece* deschide şi posibilitatea aprecierii că lumea se întoarce, după experienţe amare, spre nevoia de a respecta principiile negociate la Yalta. «Ultima care moare trebuie să fie speranţa», spune un vechi proverb rusesc. Suspendarea lumii, de-a lungul războiului rece, între *o pace ratată*, datorită căreia au avut de pierdut *libertatea, democraţia* şi *pluralismul* (Jules Gerard-Libois), şi *un război nedeclarat*, purtat de „armate de birocraţi" (Z.A.B. Zeman), a creat momente de diminuare

periculoasă a speranţei... Şi totuşi a fost evitat al treilea război mondial de-a lungul unei perioade care ar putea fi caracterizată şi prin expresia: « ... nici război, nici pace; şi război, şi pace ... ».

*

* *

Cartea profesorului Martin McCauley, intitulată *Rusia, America şi războiul rece, 1949-1991,* poate fi utilă cititorului de limba română şi mai ales studentului, a aceluia preocupat să-şi formeze o gîndire puternică, eficientă, penetrantă, cuprinzătoare, gata să efectueze analize subtile şi sinteze ample. Ea este expresia unei experienţe acumulate în analiza problemelor perioadei de după cel de-al doilea război mondial. Autorul a cercetat într-o direcţie frecventată de istorici şi politologi, aceea a originilor războiului rece. Rezultatele acestei cercetări s-au concretizat în lucrarea: *Originile războiului rece 1941-1949*, apărută în 1983; în 1995, după sfîrşitul *războiului rece*, autorul scoate a doua ediţie, completată substanţial. Între cele 20 de cărţi publicate, le menţionăm pe cele referitoare la Rusia şi Uniunea Sovietică şi, mai ales, lucrarea despre Gorbaciov. Dl Martin McCauley este vorbitor de limba rusă, pe lîngă altele de circulaţie internaţională.

Activitatea de bază a autorului, instruit la Universităţile din Westminster şi Londra, din Sorbona şi Perugia, la Academia de Agricultură Timiriazev din Moscova, se desfăşoară la Şcoala de Studii Slave şi Est-Europene (School of Slavonic and East European Studies) a Universităţii din Londra. Experienţa autorului are şi alte componente, deopotrivă de interesante. Calificarea este recunoscută prin titluri obţinute la Universităţile Westminster, Londra (PhD) şi Sorbona.

De cea mai mare importanţă este faptul că lucrarea de faţă rezultă şi din discuţiile libere în cadrul seminariilor cu studenţii. Este vorba de studenţi obişnuiţi să aibă puncte de vedere şi să le exprime; de studenţi crescuţi într-un mediu mai puţin ideologizat decît cel al ţărilor din Europa de Est.

Preocupaţi să asigurăm mobilitatea studenţilor români în lumea europeană şi în întreaga lume, noi trebuie să asigurăm şi o compatibilizare a mentalităţilor şi a metodelor de cercetare în istorie.

Lucrarea profesorului McCauley poate fi utilă în ipostaza ei de model metodologic ce porneşte de la fapte spre concluzii şi nu invers şi în ipostaza ei de cale/model de reunificare a informaţiei despre *războiul rece*. Este o carte bună, care, împreună cu alte cărţi de calitate, poate contribui la formarea culturii de specialitate şi a unei gîndiri puternice şi corecte; o gîndire în stare să opereze riguros distincţia dintre prezentarea faptelor şi interpretarea lor.

Studentul în probleme de istorie contemporană şi imediată trebuie prevenit în privinţa necesităţii de a-şi educa *răbdarea* pentru a descoperi „diamantul", „sîmburele de adevăr", în condiţiile în care autorii se repetă uneori şi se reiau teme şi datorită nepotrivirilor, pînă la un punct fireşti, existente în toate istoriografiile, între stadiul atins în recuperarea certitudinilor domeniului şi stadiul asimilării individuale. Destul

de rar scriem despre ceea ce domeniul cere : scriem despre ce ne place, despre ce ştim – în cazul fericit –, despre ceea ce ne ajută la o promovare mai rapidă...

În istoriografiile care se articulează în condiţii mai apropiate de normal, ritmul între analiză şi sinteză este mai firesc şi progresul recuperării adevărului poate fi mai eficient. Se ştie că o sinteză făcută bine şi la timp deschide noi sectoare pentru analiza care... pregăteşte alte sinteze.

Mai există o calitate a lucrării semnată Martin McCauley, care o face utilă publicului amator de istorie. Este o carte accesibilă acestui public, fără a deroga de la regulile cercetării ştiinţifice, general acceptate. Întrebarea *pentru cine scriem* are istoria şi semnificaţiile ei. Evident, vrem să scriem pentru cît mai mulţi oameni, numai că unii citesc pentru a se informa, pentru a cunoaşte ; alţii (cercetătorii, relativ puţini) citesc pentru a scrie ; pentru a continua şi spori cunoaşterea. Apreciem că autorul găseşte mediana acestor segmente de public şi cartea poate fi utilă amatorului de istorie contemporană şi imediată şi, deopotrivă, cercetătorului perioadei de după al doilea război mondial.

Alegerea lucrării pentru traducerea în limba română – traducere onorată competent de doamna Mihaela Barbă – este inspirată şi are motive să fie bine primită de cititorul de istorie scrisă calificat şi cu responsabilitate.

Dr. *I. Ciupercă*

Iaşi, 14 septembrie 1999

Note bibliografice

1. Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, Penguin Books, 1969.
2. Yvan Vanden Berghe, *Un grand malentendu ? Une Histoire de la guerre froide (1917-1990)*, Academia/Louvain-la-Neuve, 1993.

2a. I. Ciupercă, *Totalitarismul – fenomen al secolului XX* (I), Iaşi, Editura Universităţii, 1995 ; *Ascensiunea nazismului* (1919-1936). *Cum a fost posibil ?* , Iaşi, Editura Junimea, 1995 ; „M. Titulescu şi rolul statelor mici în viaţa internaţională”, în *Titulescu şi strategia păcii*, Iaşi, Editura Junimea, 1982 ; „Origini controversate ale celui de-al doilea război mondial”, în A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Iaşi, Editura Polirom, 1999, p. 233 şi urm. ; „Planuri de organizare a Europei elaborate în timpul celui de-al doilea război mondial”, în *Naţional şi social în istoria României. Profesorului Gh. Platon la 70 de ani*, Iaşi, 1998 ; *Organizarea Europei în viziunea lui Carl Goerdeler* (în curs de apariţie).

3. Charles-Philippe David, *La Fin de la Guerre Froide. Ses conséquences pour les relations internationals*, Centre québécois de relations internationales, Québec, 1990.
4. Claude Delmas, *La Stratégie Nucléaire*, Paris, PUF, 1968.

5. Isaac Deutscher, *Stalin. A Political Biography*, Oxford University Press, 1967, Second Edition.
6. John Lewis Gaddis, *The Long Peace. Inquiries into the History of the Cold War*, Oxford University Press, 1987.
7. Jules Gerard-Libois, Rosine Lewin, *La Belgique entre dans la guerre froide et l'Europe (1947-1953)*, Bruxelles, Pol His., 1992.
8. *L'Histoire*, no. 151/1992, pp. 146-148.
9. John Kent, *British Imperial Strategy and the Origins of the Cold War 1944-1949*, Leicester University Press, 1993.
10. George F. Kennan, *Russia and the West under Lenin and Stalin*, Little Brown and Company, Boston, 1960.
11. Stephen Koch, *Sfîrşitul inocenţei. Intelectualii din Occident şi tentaţia stalinistă. 30 de ani de război secret*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997.
12. Dominique Lapierre, Larry Collins, *Al cincilea cavaler*, Editura Graforest şi Editura RAI, [Bucureşti], 1993.
13. Jacques Lévesque, *Le Conflict Sino-Soviétique*, Deuxième édition réfondue, Paris, PUF, 1979.
14. Lilly Marcou, *La Guerre Froide. L'Engrenage*, Paris, 1989.
15. Martin McCauley, *Russia, America and the Cold War (1949-1991)*, Longmans, London and New York, 1998.
16. Maurice Mégret, *La Guerre Psychologique*, Paris, PUF, 1960.
17. Iver B. Neumann, *Russia and the Idea of Europe. A Study in Identity and International Relations*, Rootledge, London and New York, 1996.
18. Pierre de Senarclans, *Yalta*, Deuxième édition mise à jour, Paris, PUF, 1990.
19. Martin Walker, *The Cold War and the Making of the Modern World*, Vintage, London, 1994.
20. Michel Winock, *Le temps de guerre froide. Du rideau de fer à l'effondrement du communisme*, Paris, 1994.
21. Z.A.B. Zeman, *The Making and Breaking of Communist Europe*, Oxford, 1991.
22. Charles Zorgbibe, *Textes de politique internationale depuis 1945*, Paris, PUF, 1985.
23. Daniel Yergin, *La Paix Saccagée. Les Origines de la guerre froide et la division de l'Europe*, Balland, 1977.

Prefaţă la ediţia în limba română

S-au schimbat multe lucruri de cînd a fost tipărită ediţia originală a acestei cărţi, la mijlocul anului 1997. În anul respectiv, în luna iulie, moneda naţională coreeană s-a devalorizat dramatic şi a provocat o criză economică, numită „molima asiatică”, în Asia de Est şi Sud-Est. Această criză s-a făcut simţită şi în Rusia, precum şi în alte zone ale globului. În Asia, au fost sever afectate: Thailanda, Indonezia, Coreea de Sud şi, într-o mai mică măsură, Malaiezia, Singapore şi Japonia. Dacă declinul s-ar fi produs în cursul anilor '70 sau '80, Statele Unite şi lumea occidentală s-ar fi temut că aceste ţări ar putea să cadă pradă comunismului. Principalul motiv de îngrijorare era însă efectul asupra pieţelor financiare mondiale. O altă consecinţă vizibilă a fost aceea că, pentru prima dată, crahul financiar asiatic a fost prima criză de natură economică care a afectat economia globală. Toate crizele asiatice anterioare avuseseră numai un efect local. Comuniştii nu au beneficiat de pe urma acestui colaps. Chiar în Coreea de Sud, nu s-a manifestat nici o tendinţă de unire cu Coreea de Nord şi de a forma o Coree comunistă unită. Situaţia creată a pus în lumină faptul că, în calitate de soluţie la problemele economice ale unei ţări, comunismul nu mai era deja o opţiune politică. Economia de piaţă era considerată ca fiind singura cale de ieşire dintr-o criză economică. La începutul anilor '90 Japonia părea capabilă să întreacă Statele Unite din punct de vedere economic, dar viziunea s-a dovedit a fi iluzorie. Japonia a cunoscut declinul în aceşti ultimi zece ani. La începutul anilor '90, s-a discutat mult asupra modelului economic asiatic, bazat mai pregnant pe valorile specific asiatice. Acesta a fost în mod deosebit prezent în Malaiezia şi Singapore. Modelul american, mai liberal şi mai democratic, era privit în zonă ca păcătuind prin lipsa disciplinei. Criza asiatică a îngropat modelul financiar asiatic, iar Fondul Monetar Internaţional, finanţat în mare parte de către SUA, a fost solicitat să salveze economiile asiatice aflate în suferinţă. Marşul Chinei către economia de piaţă şi-a mai încetinit ritmul şi are acum de înfruntat colosale probleme politice, economice şi sociale (interne).

Vietnam, Cuba şi Coreea de Nord sînt încă state comuniste. India şi Pakistan au dezvăluit că sînt state nucleare. Cu toate acestea, armele nucleare nu mai asigură unei ţări statutul de mare putere. Decisivă este forţa economiei sale, îndeosebi în sectoarele de înaltă tehnologie. Dezvoltarea uimitoare a economiei Statelor Unite, începînd cu 1991, a mărit distanţa dintre acestea şi oricare alt stat. În cei patru ani, 1995-1999, a apărut un milion de noi milionari în dolari. Excedentele bugetare din ce în ce mai mari fac acum legea în America. Aceasta permite amplificarea fără precedent a cheltuielilor militare. Ţelul este de a face Statele Unite invulnerabile la atacuri externe şi de a purta războaiele viitoare fără a pierde un singur soldat. Un război dus prin „apăsarea

unui buton" este visul Pentagonului. Prima tentativă de acest gen a fost conflictul cu Iugoslavia lui Miloşevici, desfăşurat în martie-aprilie 1999. Statele Unite au încercat să înfrîngă Iugoslavia numai prin folosirea forţei aeriene, fără a utiliza trupe terestre. Mutarea a reuşit nu datorită bombardamentelor, ci datorită faptului că Rusia l-a părăsit pe preşedintele Miloşevici. Conflictul pentru Kosovo a fost stins. Rusia, China şi alte state au fost alarmate de rîvna, zelul şi capacitatea Statelor Unite de a-şi lansa puterea militară departe de casă. Rezultatul a fost sporirea bugetelor militare ale Rusiei şi Chinei, precum şi ale altor state. Pînă acum, războaiele au rămas convenţionale. Este considerată încă inadmisibilă folosirea armelor nucleare.

Prin urmare, coşmarul în care cele două superputeri ajung într-o confruntare nucleară care ar putea distruge planeta a încetat. Pe măsură ce SUA s-au „extins", Rusia s-a „micşorat". Bugetul de stat al Rusiei în 1999 este echivalent cu aproximativ 25 de miliarde de dolari. Statele Unite donează mai mult în fiecare an prin cupoanele alimentare! Ursul rusesc poate că este slăbit de puteri, dar cu toate acestea, este încă flămînd. Polonia, Cehia şi Ungaria au folosit ocazia pentru a intra în NATO. Şi România ar dori să o facă. Fostele republici sovietice, cu excepţia Tadjikistanului, s-au alăturat Parteneriatului pentru Pace al NATO. Cercurile militare ruse se tem că, treptat, vor fi încercuiţi de către americani.

Politica mondială nu mai este dominată de relaţia dintre Uniunea Sovietică şi Statele Unite. Au apărut noi probleme care ameninţă pacea planetei. Una dintre acestea este creşterea distanţei dintre naţiunile sărace şi cele bogate. În 1997, o cincime din populaţia lumii, care trăieşte în ţările cu venituri ridicate, a produs 86% din venitul lumii. Ultimele cinci ţări au produs doar un procent. Primele cinci ţări au efectuat 82% din exporturile mondiale. Ultimele cinci au efectuat doar un procent. Primele cinci ţări dau 93% din utilizatorii Internet din lume. Ultimele dau doar 0,2%. În zece ţări se desfăşoară 84% din activitatea mondială de cercetare şi dezvoltare. Pe primele locuri sînt SUA, Canada, Australia, Marea Britanie, cea mai mare parte a ţărilor vest- şi central-europene, Japonia, Taiwan, Coreea de Sud, Singapore. Un semn încurajator în restul lumii este amplificarea speranţei de viaţă. În 49 de ţări în curs de dezvoltare, speranţa de viaţă este acum de peste 70 de ani. În China, bărbaţii pot spera să trăiască 68 de ani, iar femeile 72 de ani. Înseamnă oare aceasta că putem fi mulţumiţi de noi înşine şi că putem aştepta în tihnă ca timpul să rezolve toate relele lumii? Nu. Din patru dintre locuitorii lumii, unul trăieşte într-o sărăcie cumplită, cu mai puţin de un dolar pe zi. Peste 80 de ţări au acum venitul pe cap de locuitor mai mic decît în urmă cu zece ani. Mare parte dintre acestea sînt situate în Africa. Ţările bogate nu au cum să nu fie preocupate de soarta ţărilor aflate într-o astfel de situaţie. Societăţile în declin reprezintă serioase ameninţări pentru restul lumii, printre care se numără terorismul, bolile şi migrarea. Aici, pericolul izbucnirii unui război este mai mare. În anii '90, numai trei dintre cele 61 de războaie din lume au fost conflicte între state. În timpul războiului rece, statele clienţi ai Uniunii Sovietice sau ai Statelor Unite nu au întreprins nici un război cu alte state. Moscova şi Washington-ul s-au asigurat de aceasta. Conflictele au fost războaie civile şi s-au încheiat de regulă cu intervenţia uneia dintre superputeri. Uneori, această intervenţie a eşuat, ca în Vietnamul de Sud

şi în Afganistan, iar superputerea a părăsit cîmpul de luptă înfrîntă. Războiul civil din Angola a produs mult zgomot. În prezent aceasta nu se mai întîmplă. În consecinţă, războaiele durează mai mult şi sînt mai distructive.

Nimicirea nucleară nu mai reprezintă un motiv de îngrijorare. Principala ameninţare este astăzi reprezentată de conflictele din interiorul sau între ţările sărace, prost guvernate, care se extind în ţările bogate, bine guvernate. Africa de Nord poate încerca să-şi rezolve problemele exportînd oameni în sudul Europei. Nu poate fi utilizată puterea militară pentru rezolvarea acestor probleme. Singura soluţie este îmbunătăţirea administrării în ţările sărace. Acolo există necesitatea de a avea suficiente venituri din taxe pentru a permite statului să conducă ţara. Educaţia devine o prioritate. Stabilitatea este necesară pentru a permite activităţii economice să înflorească.

Prin urmare, noua provocare pe care lumea o are de înfruntat este aceea de a ajuta statele sărace, prost guvernate, să scape de sărăcie. Aceasta ar putea însemna intervenţie în stil vechi, colonial. Înainte de 1991, America intervenea pretutindeni în lume pentru a preveni căderea ţărilor sub comunism. Sarcina este acum de a interveni pentru a preveni înrăutăţirea situaţiei din ţările prost guvernate. Numai dacă aceste state îşi revin, securitatea lumii va fi îmbunătăţită. În timp ce teama de comunism motiva ţările bogate să intervină în trecut, acum teama de sărăcie şi de consecinţele sale le-ar putea motiva să se implice. Dacă nu o fac, ţările sărace ar putea ameninţa stabilitatea lumii.

Martin McCauley
august 1999

Introducerea Colecţiei de Studii Istorice

În lumea modernă, mersul cercetării istorice este de aşa natură, încît se naşte o distanţă din ce în ce mai mare între articolele sau monografiile în care specialiştii publică rezultatele cercetărilor curente şi studiile cu caracter general, care devin, în mod inevitabil, depăşite. *Colecţia de Studii Istorice* este destinată să umple acest gol. Colecţia a fost înfiinţată de Patrick Richardson în 1966 şi scopul ei a fost de a acoperi temele importante din istoria engleză, europeană şi mondială. Între 1980 şi 1996, Roger Lockyer i-a continuat munca, înainte de a transfera activitatea editorială specialiştilor Clive Emsley şi Gordon Martel. Clive Emsley este profesor de istorie la Open University, iar Gordon Martel este profesor de istorie la University of Northern British Columbia din Canada şi *Senior Research Fellow* la De Montfort University.

Cărţile incluse în această colecţie aparţin unor autori care sînt experţi în domeniu şi care nu numai că sînt la curent cu ultimele cercetări în problematica respectivă, dar au şi contribuit în mod frecvent la acestea. Lucrările sînt periodic revăzute, pentru a trece în revistă noile informaţii şi interpretări. Volumele prezintă o selecţie de documente care ilustrează teme importante şi dau naştere la dezbateri, constituind în acelaşi timp un ghid pentru lecturi ulterioare. Scopul *Colecţiei de Studii Istorice* este de a clarifica problemele complexe fără a le simplifica excesiv şi de a stimula cititorii în aprofundarea cunoştinţelor şi a înţelegerii temelor şi subiectelor majore.

Nota editorilor

Editorii ar dori să mulţumească pentru permisiunea de a reproduce materialele publicate următoarelor edituri : Akademie Verlag GmbH, pentru fragmentele din *Jahrbuch fur Historische Kommunismusforschung* de Daşicev ; Faber and Faber, pentru fragmentele din *Kennedy v. Khrushchev, The Crisis Years 1960-1963* de Michael R. Beschloss ; Weidenfeld and Nicolson pentru extractele din *The White House Years* de Henry Kissinger.

Cu toate că au fost întreprinse toate demersurile pentru a identifica posesorii drepturilor de publicare, în cîteva cazuri acestea nu au fost încununate de succes. Folosim această cale pentru a oferi scuzele noastre oricăror deţinători de copyright ale căror drepturi le-am încălcat în mod cu totul involuntar.

Note asupra surselor bibliografice

Cifrele din parantezele pătrate [5] constituie trimiteri la poziţiile corespunzătoare din bibliografia situată la sfîrşitul volumului (referirile la anumite pagini sînt marcate în italic). O cifră în paranteze pătrate precedată de menţiunea *Doc*. [*Doc. 5*] face trimiterea la poziţia corespunzătoare din partea a IV-a, care urmează după textul principal.

Note asupra textului

Pe parcursul acestei lucrări, denumiri ca Statele Unite şi America, Rusia şi Uniunea Sovietică sînt alternativ folosite. Ţara cunoscută în prezent sub numele de Rusia sau Federaţia Rusă este menţionată în text sub denumirea de Federaţia Rusă.

PARTEA ÎNTÂI

CADRUL GENERAL

CAPITOLUL 1

PERSPECTIVĂ ASUPRA RĂZBOIULUI RECE

Termenul de „război rece" a fost popularizat de către ziaristul american Walter Lippmann şi a intrat în limbajul uzual în 1947. Doctrina Truman, proclamată în martie 1947, sublinia voinţa americană de a lupta împotriva ameninţării comuniste în Grecia şi Turcia, dar, în realitate, era vorba de un legămînt cu caracter general de a veni în ajutorul statelor care trebuiau să facă faţă puterii comuniste. Braţul său economic, Planul Marshall, anunţat în iunie 1947, a fost conceput pentru a furniza ajutor şi pentru a reînvia astfel economiile de piaţă epuizate ale Europei. Prosperitatea economică era percepută ca fiind cel mai eficient antidot împotriva atractivităţii comunismului.

Expresia „război rece" a fost consacrată de către scriitorul spaniol din secolul al XIV-lea Don Juan Manuel. Descriind conflictul dintre creştinătate şi islam, el observa că războaiele reci şi cele fierbinţi se disting în principal prin modul în care se sfîrşesc. „Războiul care este extrem de crud şi foarte fierbinte se sfîrşeşte fie cu moarte, fie cu pace, în timp ce un război rece nu aduce nici pace şi nici nu conferă onoare acelora care l-au iniţiat." Înainte de 1990, victorios nu s-a dovedit nici Estul şi nici Vestul, dar comuniştii au putut invoca, în 1975, reunificarea Vietnamului ca mărturie a faptului că vîntul le bătea în pînze. Celelalte părţi care simbolizau conflictul – Germania şi Coreea – au rămas în aceeaşi stare. Dar, în 1990, curentul părea să îşi schimbe direcţia, deoarece regimul comunist din Germania de Est a căzut, iar Germania s-a reunificat. Apoi, în 1991, a intervenit colapsul neaşteptat al Uniunii Sovietice. Unul dintre motivele acestui colaps a fost faptul că povara economică de a fi o superputere devenise de nesuportat, iar Uniunea Sovietică a cunoscut astfel un fenomen de implozie. Ironia a fost că ultimul preşedinte al Uniunii Sovietice, Mihail Gorbaciov, a fost cel care a pus capăt războiului rece, înţelegînd că ţara sa nu îl mai putea susţine. El şi-a distrus însă astfel propriul stat. Către sfîrşitul anilor 1990, doar divizarea Coreei rămînea ca o mărturie a tensiunilor trecute.

Războiul rece poate fi împărţit în patru perioade principale. Primul război rece a durat din perioada ultimilor ani ai lui Stalin şi pînă la moartea sa în

1953. Politica externă rusă în timpul acestor ani a fost de risc scăzut sau contrară riscului. Apoi urmează a doua perioadă, una de pericol şi confruntare, de la moartea lui Stalin pînă la evidentul interval de destindere care începe brusc în 1969. Un element esenţial în manifestarea acestui fenomen este diplomaţia riscantă practicată de Hruşciov, care era mult prea încrezător în puterea crescîndă a Uniunii Sovietice. Urmează o a treia perioadă, una de destindere şi de manifestare a dorinţei ambelor superputeri de a-şi normaliza relaţiile şi de a reduce riscul confruntării. Această perioadă se încheie cu nechibzuita invazie sovietică în Afganistan în 1979, indiscutabil cea mai gravă greşeală pe care Moscova a făcut-o în politica externă în timpul întregii epoci sovietice. Consilierii ruşi şi-au informat de altfel conducătorii că prezenţa sovietică permanentă în Afganistan ar putea conduce la izbucnirea unui al treilea război mondial [*Doc. 11*]. În perioada a patra, al doilea război rece, a avut loc o accelerare a cursei înarmărilor şi o ridicare a temperaturii politice. Acest proces a fost stopat doar datorită viziunii inedite a lui Gorbaciov, care dorea o reevaluare fundamentală a ţelurilor politicii externe, precum şi negocierea unui nou tip de relaţie cu America, relaţie care avea să facă abstracţie de ideologie în conturarea politicii externe sovietice. Astfel, Moscova nu va mai sprijini comunismul şi mişcările de eliberare naţională din lume. Interdependenţa a devenit lumina călăuzitoare a politicii Moscovei în procesul de clădire a unei noi ordini mondiale, în parteneriat cu Washington-ul. În pofida acestui fapt, toate beneficiile rezultate au revenit Americii, iar prăbuşirea Uniunii Sovietice a survenit rapid, la sfîrşitul războiului rece.

Primul război mondial

Unii specialişti consideră că anul 1917 marchează începutul războiului rece, an în care bolşevicii au înfiinţat primul stat comunist. Încă din anul 1918, Lenin căutase să stabilească un mod de convieţuire cu lumea capitalistă, fiind convins că supravieţuirea puterii sovietelor este elementul esenţial în promovarea revoluţiei mondiale. Datorită acestui fapt, pînă la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, politica externă sovietică a fost defensivă. Cu toate acestea, Stalin a agreat doctrina marxistă, conform căreia războiul dintre capitalism şi comunism era în cele din urmă inevitabil, aşa încît Uniunea Sovietică trebuia să devină suficient de bine pregătită din punct de vedere militar pentru a cîştiga un astfel de conflict. Datorită acestei convingeri, precum şi a prezumţiei că eventualele războaie vor fi purtate pe teritorii străine, doctrina militară sovietică a fost ofensivă.

Al doilea război mondial a transformat Rusia în cea mai mare putere militară din Europa şi, pentru prima dată, în actor pe scena mondială, în mare putere. Singurul său rival real era America şi, astfel, relaţia cu Washington-ul a căpătat o importanţă vitală pentru Moscova. Un parteneriat pentru pace părea a fi posibil în 1945. Moscova a jucat un rol determinant în negocierile care au dus la înfiinţarea Fondului Monetar Internaţional (FMI) şi a Băncii Mondiale şi analize favorabile ale beneficiilor ce rezultau din calitatea sa de membru al acestor organisme i-au fost înaintate lui Stalin în decembrie 1945. Cu toate acestea, prevederea FMI, conform căreia experţii săi ar trebui să aibă acces la date economice de mare importanţă, incluzînd rezervele în aur, înaintea acordării oricărui împrumut, s-a dovedit a fi prea mult pentru Moscova. Stalin nu dorea ca Occidentul să înţeleagă cît de precară era situaţia economică în Uniunea Sovietică în 1945.

Ca urmare a războiului, Stalin nu dorea să provoace un conflict cu America şi a ordonat partidelor comuniste din Europa să participe la guvernare oriunde era posibil acest lucru, de exemplu în Franţa şi Italia, dar să nu încerce să preia puterea. Ministrul britanic al afacerilor externe, Ernest Bevin, anticomunist convins, era îngrijorat de sporirea influenţei comuniste. El era pregătit să accepte divizarea Europei încă din 1946, dar trebuia să fie evident că ruşii sînt de condamnat pentru aceasta. Consolidarea puterii comuniste în estul şi sud-estul Europei în 1946, precum şi eventualitatea cîştigării de către comunişti a războiului civil din Grecia au condus în cele din urmă la doctrina Truman şi Planul Marshall.

Moscova a avut satisfacţia de a vedea lumea împărţită în două tabere antagonice, cea socialistă şi cea capitalistă, ţări ca India şi Indonezia situîndu-se în afara acestor înregimentări. Preluarea puterii de către comunişti în Cehoslovacia în februarie 1948, mai mult datorită unor greşeli ale politicienilor locali decît unor manevre ale Moscovei, a convins mulţi occidentali că tăvălugul comunist se deplasează spre Vest. Blocada Berlinului, care începe în iunie 1948, o eroare a lui Stalin, a turnat gaz peste foc. O consecinţă directă a blocadei a fost înfiinţarea Germaniei de Vest şi, aproape imediat după aceea, înfiinţarea Republicii Democrate Germane în est. Constituirea Republicii Populare Chineze în octombrie 1949 a dat naştere unui al doilea potenţial gigant comunist. Ca ripostă la această situaţie, a fost instituit NATO, la solicitarea vest-europenilor. În iunie 1950, au intervenit noi victorii comuniste în Asia, precum invazia nord-coreeană în Coreea de Sud şi ofensiva comunistă împotriva francezilor, în Vietnam, finalizată prin înfrîngerea acestora la Diên Biên Phu în 1954.

Politica pe marginea prăpastiei

Moartea lui Stalin în martie 1953 şi alegerea preşedintelui Eisenhower, care era hotărît să pună capăt războiului coreean, au marcat o fază de negocieri între Est şi Vest şi sfîrşitul primului război rece. Moscova lansase deja doctrina coexistenţei paşnice în 1952, în urma experimentării reuşite a primei sale bombe atomice. Războiul şi-a pierdut caracterul de inevitabilitate deoarece era atît de distrugător. Ruşii au cochetat cu ideea unei Germanii unite şi neutre, la care s-au opus Germania de Vest şi Franţa. A fost semnat un armistiţiu în Coreea în iulie 1953, iar în Indochina – în 1954. Pe fondul unei noi stări de spirit, mai optimiste, au avut loc negocieri între Est şi Vest în 1954 şi 1955, pentru prima dată după 1947, asupra Germaniei, Austriei, Coreei şi Indochinei. Sovieticii s-au declarat de acord să părăsească Austria, în cadrul unui tratat de pace care descria Austria ca stat neutru. Nu a existat nici un acord referitor la Germania, dar Moscova a rămas fidelă ţelului său în ceea ce privea o Germanie unită şi neutră până în 1958, cînd Hruşciov a declarat că realizările socialiste ale RDG nu puteau fi irosite. Coreea şi Vietnam au rămas de asemenea divizate, neînregistrîndu-se nici o modificare de scor în întrecerea dintre capitalism şi comunism.

Cu toate acestea, optimismul a dispărut curînd şi perioada 1953-1969 a fost marcată de o politică *pe marginea prăpastiei* şi de conflicte primejdioase, relaţiile dintre Est şi Vest devenind extrem de fragile. Revolta maghiară şi invazia anglo-franceză în Egipt au survenit în 1956, cea din urmă determinîndu-i pe ruşi să ameninţe cu intervenţia militară în favoarea Egiptului. Cu ocazia vizitei lui Hruşciov în America, în 1959, a început o nouă perioadă de negocieri şi astfel s-a născut „spiritul de la Camp David" (o variantă timpurie a perioadei de destindere) între el şi Eisenhower. Acesta a luat sfîrşit brusc în 1960, la summit-ul de la Paris, compromis datorită faptului că un avion american de recunoaştere U2 fusese doborît de către ruşi. Relaţiile au continuat să fie destul de reci în 1961, în urma crizelor din Laos şi Berlin (unde s-a ridicat Zidul Berlinului).

Cel mai primejdios incident s-a dovedit a fi criza rachetelor cubaneze din octombrie 1962, care a adus lumea aproape de izbucnirea unui război nuclear. Această situaţie a rezultat din optimismul exagerat al lui Hruşciov, care credea în iminenta victorie a comunismului, precum şi în faptul că îl putea înfrunta pe preşedintele John F. Kennedy. Stalin a fost un negociator de risc scăzut, în timp ce Hruşciov era un negociator de risc ridicat, deşi era capabil de mişcări de repliere atunci cînd se confrunta cu o situaţie critică. Criza a avut efectul de a calma lucrurile şi, în 1963, a fost semnat un tratat de interzicere a testelor

nucleare, stabilindu-se o linie permanentă de comunicare directă între Moscova şi Washington. Atunci cînd Hruşciov a fost îndepărtat în 1964, Kosîghin a devenit negociator-şef şi întîlnirile au continuat pînă în 1967.

Existau stări de încordare peste tot în lume. Statele Unite au luat în 1965 fatala decizie de a interveni în Vietnam şi, de asemenea, în Republica Dominicană. Al treilea război israeliano-arab a izbucnit în 1967, Uniunea Sovietică şi Statele Unite sprijinindu-i fiecare pe cîte unul dintre cei doi oponenţi. Invazia Cehoslovaciei în 1968, de către trupele Pactului de la Varşovia - după ce preşedintele Johnson asigurase Moscova că ţara era în sfera acesteia de influenţă - a răspîndit teama în Germania de Vest şi a ridicat tensiunea internaţională. De asemenea, a avut drept consecinţă scindarea şi chiar dezintegrarea unor partide comuniste din Occident şi, în mod inevitabil, a diminuat atractivitatea socialismului de tip sovietic. Această epocă de politică *pe marginea prăpastiei* s-a sfîrşit în cele din urmă cu alegerea preşedintelui Nixon în 1969, după care a început o perioadă de negocieri intense numită destindere, relaxare (*détente*).

Destinderea

Această fază a durat un deceniu, din 1969 pînă în 1979, şi în acest timp s-au semnat numeroase acorduri internaţionale. Recunoaşterea de către Statele Unite a faptului că acestea şi Uniunea Sovietică erau pregătite în mod egal din punct de vedere nuclear a condus la semnarea acordului SALT I, în 1972. Conferinţa asupra Securităţii şi Cooperării în Europa (CSCE) din 1975 a avut ca rezultat semnarea Actului final de la Helsinki. Sovieticii şi-au atins un scop - recunoaşterea inviolabilităţii graniţelor stabilite în Europa după 1945 -, dar au acceptat faptul că drepturile omului sînt o problemă de legitimă preocupare internaţională. Acordurile de la Paris au permis Statelor Unite să-şi retragă trupele din Indochina şi să încheie astfel un capitol nefericit din istoria lor. Destinderea s-a sfîrşit în 1979 cu invazia sovietică în Afganistan, deşi fusese şi pînă atunci ţinta criticilor americani conservatori, datorită numeroaselor concesii făcute Moscovei. Mutarea Afganistan a fost rezultatul a două erori de calcul sovietice: că operaţiunea va dura numai cîteva săptămîni şi că americanii nu vor ridica obiecţii importante. Preşedintele Carter a mărturisit că invazia i-a deschis ochii asupra adevăratei naturi a Uniunii Sovietice.

Al doilea război rece şi sfîrşitul războiului rece

Al doilea război rece a durat din perioada ocupării Afganistanului pînă în martie 1985, o dată cu venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov. Această perioadă a fost marcată de o creştere rapidă a cheltuielilor militare, în vreme ce ambele

părţi vorbeau de nevoia de a fi pregătite pentru război în cazul în care cealaltă parte atacă. Războiul devine din ce în ce mai mult o alternativă. Prin urmare, folosirea forţei în relaţiile internaţionale devine legitimă. În Statele Unite, preşedintele Reagan promitea să restabilească supremaţia militară, manifestîndu-şi în mod deschis disponibilitatea de a interveni în ţări ale lumii a treia, cum ar fi Libia, Cuba şi Nicaragua, pentru a promova valorile occidentale. Sovieticii au răspuns cu aceeaşi monedă şi, pe lîngă altele, au instalat proiectile SS20 în Europa de Est. Influenţa militară sovietică asupra politicii de securitate mondială era, în ultima parte a conducerii lui Brejnev, fără precedent.

Intensitatea polemicilor dintre Est şi Vest în timpul acestei perioade amintea de primul război rece. Uniunea Sovietică era ridiculizată şi descrisă ca o întruchipare a „imperiului răului" de către preşedintele Reagan şi, de asemenea, era acuzată de susţinerea terorismului internaţional şi chiar de tentativa de a-l asasina pe Papă. Washington-ul a început să vadă mîna Moscovei în spatele tulburărilor care aveau loc pretutindeni în lume. Relaţiile superputerilor au devenit un joc de sumă zero: dacă Uniunea Sovietică obţinea un avantaj oriunde în lume, America pierdea, şi invers. Unul dintre motivele pentru care s-a ajuns la această stare de lucruri era valul de state comuniste sau procomuniste care au luat fiinţă în şi după anul 1974 în Orientul Mijlociu, Africa şi America Centrală. Statele Unite şi aliaţii lor s-au decis să redreseze balanţa. Statele Unite au folosit boicotarea comerţului (de exemplu, încetînd exportul de cereale în URSS) ca pe o armă şi s-au retras în 1980 de la Olimpiada din Moscova. (În schimb, sovieticii nu şi-au făcut apariţia la Los Angeles în 1984.)

Faptul că Andropov a preluat puterea ca lider sovietic în 1982 a scos la iveală prea puţine schimbări în atitudinea URSS. Convingerea sa că mişcarea pentru pace era destul de puternică pentru a sili guvernul vest-german să-şi reconsidere politica de instalare a rachetelor Pershing şi Cruise era greşită. Cu toate acestea, dezbaterile Est – Vest au continuat (nu ca în timpul primului război rece) la Geneva, pentru negocierea reducerii armamentului nuclear cu rază medie de acţiune şi a celui strategic, la Madrid în legătură cu CSCE şi la Viena pentru reducerea reciprocă şi echilibrată a forţelor militare în Europa (MBFR).

Alegerea lui Mihail Gorbaciov ca lider sovietic în martie 1985 a inaugurat o schimbare categorică a naturii relaţiilor internaţionale. Convins că ţara sa era secătuită de cursa înarmărilor, el a acordat întîietate politicii externe şi a vorbit despre o nouă gîndire politică. Aceasta confirma faptul că securitatea internaţională nu poate fi atinsă numai prin mijloace militare, că toate statele sînt interdependente, că armele nucleare ar trebui abolite pînă în anul 2000 şi că ideologia ar trebui exclusă din elaborarea strategiilor de politică externă şi de securitate internaţională. Împreună cu ministrul său de externe, Eduard Şevardnadze, el

a lansat o „ofensivă a farmecului" şi a cucerit întreaga lume occidentală. Prima sa întîlnire cu preşedintele Reagan, la Geneva, în noiembrie 1985, s-a finalizat cu o declaraţie comună, care propunea reducerea la jumătate a arsenalului nuclear al superputerilor. Întîlnirea următoare a avut loc la Reykjavik în octombrie 1986, dar de această dată nu a putut fi depăşit dezacordul asupra Iniţiativei de Apărare Strategică (Războiul Stelelor). Al treilea summit de la Washington DC, din decembrie 1987, a fost istoric, soldîndu-se cu un acord de eliminare a tuturor categoriilor de arme nucleare cu rază scurtă şi medie de acţiune. Acesta a fost Tratatul armelor nucleare cu rază medie de acţiune (INF), semnat de Reagan şi Gorbaciov la ultimul summit de la Moscova din mai-iunie 1988. Cu toate acestea, au continuat să existe mari dificultăţi, în special în ceea ce priveşte controlul asupra implementării tratatului. Cei doi preşedinţi nu au discutat asupra Iniţiativei de Apărare Strategică, sovieticii admiţîndu-şi eşecul.

Unul din acordurile la care s-a ajuns la Geneva a fost cel referitor la retragerea trupelor sovietice din Afganistan, semnat în februarie 1989. Relaţiile URSS cu preşedintele Bush au fost bune şi au condus la semnarea a două acorduri istorice : tratatul CFE, semnat în noiembrie 1990, şi tratatul START, semnat în iulie 1991. În pofida acestui fapt, dezacordul manifestat de persoanele aflate la conducerea Uniunii Sovietice a subminat tratatul CFE, iar dezmembrarea acesteia a stopat evoluţia tratatului START. Războiul rece s-a sfîrşit pentru că URSS a devenit un solicitant, cu Gorbaciov căutînd în van să obţină din Occident împrumuturi mari pentru susţinerea vechiului sistem.

S-a sfîrşit războiul rece în 1990 sau în 1991 ? Cei care privesc războiul rece doar ca pe un alt termen în definirea competiţiei între superputeri, între Rusia şi America, vor spune 1990, atunci cînd Gorbaciov l-a declarat terminat. În acelaşi timp, cei care îl privesc ca pe o confruntare sistemică, între capitalism şi comunism, între democraţie şi autoritarism, vor vota pentru 1991, an în care Uniunea Sovietică a încetat să existe.

Caracteristicile războiului rece

În perioada primului război rece s-a înregistrat o adevărată cursă a înarmărilor, divizarea Europei şi, în cele din urmă, a lumii în două tabere, precum şi negocieri cu totul nesemnificative între Est şi Vest (Uniunea Sovietică a boicotat pentru un timp chiar Organizaţia Naţiunilor Unite). Conflictul, care s-a redus la Europa în prima fază, s-a extins mai apoi în Asia, într-un stadiu ulterior. Stalin a dorit o înţelegere cu Occidentul, dar era prea pesimist în ceea ce priveşte capacitatea Uniunii Sovietice de a rezista la ispitele capitalismului occidental. El ar fi optat pentru soluţia finlandeză – neutralitatea binevoitoare în Europa de Est.

În acelaşi timp, a menţinut căi de rezolvare deschise asupra problemei statului german şi, de asemenea, ar fi preferat o Germanie unită, neutră şi binevoitoare. Occidentul a judecat greşit puterea şi intenţiile Uniunii Sovietice, începînd cu modul în care SUA percepeau Moscova, ca nereprezentînd o ameninţare la securitatea lor, şi apoi privind-o ca pe o ameninţare groaznică. Această isterie a dus la apariţia doctrinei cunoscute sub numele de McCarthyism şi a denaturat profund dezbaterea pînă în momentul în care Uniunea Sovietică a încetat să mai existe. Europa de Vest era slăbită după 1945 şi temătoare în privinţa atractivităţii prezentate de soluţiile marxiste şi intenţiile sovietice. Blocada Berlinului (Stalin ar fi putut obţine un acord avantajos, dar şi-a supralicitat atuurile) a reconfirmat îngrijorarea Occidentului în legătură cu expansiunea sovietică. Din această cauză, deşi Stalin a promovat permanent dialogul şi a avansat mai multe propuneri asupra Germaniei, el a primit întotdeauna răspunsuri de circumstanţă.

La începutul perioadei postbelice, Statele Unite au fost puterea economică dominantă şi, pentru un scurt interval, s-au bucurat de supremaţie nucleară. Către mijlocul anilor '50, URSS împărtăşea convingerea că a recuperat decalajul şi că este capabilă să pună America în umbră. Teoria utopică a lui Hruşciov a ieşit la iveală în 1961, cînd el a proclamat că bazele societăţii comuniste (nivel de viaţă foarte ridicat pentru toţi) vor fi puse pînă în 1980. În parte datorită acestui optimism, politica sovietică sub Hruşciov a devenit, într-o mai mare măsură, imprevizibilă şi el a fost foarte dornic să se servească de arsenalul nuclear sovietic ca argument în cursul tratativelor. Hruşciov căuta o soluţie la problema Berlinului (Berlinul de Vest ar fi urmat să intre treptat sub controlul comuniştilor) şi apoi a acceptat planul RDG de a clădi Zidul Berlinului. De asemenea, el a extins raza de acţiune a politicii externe sovietice, vizitînd Asia, în mod special India, şi Orientul Mijlociu şi oferind peste tot soluţia unei alternative la capitalismul occidental. Cu toate acestea, sub conducerea lui Hruşciov, pentru prima dată, monolitul comunist a început să crape (conflictul chino-sovietic) şi vizualizarea lumii în termeni bipolari era de-acum improprie. Revoluţia cubaneză din 1959 nu a fost comunistă la origine, dar Castro, datorită ameninţărilor americane, a fost silit să caute ajutor şi protecţie la Moscova. Mai tîrziu, în 1962, criza rachetelor cubaneze a fost rezultatul dorinţei lui Hruşciov de a face faţă dominaţiei americane în ceea ce priveşte rachetele balistice intercontinentale, prin amplasarea rachetelor sovietice în Cuba. Conducătorii sovietici au susţinut mai tîrziu că ei au autoritatea de a lansa o lovitură nucleară împotriva SUA dacă vor observa că sunt ţinta unui atac nuclear. O consecinţă a cedării sovietice a fost agravarea relaţiilor cu Beijing-ul.

Perioada de destindere a marcat apogeul puterii sovietice. Este o ironie a sorţii faptul că, în momentul în care SUA au recunoscut echilibrul, paritatea

nucleară, Rusia şi-a început declinul economic. La sfîrşitul anilor '70, influenţa înarmării sovietice s-a amplificat, pe măsură ce Moscova începea să se implice în (expansiunea comunismului în rîndul ţărilor din) lumea a treia procomunistă. Africa postcolonială părea să primească foarte bine comunismul (Angola şi Mozambicul, de exemplu) şi, de asemenea, Etiopia, care s-a alăturat acestui grup. Occidentalii care avertizaseră asupra expansiunii sovietice au folosit prilejul creat de invazia din Afganistan din 1979 pentru a cere o pregătire defensivă de mai mare amploare.

Al doilea război rece a fost diferit de primul război rece prin faptul că, pînă în 1979, Occidentul nu mai privea cu teamă comunismul ca ideologie, acesta devenind în schimb o ameninţare de natură militară şi împotriva securităţii. Reprimarea violentă a Primăverii de la Praga a constituit dangătul clopotului vestitor de moarte pentru marxism, perioada care a urmat caracterizîndu-se prin campanii virulente de propagandă, chiar mai mult decît după 1946. Una dintre cele mai animate dezbateri a avut ca subiect sănătatea economiei ruseşti. Se ştie acum că economia rusă era în stadiul final al declinului, dar, în acea perioadă, cei care sprijiniseră însemnata creştere a cheltuielilor americane pentru apărare nu ar fi putut concepe eventualitatea prăbuşirii Uniunii Sovietice. Este vorba de cei care credeau că cea mai potrivită modalitate de a întrece Rusia era sporirea cheltuielilor destinate apărării pînă la punctul în care ruşii, fiind siliţi să ţină pasul, vor fi ruinaţi, deoarece produsul intern brut în Rusia era aproximativ 40% din cel american. Unul dintre efectele secundare nescontate ale acestei politici, încununată în cele din urmă de succes, a fost un uriaş deficit bugetar al SUA.

Există mai multe teorii asupra cauzelor războiului rece [27: *pp. 24-28*]:

- *Ameninţarea rusească.* Toate conflictele şi crizele au fost iniţiate de Uniunea Sovietică şi au fost produse de expansionismul rusesc, care făcea parte integrantă din ideologia marxist-leninistă; aceasta preamărea victoria mondială a socialismului asupra capitalismului. Prin urmare, un stat este blamat pentru toate problemele care se ivesc în relaţiile internaţionale.
- *Imperialismul american.* Acesta este imaginea în oglindă a variantei anterioare, cu Washington-ul privit ca sursă a răului, exponent al capitalismului agresiv şi expansionist. Din nou, responsabilitatea este atribuită acţiunilor unui singur stat, în timp ce partea opusă face eforturi pentru a evita conflictul militar. Se consideră că sistemul capitalist implică producţia militară şi confruntarea pentru a supravieţui.
- *Teoria superputerilor.* Dezvoltată de către chinezi în perioada anilor '60 pentru a demonstra îndepărtarea Moscovei de adevărata cale marxist-leninistă, teoria are în vedere o aşa-numită înţelegere tacită şi o competiţie acerbă

între superputeri, avînd drept scop dominarea lumii. Aceasta subliniază ruptura dintre Beijing şi Moscova, fiind în acelaşi timp o expresie a insecurităţii chineze. În perioada anilor '70 survine o apropiere faţă de SUA, care, în schimb, alarmează Rusia.

- *Teoria cursei înarmărilor.* Construirea armelor nucleare atinsese proporţii care lăsau impresia că fenomenul este scăpat de sub control. Responsabilitatea aparţinea atît Estului, cît şi Vestului. Din această cauză, stoparea cursei înarmărilor şi promovarea dezarmării erau considerate de o importanţă capitală. Această teorie se bucura de popularitate în special în rîndul statelor înscrise în mişcarea pentru pace.
- *Teoria Nord – Sud.* Susţinătorii acestei teorii consideră că principalul conflict din lume este cel dintre Nord şi Sud, dintre naţiunile bogate şi cele sărace, dintre statele dominante şi cele dominate. Competiţia pentru poziţia dominantă în lumea a treia este privită ca sursă a tuturor conflictelor.
- *Teoria Vest – Vest.* Politica mondială este dominată de conflicte între statele capitaliste bogate. Conflictul ruso-american reprezintă doar o perdea de fum menită să ascundă adevăratul conflict, care este cel dintre Statele Unite, Japonia şi Uniunea Europeană. Originile celui de-al doilea război rece se află în conflictele, din ce în ce mai acute, dintre statele capitaliste bogate. Acestea, la rîndul lor, favorizează şi agravează conflictele din interiorul lumii a treia.
- *Teoria intrastatală.* Politica internă a statelor determină politica lor externă. Schimbările în politica externă sînt legate de modificări ale raportului forţelor interne, de apariţia unor noi insuficienţe economice şi de modificări ale structurii sociale. Politicienii folosesc anumite conjuncturi şi evenimente internaţionale pentru a rezolva tensiunile interne şi pentru a obţine avantaje în faţa competitorilor lor naţionali în lupta internă pentru putere.
- *Teoria conflictului de clasă.* Această teorie este clădită pe analiza marxistă a conflictului de clasă ca promotor al schimbării. Tensiunea este produsul declinului şi expresia revoluţiei sociale. Conflictul dintre capitalism şi comunism se manifestă prin tensiunile care apar între superputeri. Mişcarea revoluţionară din lumea a treia implică, inevitabil, şi superputerile în conflict.

Diversele explicaţii enumerate anterior pot fi completate de alte modalităţi de analiză a cauzelor războiului rece [49: *pp. 9-30*]:

- *Viziunea ortodoxă sau tradiţională.* Aceasta corespunde tezei anterioare a ameninţării ruseşti. Rusia a fost permanent ostilă Occidentului şi a cooperat doar atunci cînd a fost necesar din punct de vedere tactic. Aceasta a fost, prin definiţie, o putere expansionistă.

- *Viziunea revizionistă.* Este un tip de analiză similar celui din teoria despre imperialismul american de mai sus.
- *Interpretări postrevizioniste.* Acestea caută să evite teoriile cauzei unice ca sursă a stării conflictuale, eliminînd astfel punctele slabe ale celor două teorii anterioare. Interpretarea ortodoxă acordă prea puţină atenţie nevoilor legitime de securitate ale Rusiei, în timp ce revizioniştii nu scot în evidenţă modificările survenite în modalităţile ruseşti de abordare a problemelor, care au condus la schimbări în politica americană. Accesul la documentele oficiale a provocat apariţia unui adevărat aflux de studii postrevizioniste, care încercau să privească problema conflictului cu un anumit grad de detaşare şi care găseau că responsabilitatea pentru tensiune revine ambelor părţi. Toate aceste studii pot fi denumite postrevizioniste (poziţia 1).

Viziunea postrevizionistă (poziţia 2) îi este atribuită lui John Lewis Gaddis, care, ţinînd seama de toate aceste studii, dezvoltă o analiză elaborată, fundamentată pe fenomenul placării, stopării *(containment)*, înainte şi după lansarea acestui termen de către Kennan (vezi mai jos) [16]. America şi Marea Britanie aveau nevoie de Rusia ca aliat pentru a înfrînge Germania, dar, sprijinind-o, au creat o nouă ameninţare la adresa propriei securităţi. Fenomenul placării, termen folosit pentru a descrie politica americană faţă de Rusia după 1945, poate fi privit ca o tentativă de a face faţă consecinţelor negocierilor purtate în timpul celui de-al doilea război mondial. Ţelul placării era acela de a asigura neimplicarea Rusiei în stabilirea unei noi ordini mondiale care să fie ostilă Occidentului. Termenul „placare" a fost consacrat de către George Kennan în iulie 1947, cînd el pleda pentru „o placare pe termen lung, plină de răbdare, dar şi de fermitate şi vigilenţă, a tendinţelor expansioniste ale Rusiei". Aceasta a condus la doctrina Truman şi la Planul Marshall. Administraţia SUA nu dorea să se opună la scară mondială comunismului, ci doar expansionismului comunismului sovietic şi a început să folosească termenul de regim totalitar, mai curînd decît comunist.

Viziunea lui Halliday [27] poate fi caracterizată drept o analiză postrevizionistă (poziţia 3). El dezvăluie lacunele ambelor teorii, atît ale ameninţării ruseşti, cît şi ale imperialismului american. Deşi analiza războiului rece în timpul anilor '40 s-a concentrat asupra rivalităţii ruso-americane în privinţa sferelor lor de influenţă, conflictul s-a extins treptat pînă a cuprins întreaga lume. Iată motivul datorită căruia acest studiu al războiului rece, începînd din 1949, va avea în vedere rivalitatea superputerilor aşa cum s-a manifestat pretutindeni în lume. Lumea bipolară a anilor '430, devine. începînd cu anii '50, o lume multipolară [17 ; 47 ; 48 ; 52 ; 57 ; 67 ; 69 ; 70].

PARTEA A DOUA

ANALIZA DESCRIPTIVĂ

CAPITOLUL 2

PRIMUL RĂZBOI RECE: 1949-1953

Blocada Berlinului

Posibilitatea unui război între Rusia şi America a apărut pentru prima dată în timpul blocadei Berlinului. Reacţia lui Stalin la unirea teritoriilor vestice ale Germaniei, la finalizarea „de-nazificării", la reconstruirea puterii industriale germane, precum şi la introducerea mărcii germane în iunie 1948 a fost una defensivă. Consilierii săi nu au luat în considerare alternativa aprovizionării Berlinului de Vest pe calea aerului, astfel încît Stalin era ferm convins că aliaţii occidentali vor fi în cele din urmă siliţi să îl abandoneze. Ţelul conducătorului sovietic era să asigure controlul comunist asupra întregului Berlin şi să închidă căile de acces ale puterilor occidentale, aşa cum a fost convenit de către Cei Patru (Rusia, America, Marea Britanie şi Franţa) în 1945. Ruşii au început să se amestece în traficul către Berlinul de Vest, iar, începînd cu 24 iunie, au interzis orice trafic. Armata americană din Germania de Vest a ripostat, pledînd pentru folosirea forţei militare în scopul eliberării căilor către Berlin. Chiar în rîndul forţelor aeriene americane au existat persoane care şi-au manifestat neîncrederea în aprovizionarea Berlinului pe calea aerului.

Preşedintele Truman a hotărît să nu îşi asume riscul declanşării unui război într-un an electoral. El dorea să pară ferm pe poziţia sa, nu voia să lase impresia că cedează în faţa lui Stalin, mai ales că prăbuşirea Cehoslovaciei în februarie 1948 a dat apă la moara dreptei americane, care avertiza asupra răspîndirii comunismului. Forţele aeriene aliate au asigurat supravieţuirea părţii vestice a oraşului şi podul aerian al Berlinului a fost un succes impunător. În momentul său de vîrf, traficul aerian se ridica la 13 mii de tone de mărfuri pe zi şi a continuat timp de 324 de zile. Emisarii lui Stalin din Berlin declarau că ei se aşteptau ca podul aerian să eşueze. Este posibil ca această falsă convingere să-l fi determinat pe Stalin să menţină blocada. În cele din urmă, el şi-a recunoscut eşecul, în mai 1949, dar conflictul a alterat relaţiile ruso-americane. În America exista atunci sentimentul general că, dacă ar fi izbucnit un război, bomba atomică ar fi fost folosită. Nici Moscova şi nici Washington-ul nu doreau declanşarea războiului, dar ambele state se pregăteau pentru război. Cele două

puteri dominante ale lumii deveniseră astfel adversari declaraţi şi termenul de război rece descrie în mod adecvat relaţiile lor începînd de la acea dată.

Podul aerian a schimbat destinul politic al lui Truman. Deşi în prima parte a campaniei electorale fusese devansat de republicanul Thomas E. Dewey, el a recuperat decalajul şi, cîştigînd, a surprins marea majoritate a analiştilor. Conflictul asupra Berlinului i-a permis să demonstreze că este un lider puternic, ferm, că l-a putut înfrunta pe Stalin şi comunismul. Acuzaţia pe care i-o aduceau politicienii americani de dreapta, şi anume că lăsase pradă comuniştilor estul şi sud-estul Europei, s-a dovedit astfel neîntemeiată. Berlinul a demonstrat că Stalin avea să fie prudent în viitor în ceea ce priveşte declanşarea unor acţiuni provocatoare la adresa Americii. Vest-europenii, satisfăcuţi de beneficiile Planului Marshall, doreau ceva mai mult decît ajutor economic. Ei căutau siguranţă şi adăpost sub umbrela americană. Unchiul Sam era singurul care putea alunga de la uşa lor lupul cel mare şi rău moscovit. Ei au început să exercite presiuni pentru formarea unei alianţe militare la începutul anului 1948, care s-a concretizat în aprilie 1949 în Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO).

Ca reacţie la aceste evenimente, Stalin a alimentat flăcările interne ale naţionalismului rusesc. O stare generală de xenofobie a fost provocată de autorităţi, care căutau să-i ferească pe ruşi de influenţa occidentală. Toate influenţele culturale occidentale erau considerate decadente şi destinate să descurajeze Rusia în hotărîrea ei de a-şi apăra cultura şi tradiţiile. Acest principiu era aplicat şi relaţiilor ştiinţifice, întrerupte în acea perioadă. Acţiuni de spionaj, desfăşurate cu succes (în special aflarea secretelor bombei atomice), au luat locul contactelor deschise. De asemenea, xenofobia a oferit explicaţii plauzibile pentru faptul că nivelul de trai nu creştea atît de repede cum se preconizase şi pentru faptul că intransigenţa ideologică era necesară şi dezirabilă. Evreii au fost prinşi în menghina antisemitismului care se amplifica. După moartea lui Andrei Jdanov în 1948, au avut loc epurări în fieful său politic leningrădean. În Europa de Est s-au desfăşurat procese publice, multe finalizate prin execuţii, în mod deosebit ale unor evrei. Regimul lui Stalin făcea din Rusia şi din Europa de Est o zonă sigură pentru comunismul de tip stalinist. Singura ţară care scăpase, Iugoslavia lui Tito, rămînea ca un spin înfipt în carnea Moscovei. Cetăţenii noului imperiu rusesc plăteau scump pentru tensiunea existentă între Moscova şi Washington.

China

Statele Unite au constatat că Cian Kai Şi i-a dezamăgit în calitate de aliat. Un ajutor considerabil a fost acordat liderului naţionalist chinez pentru a-l susţine în lupta împotriva armatei japoneze de ocupaţie. El a preferat însă să-şi folosească toate forţele în lupta sa neîntreruptă împotriva comuniştilor chinezi conduşi de Mao Zedong şi pur şi simplu a evitat declanşarea unor lupte cu japonezii. Americanii au încercat să negocieze un *modus vivendi* între cei doi lideri chinezi, dar Cian considera că poate pune pe fugă şi distruge trupele lui Mao, cunoscute mai tîrziu ca Armata Populară de Eliberare. Acesta s-a dovedit a fi un raţionament fatalmente greşit şi, în ciuda enormului avantaj militar teoretic pe care îl avea Cian, el a trebuit curînd să facă faţă dezastrului. Atunci cînd Cian a solicitat sporirea ajutorului militar, consilierii americani au apreciat că el nu mai putea fi salvat. Preşedintele Truman considera că statul chinez nu avea nici o importanţă strategică pentru Statele Unite şi, în consecinţă, l-a lăsat pe Cian în voia sorţii. Republica Populară Chineză a fost proclamată la 1 octombrie 1949. Mao şi-a trimis mesagerii în Statele Unite, dar Washington-ul i-a ignorat. Administraţia Truman declara că nu va recunoaşte China comunistă şi, astfel, lui Mao nu i-a mai rămas altceva de făcut decît să se întoarcă spre Rusia. S-a pierdut oare astfel o ocazie istorică? Washington-ul s-a răzgîndit abia în 1972, dată de la care a început să se scrie istoria reapropierii dintre China şi America.

Democraţii americani s-au folosit de expulzarea lui Cian de pe teritoriul Chinei continentale (el s-a retras în Taiwan cu scopul de a se pune pe picioare şi de a-şi pregăti întoarcerea) pentru a pune administraţia Truman la stîlpul infamiei pentru „pierderea" Chinei. Alger Hiss a fost judecat şi, în cele din urmă, găsit vinovat, în ianuarie 1950, pentru divulgarea unor informaţii secrete către ruşi la sfîrşitul anilor '30. În privinţa dezvăluirilor surprinzătoare despre deceniul anterior, un rol important a fost jucat de proeminentul şi promiţătorul congresman Richard M. Nixon. În septembrie 1949, TASS a anunţat detonarea bombei atomice de către ruşi, ceea ce a produs o mare îngrijorare şi i-a luat prin surprindere pe militarii americani, care se aşteptau ca ruşilor să le mai trebuiască ceva timp pentru a o putea produce. Pentru unii, motivul stadiului avansat în care se aflau ruşii în domeniul tehnologiei nucleare era uşor de găsit: existau trădători în Statele Unite, care dezvăluiau secretele nucleare. Preşedintele Truman a ordonat ca cercetările legate de producerea bombei cu hidrogen să fie accelerate. În februarie 1950, englezii au anunţat că o reţea de spionaj, condusă de Klaus Fuchs, a fost surprinsă transmiţînd secrete atomice

ruşilor. În aceeaşi lună, tînărul senator de Wisconsin - cu o impresionantă, dar scurtă carieră - Joseph McCarthy, a făcut o declaraţie răsunătoare, afirmînd că s-ar afla în posesia unor dovezi referitoare la faptul că Departamentul de Stat este înţesat de comunişti. El pretindea că are o listă a nu mai puţin de 205 membri ai partidului comunist, din interiorul instituţiei care dădea contur politicii externe americane. Joseph McCarthy nu avea o astfel de dovadă, dar publicul american era înclinat să-i dea crezare, deoarece acuzaţia sa apărea într-un moment propice. Aceste acuze au fost respinse de administraţia Truman, ele fiind cu toate acestea extrem de deranjante.

Deoarece nu se putea aştepta la nici un sprijin din America, Mao era forţat să se îndrepte către Moscova, pentru a-l implora pe Stalin să finanţeze transformarea Chinei. Victoria lui Mao nu l-a bucurat pe Stalin prea tare, pentru că i-ar fi convenit mai mult o Chină divizată, în care comuniştii să depindă de el. Un Mao sigur de sine era dificil de influenţat şi s-ar fi putut opune comunismului de tip stalinist. Cînd Mao a venit la Moscova, în decembrie 1949, pentru a negocia un tratat de prietenie şi asistenţă mutuală, Stalin l-a făcut să aştepte, pentru a-i arăta cine este solicitantul şi cine este stăpînul.

Mao dorea să stăpînească întreg pămîntul, dar, în tratatul din februarie 1950, Stalin l-a tras pe sfoară cu 300 de milioane de dolari credite comerciale pe cinci ani, la care i-a aplicat şi dobînzi considerabile. În ciuda faptului că Stalin pusese ochii pe Manciuria şi pe Mongolia interioară, Mao l-a făcut să promită că va renunţa la privilegiile Rusiei în porturile din Manciuria, precum şi la calea ferată din aceeaşi zonă. Dar au fost făcute şi unele concesii : sovieticilor le-au fost acordate drepturi economice în Xinjiang şi Mao a trebuit să fie de acord cu înfiinţarea unor firme mixte, ca un mod de a înlesni accesul la expertiza tehnică rusă. El a cerut şi bomba atomică, dar a fost refuzat. Ca dar la despărţire, Stalin i l-a oferit pe tavă (sau, mai bine zis, pentru plutonul de execuţie) pe omul său din Biroul Politic al Partidului Comunist Chinez, Kao Kang. Kao fusese principalul spion chinez al lui Stalin şi el a fost imediat executat. Întîlnirea a fost aşadar o afacere încordată şi, cu toate că tensiunea din această relaţie putea fi sesizată încă din 1920, atitudinea lui Stalin promitea o evoluţie şi mai dramatică a conflictului sino-sovietic.

NSC-68

La începutul anului 1950, preşedintele Truman a însărcinat Consiliul Naţional pentru Securitate (NSC) să întreprindă o reevaluare fundamentală a politicilor americane în legătură cu războiul rece. Acest document, cunoscut sub denumirea de NSC-68, a fost făcut public abia în cursul anilor '70. Documentul a avut o

influenţă determinantă asupra modului în care America s-a angajat în războiul rece în toată acea perioadă, care a durat pînă la schimbarea radicală a climatului internaţional şi care a generat relaxarea. Lumea era văzută ca fiind bipolară: Rusia şi America. Scenariul pe care îl schiţa era apocaliptic: Rusia era animată de o credinţă nouă şi fanatică, potrivnică eticii societăţii noastre şi căuta să-şi impună puterea sa absolută... Pentru liderii sovietici, atingerea unui astfel de ţel implica extinderea dinamică şi cu orice preţ a autorităţii lor şi, în final, eliminarea efectivă a oricărei opoziţii ivite în calea acestei autorităţi... Eforturile sovietice sînt astfel îndreptate către întreaga Eurasie [citat în 48: *p. 96*]. Kennan, susţinător al „teoriei placării", a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a submina această analiză. El pur şi simplu nu credea că Stalin concepuse un plan pentru cucerirea lumii.

Secretarul de stat Dean Acheson nu era de acord cu acest punct de vedere. Ca politician, el trebuia să ia în considerare iniţiativa şi nu îşi putea permite să ignore documentul, care de altfel îl viza direct într-un anumit segment. Evidenţiind ameninţarea, NSC-68 dădea şi soluţia: America trebuia să preia conducerea în construirea unei politici şi a unui sistem economic viabil pretutindeni în lumea non-comunistă sau, în termenii documentului, pretutindeni în lumea liberă. Războaiele locale, conflictele militare limitate erau astfel justificate dacă slujeau atingerii obiectivelor Americii. Documentul lua în calcul scenariul cel mai nefavorabil Statelor Unite. Ce trebuia să facă atunci America? [48: *p. 97*]. Negocierea cu Moscova nu ar fi avut nici un rost, de vreme ce echilibrul forţelor era de aşa natură încît ruşii nu puteau fi constrînşi să facă vreo concesie. În schimb, America trebuia să se pregătească pentru posibile confruntări armate. Bomba cu hidrogen trebuia să fie disponibilă în 1954, de vreme ce ruşii erau perfect capabili să o fabrice şi ei. Înarmarea cu arme convenţionale urma să se extindă cu repeziciune, pentru a creşte forţa de apărare a Statelor Unite, fără a se recurge la arsenalul nuclear. Taxele trebuiau mărite rapid, pentru a face faţă costisitoarelor efective militare. Societatea americană trebuia să fie mobilizată, pentru a face sacrificiile necesare realizării acestor ţeluri şi, în cele din urmă, trebuiau formate alianţe puternice, sub conducere americană, pretutindeni în lume. Ţelul final era subminarea comunismului în interiorul Rusiei şi împiedicarea dominaţiei ei asupra Americii.

Starea de spirit oficială se schimbase radical în America. Placarea – teorie care accepta faptul că Rusia nu reprezenta o ameninţare pe termen lung pentru America – lansa acum ideea că puterea comunistă trebuia înfruntată şi respinsă. Aversiunea americanului obişnuit pentru plata taxelor, nemaivorbind de taxe sporite, ameninţa să facă din NSC-68 o hîrtie fără acoperire, doar un alt document politic, astfel încît administraţia avea nevoie de un eveniment cu adevărat

dramatic pentru ca transpunerea sa în practică să fie imperios necesară. La 25 iunie 1950, Coreea de Nord a invadat Sudul. Situaţia s-a schimbat: „Coreea a venit şi ne-a salvat" [48: *p. 98*], a admis ulterior Acheson.

Războiul din Coreea

Conform tradiţiei sale antiimperialiste, America a favorizat apariţia statelor independente din estul şi sud-estul Asiei. Era de aşteptat ca localnicii să nu întîmpine cu bucurie reîntoarcerea foştilor stăpîni coloniali şi să lupte pentru propria independenţă. Vor fi oare mişcările pentru independenţă favorabile Statelor Unite sau vor cădea pradă influenţei comuniştilor? America şi-a jucat bine rolul, asigurîndu-se că olandezii nu îşi vor restabili imperiul pe care îl avuseseră în Indiile de Est, şi, astfel, a apărut o nouă Indonezie, independentă şi non-comunistă. Francezii au încercat să-şi refacă imperiul în Indochina, dar au trebuit să se confrunte cu grupurile de rezistenţă apărute în timpul ocupaţiei japoneze. Americanii, după ce zdrobiseră armata japoneză, au început în Japonia promovarea unei viguroase economii de piaţă. Securitatea rămînea în mîinile ferme ale Washington-ului. În Filipine, stat căruia i se acordase independenţa, americanii şi-au păstrat baze militare strategice şi au sprijinit suprimarea mişcărilor de natură comunistă.

Americanii ştiau destul de puţine lucruri despre Coreea, care se aflase sub dominaţie japoneză din 1905 pînă în 1945, cînd aceasta fusese înlăturată de către ruşi şi americani. Coreenii voiau să fie independenţi şi respingeau o nouă ocupaţie. Deoarece Coreea avea graniţă cu Rusia, Stalin a vrut să se asigure că nu se va mai ivi vreo ameninţare de acolo. Coreenii au început să primească instruire militară atît de la ruşi, cît şi de la americani. În ţară au fost formate guverne separate în 1948, iar în 1949 a fost luată decizia de retragere a trupelor americane din Coreea. Deşi Syngman Rhee, dictatorul din Sud, nu se bucura de popularitate şi ar fi fost posibil să apară o Coree comunistă unită după retragerea americană, Washington-ul a considerat teritoriul Asiei continentale ca fiind în afara perimetrului defensiv al Statelor Unite.

Totul evidenţia lipsa de interes a americanilor în inevitabilul război civil coreean. Stalin i-a aprovizionat pe nord-coreeni cu armament ofensiv, promovînd astfel invazia Sudului, dar el a estimat complet eronat reacţia americanilor. Coreea trebuia să fie salvată de comunism şi acesta s-a dovedit a fi evenimentul salvator pe care atît administraţia Truman, cît şi armata şi dreapta politică americană îl aşteptau. Conflictul a înrăutăţit relaţiile dintre marile puteri, amînînd perioada de destindere cu 20 de ani. De asemenea, a dat startul

cursei înarmărilor care a ruinat Rusia şi a contribuit la colapsul comunismului în 1991. Confruntarea dintre superputeri s-a extins, cuprinzînd întreaga lume. Au fost construite vaste arsenale de arme nucleare, arsenale care nu ar putea fi vreodată folosite decît pentru distrugerea totală a planetei. Războiul coreean a stimulat un cancer care a subminat funcţiile vitale ale omenirii pentru 40 de ani.

Declanşarea războiului civil coreean a fost inevitabilă. Kim Ir Sen a invadat Sudul înainte ca Rhee să-şi adune forţele pentru a invada Nordul. Faptul că Rhee a fost înfrînt de Kim Ir Sen a schimbat situaţia. Invadarea Nordului de către Rhee ar fi avut ca rezultat o Coree comunistă unită. Americanii l-au abandonat pe Cian Kai Şi în voia sorţii şi probabil că ar fi făcut acelaşi lucru şi cu Rhee. Invazia lui Kim a fost privită de unii ca o agresiune şi, ca urmare, s-a considerat că ar fi de datoria Naţiunilor Unite să-i pedepsească pe agresori, altfel lumea s-ar fi aflat în pericolul de a cădea în anarhie.

Administraţia Truman a profitat din plin de această oportunitate. Invazia lui Kim (a fost considerat ca fiind cert faptul că el a fost trimis în Sud de către Stalin) a constituit primul test real al capacităţii de luptă americane într-o confruntare cu agresiunea rusească. Teoria dominoului era favorizată: dacă Stalin nu era oprit în Coreea, el avea să avanseze şi alte ţări urmau să cadă, una după alta, pradă comunismului, pînă la instaurarea domniei sale în Europa şi Asia sau pînă la izbucnirea unui al treilea război mondial. Dacă Stalin s-ar fi dovedit a fi greu de stăpînit, făgăduielile americanilor de a stăvili agresiunea comunistă în Europa şi Asia ar fi părut lipsite de conţinut. Credibilitatea politicii externe americane era în cumpănă. Truman ar fi avut toate şansele să fie considerat un preşedinte incapabil. Dominat de autoritatea armatei americane, Consiliul de Securitate al Naţiunilor Unite a votat pentru intervenţia în Coreea. Rusia s-a retras în timpul votului decisiv din Consiliul de Securitate, dar şi-ar fi putut exprima vetoul dacă ar fi fost prezentă. A fost oare Moscova absentă pentru a evita o confruntare cu Washington-ul?

Forţele Naţiunilor Unite, conduse în mod strălucit de generalul MacArthur, i-au pus pe fugă pe comunişti în trei luni. Ar trebui forţele ONU să treacă paralela 38, frontiera dintre Nord şi Sud şi, ocupînd Nordul, să unifice Coreea sub un lider mai bun decît Rhee? Administraţia Truman a decis ocuparea Nordului, presupunînd că Stalin îl va abandona de teamă să nu declanşeze un al treilea război mondial. Chinezii erau consideraţi slabi şi astfel au fost ignorate ameninţările lor de a interveni în Coreea. La Washington au existat voci discordante – printre care şi cea a iniţiatorului principal al documentului NSC-68, Paul Nitze –, care susţineau că nu era încă momentul potrivit pentru a risca un război cu Rusia, că era mai bine să se aştepte pînă cînd recomandările conţinute

în NSC-68 vor fi implementate. Dar Truman nu a putut rezista primului impuls de a respinge acuzaţia că ar fi slab în faţa comunismului.

Mao şi liderii chinezi erau puşi în încurcătură. Ei nu aveau legături diplomatice directe cu Statele Unite şi se bizuiau pe informaţiile din *New York Times* pentru a cunoaşte intenţiile americane. Astfel, au căpătat impresia că americanii, după ce îi vor înfrînge pe comunişti în Coreea, se vor îndrepta apoi către China. Mao dorea să evite războiul cu Statele Unite, dar era convins că americanii îl vor implica forţat într-un conflict, astfel încît s-a decis să lupte mai curînd în Coreea decît în China. Trupele chineze (aproximativ 200 000) au invadat în octombrie Coreea şi, în noiembrie, forţele ONU au primit ordin de luptă, iar chinezii au fost alungaţi la nord de paralela 38. Nord-coreenii şi chinezii au înregistrat pierderi considerabile şi datorită supremaţiei aeriene a americanilor. Cu toate acestea, războiul devenea din ce în ce mai nepopular în Statele Unite.

Întreaga putere a Statelor Unite sporea, conform directivelor documentului NSC-68, în mod deosebit în ceea ce priveşte armele nucleare şi, astfel, la sfîrşitul anului 1952, militarii americani nutreau convingerea că pot înfrunta şi învinge Rusia. Generalii erau convinşi că balanţa puterii s-a înclinat în direcţia lor. Faptul că Rusia nu a făcut nici un demers pentru a împiedica înfrîngerea clienţilor săi chinezi şi coreeni în Coreea de Sud era considerat o dovadă semnificativă. America a ajuns astfel la concluzia că îşi putea urmări interesele acţionînd cu agresivitate.

Stalin a furnizat echipament militar Chinei, la un preţ pe care chinezii l-au considerat exorbitant, dar nu le-a asigurat protecţia aeriană pe care le-o promisese. Moscova nu a intervenit direct în conflict (care s-a soldat în cele din urmă cu moartea a aproximativ trei milioane de oameni) şi nici nu a ameninţat cu extinderea conflictului în alte zone. Datorită unei excelente reţele de informaţii (spionaj) în Washington şi Londra, Stalin era la curent cu faptul că americanii luaseră decizia de a nu invada China şi de a nu folosi armele nucleare. El era convins că americanii nu puteau cîştiga un război dus cu mijloace convenţionale în Coreea, datorită imenselor resurse umane ale Chinei. Stalin a dezvoltat o strategie de risc scăzut, pusă în evidenţă de faptul că şi-a încălcat promisiunea de a asigura chinezilor protecţie aeriană. Liderul sovietic era extrem de hotărît să nu le ofere americanilor ocazia de a-l ataca.

Războiul coreean a alimentat anticomunismul în America, făcînd astfel imposibilă abordarea unei politici echilibrate în ceea ce priveşte statele comuniste. Atitudinea faţă de China s-a schimbat complet. Chinezii omorîseră mii de tineri americani şi erau acum priviţi ca făcînd parte integrantă din imperiul comunist al răului condus de Stalin. Nici nu se punea problema unei recunoaşteri

diplomatice a regimului de la Beijing. Unii europeni temători erau îngrijoraţi de tentativa comunistă de a uni Coreea prin intermediul forţei şi de faptul că ei ar putea încerca să facă acelaşi lucru în Germania. În consecinţă, trebuiau luate măsuri pentru a preveni acest fapt. NATO avea nevoie de mai multe trupe europene, iar Germania de Vest le putea furniza. Generalul Dwight D. Eisenhower a fost numit comandant suprem al forţelor aliate din Europa şi mai multe divizii americane urmau să fie transferate acolo. În acest mod, războiul coreean a condus la decizia de remilitarizare a Germaniei de Vest.

Războiul a schimbat de asemenea soarta Japoniei, care furnizase partea leului din materialele necesare forţelor ONU în Coreea. O răsplată concretă urma să apară în curînd. În septembrie 1951, a fost semnat la San Francisco un acord de pace care trata problema retragerii americane, fixînd-o pentru mai 1952. Toate ţările beligerante au semnat, cu excepţia aproape firească a Uniunii Sovietice, Chinei, Coreei de Nord şi a altor state comuniste. Statele Unite şi-au menţinut cîteva baze militare în zonă, dar securitatea Japoniei era acum garantată de Washington. Japonia s-a alăturat grupului ţărilor anticomuniste. Filipine, Japonia, Australia şi Noua Zeelandă au semnat pacte de neagresiune cu Washington-ul. În Europa, Grecia şi Turcia s-au alăturat NATO. Americanii se pregăteau să-şi extindă influenţa în Orientul Mijlociu. Rusia era treptat înconjurată de state care se bazau pe Statele Unite pentru a-şi asigura securitatea şi perspectiva se arăta destul de întunecată pentru Stalin. În loc să-şi dedice resursele reconstrucţiei şi dezvoltării în mod vital necesar e ţării, el era silit să aloce fonduri din ce în ce mai mari pentru înarmare [6; 9: *pp. 58-80*; 12; 48: *pp. 99-145*].

CAPITOLUL 3

CĂTRE MARGINEA PRĂPASTIEI ŞI ÎNAPOI: 1953-1969

În căutarea unui nou tip de relaţie

Stalin a murit la 5 martie 1953. Poporul l-a jelit, dar cîţiva din conducere – în special Lavrenti Beria – au sărbătorit evenimentul. Ultimii ani ai lui Stalin au fost marcaţi de suspiciune şi teamă. La Congresul al XIX-lea al Partidului din octombrie 1952, s-a lansat o chemare la vigilenţă în faţa „ameninţării unui nou război". Biroul Politic a fost înlocuit de un Prezidiu, avînd de două ori mai mulţi membri. Pregătea Stalin o epurare a vechii gărzi, astfel încît să deschidă calea unei noi, tinere şi fidele cohorte de susţinători?

Tensiunea a culminat în ianuarie 1953, cînd *Pravda* a anunţat descoperirea complotului medicilor. De-a lungul anilor, începînd cu 1945, mai mulţi politicieni de marcă fuseseră omorîţi de un grup de medici, despre care se presupunea că, în marea lor majoritate, sînt în legătură cu o organizaţie evreiască condusă de americani. Unul dintre acuzaţi a mărturisit că el primise ordin „să elimine cadrele din conducerea Uniunii Sovietice". Aşadar, complotul îl viza şi pe tovarăşul Stalin. Ziarul şi-a asigurat cititorii că dovezi documentare, probînd semnificativ cazul, le stau la dispoziţie. Miniştrii au fost acuzaţi de slăbiciune şi indolenţă, iar Comsomolul, de lipsă de vigilenţă. Apoi, dintr-o dată, pe 23 februarie, întreaga campanie a fost abandonată. La scurtă vreme după moartea lui Stalin, aşa-zisul complot a fost denunţat ca fiind fictiv, iar ministrul de stat al securităţii a fost pus sub acuzare şi împuşcat.

Conducerea colectivă exercitată de Malenkov, Molotov şi Beria „va preveni orice fel de dezordine şi panică". Ei s-au grăbit să atenueze stările conflictuale în ţară şi în afara graniţelor, ceea ce era de o importanţă capitală în timpul luptelor interne pentru putere. Gheorghi Malenkov lansase deja chemarea pentru coexistenţă paşnică în 1952. El a promis acum populaţiei Rusiei o viaţă mai bună. În ceea ce priveşte politica internaţională, şi-a repetat oferta de coexistenţă paşnică şi a întins ramura de măslin lui Tito, trimiţînd „urări de bine" ţărilor vecine Uniunii Sovietice. Beria lansase de asemenea cîteva iniţiative,

propunînd promovarea ne-ruşilor (el însuşi era georgian) în republicile ne-ruseşti şi unificarea Germaniei ca stat neutru. Revolta din Berlinul de Est şi arestarea lui Beria, ambele avînd loc în iunie 1953, îl înlătură pe acesta de pe scena politică. O întrebare se insinuează totuşi : dacă el ar fi dominat scena Moscovei, s-ar fi reunit Germania, iar situaţia în Europa de Est s-ar fi schimbat? Privind înapoi, putem spune că aceasta ar fi fost de folos Rusiei într-o măsură mult mai mare decît o Germanie divizată şi o cursă accelerată a înarmărilor.

Hruşciov preia conducerea

Stalin fusese precaut şi acordase atenţie reducerii la minimum a riscului în politica sa externă. El era extrem de bine informat în legătură cu politicile şi intenţiile adversarilor lui capitalişti, datorită eficientei sale reţele de spionaj, deşi nu este încă destul de clar în ce măsură acorda crezare excelentelor rapoarte pe care le primea. În calitate de marxist, Stalin se aştepta ca lumea capitalistă să intre în criză, iar lumea socialistă să rămînă în afara acestor conflicte şi, în cele din urmă, să aibă de profitat de pe urma lor. Hruşciov era făcut din alt aluat. El era adeptul unei politici externe care implica asumarea riscului, deoarece credea că socialismul de tip sovietic va fi în cele din urmă victorios pretutindeni. Rusia se afla în posesia bombei atomice şi, din august 1953, a bombei cu hidrogen. Producţia de rachete ruseşti lua avînt şi o imensă comunitate ştiinţifică rusească servea scopurilor militare. Hruşciov a devenit conducător al Partidului în septembrie 1953 şi l-a silit pe Malenkov să demisioneze din postul de prim-ministru în februarie 1955.

Cunoştinţele lui Hruşciov în ceea ce priveşte lumea din afara graniţelor Rusiei s-a îmbunătăţit semnificativ în timpul lui Stalin. El era un oaspete frecvent în casa lui Stalin şi memoriile sale denotă o percepţie corectă a politicii mondiale. Desigur, Hruşciov nu putea scăpa de păcatul de căpătîi al conducătorilor Rusiei, şi anume aroganţa manifestată faţă de celelalte state socialiste. El, ca şi Stalin de altfel, se aştepta ca liderii acestor state să-i respecte cu sfinţenie opinia. Hruşciov a înţeles, în scurt timp de altfel, că nici chinezii şi nici iugoslavii nu aveau vreo intenţie de a-i recunoaşte superioritatea. Confruntarea sa cu puterea chineză urma să conducă în final la sciziunea lumii comuniste şi să provoace ulterior conflicte de frontieră cu Beijing-ul.

Moartea lui Stalin şi schimbarea preşedintelui în America a făcut posibilă negocierea unui armistiţiu în Coreea, implicînd un acord *status quo ante*, de-a lungul paralelei 38, la 27 iulie 1953. În timpul luptei pentru supremaţie cu Malenkov, Hruşciov nu a putut vizita nici un stat capitalist important în calitate de şef al delegaţiei. Acesta era priviligiul primului-ministru, Malenkov, şi a

ministrului de externe, Molotov. În schimb, el putea conduce o delegaţie în orice stat socialist, de vreme ce relaţiile cu aceste state erau de resortul Partidului Comunist, fiind considerate frăţeşti, nu externe. În consecinţă, Beijing-ul a fost martorul primei sale lovituri în diplomaţie, în septembrie 1954, cînd Molotov, spre necazul său, a fost lăsat acasă. Lui Mao îi plăcea să se joace de-a şoarecele şi pisica cu Hruşciov, care a considerat că unele dintre afirmaţiile lui Mao erau obtuze, iar altele erau simple banalităţi sau truisme. Manifestarea respectului reciproc a lăsat mult de dorit de ambele părţi. Mao credea că el era succesorul firesc al lui Stalin ca lider mondial al comunismului, în timp ce, pentru Hruşciov, o astfel de idee nu putea fi decît jignitoare. În urma acestei întîlniri, Mao a avut de profitat: ruşii au renunţat la prezenţa în porturile Chinei şi la firmele mixte ruso-chineze. Mao chiar a ridicat pretenţii asupra Mongoliei Exterioare (Republica Populară Mongolă, care aparţinuse Chinei pînă în 1911), dar a fost pus la punct.

În mai 1955, Hruşciov şi suita s-au îndreptat spre Belgrad, pentru a aduce oaia iugoslavă rătăcită înapoi în ţarcul rusesc. Din nou, Molotov a fost lăsat acasă. Hruşciov a dat vina pe Beria pentru toate neînţelegerile care s-au ivit începînd cu anul 1948 (cînd Iugoslavia a fost exclusă din Cominform), dar Tito nu i-a căzut în plasă. Abia în 1956 a fost posibil ca tovarăşul Stalin să fie blamat pentru greşelile sale politice. Hruşciov dorea restabilirea relaţiilor între partide, cu alte cuvinte iugoslavii trebuiau să recunoască supremaţia Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, dar Tito nu a muşcat momeala şi a oferit în schimb restabilirea relaţiilor interstatale.

Rusia căuta să-şi dreagă toate gardurile spre lumea exterioară. Era preocupată de necesitatea de a reduce cheltuielile militare pentru a consolida economia şi a ridica nivelul de trai. Dorea să împace pe toată lumea. Exista perspectiva ca armele nucleare să facă posibilă reducerea bugetului apărării, dar vor coopera americanii? Cele două superputeri manifestau extrem de puţină încredere reciprocă [*Doc. 1*]. Nu se negociase nici un acord avantajos de la începerea războiului rece şi pînă la acea dată şi problema principală pentru ambele părţi era necunoaşterea reciprocă. Doar în vremea lui Gorbaciov avea să fie mai uşor pentru ambele părţi să dialogheze una cu cealaltă.

Cînd a survenit decesul lui Stalin, la Casa Albă era un preşedinte nou, generalul Dwight Eisenhower, şi un nou secretar de stat, John Foster Dulles. Eisenhower era un erou al războiului şi avusese funcţia de comandant suprem al NATO. Dulles era rodat în relaţii externe şi lucrase sub administraţia Truman. Campania prezidenţială fusese murdară. Vicepreşedintele lui Eisenhower era Richard Nixon, abil în dezvăluirea corupţiei din politică. Joseph McCarthy l-a susţinut pe Eisenhower şi a tîrît numele lui George Marshall în noroi. El şi

acoliţii săi, pretindea McCarthy, au trădat America, refuzînd să-i înfrunte pe comunişti. Dulles a numit politica placării „imorală" şi a vorbit de „eliberarea naţiunilor captive" şi de izgonirea comunismului din Europa de Est şi din estul Asiei. Venise rîndul dreptei în America.

Din fericire pentru America, Eisenhower şi Dulles erau oameni cu o judecată echilibrată, prudenţi şi raţionali. Creşterea însemnată a cheltuielilor pentru apărare de la începutul anilor '50 a sporit sentimentul de încredere în forţele proprii şi Eisenhower a putut închide gura militarilor care pledau pentru administrarea unei prime lovituri Rusiei. Înţelegînd foarte bine dezvoltarea, în Statele Unite, a ceea ce numea „complexul militaro-industrial", el dorea să reducă cheltuielile militare şi, în cele din urmă, să echilibreze bugetul. Eisenhower a decis să se concentreze asupra dezvoltării forţei aeriene şi a puterii nucleare. Americanii puteau folosi armele nucleare pentru a contracara un atac convenţional rusesc şi Dulles vorbea de „represalii de mare anvergură" la cea mai mică provocare. În pofida declaraţiilor de acest tip, Eisenhower era preocupat de reducerea riscului unui război nuclear.

Politica Rusiei în Europa era centrată pe Germania şi ţelul ei era de a se asigura că Germania nu se înarmează din nou, devenind o ameninţare. Pînă în 1955, politica Austriei şi a Germaniei mergeau mînă în mînă. Ţelul era de a crea state neutre şi unificate, dar tot efortul depus de Moscova în problema Germaniei nu i-a adus nici un folos, deoarece Occidentul se temea că o Germanie unită şi neutră ar putea să cadă în sfera de influenţă rusească. În mai 1955, Moscova a hotărît să separe cele două state şi să accepte o Austrie unită şi neutră. Tratatul de pace cu Austria a fost semnat de cele patru puteri care aveau forţe de ocupaţie în ţară (Cei Patru Mari : America, Rusia, Marea Britanie şi Franţa) şi s-a soldat cu retragerea completă a acestora. A fost pentru prima dată cînd soldaţii ruşi părăseau de bună voie o ţară pe care o ocupaseră în 1945. A existat şi un premiu de consolare pentru Moscova : NATO nu va mai putea folosi Austria ca punte de legătură între Germania de Vest şi Italia. Tot în mai 1955, a luat sfîrşit şi regimul de ocupaţie din Germania de Vest şi aceasta s-a alăturat NATO. RDG a fost admisă în Pactul de la Varşovia, replica rusească la NATO.

Conferinţa de la Geneva

În ciuda formării acestor pacte adverse, Cei Patru au acceptat să se întîlnească cu ruşii la Geneva în iulie 1955, pentru a conveni asupra armelor nucleare şi asupra problemei Germaniei. Eisenhower a expus ceea ce mai tîrziu avea să fie cunoscut sub denumirea de iniţiativa„cerului deschis". El a propus ca

fiecare parte să furnizeze celeilalte lista cu echipamentele sale militare şi, prin supraveghere aeriană reciprocă, să se permită verificarea neiniţierii nici unui atac iminent. Hruşciov a dat înapoi, dar, cînd a ajuns să fie parţial de acord, doi ani mai tîrziu, a fost rîndul americanilor să dea înapoi. La Geneva, cei doi conducători au convenit să semneze un moratoriu asupra testelor nucleare, fără a permite, desigur, nici un control reciproc. Cu toate acestea, întîlnirea a marcat un început. Pentru prima dată din 1945, cele două părţi dialogau constructiv. După berea răsuflată a anilor anteriori, spir(i)tul Genevei era îmbătător. În Germania, Hruşciov vorbea despre alegeri în întreg teritoriul ţării. Cu toate acestea, în drum spre casă, el l-a vizitat în Berlinul de Est pe Walter Ulbricht, conducătorul RDG, şi l-a asigurat că „realizările socialiste" ale RDG vor fi apărate. Cu alte cuvinte, Moscova renunţa, pentru prima dată, în mod formal, la visul său în legătură cu o Germanie unită. Hruşciov a decis să acorde maximă prioritate intensificării schimburilor comerciale cu Germania de Vest. Konrad Adenauer a fost invitat la Moscova în septembrie 1955 şi au fost stabilite relaţii diplomatice. El a încercat să „cumpere" RDG-ul, oferind credite avantajoase şi despăgubiri, dar Hruşciov a rezistat tentaţiei. Ruşii au trebuit, la timpul respectiv, să se împace cu existenţa unei Germanii şi a unei Europe divizate.

În februarie 1956, Hruşciov i-a şocat pe comunişti şi pe ne-comunişti deopotrivă, dezicîndu-se de Stalin. Extrem de încrezător în forţele sale, el declara că politica de coexistenţă paşnică a constituit fundamentul relaţiilor cu lumea capitalistă. Aceasta nu însemna însă că Moscova acceptă o ordine mondială statică. Lupta de clasă dintre asupriţi şi asupritori va continua pretutindeni în lume. Nu va exista o coexistenţă paşnică în ceea ce priveşte ideologia. În aprilie 1956 a fost dizolvat Cominformul. Aceasta era una dintre condiţiile prealabile puse de Tito pentru normalizarea relaţiilor. Activităţile desfăşurate de Cominform au fost transferate Secretariatului Comitetului Central şi a fost înfiinţat un departament pentru legătura cu partidele comuniste şi muncitoreşti frăţeşti.

Revoluţia maghiară

Reapropierea lui Hruşciov de Tito, precum şi declaraţia că fiecare naţie se poate angaja pe drumul care duce spre comunism au înflăcărat, în estul Europei, speranţele în legătură cu posibilitatea slăbirii şi, în cele din urmă, a încetării controlului Rusiei în zonă. Acest fenomen a fost mai pregnant în Polonia şi Ungaria. În cele din urmă, polonezii i-au determinat pe ruşi, în octombrie, să-l accepte pe Gomulka, liderul ales de ei. Cu toate acestea, în Ungaria nu s-a găsit nici o rezolvare a stării de încordare. La data de 23 octombrie, poliţia

a tras în demonstranţii care manifestau paşnic pentru revenirea la putere a lui Imre Nagy, fostul prim-ministru. Revoluţia era pe punctul de a izbucni. Nagy a fost numit prim-ministru şi, la 1 noiembrie, a declarat că Ungaria a părăsit Pactul de la Varşovia şi a solicitat ONU recunoaşterea acesteia ca stat neutru.

Hruşciov şi conducerea rusă aveau dubii în privinţa intervenţiei. La 28 octombrie şi, mai apoi, la 30 octombrie, Prezidiul (Biroul Politic) a hotărît să caute o soluţie paşnică la această problemă, retrăgînd armata rusă. Dar, la 31 octombrie, s-a revenit asupra deciziei şi Moscova a ales soluţia militară. Se pare că motivaţia acestei schimbări a fost puternicul sprijin chinez în favoarea soluţiei militare. Şi Tito era pentru folosirea forţei. Un alt motiv în favoarea intervenţiei era teama lui Hruşciov că decizia abandonării tovarăşilor maghiari ar putea diviza Prezidiul şi, eventual, ar putea conduce la înlăturarea sa (şi Nasser fusese înlăturat în acelaşi timp în cursul conflictului din Golf). În ciuda declaraţiilor accentuate de sprijin în favoarea Ungariei, Statele Unite nu voiau să-şi asume riscul unui al treilea război mondial, printr-o intervenţie militară.

Asia

Şi în Asia existau stări de încordare primejdioase. Francezii erau hotărîţi să rămînă în Indochina, dar comuniştii Viêt-Minh, conduşi de Ho Şi Min, erau la fel de hotărîţi să-i înfrîngă şi să-i alunge din zonă. Tehnicile de gherilă ale Viêt-Minh-ului s-au dovedit a avea succes şi, departe de casă, francezii au trebuit să facă faţă dificultăţilor mereu sporite de a-şi aproviziona trupele şi de a aduce efective noi în teritoriul conflictului. Franţa se caracteriza atunci prin instabilitate politică şi schimbarea rapidă a guvernelor, ceea ce a făcut întreprinderea unei politici coerente în Asia de Sud-Est şi mai dificilă. De asemenea, îşi făcea simţită prezenţa şi o creştere a poverii financiare pe care Franţa nu era pregătită să o suporte. Războiul se solda cu rezultate din ce în ce mai proaste, pînă cînd, confruntîndu-se cu dezastrul de la Diên Biên Phu, în martie 1954, francezii s-au văzut siliţi să solicite intervenţia americană. În 1954, americanii plăteau deja 70% din bugetul militar francez şi aveau consilieri în Indochina. Eisenhower şi Dulles se temeau că, dacă francezii erau învinşi, întreaga Indochină putea să cadă pradă comuniştilor. Acelaşi lucru se putea întîmpla în Malaiezia, Indonezia, Taiwan şi Coreea de Sud. Un general american a propus folosirea cîtorva bombe atomice de mică putere. Sir Winston Churchill a refuzat să vină în ajutorul Franţei, considerînd acest război o cauză pierdută.

Armata americană nu îşi dorea o nouă Coree, în care oamenii lor să fie ucişi pe teritorii străine. Dacă SUA ar fi intervenit, ar fi făcut-o oare şi China? În acest caz, francezii s-ar fi predat, ar fi abandonat războiul şi un nou guvern

parizian ar fi negociat pacea în Indochina. Ho Şi Min controla aproximativ două treimi din Vietnam, dar era de acord să se retragă la nord de paralela 17. În termen de doi ani, urmau să aibă loc alegeri naţionale, pentru a uni ţara. Forţele procomuniste Pathet Lao au avut cale liberă în Laos şi urmau să aibă loc alegeri naţionale în Cambodgia. Ho şi-a concentrat forţele asupra reconstruirii Vietnamului de Nord, cu sprijin rusesc. El era sigur că va cîştiga alegerile naţionale. Statele Unite nu s-au aflat printre negociatorii acordului de pace şi au refuzat să îl recunoască. Dată fiind starea de spirit anticomunistă din America, Eisenhower şi Dulles au considerat potrivit să nu accepte controlul comunist asupra Vietnamului de Nord. Americanii au decis să-şi îndrepte ajutorul direct către sud-vietnamezi, fără mijlocirea Franţei. Ei au început să instruiască o armată sud-vietnameză. În iulie 1955, cînd cea mai mare parte a trupelor franceze părăsiseră scena conflictului, Diem, şeful de guvern ales de americani, a anunţat că nu vor avea loc alegeri la nivel naţional.

Dulles credea că o alianţă, similară cu NATO în Europa, era necesară pentru a preveni răspîndirea comunismului în Asia. Astfel, la data de 8 septembrie 1954, SUA, Franţa, Marea Britanie, Australia, Noua Zeelandă, Thailanda, Pakistan şi Filipine au convenit să fondeze Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est (SEATO). Vietnamul de Sud, Laos şi Cambodgia constituiau un motiv deosebit de îngrijorare. Indonezia, India şi Birmania au refuzat să adere. Aceste ţări nu vedeau ameninţarea comunistă în culori la fel de sumbre ca SUA. Dulles i-a asigurat pe senatori că forţele americane vor fi angajate în conflict doar în cazul în care comuniştii vor cunoaşte o ascensiune evidentă şi numai în urma aprobării intervenţiei de către Senat. Aviaţia va fi implicată iniţial, nu forţele terestre. În mod semnificativ, tratatul prevedea desfăşurarea forţelor armate americane, cu scopul de a preveni ascensiunea partidului comunist la putere într-un stat. Ceilalţi membri ai alianţei au arătat în mod limpede că nu vor interveni într-un astfel de caz. Fuseseră luate decizii cruciale.

Taiwan-ul a constituit sursa unui nesfîrşit şir de probleme pentru Eisenhower şi Dulles. Ultimul nu avea deloc încredere în Cian Kai Şi, suspectînd că acesta urmărea implicarea SUA într-un conflict cu China. Într-un astfel de caz, Cian ar fi urmat să preia puterea şi să devină conducătorul Chinei, după ce trupele americane ar fi curăţat teritoriul continental al Chinei de comunism. Mao privea cu îngrijorare înfiinţarea SEATO şi credea că SUA plănuiau să separe Taiwan-ul de China continentală. Ca urmare, China a început să bombardeze unele dintre insulele din Marea Chinei, fiind convinsă că astfel îi va determina pe americani să se gîndească de două ori înainte de a-l susţine pe Cian. Efectul a fost însă contrar: Washington-ul nu a putut abandona Taiwan-ul, deoarece aceasta ar fi constituit un mesaj nefavorabil în toată Asia de Est şi Sud-Est.

A fost semnat un pact defensiv cu Cian, dar el a trebuit să promită că nu va ataca teritoriul continental fără acordul Washington-ului. De asemenea, SUA nu vor apăra insulele din apropierea coastei ocupate de Cian.

Washington-ul a exercitat presiuni asupra Beijing-ului pentru a renunţa la folosirea forţei în scopul recîştigării Taiwan-ului, dar chinezii au fost extrem de rezervaţi, văzînd problema ca un element nerezolvat al războiului civil. În 1957, americanii au întrerupt tratativele. Mao a început să exercite presiuni asupra lui Hruşciov, solicitîndu-i sprijinul pentru declanşarea unei ofensive asupra insulelor Quemoy (Jinmen) şi Matsu (Mazu). Americanii au ameninţat cu represalii nucleare, iar chinezii au dat înapoi. Un alt motiv al replierii chinezilor a fost refuzul ruşilor de a asigura sprijin militar ofensiv pentru China. Ei urmau să intervină doar în cazul unei invazii americane în China. Reacţia Beijing-ului a fost una de indignare, devenind evident că ruşii nu ar risca un conflict cu americanii doar pentru a-i ajuta pe chinezi.

Nu va trece multă vreme pînă la prăbuşirea giganţilor comunişti [*Doc. 2*]. Conform celor afirmate de chinezi, la data de 20 iunie 1959, ruşii „au încălcat acordul asupra schimbului tehnologic" şi „au refuzat să furnizeze Chinei o mostră de bombă atomică, precum şi date tehnice referitoare la producerea acesteia". Primul conflict la frontiera chino-indiană, la 9 septembrie 1959, a determinat Moscova să adopte o atitudine neutră, spre necazul chinezilor. Cînd Hruşciov a vizitat Beijing-ul, în drumul său spre casă de la întîlnirea cu preşedintele Eisenhower, el le-a cerut chinezilor o bază pentru radiocomunicaţiile ruseşti, necesară în vederea menţinerii legăturii cu flota de submarine din Pacific. Mao a cerut în schimb informaţii în legătură cu bomba atomică. Nici una dintre aceste solicitări nu a primit răspuns. Agravarea conflictului sino-sovietic s-a impus atenţiei publice la un Congres al Partidului Comunist Român, în Bucureşti, în iunie 1960. Aparent, tema majoră era socialismul şi de-stalinizarea (Mao se aşteptase ca Hruşciov să-l fi consultat înainte de a face dezvăluiri asupra adevăratei feţe a lui Stalin), dar, în realitate, discuţiile au avut ca temă conducerea mişcării comuniste şi situaţia internaţională. Hruşciov a informat opinia publică rusă despre „divorţul" de China la Congresul al XXII-lea al Partidului Comunist al URSS, în februarie 1961.

Orientul Mijlociu

Datorită petrolului, Orientul Mijlociu a devenit important din punct de vedere strategic, deoarece aproximativ două treimi din petrolul accesibil Occidentului se găsea în această zonă. Regiunea era predominant arabă şi musulmană. Cînd a fost înfiinţat statul Israel în 1948, în mod logic, SUA ar fi trebuit să-i sprijine

pe arabi, dar în America se manifesta un puternic lobby evreiesc. Englezii şi francezii dominaseră regiunea în perioada interbelică; după 1945, Franţa s-a retras, dar Marea Britanie a rămas. Englezii controlau petrolul iranian, iar guvernul iranian căuta să se folosească de fiecare ocazie ivită pentru a reintra în posesia celei mai importante dintre resursele sale. Cînd Mossadegh, primul-ministru, a naţionalizat compania de petrol anglo-iraniană, exportul petrolului a încetat, iar economia iraniană a intrat în declin. Ulterior, au început să circule zvonuri despre un împrumut rusesc acordat lui Mossadegh. După o vizită în zonă, Dulles s-a îngrijorat în privinţa statutului viitor de neutralitate al statelor aflate în conflictul dintre „sclavie" şi „libertate". SUA şi Marea Britanie l-au ajutat pe şah să-şi consolideze puterea în august 1953, iar britanicii au fost siliţi să renunţe la monopolul asupra petrolului. Într-un consorţiu nou înfiinţat, America şi Marea Britanie au obţinut fiecare cîte 40%, ceea ce pentru americani însemna atît o afacere bună, cît şi o mişcare politică bună.

Americanii căutau modalităţi de construire a unui sistem de alianţe în Orientul Mijlociu, sistem care să împiedice expansiunea rusă, dar se loveau întotdeauna de problema Israelului. Statele arabe considerau că Washington-ul face front comun cu israelienii împotriva palestinienilor, că este cu adevărat de partea evreilor în conflictul arabo-israelian. Lobby-ul evreiesc era puternic la Washington şi evreii americani şi-au focalizat ajutorul financiar către Israel. Fără îndoială, Israelul era principalul aliat al americanilor în Orientul Mijlociu. În cele din urmă, în februarie 1956, Turcia şi Irakul au semnat un document, care mai tîrziu avea să fie cunoscut sub numele de Pactul de la Bagdad, iar Marea Britanie, Pakistanul şi Iranul li s-au alăturat ceva mai tîrziu, în acelaşi an. SUA nu au aderat niciodată. Acest pact îi punea în posturi adverse pe acei arabi – între care primul şi cel mai de frunte era egipteanul Nasser – care credeau că regiunea nu ar trebui să se implice în războiul rece.

Americanii voiau să se infiltreze în vidul de putere creat de plecarea englezilor din Egipt, dar Nasser a lansat chemarea la socialismul arab şi război împotriva Israelului. Rusia era şi ea nerăbdătoare să preia puterea şi, astfel, în curînd, armament şi tehnică militară cehoslovacă luau drumul către Cairo. Nasser dovedise că poate înrăutăţi relaţiile dintre Est şi Vest, încercînd să scoată ceva de la ambele părţi. El s-a dovedit însă de neclintit atunci cînd a trebuit să rezolve finanţarea construirii barajului de la Assuan, necesar Egiptului în scopul furnizării apei pentru irigaţii şi a energiei electrice. Americanii au dat înapoi şi Nasser a naţionalizat Canalul Suez, administrat de o companie anglo-franceză, pentru a strînge fonduri. Anthony Eden (mai tîrziu lord Avon), premierul britanic, a reacţionat exagerat, văzînd în Nasser un nou Hitler care nu poate fi oprit decît prin forţă. Franţa, Israelul şi Marea Britanie au conceput în secret planuri

de război şi, pe 29 octombrie 1956, în timp ce Hruşciov agoniza la Moscova din cauza ripostei Rusiei la Revoluţia ungară, au atacat Egiptul.

Ce aveau de făcut Statele Unite? Ar fi putut Washington-ul, în mod tradiţional o putere antiimperialistă, să treacă de partea aliaţilor săi şi să-i îndepărteze pe arabi? Eisenhower şi Dulles au decis să acorde întîietate obiectivelor pe termen lung pe care le urmăreau în Orientul Mijlociu, astfel încît s-au alăturat Rusiei în Naţiunile Unite. Războiul trebuia să se sfîrşească şi beligeranţii urmau să plece acasă. Hruşciov, care era sigur că americanii nu vor sări în ajutorul englezilor şi francezilor, i-a ameninţat pe aceştia cu proiectile nucleare dacă nu pleacă acasă. A fost sfîrşitul puterii britanice şi franceze în Orientul Mijlociu şi, de asemenea, al carierei politice a lui Eden. El făcuse greşeala fatală de a presupune că americanii vor rămîne neutri.

Ulterior, Congresul a declarat Orientul Mijlociu regiune de interes naţional de o importanţă vitală pentru SUA, precum şi că preşedintele va trebui să ajute orice stat ameninţat din zonă. Aceasta a devenit cunoscută ca doctrina Eisenhower. În 1957, cînd regele Hussein al Iordaniei a fost ameninţat de forţe pro-Nasser în ţara sa, americanii au reacţionat şi el a primit un ajutor de zece milioane de dolari. Era profitabil să fii prietenul Americii. În 1958, marina militară americană a intervenit în Liban pentru a-l ajuta pe preşedinte împotriva oponenţilor săi pro-Nasser. În Irak, regele şi guvernul său pro-occidental au fost înlăturaţi, fiind înlocuiţi de un regim naţionalist anti-occidental. Hruşciov a ameninţat cu intervenţia armată dacă americanii nu părăseau teritoriul, dar Washington-ul a plecat doar atunci cînd a fost limpede că naţionalismul arab nu se va vinde Moscovei.

Alte state din lumea a treia

Hruşciov căuta metode de stabilire a contactelor cu statele asiatice din lumea a treia, pentru a contrabalansa influenţa americană. Conferinţa de la Bandung (Indonezia) a statelor afro-asiatice a condamnat rasismul şi colonialismul. Aceasta a constituit o oportunitate pentru conducătorul rus, atras de nota sa antioccidentală. În noiembrie-decembrie 1955, el şi primul-ministru Bulganin au vizitat India – unde i-au întîmpinat mulţimi enorme care aproape că i-au strivit – şi, de asemenea, Birmania şi Afganistanul. Preşedintele Sukarno al Indoneziei a fost invitat la Moscova, promiţîndu-i-se arme şi asistenţă tehnică. Comuniştii din Indonezia erau alături de el, ceea ce îl deranja pe Dulles. Washington-ul a furnizat Indoneziei ajutorul şi asistenţa tehnică promise, dar Sukarno era foarte ambiţios şi a mers pe ambele variante. În 1958, Eisenhower a folosit CIA în Sumatra pentru a provoca secesiunea, deoarece la Washington se credea că mai multe insule-stat sînt de

preferat unei Indonezii unite. Tentativa a eşuat şi America a fost prinsă asupra faptului. Hruşciov, satisfăcut, şi-a sporit ajutorul militar.

Prima incursiune a lui Hruşciov în Africa neagră a fost întreprinsă în Republica Congo, fostul Congo belgian, unde Patrice Lumumba devenise prim-ministru cu ocazia declarării independenţei, în iunie 1960. Resursele minerale, îndeosebi cuprul, din regiunea Katanga se dovediseră a fi prea valoroase pentru a fi abandonate, astfel încît belgienii au provocat secesiunea. Lumumba a cerut ajutorul SUA, ONU şi Rusiei pentru reunificarea ţării şi ONU a emis o rezoluţie care făcea apel la belgieni să părăsească ţara şi promitea sprijin militar lui Lumumba. Nu s-a întîmplat însă nimic, ceea ce a confirmat regula că ONU trimite trupe doar cînd Statele Unite sînt de acord. Congo era extrem de departe şi nu se bucura de prea mare interes.

Lumumba a făcut din nou apel la Moscova. De această dată, Hruşciov a intrat în joc şi a trimis echipament militar şi specialişti. Iniţiativa a tras semnalul de alarmă la Washington şi trupele ONU s-au pus în mişcare. Exista riscul ca ţara să devină comunistă şi astfel să înceapă o reacţie în lanţ în zonă. CIA a luat în calcul varianta asasinării lui Lumumba, dar el a fost înlăturat din funcţie în septembrie 1960. Fostul prim-ministru a întreprins apoi o tentativă de lovitură de stat, dar forţele ONU au închis aeroportul Kinshasa, împiedicînd astfel ruşii să trimită trupe de sprijin pentru Lumumba pe calea aerului. El a fost înlocuit de Joseph Mobutu, acceptat de către americani (pînă în 1997, cînd a fost exilat). Lumumba, asasinat în 1961, a devenit erou al sovietelor. O universitate din Moscova, destinată studenţilor din ţările lumii a treia, a primit numele său. Cînd cărţile erau făcute departe de casă, întotdeauna americanii erau capabili să-i bată pe ruşi. Hruşciov putea să tune şi să fulgere, la ONU sau în altă parte, împotriva imperialiştilor americani şi să-i ameninţe cu proiectilele sale nucleare – tot ce obţinea era accelerarea cursei înarmărilor [9: *pp. 85-120*; 11: *pp. 121-142*; 48: *pp. 146-194*; 50; 56].

Politica pe marginea prăpastiei: Berlin

Era spaţială a început pe 4 octombrie 1957, cînd primul Sputnik a zburat pe o orbită circumterestră de 96 de minute. Trimiterea unui satelit de 83,6 kg în spaţiu pentru trei luni a constituit un eveniment remarcabil pentru ruşi. Satelitul a reintrat în atmosfera terestră şi a ars. Cu toate acestea, nu a fost un eveniment singular. Satelitul a fost urmat de alţi opt, din seria Sputnik, marcînd fiecare o serie de recorduri (primul cîine în spaţiu ş.a.). Tehnologia spaţială rusească era cea mai avansată din lume, ameninţînd astfel echilibrul de putere la nivel

mondial. Hruşciov era încîntat şi întreg poporul rus era mîndru de superioritatea atinsă în faţa americanilor. După cum au arătat evenimentele ulterioare, conducătorul rus a devenit periculos de încrezător în propriile forţe. Lucrurile nu erau aşa cum păreau a fi. De fapt, Eisenhower acţionase în aşa fel încît America să nu fie prima în spaţiu. Chiar dacă SUA aveau capacitatea de a face acest lucru, preşedintele nu agrea ideea trimiterii unui vehicul spaţial deasupra teritoriilor inamicului. El a dorit ca ruşii să facă primii acest pas şi americanii să urmeze. Este posibil ca tensiunea următorilor cinci ani să fi fost considerabil mai scăzută în cazul unui primat american în domeniu.

Convins că îşi asigurase spatele în ceea ce priveşte proiectilele nucleare, Hruşciov s-a hotărît să agaseze America. El se simţea stăpîn pe situaţie după înlăturarea unei grupări care încercase să preia puterea în iunie 1957. Primul-ministru, mareşalul Bulganin, care fusese de partea complotiştilor perdanţi, a fost menţinut în post pentru păstrarea aparenţelor. Astfel, Hruşciov a devenit conducătorul unic al întregii naţiuni. Aşa cum i-a spus Micunovic, ambasadorul Iugoslaviei, Hruşciov ar fi trebuit să se ferească să dea impresia că a devenit un al doilea Stalin. La începutul anului 1958, Bulganin a fost schimbat din funcţie şi Hruşciov s-a numit pe sine prim-ministru. El a fost conducătorul suprem pînă la declanşarea, în 1962, a crizei rachetelor din Cuba, moment în care adversarii săi au început să-i pregătească şi lui căderea.

Berlinul era călcîiul lui Ahile pentru Occident. Hruşciov, în limbajul său simplu, chiar vulgar, îl numea „boaşele" Occidentului; „Occidentul ţipă de cîte ori le strîng." Grosolan, dar adevărat. Germania de Vest era deja membră NATO şi ruşii erau preocupaţi de posibilitatea ca Bonn-ul să intre în posesia armelor nucleare, de vreme ce avea deja capacitatea de a le folosi (artilerie şi aviaţie destinate folosirii bombelor nucleare). SUA construiau arme nucleare tactice (cu rază scurtă de acţiune) şi rachete balistice care puteau lovi Uniunea Sovietică. Se urmărea prin aceasta contracararea superiorităţii Rusiei în ceea ce priveşte armele convenţionale. În 1958, NATO pregătea dotarea Germaniei de Vest cu armament „defensiv" nuclear [39: *pp. 94*].

În calitatea sa de unic şi puternic conducător al naţiunii ruse, Hruşciov avea trei obiective: să asigure un ritm cît mai rapid de dezvoltare a economiei ruse, să sporească securitatea Rusiei şi să asigure răspîndirea comunismului în lume. Problema crucială era însă cea a securităţii Rusiei. Cheltuielile militare sporeau încontinuu, în detrimentul investiţiilor în celelalte sectoare ale economiei (civile), precum şi pentru creşterea nivelului de trai. Superioritatea în domeniul rachetelor purtătoare putea constitui o soluţie. Era posibil ca Statele Unite să fie silite să accepte negocieri asupra dezarmării.

Criza Berlinului din 1958-1962 a fost provocată de Hruşciov. Încă nu este foarte limpede, conform documentelor, dacă Hruşciov concepuse planul măreţ de a-i înlătura pe occidentali din Berlinul de Vest, permiţînd, în mod treptat, preluarea controlului de către RDG. Ar fi urmat transferul drepturilor de ocupaţie ale ruşilor către RDG şi astfel occidentalii ar fi fost siliţi să accepte, împreună cu Uniunea Sovietică, un tratat de pace cu ambele Germanii. Ceea ce este limpede e că Hruşciov a acceptat punctul de vedere exprimat de Ulbricht, care susţinea că, dacă politica frontierelor deschise cu Berlinul de Vest nu este sistată, RDG nu îşi va atinge potenţialul său economic. Muncitorii, oamenii de ştiinţă şi alţi specialişti nu ar vota cu entuziasm dacă ar fi convinşi că sacrificiile care li se cer sînt prea mari. Nu a fost elucidat încă de ce Hruşciov şi-a lansat ultimatumul în noiembrie 1958 şi de ce tocmai atunci. De asemenea, nu se poate afirma cu certitudine dacă el a procedat astfel la sugestia lui Ulbricht. Mulţi comentatori consideră că Hruşciov a acţionat impulsiv, fără a cîntări atent toate consecinţele faptei sale. Partea sovietică înţelegea că una dintre opţiunile Statelor Unite ar putea fi declanşarea războiului. Hruşciov a interpretat declaraţia lui Adenauer din martie 1958 – că ar agrea „o soluţie austriacă" (stat unit şi neutru) la problema Germaniei – ca fiind un semn de slăbiciune sporită a Occidentului. În timpul crizei Berlinului, RDG s-a situat cu hotărîre pe o poziţie de confruntare.

La 27 noiembrie 1958, Uniunea Sovietică şi-a lansat primul său ultimatum. Toate drepturile ruseşti din Berlin urmau să fie transferate RDG. În şase luni, Berlinul de Vest urma să devină „o entitate politică, independentă, un oraş liber". Dacă nu se ajungea la un acord în aceşti termeni, accesul aliaţilor în oraş avea să fie controlat de RDG. În replică, la 31 decembrie, aliaţii au declarat că ei consideră cele convenite anterior ca fiind încă în vigoare şi au refuzat să negocieze cu autorităţile RDG (Occidentul nu recunoştea ţara, conform legislaţiei internaţionale). Hruşciov a avertizat SUA că rezultatul folosirii forţei în Berlin ar putea fi declanşarea celui de-al treilea război mondial. Recunoaşterea RDG şi împiedicarea accesului Germaniei de Vest la armament nuclear erau doar două dintre ţelurile urmărite de conducerea rusă. În vara anului 1959, au avut loc tratative la Geneva, dar nu s-a înregistrat nici un progres. Ruşii au repetat, de nenumărate ori, revendicarea lor ca Berlinul de Vest să devină „un oraş liber, demilitarizat" [30].

Hruşciov fusese dintotdeauna fascinat de America şi căuta un prilej, o invitaţie pentru a-şi vizita principalul adversar. Americanii au considerat că, invitîndu-l, îl vor determina să fie dispus să găsească o soluţie la problema Berlinului, pentru a pune capăt stării conflictuale. În septembrie 1959, el a devenit primul conducător

sovietic care a vizitat SUA. Convorbirile de la Camp David cu preşedintele Eisenhower au acoperit cîteva dintre diferende şi Hruşciov şi-a retras ultimatumul referitor la statutul Berlinului. Cea mai mare dezamăgire a lui Hruşciov a fost că nu şi-a putut îndeplini vechea sa dorinţă de a vizita Disneyland-ul – americanii au afirmat că nu îi pot garanta securitatea acolo.

Occidentul se urnea greu în problema Berlinului, dar Hruşciov era optimist că aceasta va putea fi rezolvată la summit-ul de la Paris din mai 1960. Bonn-ul se împotrivea cu hotărîre oricăror concesii în problema Berlinului. La începutul anului 1960, investigaţii americane aeriene de spionaj au confirmat că cele afirmate de Hruşciov în legătură cu superioritatea rachetelor balistice intercontinentale nu erau altceva decît exagerări şi lăudăroşenii ruseşti (*vrane*). La 1 mai 1960, ruşii au anunţat doborîrea unui avion de spionaj U2, lîngă Sverdlovsk (în prezent Ekaterinburg). Pilotul Gary Powers a supravieţuit şi a fost luat prizonier. Acesta a confirmat faptul că proiectilele ruseşti deveniseră mai eficiente, dar i-a demonstrat lui Hruşciov că americanii erau conştienţi de lipsa de acoperire a declaraţiilor sale. El a subminat Conferinţa de Securitate Europeană de la Paris a Celor Patru (Rusia, America, Marea Britanie şi Franţa), emiţînd pretenţia ca Eisenhower să-i ceară scuze personal pentru incidentul cu avionul U2. Hruşciov cîştigase un avantaj diplomatic contrazicînd declaraţia făcută de Eisenhower, conform căreia nici un avion de spionaj nu zburase deasupra munţilor Ural. El a prezentat fotografii şi a arătat că pilotul capturat este în viaţă. Premierul britanic, Harold Macmillan, i-a spus lui Hruşciov că nu este realist dacă se aşteaptă să primească scuze de la preşedintele SUA într-o situaţie atît de umilitoare. S-ar părea că un motiv însemnat al acţiunii lui Hruşciov a fost deteriorarea rapidă a relaţiilor sale cu China. Mao se opunea apropierii de Occident şi pleda pentru o diplomaţie nuclearo-agresivă, astfel încît caracterul belicos al atitudinii lui Hruşciov era destinat, în parte, a-l satisface.

În timpul crizei Berlinului, la 30 noiembrie 1960, Hruşciov l-a informat pe Ulbricht că, pentru a proteja prestigiul Uniunii Sovietice, ameninţarea sa referitoare la încheierea unui tratat de pace separat cu RDG va trebui să fie reală. Ulbricht a obiectat că aceasta i-ar putea determina pe vest-germani să le aplice restricţii comerciale care vor dăuna economiei RDG. Hruşciov a replicat, fără a sta prea mult pe gînduri, că Uniunea Sovietică va compensa deficitul (mai tîrziu s-a dovedit incapabilă să o facă). Ulbricht se afla deci într-o situaţie în care nu avea cum să piardă şi putea recomanda liniştit confruntarea. Într-o scrisoare către Hruşciov, datată 18 ianuarie 1961, Ulbricht îi cerea o conferinţă a Pactului de la Varşovia, care să consolideze poziţia RDG şi să silească Occidentul să facă concesii în problema Berlinului. Fluxul sporit de refugiaţi către Berlinul de Vest făcea ca aceste probleme să devină din ce în ce mai presante.

Hruşciov a răspuns că doreşte să discute mai întîi problema cu Kennedy. Dacă preşedintele american nu va face nici o concesie, el va discuta introducerea măsurilor convenite împreună cu Ulbricht. Conferinţa Pactului de la Varşovia a avut loc la 28-29 martie 1961, dar nimeni nu a fost de acord cu toate solicitările făcute de RDG. Hruşciov a concluzionat că primul zbor al unui om în spaţiul cosmic, al lui Iuri Gagarin, în aprilie 1961, şi dezastrul de la Golful Porcilor din Cuba, în mai 1961, i-au slăbit poziţia preşedintelui Kennedy [31].

Hruşciov îl întîlnise pe noul preşedinte american, John F. Kennedy, la Viena, în iunie 1961 şi era convins că îl cîntărise bine. Kennedy afirmase limpede că nu doreşte război, dar şi că nu va face concesii în privinţa Berlinului. Hruşciov replicase că, dacă ar fi să vină războiul, ar fi mai bine să vină mai devreme decît mai tîrziu, atunci cînd armele vor fi şi mai înfricoşătoare. Kennedy nu a luat prea în serios toată vorbăria explozivă a lui Hruşciov despre război. Conducătorul rus credea că tînărul preşedinte american va ceda sub presiune şi avea să îl pună în curînd într-o astfel de situaţie (imensa presiune a crizei cubaneze).

Hruşciov l-a informat pe Ulbricht că dorea să ţină o conferinţă a Pactului de la Varşovia, pentru a face lucrurile să progreseze. La sfîrşitul lui iunie, Hruşciov i-a îngăduit lui Ulbricht să înceapă pregătirile de separare a Berlinului. Kennedy s-a adresat naţiunii americane, prin intermediul televiziunii, la 25 iulie 1961, subliniind că adevărata problemă nu este cea a Berlinului de Vest, ci aceea a credibilităţii americane în lume. Căile de acces către Berlin, garnizoanele de acolo şi oraşul vor fi apărate. Cu toate acestea, preşedintele nu a afirmat că vor fi apărate căile de acces din Berlinul de Vest către Berlinul de Est. Exista însă o cale de ieşire pentru Moscova. Prima reacţie a lui Hruşciov la acest discurs a fost o declaraţie de război, dar s-a calmat repede.

Summit-ul Pactului de la Varşovia, din 3-5 august, a hotărît împărţirea oraşului, iniţial cu sîrmă ghimpată şi, mai apoi, dacă Occidentul nu reacţiona, cu un zid. Doar atît i se permitea RDG – „nici un milimetru mai departe". RDG nu era pentru împiedicarea accesului personalului militar occidental în Berlinul de Est, deoarece aceasta ar conduce, în schimb, la interdicţia accesului personalului sovietic în Berlinul de Vest. La 13 august 1961, Berlinul de Vest a fost complet izolat de Berlinul de Est şi de restul ţării. Occidentul nu a intervenit. Kennedy şi Hruşciov au răsuflat uşuraţi.

La data de 15 septembrie, Ulbricht i-a scris lui Hruşciov, informîndu-l că a conceput un tratat de pace. În răspunsul său din 28 septembrie, Hruşciov omite menţionarea acestei probleme. Ei nu vor renunţa la poziţiile lor. În februarie şi martie 1962, avioane militare sovietice au intervenit în traficul aerian din coridorul către Berlinul de Vest şi Occidentul a început să se teamă că toate căile de acces vor fi blocate. Nu se ştie precis de ce au fost făcute

aceste mişcări şi nici care au fost motivele datorită cărora Moscova a dat brusc înapoi. În septembrie 1962, ruşii au oprit un convoi militar american care era în drum spre Berlinul de Vest. Americanii au avertizat Moscova că nu vor accepta această ofensă. Din nou, ruşii au dat înapoi. În ianuarie 1963, RDG a renunţat la toate pretenţiile sale în legătură cu Berlinul de Vest şi tratatul separat şi a început să propună formarea unei confederaţii cu Germania de Vest. Lucrurile nu s-au sfîrşit aici. Din nou, ruşii au oprit convoaie militare americane, în perioada octombrie-noiembrie 1963, dar le-au permis mai apoi, în urma unor proteste, să meargă mai departe.

Se părea că Hruşciov putea fi descumpănit de un Occident acţionînd cu fermitate. Diplomaţia sa consta dintr-un amestec eclectic de ameninţări şi apeluri la dialog. Aceasta îl făcea imprevizibil şi, în consecinţă, un conducător care nu inspira încredere. După cum putea fi prevăzut, americanii au decis că cea mai bună metodă era negocierea de pe poziţii de forţă. Ulterior, cînd tensiunea în legătură cu Berlinul a sporit, tratativele o dezamorsau întotdeauna. În 1969, Andrei Gromîko a afirmat că Uniunea Sovietică doreşte să negocieze un tratat asupra Berlinului cu SUA, Marea Britanie şi Franţa şi aceasta a condus la Acordul cvadripartit din 3 septembrie 1971. A urmat recunoaşterea RDG de către Occident şi Germania de Vest şi problema Berlinului a încetat să mai constituie o ameninţare la adresa păcii [3 ; 31 ; 73].

Politica pe marginea prăpastiei: Cuba

Politica extrem de riscantă practicată de superputeri în problema Berlinului a constat, pe de o parte, în faptul că Occidentul şi-a arătat, în repetate rînduri, poziţia fermă, indisponibilitatea de a negocia în ceea ce priveşte Berlinul şi, pe de altă parte, în încercarea Uniunii Sovietice de a smulge concesii. America nu dorea decît să fie lăsată în pace. Moscova era aceea care încerca să încline balanţa. Cu toate acestea, criza Berlinului a ameninţat rareori să evolueze spre un al treilea război mondial. În schimb, criza cubaneză a fost complet diferită şi a adus omenirea foarte aproape de un război nuclear [*Doc. 4*]. Pericolul a fost atît de mare, încît aproape că nu mai exista cale de întoarcere. America încerca să convingă Moscova să-şi dezamorseze rachetele sale cu rază medie de acţiune, cu focos nuclear, intensificîndu-şi ameninţările. În Cuba, Statele Unite erau o dată în plus puterea *status quo*, care dorea să se revină la situaţia de dinainte de criză. Uniunea Sovietică, la rîndul ei, încerca să schimbe echilibrul strategic mondial.

În Golful Porcilor, în aprilie 1961, exilaţii cubanezi sprijiniţi de CIA au eşuat lamentabil în încercarea de a-l înlătura pe Fidel Castro. A fost un dezastru

autoprovocat, de care preşedintele se făcea vinovat în mod deosebit. Consilierii Casei Albe îl informaseră în repetate rînduri că misiunea (o grupare de 1 500 de cubanezi care urmau să-l răstoarne pe Castro) avea „şanse foarte reduse de succes". Preşedintele a decis să sprijine propunerea CIA, care îi antrenase pe cubanezi şi avea o viziune categoric optimistă asupra şanselor lor de succes. A fost decizia sa personală de a schimba locul ales pentru debarcare, de pe coasta de est pe coasta sudică, în mlăştinosul Golf al Porcilor, şi, de asemenea, de a reduce sprijinul aerian şi naval. Întregul episod s-a soldat cu un dezastru, din moment ce 300 de cubanezi au fost ucişi şi 1 179 au fost capturaţi. Preşedintele umilit s-a văzut nevoit să negocieze cu Castro eliberarea acestora. Procesul a durat 20 de luni şi a fost plătită o răscumpărare în valoare de 53 de milioane de dolari, în alimente pentru copii, medicamente şi aparatură medicală. Exista acum pericolul ca preşedintele Kennedy să încerce din nou să îl răstoarne pe Castro. La Congresul al XXII-lea al Partidului, mareşalul Malinovski, ministrul apărării, a reafirmat pretenţiile sovietice de superioritate militară.

La 30 noiembrie, preşedintele Kennedy a autorizat operaţiunea Mongoose, pentru „a ajuta Cuba să răstoarne regimul communist". Cubanezii infiltraţi de Castro în CIA au intrat în posesia unui document care afirma că vor fi luate măsuri extrem de dure dacă, pînă în octombrie 1962, Castro nu va fi înlăturat. Robert McNamara, ministrul apărării, a ordonat să fie făcute pregătirile necesare pentru a face posibilă invazia Cubei la 20 octombrie. SUA aveau dovezi certe că ruşii construiau amplasamente pentru rachete în Cuba şi, la 22 octombrie, l-au avertizat pe Hruşciov că un atac din Cuba va fi considerat de americani un atac din partea Uniunii Sovietice. S-a încercat impunerea unei blocade pentru a împiedica expedierea proiectilelor nucleare către Cuba. În realitate, acestea erau deja instalate.

În Cuba existau trupe ruseşti (cu un efectiv total de 42 000) care dispuneau de arme nucleare tactice, aflate la dispoziţia comandanţilor ruşi locali. Ruşii au urgentat construcţia amplasamentelor pentru rachete. Partida decisivă se apropia. La 25 octombrie, vase ruseşti navigînd spre Cuba au fost deturnate. Statele Unite arătau clar că vor ataca înainte ca rachetele să devină operaţionale. Se concepeau planuri concrete pentru un atac aerian la 29-30 octombrie. La 26 octombrie, Hruşciov i-a telegrafiat lui Kennedy pentru a-şi exprima disponibilitatea de a începe negocierile. În aceeaşi seară, Robert Kennedy s-a întîlnit cu Anatoli Dobrinin, care l-a informat că îndepărtarea rachetelor americane din Turcia ar putea contribui la rezolvarea conflictului. Preşedintele a declarat că urma să facă acest lucru după terminarea crizei. (Întîlnirea a fost ţinută secretă timp de peste 25 de ani). La 28 octombrie, Hruşciov a anunţat că ordonase dezafectarea rachetelor ofensive şi expedierea lor în Rusia. Deşi oficial

americanii nu au declarat că nu vor invada Cuba, ei au respectat această înțelegere. Rachetele americane Jupiter urmau să fie dezasamblate şi mutate din Turcia (ceea ce a fost dezvăluit publicului american abia în 1968). Conducătorul rus s-a simţit umilit, dar a ales pacea, nu războiul [3 ; 9 : *pp. 131-144* ; 19 ; 58 ; 59].

Şocul acestei crize a schimbat natura relaţiilor ruso-americane. S-a stabilit o linie directă permanentă Moscova – Washington DC, pentru a se evita dificultăţile anterioare de comunicare dintre conducătorii celor două naţiuni. Era sesizabilă dorinţa de a evita confruntările şi de a destinde relaţiile internaţionale. Din acest moment, conflictele urmau să fie transferate către Vietnam, Etiopia, Somalia, Angola, Mozambic, Afganistan şi altele – ceea ce s-a soldat cu un eşec pentru americani în Vietnam, iar pentru ruşi în Afganistan. Nimeni nu a avut nimic de cîştigat din aceste conflicte, toţi au avut numai de pierdut. Dorinţa de a interveni a fost alimentată de mentalitatea greşită conform căreia, dacă opoziţia accede la putere într-un stat, partea cealaltă va fi considerată perdantă. Doar Gorbaciov a fost destul de curajos pentru a întrerupe acest cerc vicios.

Războiul din Vietnam

Americanii au ajuns la concluzia că Indochina este indispensabilă pentru securitatea lor [*Doc. 3*]. Regiunea nu trebuia lăsată pradă comunismului, în caz contrar răspîndirea comunismului în sud-estul şi sudul Asiei ar deveni de nestăvilit. Regiunea vietnameză aflată la nord de paralela 17 fusese cedată comuniştilor, dar restul trebuia să rămînă neschimbat. Eisenhower nu dorea să rămînă în istorie ca preşedintele care a „pierdut" Indochina. Kennedy împărtăşea această viziune. Cu toate acestea, el a adoptat o atitudine destul de destinsă în Laos, pe care americanii l-au recunoscut în cele din urmă ca stat neutru, cu toate că existau forţe pro-comuniste locale în ascensiune.

Cazul Vietnamului a fost complet diferit. Nici un democrat nu ar fi putut cîştiga alegerile prezidenţiale în SUA dacă Vietnamul ar fi devenit roşu. Kennedy a sporit numărul consilierilor americani şi le-a permis să se angajeze în lupte, să folosească napalmul şi să distrugă pădurile. Trupe ofensive au început să se infiltreze în interior. Cînd a fost asasinat Kennedy, în noiembrie 1963, efectivele americane prezente în Vietnam erau de peste 16 000 de oameni. Americanii s-au lăsat legănaţi de iluzia că îi pot înfrînge pe comunişti copleşindu-i prin forţa militară, dar adevăratele bătălii din sudul Vietnamului au fost de natură politică, economică şi socială. Pînă cînd regimul Diem nu a oferit o alternativă superioară comunismului, nu a înregistrat decît înfrîngeri.

Generalii vietnamezi concurau unul împotriva celuilalt pentru putere, iar Washington-ul a fost bucuros să aleagă un lider. Cu toate acestea, în 1964,

conducătorul nu se bucura de credibilitate politică în rîndurile poporului. Cînd nord-vietnamezii au atacat un distrugător american în golful Tonkin, în august 1964, preşedintelui Johnson i-a fost oferit pretextul de a bombarda Nordul. Congresul l-a împuternicit pe preşedinte să folosească forţa militară pe care o va considera necesară pentru a stăvili ascensiunea comunismului în Asia de Sud-Est.

Bombardarea Vietnamului de Nord a început în februarie 1965, provocînd o mişcare de protest care lua amploare pe măsură ce tot mai mulţi americani erau îngrijoraţi de extinderea conflictului. Statele Unite deveniseră implicate în război fără să fi avut loc o dezbatere asupra acestei probleme în America şi fără nici o declaraţie de război. Pretutindeni în lume, America era percepută ca un agresor care îşi impune voinţa asupra unui Vietnam sărac şi subdezvoltat. În 1968, marea majoritate a americanilor credeau că războiul reprezenta o greşeală.

În mai 1968, Washington-ul şi Hanoi-ul au început convorbirile de pace şi, în octombrie, Johnson a oprit bombardarea Nordului. Ruşii exercitaseră presiuni asupra Vietnamului de Nord (ei furnizaseră partea leului din echipamentul de război al acestora), în timp ce americanii îi împinseseră de la spate pe sud-vietnamezi. Venise timpul ca aceste lupte să se concentreze asupra problemei conducerii Vietnamului de Sud.

Nixon a fost ales preşedinte în această perioadă şi a promis să pună capăt războiului, dar el nu voia să devină primul preşedinte american care se declară învins. În mai 1970, Statele Unite au invadat Cambodgia, care era neutră, pentru că doreau să închidă căile de aprovizionare dinspre Vietnamul de Nord către Vietnamul de Sud. Rezultatul acestei acţiuni nefericite a fost un sîngeros război civil cu Pol Pot şi khmerii roşii, victorioşi în cele din urmă. În februarie 1971, forţele sud-vietnameze, sprijinite de aviaţia americană, au extins războiul în Laos, iarăşi cu rezultate dezastruoase. Deoarece Uniunea Sovietică şi China doreau să-şi îmbunătăţească relaţiile cu SUA, Hanoi-ul a trebuit să accepte un acord de pace la sfîrşitul anului 1972. Sudul a refuzat însă să îl accepte şi războiul a continuat, americanii angajîndu-se în bombardamente de mare amploare desfăşurate în Nord.

Statele Unite s-au retras în februarie 1973, nu fără a furniza Sudului enorme cantităţi de material de război. Ofensiva finală a avut loc în martie 1975, cînd Saigon-ul a căzut în mîinile comuniştilor, devenind astfel oraşul Ho Şi Min. În acel moment, Nixon părăsise deja Casa Albă, ca victimă a scandalului Watergate. Promisiunile pe care le făcuse sud-vietnamezilor s-au dus o dată cu el. Vietnamul a constituit un dezastru de proporţii epopeice pentru americani. A învrăjbit ţara şi a subminat economia, legitimitatea guvernului, credinţa în justeţea cauzei unei naţiuni. Cu toate acestea, i-a făcut pe politicienii americani

mult mai prudenţi în privinţa folosirii forţei oriunde în lume. Uriaşul deficit al bugetelor din perioada războiului a depreciat dolarul şi, în cele din urmă, a crescut cotaţia aurului. Unele ţări, precum Japonia, au profitat de ocazie. Abia în anii '90, economia americană s-a însănătoşit, SUA redevenind ţara cu cea mai puternică economie *de pe glob* [9 : *pp. 156-181* ; 27 ; 38].

Se poate spune că americanii au avut parte de ceva noroc în Asia de Sud-Est. În 1965, Partidul Comunist Indonezian, partid cu 3 milioane de membri la o populaţie de aproximativ 100 de milioane, încerca să acceadă la putere cu ajutorul Chinei. O mişcare antichineză şi anticomunistă a dreptei a distrus partidul şi, cu aceasta, a dispărut şi ameninţarea că Indonezia, ţară de mare importanţă strategică pentru întreaga regiune, va trece de partea cealaltă sau chiar va deveni un stat comunist. O Indonezie comunistă, în perioada în care intervenţia americană în Vietnam lua amploare, ar fi schimbat în mod semnificativ echilibrul strategic în Indochina. Eşecul înregistrat de Partidul Comunist Indonezian a prevenit atacul flancurilor americanilor.

CAPITOLUL 4

DESTINDEREA: 1969-1979

Construind un nou tip de relaţie

Cînd Hruşciov a fost înlăturat, în octombrie 1964, nu i-au fost aduse critici pentru direcţiile urmate în politica externă pe care a abordat-o, ci numai pentru mijloacele pe care le-a folosit. Alexei Kosîghin, primul-ministru, a preluat conducerea diplomaţiei ruse. Un om precaut, tehnocrat, el era mult mai preocupat de creşterea eficienţei economiei interne decît de asumarea unor riscuri peste hotare. Relaţiile cu China au devenit mult mai politicoase după înlăturarea lui Hruşciov, dar, cu toate acestea, cele două mari puteri comuniste nu s-au apropiat mai mult.

La Hanoi, în februarie 1965, Kosîghin a recomandat prudenţă, o rezolvare a conflictului pe calea negocierilor şi o abordare pe termen lung în vederea cîştigării controlului în Sud. În timp ce primul-ministru rus vizita Hanoi-ul, americanii au bombardat Nordul pentru prima oară. Uniunea Sovietică trebuia să mărească livrările de echipament militar. Acesta a constituit un motiv de mulţumire pentru China, care s-ar fi bucurat de o confruntare nucleară ruso-americană. În acea perioadă însă China se scufunda în Revoluţia culturală, care a început în 1966. Mao a lansat această mişcare, avînd convingerea că elitele puterii chineze deveniseră prea moderat-conservatoare şi, în acelaşi timp, refractare la stilul său de conducere. Revoluţia culturală a scuturat China din temelii şi a ţinut-o trează pentru următorii zece ani, iar moartea lui Mao, survenită în 1976, a pus capăt unei ere. Războiul arabo-israelian din iunie 1967 le-a găsit pe cele două superputeri în tabere opuse.

Kosîghin a fost invitat să-l întîlnească pe preşedintele Johnson la Glassboro', New Jersey, imediat după sfîrşitul războiului. Cînd ruşii au primit invitaţia, au căutat Glassboro' pe toate hărţile pe care le aveau, dar, negăsindu-l, au început să creadă că invitaţia este o păcăleală! Pentru a-şi depăşi jenanta ignoranţă, ei s-au decis să fondeze instituţia care a devenit cunoscută sub denumirea Institutul SUA şi Canada, Academia de Ştiinţe. Aceasta a fost singura întîlnire dintre America şi Rusia între 1961 şi 1972. Cei doi conducători au discutat problema Orientului Mijlociu şi a Vietnamului, dar nu s-a înregistrat nici un progres. Cu toate acestea, Johnson a acceptat, la rîndul său, invitaţia de a vizita Moscova.

Apoi a intervenit problema Cehoslovaciei, unde Primăvara de la Praga conferise o nouă semnificaţie termenului de socialism democratic. Cehoslovacii se îndreptau către social-democraţie. Noul lor conducător, Alexander Dubček, nu realiza că aderarea sa la o mai amplă democraţie în Cehoslovacia era percepută ca o ameninţare la doctrina socialistă a Moscovei. Încordarea a sporit şi Moscova i-a întrebat pe americani care este viziunea lor asupra situaţiei. Preşedintele Johnson i-a informat pe sovietici că SUA nu vor interveni în ceea ce el considera a fi o polemică în interiorul sistemului comunist. Invazia Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia putea, prin urmare, să se declanşeze (ceea ce s-a şi întîmplat în august 1968), temperînd în mod inevitabil mişcarea comunistă mondială. Partidele vest-europene, în frunte cu comuniştii italieni, s-au declarat de partea comuniştilor reformişti cehoslovaci şi au condamnat intervenţia rusească. Pentru scurt timp, eurocomunismul, faţa democratică a comunismului, a înflorit în Europa de Vest. Invazia a pus capăt speranţelor pentru o mai mare autonomie a întreprinderilor din Uniunea Sovietică şi economia sovietică a început să intre, treptat, în declin. Chinezii şi-au vărsat mînia asupra a ceea ce ei considerau a fi social-imperialismul. Ei îşi mascau teama că Rusia ar putea hotărî să intervină în China. Deja se născuse doctrina Brejnev, care obliga statele socialiste să intervină fiecare în problemele interne ale celorlalte, în cazul în care se considera că era în primejdie cauza socialismului. Cine ar fi decis cînd era socialismul în primejdie ? Rusia, desigur. Aceasta, în schimb, a condus la decizia fatală de a interveni în Afganistan în decembrie 1979. Sarcina de a scoate Uniunea Sovietică din gafele sale costisitoare îi va reveni lui Gorbaciov. În iunie 1969, a fost convocată o conferinţă a partidelor comuniste şi muncitoreşti, dar chinezii, nord-vietnamezii şi nord-coreenii au refuzat să participe. Mişcarea comunistă mondială îşi încetase existenţa.

Un preşedinte nou – o viziune nouă

Sosirea lui Richard Nixon la Casa Albă în 1969, precum şi opţiunea sa pentru numirea lui Henry Kissinger la conducerea Consiliului Securităţii Naţionale, pînă în 1975, şi ca secretar de stat (1973-1977) au schimbat situaţia internaţională. Nixon avea remarcabile aptitudini pentru relaţiile externe. El ştia că americanii vor să termine, cît mai repede cu putinţă, cu războiul din Vietnam şi că se cam săturaseră să joace rolul bunului Dumnezeu prin lume. Economia era în declin, prin urmare ar fi fost recomandabil ca bugetul apărării să fie redus. Nixon avea însă nevoie de colaborarea Moscovei pentru a obţine un acord de pace cu Hanoi-ul. Uniunea Sovietică ajunsese atunci la paritate nucleară cu Statele Unite. De aici ideea că, probabil, era timpul potrivit pentru a negocia

un acord de control al armamentului. Nixon era persoana ideală pentru a iniţia o astfel de politică. El îşi cîştigase renumele de „mîncător de comunişti" şi critic acerb al celor care pledaseră pentru o abordare „mai blîndă" a Moscovei. Kissinger, născut într-o familie de evrei germani, era un specialist de prim rang în arme nucleare şi politică externă. Atît Nixon, cît şi Kissinger doreau cu ardoare să-şi pună amprenta, printr-o activitate de marcă, în politica mondială, dar nici unul dintre ei nu era omul care să joace în echipă [46-47].

Activitatea lor nu a debutat sub auspicii prea favorabile. Societatea americană căzuse pradă unor sfîşieri interne şi nu era pregătită să-şi asume din nou rolul de conducător al omenirii. Acordul pe care Nixon şi Kissinger l-au conceput pentru Moscova a devenit cunoscut sub numele de parteneriat. Washington-ul va recunoaşte paritatea strategică a Moscovei, nu va încerca să intervină în imperiul sovietic şi va deschide calea către investiţiile şi tehnologiile moderne occidentale. Cu alte cuvinte, acordul consemna „aruncarea comunismului la lada de gunoi a istoriei". Americanii doreau ca ruşii să-i ajute să iasă onorabil din Vietnam şi să recunoască interesele mutuale ale superputerilor în sfera lumii a treia. Stabilitatea era ţelul crucial. Superputerile înţelegeau că au responsabilitatea comună de a asigura securitatea şi stabilitatea mondială, de a veghea ca „lumea să nu fie mistuită de flăcări". Pentru prima dată din 1945 americanii le spuneau ruşilor : „Hai să ne înţelegem ! ". Va accepta conducerea rusă să împartă puterea cu americanii sau va decide să încerce să devină numărul unu pe plan mondial ? Moscova îşi consolida poziţia de superputere : atît armamentul nuclear, cît şi cel convenţional se aflau în proces de dezvoltare, flota de submarine era extinsă, se construia chiar şi un portavion pentru a asigura accesul puterii sovietice pretutindeni în lume. În unele domenii ale construcţiei de rachete, ei erau liderii mondiali. Din punctul de vedere al ruşilor, raportul de forţe se modifica implacabil în favoarea lor. Vietnamul se dovedise a fi „rana sîngerîndă" a Americii.

Americanii se ofereau să poarte negocieri asupra reducerii armelor strategice şi, după cum era de aşteptat, ceea ce avea să fie cunoscut sub denumirea de destindere a iscat suspiciuni la Moscova. Propunerea Washington-ului de a dezbate problema controlului înarmărilor venea exact în momentul în care ruşii erau pe punctul de a obţine superioritatea. Un armistiţiu în lumea a treia nu putea însemna decît că America voia să păstreze ceea ce avea. Cu toate acestea, Kosîghin era convins că industria rusească avea nevoie de aportul tehnologiilor occidentale de vîrf şi de dezvoltare economică. Produsul intern brut a crescut cu 5% anual în timpul anilor 1966-1970, dar a scăzut la 3,1% anual în intervalul 1971-1975 (conform datelor din 1988). Consumul per capita era de 5,3% în 1966-1970, dar a scăzut la 3,6% în 1971-1975. Economistul rus Kanin a

afirmat că realitatea este mai sumbră. Spre sfîrşitul anilor '70, declinul a devenit mai uşor sesizabil. PIB a crescut cu numai 2,2% anual în 1976-1980 şi rata consumului a scăzut cu 2,6% în fiecare an. Aceşti indici au fost determinaţi ulterior, astfel încît se ridică întrebarea dacă administraţia moscovită cunoştea adevăratele proporţii ale declinului economic. Cheltuielile militare sporiseră în timpul anilor '70 şi, de asemenea, ajutorul acordat ţărilor din lumea a treia, spre exemplu Cubei şi Vietnamului. Cu toate că au fost întocmite mai multe rapoarte, indicînd consecinţele alarmante pentru Uniunea Sovietică care puteau să apară dacă nu se aplica reforma economică, Brejnev le-a ignorat. El trăia într-o lume a iluziilor.

China schimbă taberele: apropierea faţă de America

Confruntat cu tensionarea din ce în ce mai mare a relaţiilor dintre China şi Uniunea Sovietică, în noiembrie 1968, conducătorul chinez Ciu En-lai a întreprins demersurile necesare pentru demararea convorbirilor cu proaspăta administraţie Nixon. Cu toate acestea, ceilalţi lideri chinezi, mult mai conservatori, au făcut în aşa fel încît aceste discuţii să nu aibă loc. În 1969, în zona rîului Ussuri, grănicerii chinezi au deschis focul asupra celor ruşi. Incidentele s-au soldat, în cîteva rînduri, cu pierderi de vieţi omeneşti. Conflictul era cauzat de întrebarea : care dintre cele două ţări este proprietara insulelor de pe acest rîu ? Subiect controversat, deoarece rîul îşi schimbase cursul de-a lungul timpului. Moscova avea în vedere chiar o lovitură nucleară, pentru a anula capacitatea nucleară a Chinei. Beijing-ul a dat înapoi şi Ciu a reînceput să facă lobby pentru apropierea de Washington.

Nixon şi Kissinger erau seduşi de această idee, care promitea a fi extrem de profitabilă. Se putea produce o falie între cei doi giganţi comunişti şi mişcarea comunistă avea şanse să fie temperată în restul lumii. O înţelegere cu China îndepărta pericolul războiului şi trupele americane ar fi putut fi retrase treptat din Asia de Sud-Est. America şi-ar fi putut concentra eforturile asupra Uniunii Sovietice şi China ar fi putut ajuta la tergiversarea iniţiativelor Moscovei şi Hanoi-ului. Deoarece chinezii erau relativ slab reprezentaţi în lumea a treia, nu exista pericolul să apară stări de încordare. De vreme ce Statele Unite deveniseră intolerante în privinţa tinerilor americani care luptau şi mureau în războaiele altor popoare, Washington-ul trebuia acum să se concentreze asupra instruirii şi înarmării clienţilor din lumea a treia. Toţi aceşti factori sugerau că apropierea de China ar aduce beneficii uriaşe.

Preşedintele Nixon a lăsat întreaga lume perplexă în februarie 1972, cînd a zburat la Beijing şi l-a întîlnit pe Mao. Obstacolul principal în calea îmbunătăţirii

relaţiilor era Taiwan-ul. Statele Unite puseseră în practică politica „celor două Chine" : Republica Populară Chineză din teritoriul continental şi Republica China din Taiwan. Beijing-ul insista că nu poate exista decît o singură Chină şi cerea ca forţele armate americane să părăsească Taiwan-ul. Washington-ul a acceptat logica argumentaţiei şi a fost de acord să-şi retragă trupele şi echipamentele din Taiwan, de vreme ce tensiunea scădea. Ajutînd SUA să se retragă din Vietnam şi abţinîndu-se, în rezolvarea stării conflictuale, de la acte de ostilitate faţă de Taiwan, China putea face paşi importanţi către unificare. Moscova nu anticipase o apropiere sino-americană şi a constatat cu uşurare că aceasta nu era dublată de o alianţă militară. Descoperirea că statul socialist cu cea mai numeroasă populaţie de pe glob, China, a schimbat taberele şi se însoţea cu duşmanul de clasă a fost însă amară. Viziunea Moscovei despre lume s-a schimbat radical în urma acestei apropieri. De acum încolo existau mai multe centre de putere, cu trei jucători principali: Rusia, America şi China. Se năştea astfel un nou joc politic, de sumă zero. Dacă Rusia forţa prea tare lucrurile în relaţia sa cu America, acest lucru putea conduce America spre o relaţie mai apropiată cu China. Astfel, vizita lui Nixon în China a sporit receptivitatea Rusiei [29, 51, 61]. Exista fără îndoială perspectiva îngrozitoare ca alte state socialiste să urmeze Chinei, devenind potrivnice Uniunii Sovietice. Această alternativă constituia o condamnare la adresa politicii externe ruse, dar, aşa cum s-a văzut după un timp, Moscova nu a tras concluzii corecte din „dezgheţul chinez".

SALT

Eforturile administraţiei Nixon de a dezvolta sisteme defensive antirachetă (rachete de interceptare) a îngrijorat Moscova. Fiind un domeniu în care americanii erau mult mai avansaţi, ruşii nu voiau să fie siliţi să-şi folosească resursele pentru a intra în competiţie. Convorbirile pentru limitarea armelor strategice (SALT) puteau fi benefice. S-au mai purtat discuţii, în mod nesistematic, încă din 1969, dar ele s-au blocat în repetate rînduri datorită detaliilor tehnice. Nixon şi Kissinger erau prea puţin interesaţi de detaliile negocierilor asupra limitării înarmării. Ei erau mai curînd preocupaţi de impactul politic al unui astfel de acord, care ar fi constituit un semnal cert că superputerile au evoluat de la confruntare la dialog.

Primul acord SALT a fost semnat de Brejnev şi Nixon la Moscova, în mai 1972. Acesta limita (îngheţa pentru cinci ani armele strategice existente) dezvoltarea sistemelor defensive antirachetă, nefăcînd progrese deosebite în privinţa celor ofensive. Au fost încheiate acorduri de cooperare în domeniul sănătăţii şi al spaţiului cosmic (misiunea Apollo-Soiuz din 1975) şi cele două părţi au

convenit asupra unor principii de bază care să le guverneze relaţiile, incluzînd o declaraţie de principii în vederea extinderii cooperării pentru evitarea unei confruntări militare, precum şi reguli de conduită comună pentru rezolvarea eventualelor situaţii de criză [18 : *pp.146-223*]. Cu toate acestea, Nixon dăduse o adevărată lovitură diplomatică, făcînd exact paşii necesari pentru apropierea de cei doi mari adversari ai naţiunii americane, China şi Rusia. Şi ruşii erau mulţumiţi. Americanii făcuseră concesii şi recunoscuseră în mod oficial egalitatea din punct de vedere al pregătirii şi înzestrării nucleare.

Prima vizită a lui Brejnev în America s-a soldat cu alte întîlniri cu Nixon, la Camp David, lîngă Washington, şi la San Clemente, în California, în iunie 1973. Audierile Watergate au fost suspendate pe toată durata acestor întîlniri, care s-au soldat cu acorduri referitoare la colaborarea în domeniul agriculturii, transporturilor, cercetării mărilor şi oceanelor şi un acord general privind contractele, schimburile şi colaborarea în domeniile ştiinţei, tehnicii, învăţămîntului şi culturii. A fost semnat şi un acord referitor la principiile de bază ale tratativelor ulterioare pentru limitarea armelor strategice ofensive, stabilind cadrul pentru convorbirile SALT II. S-a convenit contactarea reciprocă în cazul în care una dintre părţi este ameninţată sau este victima unui atac nuclear. Întîlnirile la vîrf dintre reprezentanţii superputerilor deveniseră parte integrantă a agendei vieţii politice internaţionale.

Dezamorsarea problemei germane

Problema Berlinului fusese dezamorsată de Acordul cvadripartit din 1971 şi de Acordul bilateral est-vest german din 1972. Pentru un timp, se părea că Germania de Vest va înclina mai mult către o poziţie de neutralitate în desfăşurarea iniţiativelor sale politice îndreptate către Est (*Ostpolitik*), sub Willy Brandt. Dar în mai 1974, el a fost obligat să se retragă, datorită descoperirii unui spion est-german care făcea parte din personalul Cancelariei. Succesorul său, Helmut Schmidt, a aplicat o politică de apropiere faţă de Washington şi a aderat la reformarea NATO. Iată un exemplu în care sistemul strălucit de spionaj est-german practicat la Bonn a marcat un gol în propria poartă.

Orientul Mijlociu

În 1967, agenţii ruşi prezenţi în Siria au răspîndit zvonul unui iminent atac israelian şi, în consecinţă, sirienii au făcut apel la sprijinul lui Nasser. Acesta a cerut retragerea trupelor ONU, care erau localizate între trupele sale şi cele israeliene, şi a avansat spre golful Aqaba. Israelul a atacat şi astfel a început

Războiul de Şase Zile. Trupele egiptene, iordaniene şi siriene au fost puse pe fugă. Moscova a ameninţat cu intervenţia, a înlocuit echipamentul pierdut şi a trimis mii de consilieri. În schimb, egiptenii recunoscători i-au acordat dreptul de a folosi porturile şi bazele aeriene egiptene. Folosind aceste poziţii, ruşii puteau supraveghea şi contracara mişcările Flotei a VI-a americane în Mediterana. În 1969, Nasser a lansat atacuri de mică amploare împotriva Israelului, care a ripostat, în 1970, cu atacuri aeriene devastatoare, localizate mult în spatele poziţiilor egiptene. Forţele armate egiptene nu puteau face faţă israelienilor, astfel încît Nasser a cerut şi obţinut de la ruşi sisteme de apărare antiaeriană, rachete, avioane şi piloţi. Piloţii ruşi au întreprins misiuni de luptă şi au schimbat cursul războiului. Moscova a fost de acord cu solicitările americane de încetare a focului, care a fost anunţată în august 1970.

Postura Moscovei de „prietenă a arabilor" nu fusese niciodată mai evidentă. Nasser a murit o lună mai tîrziu şi noul lider egiptean, Anwar Sadat, a făcut apel la Uniunea Sovietică pentru a-i ajuta pe arabi să-şi recîştige de la israelieni teritoriul pierdut. Moscova era însă mai preocupată să ajungă la un acord cu Washington-ul. La scurt timp după întîlnirea bilaterală la nivel înalt Brejnev – Nixon de la Moscova, din mai 1972, Sadat a expulzat brusc întreg personalul rus din Egipt. Un ofiţer superior egiptean a comentat mai tîrziu că unul dintre motivele luării acestei decizii a fost revendicarea bazelor de către ruşi şi interdicţia accesului egiptenilor în aceste baze fără permisiunea lor. S-ar părea că motivul principal a fost faptul că egiptenii au înţeles că America deţine cheia Orientului Mijlociu. Rusia va pune întotdeauna relaţiile sale cu America mai presus de cele cu arabii.

Egiptul şi Siria erau înarmate pentru război şi erau hotărîte să meargă mai departe şi fără ajutorul direct al Moscovei. Atacul întreprins în octombrie 1973 i-a luat complet prin surprindere pe israelieni, fiind lansat în timpul celei mai importante sărbători religioase a Israelului, Yom Kippur. A subminat mitul invincibilităţii armatei israeliene, iar Moscova s-a grăbit să furnizeze noi cantităţi de materiale de război clienţilor săi şi a convocat o nouă întîlnire la nivel înalt a reprezentanţilor statelor arabe. Americanii s-au ţinut deoparte timp de o săptămînă, pînă cînd Golda Meir, primul-ministru israelian, a ameninţat cu folosirea armelor nucleare. Americanii le-au furnizat atunci israelienilor cantităţi uriaşe de provizii de război şi aceştia au avansat mult în teritoriul egiptean. Un acord de încetare a focului, propus de ruşi şi negociat de Kissinger, a pus capăt luptelor. Dar, ulterior, israelienii au încălcat acordul şi Moscova a ameninţat cu trimiterea unor efective militare proprii. Nixon a pus trupele americane în stare de alertă şi, astfel, superputerile săriseră din nou una la gîtul celeilalte.

Americanii erau deranjaţi de faptul că Moscova ştiuse de atacul iminent al arabilor asupra Israelului şi nu-i avertizase. Tentativa rusească de a implica şi

alte state arabe în conflict a eşuat. Brejnev, la rîndul său, era deranjat de faptul că intrarea americanilor în stare de alertă îi stopase acţiunile. Superputerile se aflau pe poziţii mai adverse ca niciodată, cel puţin în ceea ce priveşte Orientul Mijlociu. Un număr din ce în ce mai mare de americani susţineau că Moscova nu îşi onorase obligaţiile asumate sub auspiciile politicii internaţionale de destindere. Kissinger, printr-un demers diplomatic remarcabil, a încercat să conceapă o modalitate de rezolvare a conflictului din Orientul Mijlociu, din ecuaţia căreia i-a exclus în mod evident pe ruşi [18 : *pp. 404-433* ; 46 : *pp. 569-599*].

În mai 1972, întorcîndu-se în America de la semnarea acordului SALT I, Nixon şi Kissinger l-au vizitat pe şahul Iranului. Ei au încheiat o înţelegere secretă, prin care Iranul urma să acţioneze pentru a determina Irakul să-şi rupă strînsele sale legături cu Moscova. În Vietnam, bombardamente nemiloase asupra Nordului au asigurat încheierea unui acord de pace în ianuarie 1973, astfel încît trupele americane au început să părăsească Sudul. În Orientul Mijlociu, după ce Egiptul expulzase consilierii militari ruşi în 1973, Moscova fusese privată de folosirea teritoriilor şi bazelor sale aeriene, cele mai importante pe care le avea în lumea a treia.

Înaltele aspiraţii legate de destindere păleau pe măsură ce americanii erau din ce în ce mai convinşi că Uniunea Sovietică nu va dori să accepte o poziţie de inferioritate strategică. Kissinger era pentru asigurarea continuităţii hegemoniei americane în lume. Acordul SALT I era menit a opri cursa în ceea ce priveşte rachetele balistice intercontinentale şi rachetele balistice lansate de pe submarine, într-un moment în care Statele Unite erau mult avansate în domeniul dotării cu focoase nucleare. Aceasta le permitea americanilor să dezvolte într-un ritm accelerat sisteme neacoperite de SALT : submarinul Trident, racheta MX, bombardierul B-1 şi racheta Cruise (de croazieră) [46 : *pp. 256-274*]. Finanţarea necesară construirii unor astfel de arme fusese problematică în timpul războiului din Vietnam, dar a continuat, cu precădere pentru submarinul Trident şi racheta Cruise. Doctrina Nixon, proclamată în iulie 1969, viza înarmarea ţărilor lumii a treia în vederea rezistenţei acestora la agresiunea şi la răspîndirea comunismului. Doctrina a luat naştere din constatarea că ideea angajării trupelor americane în conflicte regionale, departe de principalele zone ale războiului rece, era o idee greşită. La aceasta se adaugă faptul că, după 1973, Congresul nu i-a permis lui Nixon să trimită trupe Cambodgiei, pentru a o apăra împotriva Vietnamului de Nord.

Schimbarea agendei de lucru o dată cu preluarea puterii de către Ford

Lupta lui Nixon pentru supravieţuire politică în perioada 1973-1974, moartea lui Mao şi lupta pentru succesiune care a urmat au încetinit desfăşurarea complicatelor şi, adesea, obscurelor demersuri politice de apropiere faţă de Rusia şi China, efectuate de cuplul Nixon – Kissinger. În lumina afacerii Watergate, Congresul şi-a reafirmat poziţia şi a procedat la recîştigarea parţială a puterii transferate preşedintelui, în timpul administraţiilor anterioare. Nixon şi Kissinger îşi conduseseră afacerile de politică externă departe de ochiul Congresului, dar şi de cel al publicului, în parte pentru că erau convinşi că vor realiza mai multe acţionînd independent şi în parte datorită dispreţului lor profund pentru acel talmeş-balmeş al politicilor democrate. În 1973, Congresul a aprobat un document care limita posibilităţile preşedintelui de a pune în mişcare forţele armate americane fără a face în prealabil o declaraţie de război. Legiuitorii au ordonat de asemenea încetarea raidurilor din Cambodgia şi au votat o lege care împiedica trimiterea trupelor americane în Vietnam. Relaţiile cu Uniunea Sovietică vor trebui să se raporteze la problematica respectării drepturilor omului, cum ar fi libertatea evreilor de a emigra din Rusia. Toate aceste demersuri au limitat posibilităţile lui Nixon şi Kissinger de a-şi ţine promisiunile făcute pe parcursul elaborării complicatelor politici de destindere [*Doc. 5*].

Cînd Gerald Ford a preluat puterea în 1974, s-a confruntat cu aceeaşi situaţie. Brejnev era dezamăgit de faptul că tehnologia americană de vîrf era prea puţin prezentă în Uniunea Sovietică. Nixon avusese nevoie de sprijinul dreptei în lupta sa pentru supravieţuire şi a trebuit să întîrzie recunoaşterea Chinei. Tratatul de apărare cu Taiwan-ul şi-a menţinut valabilitatea, spre marea satisfacţie a duşmanilor declaraţi ai Chinei „roşii". În consecinţă, nici Gerald Ford nu a putut îmbunătăţi relaţiile cu China.

În 1944, cînd s-a încheiat acordul de la Bretton Woods, dolarul a devenit principala monedă forte a lumii (acoperit în aur de către guvernul american). Lipsa de voinţă sau incapacitatea preşedinţilor americani de spori taxele federale pentru susţinerea programelor sociale, de apărare şi ajutor extern s-au tradus prin faptul că bugetul federal era în mod obişnuit în deficit. S-a făcut apel la pieţele financiare pentru a acoperi deficitul. Sistemul a funcţionat foarte bine timp de un sfert de secol după 1944. Economia SUA era cea mai puternică şi cea mai competitivă din lume şi factorii de decizie americani aveau o libertate fără precedent în acţiunile lor de modelare a lumii conform viziunii americane. Dar cheltuielile nesăbuite ale lui Johnson în Vietnam, mărirea deficitelor

bugetare, creşterea competitivităţii japonezilor şi vest-germanilor, toate au contribuit la încetinirea ritmului de dezvoltare a economiei americane. Cheltuielile exagerate ale administraţiei Johnson în Vietnam au alimentat inflaţia, ceea ce a dus, în 1971, la înregistrarea primului deficit bugetar american din acest secol. Străinii posedau mai mulţi dolari decît ar fi putut fi convertiţi în aur.

Nixon a înghiţit hapul şi a renunţat la convertibilitate, a devalorizat dolarul faţă de yenul japonez şi de marca germană, ameliorînd situaţia – cel puţin pentru cîtva timp. Războiul arabo-israelian din 1973 a fost o altă dovadă a faptului că puterea americană era în declin. Creşterea excesivă a preţului petrolului impusă de Iran şi de producătorii arabi a demonstrat cît de dependente erau America şi Europa de rezervele de petrol din Orientul Mijlociu. Arabia Saudită, cel mai mare furnizor, a devenit arbitrul mondial al preţului petrolului şi Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) a pus stăpînire pe piaţă. Mai mult, s-a discutat despre fondarea unui sistem bancar arab, care să folosească munţii de petro-dolari ce se acumulau.

Africa

În Africa, era Brejnev a debutat în mod nefericit. Susţinătorii săi pierduseră puterea: în primul rînd, Nkrumah în Ghana, în 1966, şi, mai apoi, Keita în Mali, în 1968. Cu toate acestea, prin 1979 situaţia se schimbase. Un mare număr de state îşi declaraseră intenţia de a urma exemplul socialismului de tip sovietic: Angola, Benin (Dahomey), Congo (Brazzaville), Etiopia, Guineea, Guineea-Bissau şi Mozambic. În era postcolonială, America, Rusia şi China şi-au disputat, în consecinţă, sferele de influenţă. China avea o poziţie bună în estul Africii şi în Zambia. În războiul civil nigerian, de la mijlocul anilor '60, sovieticii au sprijinit guvernul federal, iar China a sprijinit, în mod diplomatic, Biafra rebelă.

Revoluţia din Portugalia, din anul 1974, a modificat situaţia. Guineea-Bissau, Mozambic şi Angola şi-au cîştigat independenţa după ani de război de gherilă împotriva puterii coloniale. Angola, datorită bogăţiilor minerale şi petrolului, a atras atenţia tuturor competitorilor. MPLA, dominat de conducători de diverse rase, era parţial marxist şi era sprijinit de Cuba, URSS, Algeria şi de cîteva guverne occidentale. FNLA, trăgîndu-şi vigoarea din rîndurile tribului Bakongo, era sprijinit de America, Libia, China şi de alte cîteva guverne occidentale. UNITA, format în majoritate din reprezentanţi ai populaţiei ovimbundu, primea ajutor din partea Chinei şi era favorizat de Africa de Sud. În ianuarie 1975, s-a ajuns la un acord referitor la transferul puterii de la portughezi, care urma să aibă loc în noiembrie 1975.

Hotărîţi să prevină ascensiunea la putere a unui guvern pro-rus, chinezii au suplimentat livrările de arme către FNLA, fiind urmaţi de americani. Sovieticii şi cubanezii au răspuns pe măsură şi şi-au ajutat clientul, MPLA. Au urmat lupte şi Africa de Sud a intervenit. În noiembrie, Cuba a trimis unităţi de luptă cu misiunea de a preveni căderea capitalei, Luanda. China s-a retras, iar implicarea Rusiei şi a Cubei a luat proporţii după ce Congresul american a respins solicitarea lui Kissinger de a suplimenta fondurile. Aceasta a condus, de asemenea, la retragerea Africii de Sud. MPLA a preluat puterea la începutul anului 1966, susţinut de ruşi, cubanezi (în jur de 17 000) şi trupe din cîteva ări est-europene. Dar ruşii şi cubanezii au sprijinit facţiuni diferite din cadrul conducerii MPLA şi războiul civil a continuat încă două decenii. Nu era pentru prima dată cînd trupele lui Castro erau prezente în Africa neagră. Acestea fuseseră prezente în Congo (Brazzaville), Guineea şi Guineea-Bissau. În Orientul Mijlociu, în 1973, fuseseră trimise efective de aproximativ 3 000 de cubanezi.

În octombrie 1976, Angola a încheiat un tratat de prietenie şi cooperare cu Uniunea Sovietică, fiind urmată de Mozambic în martie 1977. Rusia a sprijinit mişcările separatiste din Eritrea şi Ogaden, în timp ce întreţinea relaţii bune cu Somalia, unde dispunea de baze şi porturi. Cînd Etiopia a cerut ajutor, Rusia a schimbat taberele şi a furnizat echipament militar pentru înfrîngerea ofensivei somaleze la Ogaden. Ofiţerii ruşi şi cubanezi au modificat cursul evenimentelor. În noiembrie 1977, Somalia a expulzat consilierii sovietici şi le-a cerut să-şi părăsească bazele. Etiopia a devenit o republică socialistă pro-sovietică.

Începea să prindă contur lumea a treia comunistă şi se părea că Moscova înregistrase o victorie hotărîtoare în faţa Washington-ului. Kissinger se simţea frustrat datorită refuzului Congresului de a-i furniza mijloacele de a contracara înaintarea comunismului pe continentul african. Tot ceea ce puteau face americanii era să privească din culise. În Angola, ruşii nu îi puteau lăsa pe americani şi pe chinezi să marcheze vreun punct şi se simţeau obligaţi să demonstreze în faţa lumii a treia că Rusia, şi nu China, era aliatul lor firesc. Militarii ruşi, în mod deosebit cei din marină, doreau să-şi facă simţite cît mai mult în lume prezenţa şi potenţialul de acţiune. Ei îşi doreau baze şi staţii de supraveghere răspîndite pe întreg teritoriul african, în mod deosebit pe coaste. În eventualitatea că ar fi izbucnit o nouă criză a petrolului provenit din Orientul Mijlociu, ei voiau să se afle în postura de a influenţa „cursul" petrolului spre Europa şi America.

Ruşii observaseră experienţa americanilor în lumea a treia şi erau siguri că ei puteau evita capcanele risipirii forţelor prin multiple angajări, în care aceştia căzuseră. Ei erau de asemenea înfierbîntaţi de sentimentul că balanţa mondială a forţelor se înclina inexorabil în direcţia lor. America, absorbită de propriile probleme, părea să-şi fi pierdut voinţa de a-i concura. Toate aceste prezumţii

şi decizii s-au dovedit a fi eronate, ruşii fiind sortiţi să repete greşelile americanilor. Viziunea americanilor în acea perioadă era însă diferită. Destinderea avea un gust amar, pentru că toate beneficiile păreau să revină ruşilor. Brejnev nu vedea nimic greşit în deciziile sale politice şi acţiona exact în maniera în care ar fi făcut-o americanii în situaţii similare.

Acordul de la Helsinki

Administraţia Brejnev urmărea cîteva obiective în Europa de Vest : scoaterea treptată a zonei din sfera de influenţă a Statelor Unite şi, prin aceasta, subminarea NATO ; achiziţionarea tehnologiilor avansate şi a *know-how*-ului, pe care le-ar asigura o sporire a schimburilor comerciale ; recunoaşterea inviolabilităţii frontierelor stabilite în 1945, ceea ce ar fi reconfirmat victoria URSS în Europa de la acea dată. Pactul de neagresiune cu Germania de Vest din 1970 a pregătit drumul pentru acordurile inter-germane din 1972 şi pentru recunoaşterea RDG de către lumea occidentală. Acestea erau iniţiative vest-europene, în care rolul jucat de americani a fost minor. Prima propunere de a se convoca o mare conferinţă europeană a fost făcută în 1954. Dar Rusia nu a arătat niciodată foarte clar dacă şi-ar fi dorit o Europă fără americani sau dacă ar fi voit să-i ştie prezenţi în Europa, îndeplinind rolul de frînă în calea germanilor.

În decembrie 1971, Consiliul Atlanticului a acceptat o propunere a Pactului de la Varşovia de a se ţine o conferinţă asupra securităţii în Europa. Au început discuţiile premergătoare şi, în iulie 1973, a avut loc la Helsinki o conferinţă la care au participat 33 de state, inclusiv din NATO, Pactul de la Varşovia, mişcarea de nealiniere şi state neutre. Doar Albania a boicotat procedurile. Participarea NATO s-a concretizat prin prezenţa SUA şi Canada. Actul final de la Helsinki a fost semnat la 1 august 1975 de către preşedintele Gerald Ford, de Leonid Brejnev (de fapt, el nu ar fi trebuit să semneze, în calitatea pe care o avea de conducător de partid ; Brejnev a devenit preşedinte al URSS abia în 1977) şi de alţi şefi de stat. Ruşii îşi atinseseră ţelul : *status quo* în Europa. Pentru atingerea acestui obiectiv, ruşii au trebuit să accepte, pentru prima dată, caracterul universal al drepturilor omului, precum şi faptul că ideile şi oamenii puteau circula liber în Europa. Aceasta a fost condiţia pe care ruşii au trebuit să o accepte pentru a-şi atinge ţelul referitor la inviolabilitatea frontierelor stabilite în 1945. Brejnev a ajuns să regrete concesia făcută, deoarece a permis înfiinţarea unor organisme de monitorizare Helsinki şi a unor organisme care luptau pentru respectarea drepturilor omului în Uniunea Sovietică. El fusese de acord că drepturile omului constituiau preocupări legitime ale altor state. Se creaseră acum premisele criticilor care

puteau fi aduse respectării drepturilor omului în Rusia. A fost convocată Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE) pentru monitorizarea paşilor făcuţi şi dezvoltarea de noi iniţiative. Următoarea întîlnire, la Belgrad, în 1978, a survenit într-un moment de ridicare a tensiunii Est – Vest şi a fost un prilej de vagă manifestare a dorinţei de cooperare. Iniţiativele CSCE au fost revitalizate sub conducerea Gorbaciov.

Un preşedinte nou seamănă confuzie

Gerald Ford a pierdut alegerile prezidenţiale din 1976 în faţa democratului Jimmy Carter, ale cărui opinii despre Rusia şi despre politica externă pe care SUA ar fi urmat să o adopte erau puţin incomplete şi destul de vagi. El a fost adus la putere de votul alegătorilor deziluzionaţi, care îşi doreau un nou început şi o soluţie la toate problemele de natură politică, economică şi socială cu care se confrunta America. Preşedintele nu avea însă experienţă în politica externă şi nu era familiar cu domeniul complex al strategiei nucleare. Fiind suficient de capabil, el va învăţa pe măsură ce va merge mai departe. Carter le-a spus americanilor ceea ce voiau să audă : va lăsa trecutului cele trecute în politica uneori deplasată a Washington-ului, îşi va baza demersurile politice pe respectarea drepturilor omului şi va acţiona în scopul reducerii încordării în relaţiile cu Uniunea Sovietică. Dar i-a lipsit puterea de a înţelege că accentul pus pe respectarea drepturilor omului va spori mai degrabă tensiunea decît să o atenueze. În ceea ce priveşte controlul armelor, preşedintele s-a eschivat de la rezultatele negocierilor complicate şi desfăşurate cu încetineală şi a făcut propuneri extrem de radicale, care nu au făcut altceva decît să-i alarmeze pe sovietici.

Sfaturile pe care le-a primit în privinţa politicii externe erau adeseori contradictorii, de vreme ce Cyrus Vance, secretar de stat, şi Zbigniew Brzezinski, consilier de securitate naţională, erau ca doi cai care trăgeau căruţa în direcţii diferite [7, 67]. Ei au căzut de acord asupra unui singur lucru – că Uniunea Sovietică era ţara-cheie în ceea ce priveşte politica externă pe care o vor practica –, dar aveau opinii extrem de diferite despre căile pe care trebuiau să le urmeze pentru a schimba conduita Rusiei. Vance pleda pentru o relansare a destinderii, deoarece acest proces ar fi facilitat eforturile conjugate ale superputerilor de a atenua tensiunea şi de a rezolva problemele existente în alte părţi ale lumii. El credea că în spatele vîrstnicei administraţii Brejnev se afla o pătură de lideri tineri, la fel de dornici ca şi colegii lor americani să depăşească etapa confruntărilor dintre superputeri şi să modernizeze ţara, pentru a concura în lumea modernă. SALT II urma să fie un obiectiv important, deoarece Statele Unite trebuiau să reducă cheltuielile pentru apărare şi deficitul

bugetar şi, prin aceasta, să coboare inflaţia. Ruşilor li se putea acorda un rol mai important în Orientul Mijlociu, unde urma să se instaureze astfel un dublu control americano-rus. Acesta va garanta faptul că Rusia nu va cădea pradă tentaţiei de a promova vreun regim extremist arab în zonă. În Africa, ruşii au simţit pe pielea lor ceea ce simţiseră americanii în Vietnam. Cu cît investeau mai multe resurse şi energie, cu atît deziluzia era mai mare. Una peste alta, Africa prezenta doar o mică însemnătate pentru superputeri. China nu era nici ea aşa de importantă, după cum crezuseră Nixon şi Kissinger. Un pericol pentru America ar fi fost stările de tensiune pe care le putea cauza China şi care ar fi subminat continuarea procesului de destindere, cu Rusia. De aceea, ţelul lui Vance era să-i determine pe ruşi să vadă lumea cu ochii lui.

Brzezinski era o persoană total diferită. Datorită originii sale poloneze, el avea un mare respect pentru ruşi, dar nu avea încredere în ei. Moscova nu-şi va schimba conduita doar pentru că era bine intenţionată. Va trebui să fie obligată să procedeze astfel. Pentru aceasta, America va fi nevoită să aleagă soluţia superiorităţii strategice, să consolideze NATO, să atragă China de partea sa împotriva Rusiei, să submineze dominaţia Rusiei în estul Europei şi să-i înfrunte pe sovietici pretutindeni în lume. Dacă SALT II urma să fie semnat, cu atît mai bine, va constitui un bonus. Brzezinski adoptase viziunea tipic poloneză conform căreia cel mai bun mod de comportare cu ruşii era „să le tragi o bătaie bună”. Prin urmare, Carter primea sfaturi contradictorii şi, fiind un amator, avea iniţiative politice care reflectau ambele puncte de vedere, devenind ţinta multor ironii.

Perspectiva lui Vance nu mai era de actualitate la sfîrşitul anilor ’70. Brejnev, acum parţial dependent de medicamente, devenea incoerent în timpul unor întîlniri importante şi ignora toate avertismentele în ceea ce priveşte necesitatea reformei economice. Cei din anturajul său preferau ca el să rămînă în funcţie, de vreme de acest lucru le permitea să-şi clădească propriile lor imperii. Cei care nutreau speranţa de a-i deveni succesori doreau ca el să se menţină în funcţie pînă cînd va sosi momentul propice interesului lor. Gerontocraţii puneau interesul personal mai presus de interesul naţional. Cu toate acestea, fluxul afacerilor internaţionale părea să se îndrepte în direcţia Moscovei. Comuniştii au pus mîna pe putere în Afganistan în aprilie 1978, din proprie iniţiativă. Şahul Iranului a trebuit să-şi părăsească ţara în ianuarie 1979 şi aceasta a subminat poziţia SUA în Orientul Mijlociu. Ayatolahul Khomeini s-a dovedit a fi profund antiamerican şi antioccidental. În Caraibe, Grenada a devenit procomunistă, iar în America Centrală, Guatemala a trecut de partea Moscovei. Se părea că poziţia Uniunii Sovietice în lume se consolida şi că viitorul va fi şi mai luminos.

Carter a înregistrat multe succese în politica externă, dar marea lor majoritate s-au datorat Uniunii Sovietice. Considerînd că ruşii nu pot mijloci pacea în Orientul Mijlociu, Anwar Sadat, conducătorul Egiptului, a acceptat medierea SUA în conflictul cu Israelul. Această decizie a avut drept consecinţă negocierile şi acordurile de la Camp David. Sadat a provocat uimire în întreaga lume prin vizita sa în Israel, în 1977, pentru a demonstra că pacea dintre cele două ţări era posibilă. Îndemnaţi de Carter, israelienii au fost de acord să retrocedeze Peninsula Sinai Egiptului, care în schimb va recunoaşte (fiind primul stat arab care a făcut-o) statul Israel. Acesta avea acum dreptul de a exista. Întreg demersul i-a deranjat pe sovietici, deoarece fuseseră, în mod intenţionat, excluşi din procesul de încheiere a păcii. După cum era de prevăzut, Moscova nu a recunoscut acordul şi s-a alăturat statelor arabe, care continuau să conteste dreptul statului Israel la existenţă. Tensiunea dintre superputeri în Orientul Mijlociu era la fel de mare ca şi înainte [35, 50, 56, 60].

Statele Unite şi-au normalizat, în cele din urmă, relaţiile cu Republica Populară Chineză, în decembrie 1978. Carter era mereu pus în dificila postură de a alege între a-i linişti pe ruşi – varianta Vance – şi „a le arăta muşchii" – după sfatul lui Brzezinski. Primul era puţin interesat de China şi nu credea că ar fi fost înţelept să se îmbunătăţească relaţiile cu Beijing-ul dacă aceasta i-ar fi costat relaţiile cu Moscova. Deng Xiaoping, care ajunsese la conducerea Chinei în 1978, era extrem de abil în a folosi dezacordurile echipei Vance – Brzezinski în interesul ţării sale. Beijing-ul era la curent cu destinderea sovieto-americană şi voia, fără ca ruşii să ameninţe cu intervenţia, să le facă zile fripte vietnamezilor.

Deng a fost primul lider chinez care a vizitat Statele Unite, în ianuarie 1979, iar vizita a fost declarată un mare succes. El a solicitat să viziteze centrul spaţial din Houston, unde s-a urcat într-un simulator şi a fost fascinat de înalta tehnologie care a permis readucerea unei nave spaţiale pe pămînt după efectuarea unui zbor cosmic. Washington-ul s-a făcut că nu vede atunci cînd armata chineză a invadat Vietnamul de Nord. În pofida atitudinii critice la adresa relaţiilor sino-americane, ruşii doreau cu adevărat încetinirea cursei înarmărilor [65].

Carter şi Brejnev semnează acordul SALT II şi cam atît

După şapte ani de strădanii, SALT II a fost semnat de Jimmy Carter şi Leonid Brejnev la Viena, în iunie 1979. Un proiect al acordului SALT II se aflase pe masa de lucru a întîlnirii de la Vladivostok, dintre Gerald Ford şi Leonid Brejnev, întîlnire care a avut loc în noiembrie 1974. Ulterior însă se înregistraseră progrese nesemnificative, datorită acuzaţiilor că, de dragul destinderii,

se făcuseră prea multe concesii Uniunii Sovietice. Invazia rusă în Afganistan, din decembrie 1979, l-a determinat pe preşedintele Carter să retragă tratatul, care fusese depus pentru ratificare pe masa Senatului, în ianuarie 1980. Cu toate acestea, ambele părţi au sesizat deficienţele prevederilor tratatului. Următoarele dezbateri, începute la Geneva în iunie 1982, au primit numele de Convorbiri pentru reducerea armelor strategice (START). Acestea au constituit un mare pas înainte, precum şi depăşirea unei bariere psihologice, de vreme ce superputerile discutau acum despre reducerea arsenalelor.

Carter şi Brejnev s-au „ciondănit" în legătură cu prezenţa unei brigăzi de luptă sovietice pe teritoriul Cubei. Aceasta, precum şi alte trupe erau prezente în insulă din timpul crizei rachetelor cubaneze, în conformitate cu cele convenite în cadrul acordului încheiat la sfîrşitul crizei. Datorită presiunilor dreptei americane, Carter a cerut evacuarea brigadei. Solicitarea sa a fost însă refuzată de Brejnev. Acest inutil conflict a făcut destul de mult zgomot în vara şi toamna anului 1979, însă avea să fie în curînd umbrit de un eveniment mult mai grav.

În noiembrie 1979, în Iran, adepţii Ayatolahului Khomeini au cucerit ambasada americană, luînd ostatici (asediul a durat 14 luni). Această situaţie a pus Statele Unite într-o postură umilitoare şi, în mod inevitabil, preşedintele Carter a fost „pus în stare de asediu". De ce nu a fost în stare să folosească forţa americană pentru a elibera ostaticii din Iran? În decembrie 1979, politica sovietică a lui Carter „a dat faliment" [62].

CAPITOLUL 5

AL DOILEA RĂZBOI RECE: 1979-1985

Destinderea nu satisface aspiraţiile americane

Pe la mijlocul anilor '70, era limpede că politica de destindere a lui Kissinger eşuase [*Doc. 5*]. Aceasta se bazase pe presupunerea că putea fi stabilită o alianţă, o legătură reală între cele două superputeri. Îmbunătăţirea relaţiilor Washington-ului cu Moscova era percepută ca fiind dependentă de voinţa Moscovei de a nu provoca SUA în lumea a treia. SALT I şi sporirea schimburilor economice ruso-americane ar fi trebuit să satisfacă Moscova. Ei bine, nu a fost aşa. Brejnev nu a putut rezista tentaţiei de a-i sprijini pe duşmanii Americii, pentru a impresiona publicul rus. În Vietnam, victoria comuniştilor din 1975 se datora în mare parte armelor furnizate de către Uniunea Sovietică. În Africa, Uniunea Sovietică şi Cuba le-au creat multe probleme americanilor. Lipsa de stabilitate a politicii aplicate în lumea a treia a început să arate că cele două superputeri nu mai stăpîneau acest domeniu. SUA şi Uniunea Sovietică pur şi simplu nu aveau puterea economică necesară pentru ca voinţa lor să fie strict îndeplinită. Mai mult, Europa de Vest şi Japonia se dezvoltau rapid şi cereau o mai mare reprezentare în afacerile politice şi economice mondiale.

Evenimentele din Europa, prăbuşirea dictaturii de extremă dreaptă din Portugalia, în 1974, căderea dictaturii militare din Grecia, de asemenea în 1974, şi moartea lui Franco, dictatorul spaniol, în 1975, l-au alarmat pe Kissinger. Partidele comuniste erau influente în toate aceste trei state şi, de asemenea, exista posibilitatea ca partidele comuniste din Franţa şi Italia, eurocomuniştii, să intre în componenţa unor guverne de coaliţie. De aici implicaţii alarmante pentru NATO, de vreme ce toate aceste state, cu excepţia Spaniei, erau membre ale alianţei. Pînă la urmă, pesimismul lui Kissinger s-a dovedit a fi fost nefondat. Toate statele menţionate au ales calea democratică de dezvoltare, iar Spania s-a alăturat NATO.

În 1976, Kissinger a declarat că el nu va mai folosi termenul de destindere. Ce va urma – ceva între destindere şi al doilea război rece sau, pur şi simplu, al doilea război rece? În timpul campaniei electorale din 1976, Jimmy Carter a devenit exponentul stării de spirit antimilitare a alegătorilor, care nu mai

credeau doar în capacitatea puterii militare de a le asigura securitatea naţională. În pofida acestei atitudini, el a criticat slăbiciunea de care dăduse dovadă Gerald Ford la Helsinki şi concesiile făcute sovieticilor în cadrul memorandumului SALT II, asupra căruia se convenise la întîlnirea de la Vladivostok. A abordat această atitudine fie pentru că era derutat, fie pentru că voia să colecteze voturi şi din segmentul de dreapta, şi din cel de stînga al electoratului.

Rezultatele amestecate ale administraţiei Carter

O dată instalat în funcţie, Carter a operat modificări şi mai radicale ale acordului SALT II, pe care însă nu a reuşit să le introducă în textul acordului semnat în 1979. El nu s-a lansat în retorica anti-rusă, care fusese abordată frecvent de mulţi preşedinţi înaintea lui. Starea precară a economiei SUA cerea ca preşedintele să acorde mai multă atenţie reflaţiei *, în colaborare cu economiile de piaţă dezvoltate. Drepturile omului deveniseră o problemă actuală, importantă, la fel ca şi relaţia Nord – Sud. Statele Unite nu vor mai sprijini regimuri represive doar pentru că sînt anticomuniste. Administraţia urma să fie mai deschisă, mai receptivă la problemele societăţii, pentru a vindeca rănile produse în perioada Nixon – Kissinger.

Pe de altă parte, Carter a anulat proiectele bombardierului B-1, în 1977, precum şi producerea rachetelor Cruise. Principalul motiv a fost necesitatea reducerii cheltuielilor, dar s-a procedat la construirea unui nou bombardier de tip Stealth. Bugetul apărării a crescut însă în vremea lui Carter. În timpul negocierilor asupra tratatului SALT II, Helmut Schmidt, cancelarul Germaniei de Vest, şi ruşii doreau ca în tratat să fie incluse şi armele destinate scenei europene (arme nucleare cu rază medie de acţiune). Carter, urmînd sfatul lui Brzezinski, a refuzat. Vance a informat Moscova în martie 1977 că problema acestor arme nu va fi discutată în viitoarele convorbiri [65].

Cînd Schmidt a cedat în cele din urmă în faţa lui Carter, ruşii au ripostat prin instalarea unor proiectile de tip SS20 în Europa de Est, la sfîrşitul anului 1977. Aceasta a fost o greşeală tactică a Moscovei şi iniţiativa a fost preluată de NATO, care se afla ca de obicei în căutarea unei căi de a contrabalansa superioritatea sovietică în ceea ce priveşte armamentul convenţional. În ianuarie 1979, Occidentul a decis instalarea rachetelor Cruise şi Pershing II. Carter a continuat, în 1977, politica ofensivă în relaţiile cu Uniunea Sovietică, declarînd că poziţia acesteia ar putea fi subminată în şase state : China, Vietnam,

---

* *reflaţie* – Politică de obţinere a creşterii economice prin stimulente guvernamentale – lucrări publice, investiţii, reduceri de taxe (n.t.).

Somalia, Irak, Algeria şi Cuba. Aceste demersuri diplomatice contrastau puternic cu polica lui Kissinger, care acum părea defensivă.

Cheltuielile militare creşteau, oferind ca bonus o mai mare precizie a armelor. În iulie 1980, Carter a semnat un decret prezidenţial care punea accent pe ţintirea obiectivelor militare, mai degrabă decît a obiectivelor economice şi a populaţiei, ca înainte. Astfel s-a purtat un război limitat, avînd ca ţintă doar anumite obiective militare. Aici americanii erau în avantaj. Doar aproximativ un sfert din rachetele lor balistice intercontinentale erau instalate, în timp ce ruşii aveau aproximativ trei sferturi din proiectile instalate pe teritoriul lor. Nici forţele convenţionale nu au fost uitate. Preşedintele a semnat un decret de înfiinţare a unei forţe de reacţie rapide, care să poată interveni în lumea a treia oricînd ar fi considerat necesar. Carter promisese să retragă forţele americane din Coreea de Sud, dar, o dată ales, el şi-a schimbat imediat părerea. De asemenea, a închis ochii la încălcările drepturilor omului care aveau loc în această ţară. O altă promisiune din timpul campaniei – reducerea rapidă a furnizărilor de arme către lumea a treia – a fost uitată şi în El Salvador, doar pentru a da un exemplu, au fost furnizate arme pentru a-i înfrunta pe sandinişti în Nicaragua [28].

Carter redusese gradul de importanţă pe care China o prezenta pentru SUA. Cu toate acestea, în august 1979, vicepreşedintele Mondane s-a dus la Beijing pentru a semna o înţelegere secretă, care permitea Statelor Unite să instaleze o staţie electronică de ascultare în Xinjiang, în vestul Chinei, lîngă frontiera rusă. China, în cadrul unui alt acord, încheiat la Beijing în ianuarie 1980, urma să primească pentru prima dată echipament militar american. Acest lucru a stîrnit îngrijorarea ruşilor şi probabil că i-a convins să semneze acordul SALT II, chiar dacă (acest document) nu includea armele nucleare de pe teritoriul Europei.

Decizie dezastruoasă a administraţiei de la Moscova: Intervenţia în Afganistan

Moscova a intervenit în Afganistan [*Doc. 9*], crezînd că blîndul preşedinte american nu va ridica nici o sprînceană. Un raport KGB îl informa pe Brejnev în cît timp poate fi ocupată ţara: în cîteva săptămîni, apoi în cîteva luni, în şase luni şi tot aşa. Sindromul Vietnam bîntuia de această dată Uniunea Sovietică. Preşedintele Carter a ascultat sfatul lui Brzezinski. El „a încălecat valul", luînd poziţie şi descriind invazia drept „cel mai serios pericol pentru pace din 1945", a oprit derularea unui contract de export de cereale cu Moscova şi a recomandat atleţilor americani să nu participe la Jocurile Olimpice din 1980, care se ţineau la Moscova. Alte naţiuni ar fi trebuit să-i urmeze îndemnul.

Aceasta a încrîncenat Moscova, care, la rîndul ei, nu a trimis nici un sportiv la jocurile de la Los Angeles din 1984. Doar România a încălcat boicotul estic. Doctrina Carter, proclamată în 1980, implica declararea Golfului Persic ca fiind de o importanţă strategică vitală pentru SUA. Americanii vor trata direct cu orice forţă externă care va încerca să obţină controlul regiunii Golfului Persic. Ruşii nu mai făceau parte din această ecuaţie.

O mînă de conducători ruşi, care au ignorat rezervele militarilor sovietici în legătură cu implicarea în politica internă afgană, şi-au asumat intervenţia URSS în Afganistan. Se părea că principalul motiv de îngrijorare pentru Brejnev era apariţia unui nou lider local, care să se afle sub influenţa Chinei sau Americii, ceea ce putea ameninţa poziţia sovietică în Asia centrală. Dacă Moscova nu venea în ajutorul prietenilor săi din Afganistan, aceasta putea determina alţi lideri comunişti din lume să tragă concluzia că Moscova nu mai avea puterea să facă faţă ameninţării americane. Administraţia Brejnev a eşuat însă categoric în a aprecia efectul negativ pe care invazia îl va produce în lumea islamică, în primul rînd în Orientul Mijlociu [*Doc. 11*]. Într-o vreme în care autoritatea şi prestigiul SUA în lume erau foarte scăzute, Moscova arunca Washington-ului odgonul salvator, unind Orientul Mijlociu împotriva URSS.

Prin 1979, doar China avea motive de satisfacţie în legătură cu evoluţia evenimentelor din anii '70. Americanii şi ruşii erau profund dezamăgiţi : echilibrul strategic adusese doar cîteva dividende Uniunii Sovietice, iar destinderea devenise un termen abuziv în multe guri americane. Cursa Moscovei pentru supremaţie se poticnise, după ce provocase creşterea accelerată a cheltuielilor militare. Războiul din Afganistan a contribuit la alegerea lui Ronald Reagan ca preşedinte. Campionul dreptei şi-a exprimat fără echivoc părerea despre Uniunea Sovietică : era „imperiul răului". Ruşii s-au simţit profund jigniţi de acest termen [9 : *pp. 188-218* ; 18 : *pp. 623-685*].

Carter, Brzezinski şi al doilea război rece

Brzezinski a fost cel care a articulat gîndirea din spatele celui de-al doilea război rece, al cărui început coincide cu debutul intervenţiei sovietice în Afganistan. El a fost suficient de abil pentru a implica Uniunea Sovietică într-o cursă economică şi militară, care urma să sporească considerabil tensiunile politice şi sociale interne. Brzezinski nu era împotriva războiului nuclear *per se*, deoarece credea că Uniunea Sovietică ar fi avut mai mult de pierdut. Desigur, Moscova era vinovată pentru abandonarea destinderii. Modul ei de a acţiona în Afganistan a constituit pretextul pentru anunţarea debutului noului război rece. A marcat sfîrşitul politicii de destindere pe care America o urmase începînd cu anii '60 [7].

Ironia sorţii este că Jimmy Carter continua să fie considerat un preşedinte slab. El suferise umilinţa crizei ostaticilor din Iran, continua prezenţă a unităţii sovietice de luptă în Cuba şi palma pe obraz primită de la ruşi cu ocazia invaziei din Afganistan. Dar a existat şi o altă faţă a mandatului său. Preşedintele Carter a mărit bugetul militar, a creat o forţă rapidă de reacţie, a instalat rachetele MX şi a încheiat înţelegeri militare secrete cu China. Pe plan intern, cel mai mare eşec al său a fost incapacitatea de a face economia să funcţioneze. Din această cauză, el era văzut de către alegători ca un nepriceput, atît pe plan intern, cît şi pe plan extern. Carter a pregătit calea pentru Ronald Reagan, care a trebuit doar să facă promisiuni în legătură cu restabilirea poziţiei de hegemonie în lume a Americii şi stimularea creşterii economice, pentru ca mulţi votanţi să îl aleagă. Nu exista nici o dovadă că el, relativ neinteresat de problemele externe şi de securitate, precum şi de economie, va înregistra un mai mare succes decît Carter, dar, în calitate de actor, a fost strălucit în ceea ce priveşte crearea unei aure de optimism. Desigur, un astfel de om impozant, sigur pe sine trebuia să aibă succes.

Un nou preşedinte şi un nou început

Preşedintele Ronald Reagan a adoptat o atitudine simplă faţă de ruşi. Narcotizaţi de o ideologie utopică, ce-i îndemna să creadă că erau destinaţi să stăpînească lumea, ei se dedau cu multă plăcere flecărelii, taclalelor sterile, de cîte ori li se oferea ocazia. Moralitatea era opţională, relativă pentru ei. Dacă o anumită politică promova interesele Uniunii Sovietice şi ale comunismului în lume, aceasta era morală. Orice abatere era, desigur, imorală. Nu avea nici un rost să negociezi acorduri cu ruşii, de vreme ce ei urmau să le încalce. Singura atitudine potrivită faţă de ruşi era superioritatea nucleară americană şi lupta împotriva intervenţiilor sovietice în lumea a treia.

Reagan se afla la conducere într-o perioadă de extraordinară dezvoltare a complexului militaro-industrial american. Deşi 1981 nu a fost un an bun din punct de vedere economic, cheltuielile militare în 1982 au sporit cu 13% şi cu cîte 8% în anii care au urmat. Bugetul CIA a crescut şi mai mult. Armata americană a început să creadă că putea iniţia şi cîştiga un război nuclear. Una dintre opţiuni era aceea a unui război nuclear de şase luni cu Rusia. Noile arme erau mult mai precise şi puteau atinge ţintele militare şi politice ruse cu „lovituri chirurgicale". Comunicaţiile fuseseră perfecţionate, pentru a putea funcţiona pe teritoriul american şi după o lovitură nucleară rusă. Administraţia Reagan pretindea că a descoperit acea breşă de vulnerabilitate datorită căreia o primă lovitură rusă ar fi devastat America şi această extrem de îndoielnică

ipoteză a fost folosită pentru a justifica creşterea considerabilă a arsenalului Statelor Unite la începutul anilor '80. Se analiza chiar varianta folosirii armelor chimice şi a bombei cu neutroni în Europa. Administraţia a revenit la conceptul relaţional. În 1981, Statele Unite au informat Uniunea Sovietică că răspunsul pe care îl vor da la propunerile referitoare la Afganistan şi Cambodgia constituie piatra de încercare pentru relaţiile lor viitoare. Washington-ul dorea ca ruşii să se retragă.

În pofida intenţiilor sale belicoase privind iniţierea şi cîştigarea unui război nuclear împotriva Uniunii Sovietice, preşedintele Reagan era oripilat de ideea folosirii unor astfel de arme. El urmărea în principal să se asigure că o primă lovitură rusă nu va lovi niciodată America. Ulterior, Reagan avea să se alăture demersului lui Gorbaciov de eliminare a tuturor tipurilor de arme nucleare.

Ruşii erau alarmaţi de instalarea rachetelor Pershing II şi Cruise, a căror precizie şi rapiditate de acţiune le făceau extrem de dificil de înfruntat. În eforturile lor de a se asigura că aceste rachete nu vor fi lansate niciodată, ei credeau că descoperiseră o armă secretă, şi anume mişcarea pacifistă occidentală. Mişcarea anti-nucleară atingea cote foarte înalte în Europa occidentală la începutul anilor '80 şi, ca urmare, statele occidentale în care rachetele nucleare urmau să fie instalate le acceptau doar ca pe o ultimă soluţie. Aceste state ar fi preferat ca SUA să ajungă la o înţelegere cu Uniunea Sovietică, ceea ce ar face ca instalarea rachetelor să nu fie necesară. Dacă sovieticii îşi vor dezafecta rachetele SS4, SS5 şi SS20, prezenţa rachetelor Pershing II şi Cruise în Europa va deveni inutilă. Era o tactică bună, de vreme ce sînt necesare două părţi pentru a se ajunge la o înţelegere.

La Geneva, americanii au început tratativele asupra armelor nucleare cu rază medie de acţiune. Congresul a recomandat preşedintelui să reia tratativele SALT, redenumite Tratative asupra reducerii armelor strategice (START). Pentru prima dată, superputerile îşi puneau problema reducerii arsenalelor proprii. Datorită atitudinii administraţiei Reagan faţă de Uniunea Sovietică, se părea că aceste tratative vor fi de lungă durată.

Exista o altă problemă datorită căreia aliaţii europeni ai americanilor nu prea aveau ochi să-i vadă. În momentul în care a fost introdusă legea marţială în Polonia, în 1981 [*Doc. 10*], Statele Unite au anunţat adoptarea unor sancţiuni economice împotriva Poloniei şi a Uniunii Sovietice şi le-au cerut aliaţilor europeni să li se alăture. Problema delicată care stătea în calea acestei decizii era conducta de gaz natural care transporta gaz din Rusia în Europa de Vest. Washington-ul a cerut ca vest-europenii să întrerupă furnizarea tubulaturii şi a echipamentelor, dar reacţia europenilor a fost negativă, astfel încît americanii au dat înapoi şi construcţia gazoductului a continuat [27: *pp. 203-233*].

În pofida tuturor estimărilor, negociatorii-şefi ai delegaţiei americane şi ai celei sovietice au ajuns la un compromis asupra armelor cu rază medie de acţiune, în timp ce se plimbau prin pădurile din preajma Genevei. Dar Casa Albă nu a fost mulţumită de acest lucru, deoarece îşi dorea tratative şi nu acorduri. Pînă la urmă, Washington-ul a ieşit din această situaţie dificilă, deoarece nici Moscova nu a fost de acord cu ratificarea tratatului. Conducerea Brejnev şi-a făcut iluzii că Reagan era un preşedinte cu care va putea trata. Pe Carter îl displăcuse profund, datorită politicii sale oscilante, a incapacităţii de a-şi ţine făgăduielile şi a retoricii sale violente după intervenţia rusă în Afganistan. Deoarece economia americană se afla într-o situaţie destul de critică, preşedintele Reagan dorea, în mod logic, să încheie un acord care să echilibreze bugetul apărării. El i-a provocat o amară dezamăgire suferindului Brejnev, care nu realiza că Uniunea Sovietică era aceea care trebuia să-şi reducă urgent cheltuielile militare, mai curînd decît Statele Unite.

Andropov şi Reagan: ocazii ratate

Brejnev a murit în noiembrie 1982 şi a fost urmat de Iuri Andropov. Prima sa prioritate a fost sporirea eficienţei economiei sovietice prin îmbunătăţirea productivităţii muncii. El ştia că economia intrase în declin, dar nu realiza că Uniunea Sovietică se confrunta cu o criză sistemică. S-a descoperit curînd că este bolnav incurabil, că va muri datorită unui blocaj renal şi că nu va avea posibilitatea de a-şi pune prea mult amprenta asupra Uniunii Sovietice. Andropov era un conducător bine informat, făcînd parte din grupul de specialişti ruşi pregătiţi în domeniul politicii externe. În mare parte, armata decidea în politica de securitate. Specialiştii ştiau că necontenita dezvoltare a arsenalului nuclear sovietic şi expansiunea în lumea a treia au contribuit la atitudinea mai agresivă a Americii [*Doc. 11*]. Moscova, la fel ca şi Washington-ul, se străduia să-şi cîştige superioritatea. Era puţin probabilă o încetinire a ritmului cursei înarmărilor, atîta vreme cît ambele superputeri aveau o astfel de atitudine. Uniunea Sovietică va trebui să ofere ceva concret Statelor Unite, pentru a le determina să-şi schimbe poziţia faţă de ea.

La începutul anilor '80, Moscova simţea, pentru prima dată, că povara imperiului devenea prea apăsătoare. Din ce în ce mai multe ţări solicitau subvenţii : Cuba, Vietnam, Afganistan, Etiopia, pentru a le numi doar pe cele mai oneroase. Miliardele de dolari care trebuiau alocate pentru a susţine aceste regimuri erau vital necesare în URSS, pentru revigorarea economiei naţionale. În ţară, războiul din Afganistan era nepopular şi eroda statutul armatei sovietice. De asemenea, promova dependenţa de droguri, contrabanda şi corupţia în rîndurile armatei.

Andropov miza într-o prea mare măsură pe faptul că mişcarea occidentală de luptă pentru pace va opri instalarea rachetelor Pershing II şi Cruise. Negocierile de dezarmare de la Geneva au căpătat un caracter formal, de vreme ce Statele Unite prezentau o listă de propuneri, ştiind că Moscova nu le va accepta. Boala lui Andropov a contribuit la lipsa de flexibilitate a politicii sovietice. Într-o anumită ocazie, cînd negociatorii americani au întrebat care este ultima opinie a Moscovei în privinţa dezarmării, un membru al delegaţiei sovietice şi-a deschis servieta şi a scos un exemplar al ziarului *Pravda* din acea zi. El l-a pus apoi pe masă. Bineînţeles, delegaţia SUA era deja informată asupra conţinutului ziarului *Pravda* din acea zi. În noiembrie, delegaţia sovietică a părăsit pur şi simplu negocierile asupra armelor nucleare cu rază medie de acţiune, dînd vina pe americani pentru întreruperea acestora.

În martie 1983, preşedintele Reagan a anunţat brusc o iniţiativă surprinzătoare, inspirată de oroarea sa faţă de războiul nuclear, denumită Iniţiativa Apărării Strategice (Războiul Stelelor). El fusese fascinat de mai multă vreme de ideea protejării Statelor Unite de un atac aerian (cu rachete) prin ridicarea unui scut în spaţiu. O dată realizată, aceasta ar fi reprezentat o armă formidabilă. În ciuda faptului că primise denumirea de „defensivă", ar oferi scutul din spatele căruia armata americană ar putea lansa o primă lovitură nucleară. Puţini oameni de ştiinţă americani şi chiar mai puţini oameni de ştiinţă ruşi au luat propunerea în serios, dar militarii sovietici nu o puteau ignora. Armata sovietică nu dorea să aloce resurse acestei măsuri, dar, dacă americanii se implicau, atunci şi ei vor trebui să o facă. Cu toate acestea, obiecţia majoră rămînea nerostită în faţa marelui public. Ruşii erau alarmaţi de implicaţiile pe care le puteau avea cercetarea şi dezvoltarea proiectului Iniţiativei Apărării Strategice, şi anume de faptul că ar putea conduce la inovaţii tehnologice de marcă în domenii înrudite ale apărării. Negociatorii americani aveau acum un nou argument în tratativele cu sovieticii. Moscova a lansat atacuri propagandistice violente asupra acestei iniţiative, convingînd mulţi observatori, prin atitudinea lor, de faptul că americanii au ceva de care ruşii se tem. Era ilogic să pretinzi că Iniţiativa Apărării Strategice era o ipoteză ştiinţifico-fantastică şi să spui în acelaşi timp că ameninţa pacea mondială. Iată modul în care această iniţiativă a ajuns tema centrală a convorbirilor asupra dezarmării pe toată durata administraţiei Reagan.

Relaţiile ruso-americane au cunoscut cel mai scăzut nivel de pe întreg parcursul erei Andropov – Reagan în septembrie 1983. La acea dată, avioane de vînătoare sovietice au doborît un avion al liniilor aeriene coreene, zbor KA007, pe ruta Alaska – Seul, omorînd toţi cei 269 de oameni aflaţi la bord (pasageri şi echipaj), printre care şi cetăţeni americani. Avionul s-a îndepărtat, printr-o eroare, de

ruta obişnuită, a intrat în spaţiul aerian sovietic şi a fost luat drept avion spionaj. Ruşii au negat la început faptul că l-au doborît şi apoi au insistat că efectua operaţiuni de spionaj. Reagan a reflectat indignarea generală americană şi internaţională şi Uniunea Sovietică a fost sever admonestată de Naţiunile Unite. Andrei Gromîko a amuţit în faţa probelor filmate şi prezentate de americani. Situaţia era complicată, datorită faptului că purtătorul de cuvînt al ruşilor era mareşalul Nikolai Ogarkov, capabilul şef al Marelui Stat Major. Acesta era un foarte slab diplomat şi nu a avut nici o tentativă de a-şi exprima regretele sau de a-şi cere scuze pentru incident, declarînd pur şi simplu că se va proceda la fel dacă un alt avion de spionaj va viola spaţiul aerian sovietic. Cuvîntarea sa a fost structurată strălucit, dar a produs „fiori reci de-a lungul spinărilor" occidentalilor. În mod cert, procesul decizional sovietic trebuia să fie reformat. Parte integrantă a problemei era boala incurabilă a comandantului suprem al forţelor armate ruse, Iuri Andropov. La Geneva, în decembrie 1983, convorbirile asupra reducerii armelor convenţionale s-au sfîrşit fără a se conveni asupra unor alte runde de convorbiri.

Eşec şi succes pentru America

Un episod dezastruos pentru politica americană în Orientul Mijlociu a fost implicarea în războiul civil din Liban. După ce Israelul a invadat Libanul şi a declanşat un război civil, Statele Unite au intervenit, cu intenţia de a restabili ordinea. În octombrie 1983, un terorist, conducînd un camion tixit cu explosiv, a pătruns pe teritoriul unei tabere a marinei americane şi a ucis 241 de americani. Reagan a ordonat ca supravieţuitorii acestui atac terorist să se îmbarce şi să părăsească coasta. Moscova a evitat să se implice, nefiind sigură de modul în care vor reacţiona SUA şi Israelul, şi s-a mulţumit să-i înarmeze pe sirieni, avantajaţi astfel în războiul civil libanez. Iranul, duşman declarat al Statelor Unite şi Israelului, s-a implicat de asemenea în acest conflict.

În aceeaşi lună, situaţia a devenit mai favorabilă pentru SUA în Grenada, o mică insulă din Caraibe. Un corp de armată american i-a copleşit pe cubanezii şi nord-coreenii care îi sprijineau şi instruiau pe comuniştii ce preluaseră puterea. Cubanezul Castro a tunat şi a fulgerat la adresa imperialismului american, dar Moscova nu a reacţionat, considerînd că este prea riscant să se amestece în curtea Statelor Unite. Ruşii au continuat să furnizeze arme sandiniştilor, dar s-au ferit să intervină direct [*Doc. 6*]. Statele Unite îşi restabiliseră hegemonia în cele două Americi.

Terenul este pregătit pentru relaţii mai bune cu Rusia

Numirea lui George Shultz ca secretar de stat, în iunie 1982, anunţa o abordare mai pragmatică a relaţiilor cu Uniunea Sovietică. Statele Unite deveniseră ceva mai încrezătoare în propriile forţe şi, în acelaşi timp, lucrurile nu mergeau deloc bine în economia rusă. În ciuda faptului că numise URSS „imperiu al răului" şi a faptului că lansase chemări la o cruciadă pentru libertate, Reagan era nerăbdător să o viziteze. De asemenea, dorea să viziteze şi China. Shultz l-a convins că, înainte de a avea loc o vizită, se impunea îmbunătăţirea relaţiilor.

Reagan a avut o întîlnire confidenţială cu Anatoli Dobrinin, ambasadorul sovietic, în februarie 1983. Ei au discutat în legătură cu începerea unui dialog constructiv şi reducerea tensiunii dintre superputeri, dar nu s-a făcut nimic în acest sens. Conducerea moscovită îl privea cu suspiciune pe Reagan, iar Andropov era din ce în ce mai bolnav. În ianuarie 1984, Reagan a ţinut un discurs neobişnuit de optimist despre îmbunătăţirea relaţiilor dintre cele două ţări. George Shultz a avut misiunea să-l convingă pe Andrei Gromîko, ministrul rus de externe, de veridicitatea celor afirmate de Reagan. Andropov i-a trimis o scrisoare confidenţială preşedintelui, informîndu-l în legătură cu interesul său pentru promovarea legăturilor dintre ei. Din nou nu s-a întîmplat nimic semnificativ, deoarece Andropov a murit şi a fost urmat de Cernenko. Cea mai bună cale de a îmbunătăţi relaţiile dintre superputeri era întîlnirea faţă în faţă a conducătorilor. Cu toate acestea, şansele organizării unei astfel de întrevederi erau destul de reduse, deoarece Cernenko era mult mai preocupat de respiraţia sa (suferea de emfizem pulmonar şi astm bronşic) decît de întîlnirea cu preşedintele [63].

În septembrie 1984, Reagan l-a întîlnit pentru prima dată pe Andrei Gromîko, în perioada în care acesta asista la o sesiune a ONU. Cînd Reagan a fost reales în noiembrie 1984, el şi Shultz au stabilit că vor îmbunătăţi relaţiile cu Moscova. În noiembrie 1984, a fost anunţată o întîlnire între Gromîko şi Shultz, care urma să aibă loc în ianuarie 1985, pentru a discuta despre controlul arsenalelor. La Geneva, Gromîko şi Shultz au convenit asupra a trei runde de convorbiri : START, rachetele nucleare cu rază medie de acţiune şi sistemele defensive, incluzînd şi cele din spaţiul cosmic. Apoi Cernenko a murit, în martie 1985, şi succesorul său a fost Mihail Sergheevici Gorbaciov, cel mai tînăr conducător rus. El era menit să îmbunătăţească relaţiile cu Statele Unite pînă la un nivel pe care nu-l visaseră nici Reagan şi nici Shultz. Al doilea război rece luase sfîrşit [9 : *pp. 219-230* ; 18 : *pp. 1125-1146* ; 47 : *pp. 286-320* ; 58 : *pp. 18-75*].

Reagan îmbunătăţeşte relaţiile cu China

În aprilie 1984, Reagan şi-a îndeplinit dorinţa de a vizita China. Shultz a reuşit să-l facă să se răzgîndească în legătură cu Taiwan-ul, şi anume să-l vadă ca făcînd parte din China. În acelaşi timp, a reuşit să-l convingă să aprecieze importanţa pe care Republica Populară Chineză o avea pentru Statele Unite. Inteligenţa lui Reagan nu era aceea a unei persoane cu o instruire academică, ci aceea a unui actor şi, în consecinţă, se punea o miză mare pe persoana care scria scenariul. Preşedintele găsea plictisitoare ştiinţele economice, teoria strategiei şi toate celelalte discipline care presupuneau o îndelungată concentrare. El simţea ce ar vrea să audă omul obişnuit şi era extrem de abil în expunerea mesajului. Numai Reagan ar fi putut prezenta o schimbare în atitudinea politică faţă de Rusia ca pe ceva absolut firesc. Acei consilieri care s-au dovedit a fi cei mai abili în a-i capta atenţia au devenit extrem de influenţi. Shultz a fost unul dintre ei. În calitate de exponent al dreptei, Reagan fusese permanent înconjurat de cei care erau apropiaţi de Cian Kai-Şi şi de Taiwan şi care visau să revină la conducere în Beijing. Mai pragmatic, Shultz ştia că aceste speranţe erau un nonsens, poate chiar unul periculos. Existau fără îndoială avantaje pentru Washington dacă întreţinea relaţii bune cu Beijing-ul, dar apropierea din perioada lui Carter era depăşită. „Cartea Chinei", maniera de a juca cu Beijing-ul împotriva Moscovei, exista mai mult în teorie decît în realitate [29].

CAPITOLUL 6

NOUA GÎNDIRE POLITICĂ ŞI SFÎRŞITUL RĂZBOIULUI RECE: 1985-1991

Pentru Gorbaciov, prioritatea numărul unu era să accelereze dezvoltarea economică a Uniunii Sovietice. El era convins că sistemul de organizare existent era ineficient. Cînd a preluat puterea, pe biroul său se aflau peste o sută de rapoarte şi studii asupra situaţiei economice, rezultatul cercetărilor iniţiate de Andropov. Obiectivele majore ale reformei erau consolidarea Partidului Comunist şi a ţării. Gorbaciov ştia că povara cheltuielilor pentru susţinerea armatei era mult prea mare (de fapt, acestea s-au dovedit a fi imposibil de cuantificat în mod precis) şi a avertizat asupra faptului că Uniunea Sovietică şi-ar putea pierde statutul de supraputere pînă în anul 2000, dacă reforma nu va avea succes. Ruşii credeau că era puţin probabil ca americanii să susţină în continuare amplificarea cheltuielilor militare, datorită creşterii considerabile a deficitului bugetar. Gorbaciov se gîndea că reformarea sistemului sovietic existent va fi suficientă şi a realizat abia în 1989 că ţara intrase într-o criză sistemică. În scopul de a economisi bani la capitolul apărare, el avea nevoie de o întîlnire cu Reagan, pentru a-l convinge să anuleze proiectul *Star War*, al Iniţiativei de Apărare Strategică, şi să iniţieze negocieri asupra cursei înarmărilor şi chiar asupra dezarmării. De vreme ce superputerile aveau deja capacitatea de a se distruge una pe alta de mai multe ori, nu avea nici un rost să construiască mai multe arme nucleare.

Noua gîndire politică

O primă mişcare pe care Gorbaciov a făcut-o în acest sens a fost îndepărtarea din funcţia de ministru de externe a lui Andrei Gromîko, cunoscut drept „cusurgiul cel groaznic", şi înlocuirea lui cu Eduard Şevardnadze, un georgian spiritual, plin de vervă şi farmec. Perechea Gorbaciov – Şevardnadze a revoluţionat politica externă şi a cîştigat un imens capital de simpatie în întreaga lume. Sistemul lor de lucru a devenit cunoscut sub numele de „noua gîndire politică" [*Doc. 12*].

Principalele componente ale acesteia erau:

- confruntarea dintre superputeri este neproductivă, de vreme ce orice avantaj tangibil cîştigat de una dintre părţi o stimulează pe cealaltă să-l anuleze şi să-şi îmbunătăţească performanţele în domeniu;
- puterea militară nu garantează securitatea, care poate fi atinsă doar prin mijloace politice şi prin căutarea unor soluţii comune;
- securitatea unui stat nu poate fi sporită dacă aceasta se face în detrimentul unui alt stat;
- conflictul dintre superputeri în lumea a treia a adus Moscovei puţine avantaje tangibile, dar a contribuit la creşterea tensiunii dintre acestea; Rusia şi America ar trebui să-şi conjuge eforturile pentru a rezolva problemele lumii a treia împreună;
- toate statele sînt interdependente, în consecinţă securitatea fiecărui stat depinde de relaţiile cu celelalte, de interacţiunile acestora;
- valorile universale comune, cum sînt drepturile omului, nefolosirea forţei în rezolvarea problemelor politice, democraţia şi libertatea conştiinţei ar trebui să constituie fundamentul şi inspiraţia actelor decizionale de politică externă;
- abordarea prin prisma ideologiei de clasă a strategiei de politică externă ar trebui abandonată în favoarea intereselor comune ale omenirii;
- Uniunea Sovietică este un stat normal, care nu are ca obiectiv stăpînirea lumii, ci îşi doreşte să se afle în relaţii de strînsă cooperare cu toate celelalte state.

Afganistanul constituia un obstacol major în calea acestei noi gîndiri politice, deoarece situa lumea occidentală şi cea islamică pe poziţii antagonice. Lumea a treia comunistă devenea o povară tot mai mare, deoarece se părea că nici măcar un stat nu se dovedea a fi capabil de o dezvoltare economică viabilă. O evaluare situa costurile anuale ale subvenţiilor externe acordate (Cubei, Vietnamului, Etiopiei, Afganistanului şi altora) la 40 de miliarde de dolari. Mai mult, toate statele est-europene înregistrau datorii mari către Uniunea Sovietică.

Administraţia Reagan a continuat să lupte împotriva prietenilor Uniunii Sovietice în restul lumii. În Nicaragua, mişcarea Contras a fost ajutată în continuare, efectivele sale fiind instruite de CIA. Mujahidinii au fost susţinuţi în Afganistan şi alte mişcări care se opuneau regimurilor prosovietice din Angola, Cambodgia, Mozambic ş.a. au fost încurajate.

Întîlnirile Gorbaciov – Reagan

Cînd vicepreşedintele George Bush a asistat la funeraliile lui Cernenko, i-a înmînat lui Gorbaciov o scrisoare din partea preşedintelui, care îi propunea o întîlnire în America. Două săptămîni mai tîrziu, Gorbaciov şi-a comunicat acordul de principiu, dar a sugerat ca întîlnirea să aibă loc la Moscova. În iunie, ei au convenit ca prima lor întîlnire să aibă loc la Geneva, în noiembrie 1985. În timpul primăverii şi verii acelui an, Gorbaciov şi Reagan au corespondat în mod frecvent şi aceasta a permis ambelor părţi să lanseze propuneri pentru a descoperi dacă există o bază comună de discuţii.

În octombrie, Gorbaciov a introdus conceptul de *reasonable sufficiency* (sustenabilitate rezonabilă), în definirea proporţiilor forţelor armate. Partea sovietică consumase o energie considerabilă pentru construirea unei poziţii pe care să o urmeze în cursul tratativelor în ceea ce priveşte controlul armelor; Biroul Politic era cel care schiţa poziţia de urmat în timpul negocierilor, consultînd miniştrii de externe şi ai apărării, departamentul de relaţii internaţionale al Comitetului Central al Partidului şi KGB. Pentru anumite puncte, existau indicaţii explicitînd cît de departe va putea să meargă Gorbaciov. De asemenea, fusese construită şi o poziţie de repliere. Asupra celor mai litigioase probleme – dezarmarea convenţională şi nucleară – ministrul de externe acţionase în calitate de coordonator. Acesta a fost ulterior înlocuit de o comisie specială a Biroului Politic, prezidată de Lev Zaikov, care primea rapoarte din partea miniştrilor, a KGB, a instituţiilor academice şi a specialiştilor de marcă din domeniu. Zaikov sau Şevardnadze îl informau apoi pe Gorbaciov, care îşi introducea propriile sale idei şi o versiune finală era din nou trimisă Biroului Politic. Astfel, evoluţia de zi cu zi a politicii externe sovietice era lăsată pe seama lui Şevardnadze. Este dificil de precizat dacă propunerile porneau de la el sau de la Gorbaciov. Liderul sovietic era preocupat în special de afacerile interne, dar afacerile externe au căpătat o mare însemnătate către sfîrşitul perioadei în care a fost în funcţie.

Întîlnirea de la Geneva a fost ca un duş rece peste această relaţie. Gorbaciov îl vedea pe Reagan ca fiind mai mult decît un conservator, „un dinozaur politic". În replică, preşedintele american vedea URSS ca un fel de Volta Superioară dotată cu rachete, o potenţială ameninţare la adresa lumii libere. El dispreţuia tot ceea ce avea vreo legătură cu comunismul. Aversiunea lui Reagan faţă de Rusia şi ruşi era cît se poate de abstractă – el nu vizitase niciodată ţara. Cu toate acestea, cei cîţiva ruşi pe care îi întîlnise, cum ar fi Dobrinin şi Gromîko, nu îi fuseseră antipatici. Întîlnirea de la Geneva a fost privită ca un succes de

ambele părţi. Chimia personală a lucrat. Unul dintre motive a fost că Gorbaciov a observat că lui Reagan nu-i plac detaliile, amănuntele, astfel încît cei doi conducători au discutat în termeni generali şi s-au înţeles foarte bine. Reagan voia să transmită mesajul că un război nuclear nu poate fi cîştigat, deci nu ar trebui purtat. Ruşii au propus ca cele două superputeri să facă o declaraţie că nici una dintre ele nu va fi prima care să declanşeze un război nuclear. SUA au obiectat, pentru că aceasta împiedica riposta nucleară americană la o invazie, folosind mijloace convenţionale, a URSS în Europa de Vest. Compromisul la care s-a ajuns a fost acela că s-a convenit să fie preîntîmpinat orice fel de război între SUA şi URSS, fie el nuclear sau convenţional. De asemenea, s-au angajat solemn să nu mai lupte pentru superioritatea militară. Gorbaciov a declarat că trupele sovietice nu vor rămîne în Afganistan şi că se caută soluţii politice la această problemă.

În ianuarie 1986, la o conferinţă ţinută la Moscova, la Ministerul Afacerilor Externe, a fost formulat ţelul unei lumi fără arme nucleare. În mai 1986, a fost lansată în mod oficial noua gîndire în politica externă. Ghenadi Gherasimov, recunoscut pentru prestaţiile sale de calitate în direct, gen doctrina Sinatra – *we'll do it our way* (o vom rezolva în felul nostru) –, a devenit purtătorul de cuvînt pentru presă al ministrului de externe. Ministerul a fost prins pe picior greşit în timpul dezastrului nuclear de la Cernobîl, din aprilie 1986, cînd a pretins că nu avusese loc nici un dezastru. Ulterior, diplomaţi de modă nouă, experţi în argumentaţia diplomatică, dar puţin dotaţi din punct de vedere ideologic, se pregăteau să preia cîrma.

Angajamentul lui Reagan faţă de Iniţiativa Apărării Stategice, reiterată la Geneva, nu i-a făcut pe ruşi să şovăie. În lunile care au urmat întîlnirii, ei au lansat propunere după propunere pentru a pune capăt cursei înarmărilor. Acum totul părea să poată fi negociat şi flexibilitatea Moscovei a prins Washington-ul cu garda jos. În ianuarie 1986, Gorbaciov propune, în mod spectaculos, dezactivarea tuturor armelor nucleare pînă în anul 2000. În ceea ce priveşte rachetele cu rază medie de acţiune, poziţia sovietică era aproape identică cu cea a americanilor. Moscova era dispusă să accepte limitări asupra folosirii rachetelor balistice intercontinentale şi echilibrarea forţelor convenţionale în Europa. Trupele sovietice, percepute ca o ameninţare de către NATO, puteau fi redispuse. Armata sovietică era de acord ca reducerea armelor strategice să continue dacă astfel Uniunea Sovietică nu devenea vulnerabilă. Aceasta a stabilit însă anumite limite asupra reducerilor armelor convenţionale, atingîndu-se astfel un punct sensibil al lui Gorbaciov. În februarie 1986, el a afirmat despre Afganistan că e ca „o rană care sîngerează" şi a arătat că Rusia vrea să rezolve această situaţie pentru a-şi îmbunătăţi relaţiile cu Washington-ul.

Ca răspuns, americanii au lovit în Libia, în aprilie 1986, pentru a-l ucide pe Geddafi, care era considerat complice într-un atac cu bombe în care fusese ucis un militar american. CIA a început să le furnizeze Mujahidinilor proiectile Stinger, care au fost imediat folosite pentru a doborî elicopterele sovietice. În mai, Reagan a declarat că Statele Unite nu vor mai respecta acordul neratificat SALT II.

Primul conflict direct dintre cei doi lideri a avut loc în august 1986, cînd americanii l-au arestat pe Ghenadi Zaharov, funcţionar sovietic la ONU, în momentul în care acesta se pregătea să achiziţioneze documente secrete. KGB a răspuns prin arestarea lui Nick Danilov, corespondentul la Moscova al *US News and World Report*. Reagan i-a trimis o scrisoare confidenţială lui Gorbaciov, confirmînd că Danilov nu era spion, dar George Shultz şi editorul de la *US News and World Report* ştiau că el achiziţionase documente secrete sovietice şi fotografii pe care le transmisese Departamentului de Stat. Shultz s-a înfuriat cînd a descoperit că CIA îl folosise pe Danilov ca legătură cu un informator sovietic şi că acesta fusese contactat printr-o linie telefonică obişnuită. El a privit întregul episod ca pe un complot al CIA, avînd drept scop împiedicarea eforturilor sale de a îmbunătăţi relaţiile cu Uniunea Sovietică.

În timpul celor trei săptămîni pe care Gorbaciov le-a lăsat să treacă pînă cînd i-a răspuns lui Reagan, SUA au expulzat 25 de cetăţeni sovietici, funcţionari ONU, pe care îi suspectau de implicare în activităţi de spionaj. Moscova a fost prevenită că SUA vor riposta la orice încercări de represalii. Americanii au cerut ca Iuri Orlov, un cunoscut susţinător al drepturilor omului, să fie eliberat şi să i se permită să se stabilească în SUA, împreună cu soţia sa. (Ei au plecat în cele din urmă.) Relaţiile personale excelente ale lui Shultz cu Şevardnadze (care includeau o croazieră pe Potomac şi ascultarea serenadei „Georgia în sufletul meu") au făcut posibilă găsirea unei soluţii. Danilov a fost eliberat, Zaharov a fost expulzat şi Reagan a anunţat că, în octombrie 1986, va avea loc întîlnirea de la Reykjavik. Cu toate acestea, povestea nu s-a terminat aici. După conferinţă, Moscova a expulzat cinci diplomaţi americani, iar Washington-ul a replicat punînd 55 de diplomaţi sovietici să-şi facă bagajele. De ce a ascultat Gorbaciov sfatul KGB-ului şi a expulzat diplomaţii americani? Poate era iritarea resimţită în urma faptului că nu obţinuse de la Reagan ceea ce dorise, la întîlnirea de la Reykjavik [54].

Congresul Statelor Unite a redus sprijinul financiar acordat pe plan mondial mişcărilor anticomuniste. Administraţia Reagan a decis să contracareze măsura, căutînd alte posibilităţi de finanţare, prin donaţii de la simpatizanţi bogaţi şi conducători străini, cum ar fi sauditţii. Pentru a asigura eliberarea ostaticilor americani ţinuţi prizonieri de teroriştii pro-iranieni în Liban, s-a luat hotărîrea

de a vinde arme iranienilor prin tranzacţii secrete şi de a folosi veniturile astfel obţinute pentru înarmarea mişcării Contras din Nicaragua. Acest episod l-a pus pe Reagan într-o postură dificilă atunci cînd a fost făcut public, la sfîrşitul lui 1986.

Pentru ca întîlnirea de la Reykjavik să-şi urmeze cursul, Gorbaciov era dispus să facă din ce în ce mai multe concesii. Rachetele balistice intercontinentale ar putea fi eliminate într-un termen de zece ani. Armele tactice americane şi ruseşti ar putea fi dezafectate din amplasamentele lor europene. Punctul sensibil, la fel ca mai înainte, era Iniţiativa Apărării Strategice. Iniţial, Gorbaciov a fost în avantaj. Remarcînd faptul că răspunsurile lui Reagan erau vagi, evazive, liderul rus a pus întrebări mai specifice. În consecinţă, preşedintele şi-a etalat cărţile pentru a găsi răspunsul potrivit, dar cîteva dintre ele au căzut de pe masă. Atunci cînd şi le-a adunat, ele erau în dezordine. Reagan a acceptat dorinţa lui Gorbaciov de a elimina armele nucleare, dar a refuzat să se limiteze la testarea în laborator a Iniţiativei de Apărare Strategică. Preşedintele ar fi putut să accepte o astfel de testare fără a încetini derularea proiectului, dar nu ştia acest lucru.

Cei doi conducători au fost extrem de aproape de încheierea unui acord oficial şi, în mod neoficial, conveniseră asupra mai multor probleme decît vreodată pînă atunci. Sovieticii acceptau acum inspecţii pe teren şi negocieri asupra problemei drepturilor omului. Cînd s-a întors la Moscova, Gorbaciov şi-a arătat dezamăgirea la o întîlnire a Biroului Politic, folosind un limbaj dur, insultător, pentru a-l descrie pe Reagan. Mai tîrziu, cînd s-a calmat, a declarat că e convins că amîndoi sînt „sortiţi să coopereze". Eşecul formal înregistrat la Reykjavik s-a transformat într-un acord mai viabil asupra rachetelor nucleare cu rază medie de acţiune, acord încheiat în 1987, care specifica eliminarea tuturor rachetelor. Marea Britanie şi Franţa nu ar fi fost de acord cu hotărîrea de a renunţa la „pavăza lor nucleară" dacă Reagan şi-ar fi menţinut atitudinea, şi anume ar fi acceptat ca toate armele nucleare să fie eliminate [*Doc. 13 şi 14*].

Reagan a urmărit patru obiective în relaţiile sale cu Gorbaciov : dezarmarea, retragerea din confruntările militare din lumea a treia, edificarea respectului pentru drepturile omului şi ridicarea cortinei de fier. Treptat, sovieticii s-au convins că progresele făcute în aceste domenii ar putea fi benefice pentru ambele părţi şi acest lucru nu va însemna că URSS a pierdut în faţa SUA. Diplomaţia de sumă zero îşi trăia ultimele zile. Breşa epocală a fost semnarea acordului controlului reciproc, în noiembrie 1987, de către Shultz şi Şevardnadze.

În decembrie, Gorbaciov a vizitat Washington-ul şi a semnat, împreună cu Reagan, acordul asupra folosirii forţelor nucleare. Acest document, care a deschis o nouă eră, a eliminat o întreagă clasă de arme nucleare, şi anume cea a focoaselor nucleare transportate de rachetele cu rază medie de acţiune, peste

2 500 în total. Era primul acord asupra armelor pe care superputerile îl semnau după 1979. Procedurile de control reciproc erau atît de amănunţite, încît oficialii americani au început să se teamă că sovieticii vor afla mai mult decît trebuie despre sistemul de apărare al SUA. Aflat în ultima zi a vizitei sale, la 10 decembrie, în drum spre Casa Albă, Gorbaciov i-a spus dintr-o dată şoferului să oprească. A ieşit apoi din maşină şi a vorbit cu oamenii din mulţime. El a fost primit cu mare entuziasm şi a fost încîntat de căldura şi emoţia cu care l-a întîmpinat mulţimea. La masă, a relatat că a fost extrem de impresionat de primirea care i s-a făcut.

Din punct de vedere psihologic, episodul s-a petrecut într-un moment de o importanţă vitală pentru Gorbaciov. Acasă, el găsea din ce în ce mai greu mijloacele de a face faţă apelului populist al lui Boris Elţîn şi opoziţiei stîrnite de *perestroika* în Partid şi în ţară. Pe măsură ce lucrurile tindeau să se complice pe plan intern, ele înfloreau pe plan extern. Se poate spune că gorbimania s-a născut în decembrie 1987, la Washington. Gorbaciov era adulat pe plan mondial şi îi plăcea acest lucru. Pe viitor, cînd se va simţi înfrînt acasă, va fi suficient să iasă în afara graniţelor şi să se lase sărbătorit pentru a-şi recupera avîntul. Cîrtitorii din afară erau tăcuţi, în timp ce acasă ei deveneau din ce în ce mai stridenţi şi mai numeroşi. Întîlnirea de la Washington a cimentat un parteneriat cu Statele Unite, vestind astfel sfîrşitul războiului rece. Lucrurile începuseră să se schimbe şi în Rusia. A fost adoptată o atitudine mai prudentă în legătură cu respectarea drepturilor omului, iar evreii care doreau să emigreze erau liberi să o facă. Biserica Ortodoxă Rusă, cu ajutorul oferit de autorităţi, a sărbătorit un mileniu de creştinism în Rusia. Bisericile au fost restaurate, resfinţite şi deschise pentru serviciul religios.

În februarie 1988, Gorbaciov a anunţat că trupele sovietice vor fi retrase din Afganistan şi, în aprilie, a fost semnat un acord în acest sens. În mai, militarii sovietici începeau să părăsească Mongolia şi era de-acum evident că vor părăsi în curînd şi Europa de Est. Reagan a vizitat Moscova pentru ultima sa întîlnire oficială cu Gorbaciov şi, la 1 iunie, ei au schimbat instrumentele ratificării care implementau Tratatul asupra forţelor nucleare cu rază medie de acţiune. Reagan a făcut o plimbare cu Gorbaciov în Piaţa Roşie. Ziariştilor care l-au întrebat dacă mai priveşte Uniunea Sovietică ca pe un imperiu al răului, el le-a răspuns negativ. Reagan îşi schimbase părerea şi la fel făcuseră mulţi americani. Doar 30% dintre ei mai percepeau Rusia ca pe o ameninţare, ca pe o întruchipare a răului.

În decembrie 1988, la ONU, Gorbaciov a făcut public faptul că URSS îşi va reduce unilateral efectivele militare cu o jumătate de milion în următorii doi ani. Trupele sovietice staţionate în RDG, Cehoslovacia şi Ungaria vor fi

treptat retrase. În mod cu totul uimitor, el nu se aştepta ca Statele Unite să reacţioneze pe măsură. De remarcat că nici Gorbaciov, nici Şevardnadze nu se consultaseră cu ministrul apărării înaintea acestui anunţ. Mareşalul Ahromeev, şef al Marelui Stat Major, şi-a anunţat demisia în aceeaşi zi. El fusese de acord cu reducerea armamentului strategic, dar, în ceea ce priveşte reducerea armamentului convenţional, nu voia să o accepte decît cu condiţia reciprocităţii americanilor. Gorbaciov se vedea angajat într-un joc încordat, de mare miză, cu propria sa armată.

Gorbaciov a folosit forumul ONU pentru a-şi prezenta viziunea asupra valorilor universal umane. El a subliniat faptul că libertatea de a alege este un principiu universal. Mulţi s-au întrebat atunci dacă aceasta includea şi estul Europei. Mai tîrziu, el s-a întîlnit cu ex-preşedintele Reagan şi cu preşedintele ales, George Bush, la Governors Islands. Vizita lui Gorbaciov în SUA a fost scurtată de un cutremur dezastruos ce tocmai avusese loc în Armenia.

Relaţia Bush – Gorbaciov se dezvoltă lent

Avîntul pe care îl luaseră relaţiile ruso-americane era acum pierdut. Preşedintele Bush, în funcţie începînd cu ianuarie 1989, a considerat că are nevoie de timp pentru a-şi elabora liniile directoare ale politicii sale externe. Bush credea că Reagan s-a cam repezit să trateze cu Moscova şi că a fost prea conciliabil. De remarcat dificultatea pe care noul preşedinte o întîmpina în înţelegerea radicalei schimbări care avusese loc în politica externă rusă. Conservatoarea administraţie Bush nu voia să creadă că multe dintre opiniile sale ferme despre Uniunea Sovietică, opinii la care ţinea, se dezintegrau pur şi simplu în faţa propriilor ochi. În mai 1989, Marlon Fitzwater, purtătorul de cuvînt al Casei Albe, îl categorisea pe Gorbaciov ca fiind un „cowboy de dugheană" (*drugstore cowboy*). Dar George Bush şi-a schimbat opinia în timpul călătoriei sale prelungite în Europa de Est şi Vest, întreprinsă în iulie 1989. Toţi l-au îndemnat să se întîlnească cu Gorbaciov, deoarece urmau să aibă loc evenimente epocale. Relaţia lor a devenit în cele din urmă foarte apropiată. Gorbaciov remarca, la un moment dat, că nu era în interesul Uniunii Sovietice să contribuie la diminuarea rolului jucat de Statele Unite în lume. În anumite ocazii, el şi-a îndepărtat propriii interpreţi de la întîlnirile cu Bush, folosindu-se doar de interpretul american. Acest comportament era deconcertant, dar ar putea fi explicat prin faptul că agenda planificată a politicii externe a lui Gorbaciov putea fi adusă la îndeplinire numai dacă era împărtăşită de Statele Unite, în calitate de putere mondială. După cum a arătat unul dintre criticii săi comunişti ruşi, aceasta era o linie politică cel puţin stranie pentru un lider sovietic.

Punctul de cotitură în relaţia dintre James Baker, care i-a urmat lui George Shultz în funcţia de secretar de stat, şi Eduard Şevardnadze a intervenit în septembrie 1989. Acesta din urmă acceptase invitaţia lui Baker de a-l însoţi la ferma sa din Jackson Hole, Wyoming [2]. Înainte de a părăsi Moscova, Şevardnadze a dat frîu liber dezamăgirii sale în ceea ce priveşte întîrzierea Washington-ului de a formula un răspuns la propunerile ruse privind dezarmarea. Vizita lui Şevardnadze a durat două săptămîni şi relaţia sa cu Baker a devenit la fel de apropiată ca aceea pe care o avusese cu Shultz. La sosire, a primit cadou o pălărie Stetson uriaşă. Cercetările făcute la ambasada sovietică din Washington dăduseră greş şi nu s-a putut afla nici o informaţie în legătură cu dimensiunile capului lui Şevardnadze, aşa încît americanii o făcuseră ca pentru ei. Arătosul georgian făcea o figură interesantă cu pălăria, cizmele de cowboy şi costumul său din trei piese.

Pentru a expune criza din Uniunea Sovietică, Şevardnadze era însoţit de Nikolai Şmelev, un economist care susţinea economia de piaţă şi care publicase cîteva analize nemiloase ale economiei sovietice. Ministrul sovietic dorea cu orice preţ un parteneriat cu Statele Unite. Fără a primi nimic în schimb, el a sugerat că Moscova era dispusă să semneze un tratat START. Şevardnadze a confirmat că staţia radar gigantică de la Krasnoiarsk contravenea tratatului anterior referitor la sistemele defensive antirachetă. El mai atinsese subiectul în discursul ţinut la ONU în 1986, dar abia acum era timpul ca această acţiune să fie întreprinsă, datorită rezistenţei opuse de armată. Gorbaciov l-a informat mai tîrziu pe Bush că a dezafectat Krasnoiarsk-ul, pentru „a-i simplifica eforturile". La Krasnoiarsk nu exista o staţie de urmărire a sateliţilor, aşa cum pretinseseră ruşii timp îndelungat, ci un echipament radar sofisticat de conducere a operaţiunilor militare, destinat a fi folosit ca potenţial sistem defensiv antirachetă. Înaintea întoarcerii sale la Moscova, el a făcut şi alte concesii, acceptînd solicitarea Washington-ului de a autoriza 880 de rachete Cruise (instalate pe submarine). Ahromeev – acum consilier al lui Gorbaciov – şi alţii l-au admonestat pentru faptul că nu a obţinut reciprocitatea americanilor în această problemă.

Întîlnirea de la Malta, din decembrie 1989, nu s-a soldat cu acorduri ferme, dar a constituit un pas important în cadrul relaţiilor ruso-americane. La Washington, în iulie 1989, lui Ahromeev i-a fost înmînată o notă din partea preşedintelui Bush, destinată lui Gorbaciov, sugerînd o întîlnire în luna decembrie. Propunerea nu a fost făcută publică, deoarece administraţia americană întîmpina dificultăţi în formularea politicii sale de dezarmare.

Şevardnadze i-a sugerat lui Gorbaciov în noiembrie 1989 importanţa obţinerii unei „adeziuni oficiale din partea lui Bush la programul de reformă" şi

l-a avertizat că Bush este un „conducător nehotărît" [13 : *p. 634*]. Înainte de a ajunge în Malta, la 1 decembrie, Bush se hotărîse în legătură cu *perestroika*, despre care credea că „era o idee bună". El pregătise pentru ruşi mai multe propuneri de cooperare economică. Gorbaciov fusese avertizat să nu îl surclaseze pe Bush chiar de la prima lor întîlnire, prin lansarea unei serii de noi iniţiative. Dar, în mod evident, a făcut-o şi la Reykjavik.

Gorbaciov ştia că Bush îi oferă un parteneriat economic, el demonstrînd o rapidă înţelegere a economiei de piaţă. Existau acorduri de principiu în Europa de Est, Germania şi republicile baltice. Contactele cu Europa de Est nu ridicau probleme deosebite, datorită faptului că Gorbaciov şi Şevardnadze afirmaseră în repetate rînduri, cu diverse ocazii, că URSS nu va folosi forţa armată pentru a împiedica popoarele din acea zonă să decidă asupra propriei sorţi. Gorbaciov spunea că speră ca Pactul de la Varşovia să se menţină. Bush declara, la rîndul său, că, atîta vreme cît nu se recurgea la folosirea forţei, Statele Unite nu au nici o intenţie de a stingheri Uniunea Sovietică în zonă.

Gorbaciov recomanda răbdare în privinţa problemei Germaniei, pentru că nimeni în Rusia nu era pentru reunificarea în termen scurt. Despre republicile baltice, el a spus că este deschis oricărei forme de asociere, dar nu separării. Nu a omis însă să afirme că folosirea forţei în acea zonă ar fi dezastruoasă pentru viitorul relaţiei lor. Pe de altă parte, SUA au promis din nou să nu creeze probleme Moscovei în zonă. Au început să circule zvonuri în legătură cu încheierea unei noi înţelegeri. Moscova va accepta reunificarea Germaniei dacă Statele Unite nu se amestecă în estul Europei şi în ţările baltice. Nu s-a încheiat un astfel de acord, spre marea uşurare a ţărilor din zonele respective.

În ceea ce priveşte arsenalele, s-a convenit să se lucreze pentru semnarea unui tratat asupra forţelor convenţionale în Europa (CFE), în 1990. Un tratat START ar putea fi pregătit pentru a fi semnat la următoarea întîlnire, ce urma să aibă loc la jumătatea anului 1990, la Washington. Existau, fireşte, şi mari dezacorduri. Bush nu agrea livrările de arme făcute de sovietici în America de Sud şi nici atitudinea aliatului lor din zonă, Cuba. Răspunsul lui Gorbaciov era că el şi-a ţinut promisiunea de a nu aproviziona Nicaragua cu arme. În privinţa Cubei, Gorbaciov se gîndea că cea mai bună soluţie era o întîlnire directă între preşedintele Bush şi Fidel Castro, pe care s-a şi oferit s-o intermedieze. Bush a înlăturat cu dispreţ această ofertă. Gorbaciov era deranjat de afirmaţia lui Bush, şi anume că valorile occidentale îşi manifestă superioritatea. Acest lucru însemna, după opinia sa, că Rusia se prăbuşeşte, cade în tiparele occidentale. Gorbaciov prefera expresia „valori universal-democratice". În cele din urmă, ei au căzut de acord asupra expresiei „valori democratice". Malta a însemnat un pas înainte pentru relaţiile ruso-americane. Gorbaciov l-a

asigurat pe Bush că el, alături de alţi concetăţeni, nu mai consideră că duşmanul este America. Şevardnadze a exprimat plastic această idee. Cele două mari puteri „au îngropat războiul rece în adîncurile Mediteranei" [4: *p. 165*].

Gorbaciov şi Europa: casa noastră comună

Gorbaciov a afirmat: „Europa este casa noastră comună". Conceptul era destul de elastic pentru a include şi SUA, şi Canada. Aceasta s-a întîmplat la Paris, în februarie 1986, în timpul primei sale vizite oficiale în Europa de Vest. Preşedintele rus a ales Franţa, deoarece era o putere nucleară. Ar fi fost un punct marcat dacă ar fi putut cîştiga Franţa de partea ideii unei lumi fără arme nucleare, dar preşedintele Mitterrand s-a dovedit a fi destul de refractar. Cînd acesta a vizitat Moscova, în iulie 1986, el i-a mărturisit lui Gorbaciov că nu agreează conceptul Iniţiativei de Apărarę Strategică, pe care o vede ca facilitînd cursa înarmărilor şi, în consecinţă, ar trebui luate măsuri de reducere a arsenalelor. După întîlnirea de la Reykjavik, Franţa şi-a reînnoit angajamentul de a opri înarmarea nucleară, dezamăgindu-l pe Gorbaciov.

În aprilie 1987, la Praga, Gorbaciov şi-a lansat ideea paneuropeană, dar a stîrnit doar vagi ecouri în rîndul conducătorilor din ţările occidentale. Aceştia preferau să-i urmeze pe americani. Cînd primul-ministru britanic, Margaret Thatcher, a vizitat Moscova, în martie 1987, ea şi-a reafirmat cu tărie angajamentul de a stopa înarmarea nucleară (armele nucleare fuseseră inventate, nu puteai să le dez-inventezi) şi credinţa că ţelul Uniunii Sovietice era extinderea comunismului la scară mondială. În pofida acestui fapt, cei doi lideri s-au înţeles foarte bine, doamna Thatcher agreînd o polemică bine argumentată. De vreme ce ea asculta cu una dintre urechile preşedintelui Reagan, era foarte important pentru Gorbaciov să încerce să o cîştige în favoarea modului său de a gîndi. Margaret Thatcher s-a entuziasmat în legătură cu altceva. Era vorba de *perestroika*.

Deşi preşedintele Mitterrand considera creditul acordat de Reagan Iniţiativei de Apărare Strategică ca fiind vecin cu misticismul, el a menţinut o poziţie fermă în ceea ce priveşte arsenalul nuclear al Franţei. Problema nu putea fi negociată. Parlamentul francez a votat chiar sporirea forţelor sale armate. La Moscova, în aprilie 1987, Margaret Thatcher şi-a reconfirmat credinţa în stoparea înarmărilor nucleare [*Doc. 15*].

În decembrie 1987, Gorbaciov, care era în drum spre Washington, pentru a semna tratatul asupra armelor nucleare cu rază medie de acţiune, s-a oprit pentru a-i întoarce vizita. Geoffrey Howe, ministrul de externe britanic, a fost impresionat de viteza cu care lucrau. El i-a comparat cu doi stahanovişti de prim rang (muncitori fruntaşi evidenţiaţi de sistemul sovietic). Prima vizită

oficială prelungită întreprinsă de Gorbaciov în Marea Britanie, în aprilie 1989, a găsit-o pe Margaret Thatcher extrem de interesată de evoluţia fenomenului de *perestroika*. Cînd Gorbaciov a remarcat că există mulţi occidentali care au îndoieli legate de aceasta, doamna Thatcher i-a înlăturat dubiile şi l-a asigurat că toată lumea din Occident este entuziasmată de *perestroika*.

După ce a vizitat Franţa şi Marea Britanie, cele două puteri nucleare vest-europene, era timpul ca Gorbaciov să viziteze Germania de Vest, ceea ce a şi făcut, în iunie 1989. Germanii se simţiseră omişi din demersurile diplomatice ale liderului sovietic. Cînd Kohl l-a întîlnit pe Gorbaciov la funeraliile lui Cernenko, a fost întrebat de noul lider sovietic încotro se îndreaptă Republica Federală. El a folosit verbul *driftovat* (*to drift* – a se îndrepta), care nu se găseşte în nici un dicţionar. Kohl era probabil primul om de stat occidental care avea ocazia să fie tratat cu astfel de neologisme. Lui Gorbaciov îi plăcea să-şi condimenteze remarcile cu noi expresii englezeşti. Kohl găsea aptitudinile de comunicare ale lui Gorbaciov absolut remarcabile şi a intenţionat să îi facă un compliment. În mod cu totul nefericit, l-a asemuit lui Josef Goebbels, propagandistul nazist cu „gură de aur". Aceasta le-a înăsprit relaţia pentru un timp. În iulie, la Paris, Gorbaciov le-a spus francezilor că era postbelică a luat sfîrşit. La Sorbona, el a subliniat faptul că doar intelectul fără moralitate constituie un mare pericol. Gorbaciov s-a dus la Helsinki în octombrie şi apoi a vizitat Italia în noiembrie. Primirea care i s-a făcut la Milano a fost cea mai emoţionantă din toată cariera sa. Era pretutindeni sărbătorit, de parcă ar fi fost prima fiinţă umană venită de pe planeta Marte. La data de 1 decembrie 1989, a devenit primul conducător sovietic care a fost primit la Vatican. În timpul întîlnirii cu Papa Ioan Paul al II-lea, i-a comunicat acestuia că democraţia nu este suficientă şi că moralitatea este, de asemenea, esenţială.

Unificarea Germaniei

Cînd preşedintele vest-german Richard von Weizsäcker a vizitat Moscova, în luna iunie a anului 1987, el a abordat cu mult tact problema reunificării Germaniei. Gorbaciov i-a spus cît se poate de deschis că este prematur a se analiza acest subiect şi chiar dăunător şi contraindicat a se pune această problemă. În cursul vizitei pe care a efectuat-o în Berlinul de Est, în octombrie 1989, Gorbaciov a înţeles gravitatea situaţiei din RDG. La 1 noiembrie, Egon Krenz, noul conducător al Partidului, s-a întîlnit cu Gorbaciov la Kremlin pentru a solicita ajutor. Krenz a declarat că, dacă nivelul de trai din Germania de Est s-ar sprijini în mod exclusiv pe economia acestei ţări, ar trebui să scadă cu cel puţin 30%, ceea ce, din punct de vedere politic, ar fi o absurditate. Gorbaciov

i-a spus că Uniunea Sovietică poate oferi un ajutor extrem de limitat, deoarece republicile sovietice cer preţuri mai mari pentru materiile prime furnizate. Dezamăgit la auzul acestei veşti, Krenz a abordat problema „casei europene comune”. El a vrut să afle locul, din cadrul acesteia, pe care Rusia îl prevedea pentru RDG, arătînd că Uniunea Sovietică a fost „tatăl RDG” şi că „paternitatea copilului o dată exercitată ar trebui asumată”. Gorbaciov i-a explicat că Uniunea Sovietică făurea legături mai strînse cu Germania de Vest şi că Bonn-ul aştepta ca sovieticii să sprijine unificarea Germaniei. Singurul sfat pe care i-l putea da era să cultive relaţii mai apropiate cu Bonn-ul.

După ce Zidul Berlinului a căzut în noiembrie 1989, cancelarul Kohl a lansat un plan de zece puncte pentru reunificarea Germaniei. El nu l-a consultat pe ministrul său de externe, Hans-Dietrich Genscher şi nici chiar pe consilierii săi. Genscher, aflat în vizită la Moscova în decembrie, a trebuit să susţină un document, cu care parţial nu era de acord. Întîlnirea a fost tensionată şi dificilă şi pentru Genscher, şi pentru Gorbaciov. Hans Modrow, primul-ministru al RDG, l-a întîlnit pe Gorbaciov, în ianuarie 1990, şi i-a mărturisit că va fi probabil imposibil ca RDG să fie salvată. Gorbaciov şi consilierii săi ajunseseră la aceeaşi concluzie cîteva zile mai devreme. A indicat ca Uniunea Sovietică să aibă iniţiativa de a organiza un grup al Celor Şase: cei patru foşti aliaţi victorioşi – Rusia, America, Marea Britanie şi Franţa – şi cele două state germane.

Cînd James Baker s-a întîlnit cu Gorbaciov în februarie 1990, el a ţinut să sublinieze că SUA nu caută să obţină vreun avantaj din exploatarea acestei situaţii. Cînd, la următoarea sa întîlnire cu Helmut Kohl, Gorbaciov a declarat că germanii sînt aceia care trebuie să-şi decidă propria soartă, el spera în formarea unei Germanii unite, neutre. Kohl, acum extrem de încrezător, nu avea în vedere această soluţie şi a propus ca Germania să se alăture NATO. În martie, Alianţa pentru Germania, susţinută de partidul lui Kohl, a cîştigat alegerile în Germania de Est. În aprilie, noul guvern a propus ca procesul de unificare să se realizeze conform constituţiei federale. În acest fel, RDG urma să fie integrată în Germania de Vest şi astfel să dispară. În mai, cele două Germanii au semnat tratatul de stat asupra unităţii economice, monetare şi sociale. Marca germană (DM) a devenit monedă comună de la 1 iulie 1990.

Reunificarea Germaniei (3 octombrie 1990) este rezultanta a trei factori: revoluţia din Uniunea Sovietică, colapsul economiei RDG, datorită căreia numeroşi cetăţeni au optat pentru Germania de Vest, şi dorinţa preşedintelui Bush de a face din reunificarea Germaniei o încoronare a realizărilor mandatului său. Gorbaciov nu a făcut altceva decît să accepte concesiile dorite de Casa Albă. În legătură cu importanta şi spinoasa problemă a apartenenţei Germaniei unite la NATO, se poate spune că presiunile exercitate de Bush şi Baker l-au

făcut, în cele din urmă, pe Gorbaciov să-şi exprime acceptul verbal, spre consternarea oficialilor sovietici. În memoriile sale, Gorbaciov revendică paternitatea ideii de a le permite germanilor să hotărască singuri asupra acordurilor de securitate care îi privesc (era oricum de prevăzut că vor vota pentru NATO). El neagă că această idee i-ar fi aparţinut lui Bush. Casa Albă are o viziune contrară asupra problemei. Unul dintre motivele care au condus la acceptarea candidaturii Germaniei pentru NATO a fost relaţia personală apropiată dintre Kohl şi Gorbaciov.

Un exemplu frapant în acest sens este ceea ce s-a petrecut la Archys, în nordul Caucazului, în iulie 1990. Aici, în cadrul unor întîlniri oficiale şi neoficiale, cei doi lideri au convenit asupra celor mai multe detalii ale procesului de reunificare. Fără a-l mai consulta pe Şevardnadze, care depusese toate eforturile necesare fundamentării relaţiilor sovieto-germane, Gorbaciov a renunţat la toate pretenţiile pe care le-ar fi putut avea în calitate de putere ocupantă, precum şi la orice restrîngere a suveranităţii statului german. El a fost de acord cu retragerea forţelor armate ruse, în schimbul căreia germanii au promis construirea locuinţelor necesare personalului acestora în Uniunea Sovietică. Dacă Gorbaciov nu ar fi avut în mod stringent nevoie de ajutorul financiar german, ar fi putut încheia un tîrg mult mai avantajos. Reunirea Germaniei şi condiţiile puse de URSS nu au fost dezbătute în cadrul Biroului Politic al Partidului. Şevardnadze era complet nemulţumit, pentru că ştia că furia armatei şi a conservatorilor se va revărsa asupra sa pentru „pierderea” RDG [71].

Gorbaciov şi Europa de Est

Gorbaciov i-a întîlnit pe conducătorii est-europeni după funeraliile lui Cernenko, în martie 1985, prilej cu care i-a informat că s-a sfîrşit cu doctrina Brejnev. De acum încolo îşi vor putea alege propria linie politică şi proprii lideri, după cum vor considera. Acest lucru a fost reafirmat la o întîlnire a Pactului de la Varşovia, din aprilie 1985. Gorbaciov înţelegea desigur prin aceasta că est-europenii îşi aleseseră calea. Ei aleseseră socialismul şi nu vor reveni asupra alegerii făcute. În consecinţă, reforma în ţările est-europene urma să fie de tip socialist şi va răspîndi mesajul socialist pretutindeni în lume, care va deveni astfel mai tentant.

Administraţia Brejnev s-a ferit de o intervenţie militară cînd, în 1981, armata a preluat puterea în Polonia. Aceasta a rămas o constantă în politica Biroului Politic al PCUS. Se investise prea mult în procesul de pace pentru a compromite totul prin invadarea Poloniei. În martie 1989, aflat în vizită la Moscova, Károly Grósz, conducătorul Partidului ungar, a explicat cauzele pentru care în Ungaria a fost introdus sistemul multipartitismului. Nu s-a auzit nici un murmur de

protest, deoarece s-a considerat că este vorba de afaceri interne ungare. În iulie 1989, comuniştii au fost învinşi la alegerile din Polonia şi s-au creat astfel condiţiile pentru ca guvernul ce urma să fie numit să fie condus de un prim-ministru non-comunist.

Tot în iulie, Gorbaciov a afirmat la Consiliul Europei: „Orice amestec în afacerile interne, de orice natură, orice tentativă de îngrădire a suveranităţii statelor de către orice alt stat, chiar de către state prietene sau aliate, este de nepermis". În octombrie 1989, la festivităţile organizate cu prilejul aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea RDG, Gorbaciov şi conducătorul comunist Erich Honecker nu au avut nici o întîlnire privată. Est-germanii îl chemaseră pe Gorbaciov să îi salveze. El le-a spus est-berlinezilor că istoria îi pedepseşte pe aceia care rămîn în urma vremurilor. Honecker şi-a părăsit postul şi a fost înlocuit de Egon Krenz, care s-a dovedit şi el incapabil să facă faţă dezintegrării RDG. Gorbaciov nu a fost singurul care era convins că Germania de Est va rămîne în interiorul lagărului socialist. Membrii Partidului Social-Democrat vest-german împărtăşeau aceeaşi opinie, pe care i-o comunicaseră lui Gorbaciov. Ei au fost luaţi prin surprindere de vocile care cereau unificarea, la care se opuneau marea majoritate a membrilor acestui partid. Doar Willy Brandt, dintre toţi liderii PSD, a intuit adevărata opinie populară şi a susţinut dispariţia Germaniei de Est. Căderea Zidului Berlinului, la 9 noiembrie 1989, a marcat sfîrşitul erei politice postbelice. Revoluţia se rostogolea peste Europa de Est ca un vînt al schimbării de nestăvilit. Erau măturate astfel patru decenii de domnie a comunismului, oamenii refuzînd să mai suporte socialismul de tip rusesc. În Cehoslovacia, acest fenomen a purtat numele de „revoluţia de catifea". Nimeni nu a trebuit să moară pentru libertate. S-a vărsat totuşi sînge în România. Nicolae şi Elena Ceauşescu, detestaţii dictatori, au fost sumar judecaţi şi împuşcaţi în prima zi de Crăciun a anului 1989.

Gorbaciov şi China

Vizita lui Gorbaciov în China, din mai 1989, a avut consecinţe tragice. Reformele sovietice au trezit un interes deosebit în rîndul tinerilor chinezi şi mulţi dintre ei au îndrăznit să spere că democraţia, complet necunoscută istoriei Chinei, s-ar putea instaura şi aici. Succesul economic nutrea optimismul. Pentru Gorbaciov, vizita sa a reprezentat un triumf personal şi masele de demonstranţi chinezi l-au sărbătorit ca pe un erou. Fără îndoială, această adulare a unui lider străin a fost foarte deranjantă pentru conducerea Chinei, aflată la vîrsta senectuţii. S-a hotărît, cu acest prilej, normalizarea relaţiilor dintre cele două ţări vecine şi neintervenţia reciprocă în afacerile interne. Vizita lui Gorbaciov

a dat imbold mişcării pentru democraţie în China şi a influnţat decizia lui Deng Xiaoping de a folosi forţa pentru reprimarea manifestaţiei, în data de 4 iunie, din piaţa Tian an Men din Beijing. Partidul Comunist Chinez se temea că va pierde controlul asupra ţării. Democraţia era privită de acesta ca o domnie a anarhiei, avînd drept posibilă consecinţă destrămarea Republicii Populare. Conducerea chineză a fost condamnată pentru acţiunea sa din 4 iunie pretutindeni în lume. Cu toate acestea, schimburile comerciale au continuat. Lecţia a fost fructificată de unii conducători sovietici şi est-europeni. Cei din RDG au aprobat făţiş represiunea brutală a civililor neînarmaţi.

Dificultăţile interne ale lui Gorbaciov îi creează probleme lui Bush

Gorbaciov şi Bush au menţinut legături constante. Ambasadorul american la Moscova, Jack Matlock, care vorbea perfect limba rusă, se întîlnea cu liderul sovietic în mod curent. Subiectul care ridica cele mai mari probleme era politica lui Gorbaciov faţă de naţionalităţi. Statele Unite nu voiau să promoveze destrămarea Uniunii Sovietice şi îşi exprimaseră clar mesajul către republici, cu precădere către cele baltice (Estonia, Letonia şi Lituania), că nu vor sprijini acţiunile lor pentru obţinerea independenţei. Demersurile politice americane urmăreau sprijinirea lui Gorbaciov în eforturile sale de a transforma Uniunea Sovietică într-o federaţie democratică. Washington-ul nu făcuse nici un secret din faptul că vedea economia liberă, de piaţă ca o soluţie a dificultăţilor economiei ruseşti centralizate.

Federaţia Rusă a amplificat problemele Washington-ului. Ambasadorul american a cultivat relaţii bune cu Boris Elţîn şi cu democraţii ruşi, atitudinea oficială americană fiind aceea de a-i încuraja pe Gorbaciov şi pe Elţîn să dezvolte o strînsă colaborare. O Uniune Sovietică democratică, postcomunistă, condusă de cei doi ar fi reprezentat soluţia visată. Din păcate, Elţîn avea altă opinie. Gorbaciov, la rîndul său, accepta foarte greu critica, în mod deosebit cea venind din partea democraţilor ruşi.

Varianta Gorbaciov şi Elţîn a căzut o dată cu apariţia conflictului dintre ei, declanşat în noiembrie 1987, cînd Elţîn a fost brusc înlăturat din conducerea Partidului de la nivelul oraşului Moscova. Ulterior, un nou Soviet Suprem (parlament) a fost ales în primăvara anului 1990 şi el a fost desemnat preşedinte al acestui for. Conform constituţiei recent revizuite, Elţîn devenise conducătorul Federaţiei Ruse, eventualitate pe care Gorbaciov ar fi vrut s-o prevină cu orice efort.

Cînd ambasadorul american i-a făcut o vizită de curtoazie lui Ruslan Hasbulatov, numit adjunct al lui Elţîn în iunie 1990, a fost uimit de ceea ce a auzit. Hasbulatov l-a informat că Federaţia Rusă va fi succesoarea Uniunii Sovietice. Aceasta va fi o uniune, o confederaţie deschisă, care nu va necesita o constituţie, deoarece nu va fi un stat din punct de vedere al legislaţiei internaţionale. Deciziile de natură economică vor fi luate la nivelul republicilor. Federaţia Rusă dorea să avanseze către economia de piaţă, dar birocraţia centrală sovietică împiedica acest proces. Federaţia Rusă dorea să aibă proprii săi diplomaţi în toate ambasadele sovietice şi, în cele din urmă, să întreţină relaţii economice externe proprii. Ambasadele sovietice ar urma să devină ambasade ruse, ca o consecinţă a acestei succesiuni. Forţele militare convenţionale se vor afla sub comanda republicilor, iar forţele nucleare vor fi sub comandă centralizată. Acest scenariu era cu atît mai uimitor cu cît Elţîn jurase credinţă veşnică idealului formării unei federaţii sau unei con-federaţii, ideal propus de Gorbaciov. Acum adjunctul său făcea cunoscut Statelor Unite faptul că ţelul său real era o confederaţie liberă, dominată de Rusia. Deoarece Gorbaciov le stătea în cale, el trebuia distrus. Aceste afirmaţii sînt foarte aproape de ceea ce s-a întîmplat într-adevăr în decembrie 1991, de aceea este interesant de observat jocul dublu la care a recurs Elţîn. Dacă nu ar fi fost lovitura plănuită pentru august 1991, ar fi fost posibil ca acest plan să nu se materializeze.

Viziunea asupra viitorului prezentată de Hasbulatov nu era ceea ce ar fi vrut să audă administraţia americană. Americanilor li se părea dificil să trateze cu Elţîn, în special pentru că el acţiona din instinct atunci cînd avea de luat decizii cruciale. Elţîn nu avea nici farmecul personal şi nici comportarea şi ţinuta elevată a lui Gorbaciov. Deoarece conversaţiile din biroul lui Hasbulatov erau probabil ascultate de KGB, Gorbaciov a fost curînd informat asupra acestei discuţii. Bush aminteşte că, atunci cînd îl sfătuise pe Gorbaciov să lucreze îndeaproape cu Elţîn, îl descrisese pe acesta din urmă ca pe un „distrugător" [54].

În primăvara lui 1990, comisia de stat a planificării, *Gosplan*, a recomandat ca ţara să meargă pe drumul economiei de piaţă. Confuzia era însă destul de mare asupra a ceea ce numeau economie de piaţă. Cu toate acestea, multe oficialităţi importante din economia sovietică, îndeosebi din cadrul complexului militaro-industrial, au decis repede că sînt împotrivă, deoarece aceasta le-ar slăbi poziţiile. Bătălia pentru reformă s-a purtat toată vara, dar, în cele din urmă, a fost propus un plan de trecere la economia de piaţă în 500 de zile. Avînd ca autori pe academicianul Şatalin şi Grigori Iavlinski, acesta a purtat numele de Programul de 500 de zile. A existat de asemenea o variantă concurentă, caracterizată printr-o abordare mult mai modestă, propusă de primul-ministru Nikolai Rîjkov şi de academicianul Abalkin. Gorbaciov a invitat cele două

grupuri să negocieze o variantă de compromis, dar era ca şi cum ai fi amestecat cretă pisată în brînză. Gorbaciov nu se putea hotărî şi propunerea radicală nu apărea. În consecinţă, din toamna anului 1990 pînă în primăvara următoare, el s-a deplasat din punct de vedere politic spre dreapta.

În această perioadă, au avut loc tragicele evenimente de la Vilnius, Lituania. Luna ianuarie a anului 1991 a cunoscut escaladarea tensiunii dintre Moscova şi Vilnius. Gorbaciov a trimis lituanienilor un ultimatum, somîndu-i să renunţe la declararea independenţei ; în caz contrar vor avea de înfruntat consecinţele. La scurt timp după aceasta, trupe sovietice au ocupat posturile de radio şi televiziune, incidentul soldîndu-se cu 13 morţi. Gorbaciov a negat că ar fi dat ordinul de atac şi de vărsare de sînge. SUA au deplîns decesele, dar au acceptat asigurările date de Gorbaciov, şi anume că nu el fusese autorul măcelurilor. Washington-ul a pledat pentru o soluţie politică şi a avertizat că folosirea în continuare a forţei va pune într-o serioasă primejdie relaţiile dintre cele două state. O săptămînă mai tîrziu, forţe armate ruseşti au atacat clădirea ministerului lituanian al afacerilor interne din Riga, omorînd patru persoane. Din nou, Gorbaciov a negat orice amestec. S-a dovedit pînă la urmă că un ofiţer aflat la comanda trupelor respective a acţionat din proprie iniţiativă. Incidentul a ridicat semne de întrebare asupra controlului exercitat de Gorbaciov asupra armatei şi poliţiei sale. Occidentul a adoptat o atitudine îngăduitoare faţă de toate acestea, deoarece era angajat în războiul din Golf şi avea nevoie de Gorbaciov în echipă.

Războiul din Golf conduce la o politică unitară a marilor puteri

Invadarea Kuwait-ului de către Saddam Hussein, la 1 august 1990, precum şi incorporarea sa în Irak, au constituit un test sever pentru evoluţia relaţiilor sovieto-americane. Gorbaciov se afla în faţa unei dileme : Irakul era un stat aliat şi se aflau mii de militari ruşi în ţară. James Baker şi Eduard Şevardnadze s-au întîlnit pe aeroportul Vnukovo 2 din Moscova şi au convenit asupra unei declaraţii care condamna agresiunea irakiană – premergătoare rezoluţiei adoptate mai tîrziu de către ONU. La 9 septembrie, Gorbaciov şi Bush s-au întîlnit la Helsinki şi au discutat în cea mai mare parte a zilei. Liderul sovietic dorea să primească asigurări asupra a două puncte : se va exercita presiune militară asupra lui Saddam Hussein, dar fără ca aceasta să ducă la agravarea conflictului şi la transformarea sa într-un război şi forţele SUA vor părăsi Kuwait-ul după ce îl vor fi eliberat.

Gorbaciov s-a interesat în legătură cu posibilitatea unui ajutor financiar american pentru Rusia. El voia să sugereze, oarecum indirect, legătura dintre

cele două subiecte: Kuwait-ul şi creditele. După evenimentele tragice de la Vilnius, Bush a declarat că folosirea în continuare a forţei va face imposibilă acordarea oricărui ajutor economic american. Gorbaciov l-a asigurat pe Bush că este conştient de acest lucru, dar că, după cum consideră el, Uniunea Sovietică se află la un pas de declanşarea unui război civil. Liderul sovietic şi-a ţinut promisiunea, făcută la Helsinki, de a coopera cu Statele Unite, pentru a se asigura că agresiunea irakiană nu-şi va culege roadele.

Dificultăţile lui Gorbaciov se amplifică

Preşedintele Bush era aşteptat la Moscova pentru o întîlnire în februarie 1991, dar tensiunea din republicile baltice a făcut imposibilă această vizită. În acelaşi timp, se adăuga faptul că armata sovietică nu respecta întocmai Tratatul asupra forţelor convenţionale în Europa, convenit la Paris, în noiembrie 1990. Un subterfugiu era transferarea tancurilor dincolo de Urali, în Asia, pentru a le feri de distrugeri. Un altul era ca marina să fie înzestrată cu cîteva tancuri. Se părea că Gorbaciov nu poate sau nu vrea să-şi conducă armata. Generalul Moiseev, şef al Marelui Stat Major, a fost trimis la Washington pentru a îndrepta lucrurile.

În martie 1991, James Baker i-a făcut o vizită lui Gorbaciov, la Moscova. Gorbaciov l-a anunţat că primise de la unul dintre apropiaţii lui Elţîn informaţia că acesta contactase Statele Unite pentru a afla care va fi reacţia americanilor dacă va prelua puterea prin mijloace neconstituţionale. Această destăinuire era complet nouă pentru Baker, care l-a convins pînă la urmă pe Gorbaciov că un astfel de demers nu a fost făcut. Cum ar putea Elţîn prelua puterea, cînd Gorbaciov avea KGB-ul şi armata de partea sa? Era o dezinformare fabricată de KGB. Aceasta era încă una dintre ocaziile în care Gorbaciov a acordat prea multă credibilitate rapoartelor KGB. Şeful KGB, Vladimir Kriucikov, pleda cu consecvenţă pentru necesitatea instaurării stării de necesitate, în scopul de a restabili ordinea. El considera iniţiativele americane ca fiind rău intenţionate, văzîndu-le ca pe o tentativă a SUA de a destabiliza ţara. O problemă era însă că Kriucikov credea într-adevăr în bună parte cele strecurate la urechea lui Gorbaciov.

În mai 1991, ambasadorul SUA, în timpul uneia dintre întîlnirile sale cu Gorbaciov, a fost surprins de tonul plîngăreţ al discursului cu care era tratat. Esenţa acestei avalanşe verbale era teama lui Gorbaciov că preşedintele Bush se pregăteşte să-şi schimbe politica faţă de Uniunea Sovietică. Era cît se poate de limpede că Gorbaciov are nevoie disperată de sprijinul lui Bush şi, de asemenea, de bani. Ambasadorul ceruse rechemarea şi mandatul său se apropia de sfîrşit. Gorbaciov l-a întrebat explicit dacă crede că ambarcaţiunea statului

sovietic este pe punctul de a se scufunda. În ziua următoare, Gorbaciov l-a întîlnit pe Rupert Murdoch, marele magnat al presei. Era mai pesimist ca în ajun şi i-a mărturisit acestuia că Bush riscă să declanşeze un nou război rece. Aceasta l-a îndemnat pe preşedinte la acţiune. El l-a copleşit pe Gorbaciov cu cuvinte calde de simpatie şi înţelegere şi l-a asigurat că niciodată gîndul de a răci relaţiile dintre ei nu îi trecuse prin minte. S-au făcut progrese în ceea ce priveşte Tratatul asupra forţelor convenţionale în Europa, care a fost înaintat Senatului. În iunie, Gorbaciov a fost informat că SUA vor acorda Uniunii Sovietice mult aşteptatul credit de 1,5 miliarde de dolari pentru a cumpăra grîne.

Toate bune şi frumoase, dar necesităţile erau mult mai mari. Fiecare om de stat străin cu care se întîlnea era informat că războiul din Golf costase 100 de miliarde de dolari, bani care au fost găsiţi imediat. De ce nu ar fi adunată o sumă similară pentru sprijinirea *perestroikăi*? În definitiv, era de zece ori, de o sută de ori mai importantă pentru omenire decît războiul din Golf. Clubul înstăriţilor era Grupul Celor Şapte (G7). Ar putea Uniunea Sovietică să li se alăture? Pentru a obţine o invitaţie, era nevoie de un plan financiar.

Persoana ideală care putea alcătui unul era Grigori Iavlinsky. El s-a dus la Harvard să lucreze cu Graham Allison. Iavlinsky a denumit reunirea eforturilor „o breşă a oportunităţii". Allison l-a descris ca fiind „măreţul proiect". Gorbaciov a ridicat toate fanioanele şi a invitat-o pe doamna Thatcher la preparatul moscovit. Ea a fost complet cîştigată de partea iniţiativei şi l-a însărcinat pe ambasadorul SUA să transmită preşedintelui următorul mesaj: acesta urma să conducă demersul Occidentului de a-l salva pe Gorbaciov. Cînd Matlock a arătat că va fi un demers dificil, atîta vreme cît Gorbaciov mai are încă de adoptat reforme de piaţă, ea i-a înlăturat toate argumentele, îndemnîndu-l să gîndească nu ca un diplomat, ci ca un om de stat şi să încerce să evite neimplicarea.

Pe 17 iunie 1991, Valentin Pavlov, primul-ministru, a cerut parlamentului să-i confere puteri extraordinare, în special în ceea ce priveşte politicile economice. El nu a lămurit mai întîi această problemă cu preşedintele. Pe 20 iunie, primarul recent ales al Moscovei, Gavriil Popov, i-a făcut o vizită de rămas bun ambasadorului SUA, care urma să se întoarcă în curînd la Washington. Popov a scris pe o bucată de hîrtie că a fost organizată o lovitură de stat, un complot, pentru a-l înlătura pe Gorbaciov. Matlock a cerut nume. Acestea erau Pavlov, Kriucikov, Iazov, Lukianov. (Ei au fost conducătorii tentativei de lovitură de stat din august 1991.) Veşti despre acest complot trebuiau să-i parvină şi lui Elţîn, care se afla în America. Ambasadorul l-a informat apoi pe Gorbaciov că preşedintele Bush are informaţii despre o încercare de a-l înlătura. Gorbaciov i-a mulţumit preşedintelui şi i-a răspuns că are totul sub

control. Bush i-a telefonat atunci şi i-a spus că sursa a fost Popov. Acum KGB a aflat cine îi semnalase. Bush a decis să nu dezvăluie numele conspiratorilor, dar poate că a fost o greşeală. Aparent, Gorbaciov a crezut că aceştia erau un grup de deputaţi conservatori din parlament.

Şansa lui Gorbaciov de a obţine banii Celor Şapte (G7) era condamnată din faşă. Preşedintele Bush era convins că îi argumentase cît se poate de limpede lui Gorbaciov la întîlnirea de la Londra, din iulie, că numai un program coerent, arătînd clar paşii care se vor face către economia de piaţă, va avea şanse de succes. Pe 31 mai, Bush şi Baker s-au întîlnit cu Vladimir Şcerbakov, adjunct al primului-ministru, şi Evgheni Primakov, reprezentant pentru relaţiile economice externe în Consiliul de Securitate. Preşedintele american le-a spus că programul lui Gorbaciov nu este viabil. Iavlinsky nu fusese consultat. Gorbaciov replicase că, de vreme ce programul de reformă urma să fie implementat de guvern, acesta ar trebui să îl conceapă. La Londra, toată lumea l-a ascultat politicos, dar nu s-au făcut nici un fel de promisiuni de sprijin financiar din partea Grupului Celor Şapte. Nu s-au înregistrat decît vagi reacţii la invitaţia sa adresată oamenilor de afaceri importanţi de a investi în Uniunea Sovietică. Gorbaciov a solicitat şi admiterea în Fondul Monetar Internaţional, un organism internaţional care se ocupă de probleme macroeconomice. El era mîhnit din cauza primului său mare eşec în politica externă, de cînd relaţiile sovieto-americane deveniseră prietenoase.

Insatisfacţia i-a fost tovarăş de drum în vizita pe care i-a făcut-o lui Bush pe data de 17 iulie. Într-un lung şi incoerent discurs, el s-a plîns că nu ştie ce aşteaptă Statele Unite de la Uniunea Sovietică. Cum urma să evolueze Uniunea Sovietică? Ce voia, ce aştepta preşedintele Bush de la el? Din nou, a menţionat cei 100 de miliarde de dolari ca fiind costul războiului din Golf, bani care au fost extrem de uşor de strîns. De ce nu ar putea fi găsită o sumă similară pentru finanţarea celui mai important proiect al secolului? Preşedintele Bush a fost jignit de aceste remarci şi şi-a cerut cu răceală scuze că nu s-a exprimat anterior cu o şi mai mare limpezime. El a reafirmat dorinţa americanilor ca Uniunea Sovietică să devină un stat democratic cu o economie de piaţă, integrată în lumea occidentală. Preşedintele american a declarat din nou că America nu-şi doreşte ruina politică şi economică a Uniunii Sovietice. Bush repetase, iarăşi şi iarăşi, ce aşteaptă America de la Uniunea Sovietică, în pofida celor clamate de Gorbaciov. Aceasta i-a făcut o impresie foarte proastă liderului american, care a început să se întrebe dacă nu cumva a început să-şi piardă simţul realităţii. Cauzele acestor „paşi în gol" trebuie căutate în inabilitatea sa de a pătrunde sensul real atît al economiei de piaţă, cît şi al rapoartelor KGB, care arătau că America încearcă să distrugă Rusia.

Ultima întîlnire

George Bush a ajuns la Moscova în iulie 1991, pentru prima sa vizită în calitate de preşedinte. Urma să fie a patra şi ultima întîlnire Bush – Gorbaciov. Ca o ironie a sorţii, a fost cea care le-a adus cele mai multe satisfacţii amîndurora, însă doar din punct de vedere al relaţiilor interumane. Tratatul START era pregătit pentru a fi semnat, după zece ani de negocieri dificile. Tratatul referitor la regimul forţelor convenţionale în Europa se afla în Senat pentru ratificare, Congresul urma să confere Uniunii Sovietice statutul de cea mai favorizată naţiune şi exista un acord de principiu asupra unei conferinţe de pace în Orientul Mijlociu. Cu toate acestea, realităţile situaţiei interne îşi puneau amprenta asupra întîlnirii. Bush a primit o notă care-l informa că şase funcţionari vamali lituanieni fuseseră ucişi în timpul nopţii. Gorbaciov a fost extrem de afectat, pentru că era pentru prima dată cînd afla despre acest incident. Se părea că incidentul fusese pus la cale de către Ministerul Afacerilor Interne, pentru a întrerupe întîlnirea. S-a dovedit de asemenea că Bush era mai bine informat asupra evenimentelor interne sovietice decît preşedintele Gorbaciov, care, se părea, pierduse controlul forţelor sale poliţieneşti.

Influenţa în creştere exercitată de republici a fost recunoscută prin invitaţia făcută de Gorbaciov lui Elţîn şi Nazarbaev, conducătorul Kazahstan-ului, de a i se alătura la un prînz de lucru şi de a participa la cîteva dintre sesiuni. Elţîn a replicat că ar prefera să se întîlnească cu Bush faţă în faţă, „de la preşedinte la preşedinte", în biroul său. El l-a făcut pe Bush să aştepte timp de zece minute şi întîlnirea a fost compromisă. Americanii nu se amuzau deloc. În seara recepţiei, Elţîn a încercat să îl eclipseze pe Gorbaciov. Cînd a intrat Barbara Bush, s-a îndreptat spre ea pentru a o însoţi la masa oficială ca şi cum el ar fi fost gazda întîlnirii.

În conceperea itinerariului vizitei sale, Bush a fost sfătuit de diplomaţii americani să vadă oraşul Kiev, capitala Ucrainei. Iniţial, ministrul sovietic al afacerilor externe nu a făcut nici o obiecţie, dar, mai apoi, s-a răzgîndit şi i-a recomandat lui Bush să nu viziteze Kievul, datorită situaţiei încordate de acolo. În schimb, i-a sugerat să petreacă ceva timp cu Gorbaciov la Stavropol krai. Evident, Gorbaciov era iritat de faptul că Bush dorea să viziteze Ucraina într-o perioadă în care ucrainenii îi creau probleme în timpul negocierilor noului tratat unional. În Kiev, preşedintele Bush l-a întîlnit pe preşedintele constituţional al acestei republici, Leonid Kravciuk. Toate toasturile au fost rostite în limbile ucraineană şi engleză. Nu s-a folosit deloc limba rusă. Bush le-a recomandat ucrainenilor să-şi dezvolte instituţiile democratice înainte de a

trece la independenţă şi să evite capcanele naţionalismului. Viitorul lor este parte din noua Uniune pe care o clădeşte Gorbaciov. Ei s-au făcut că nu aud aceste sfaturi. Cuvintele lui Bush au fost, în mod nerespectuos, supranumite „discursul laş din Kiev".

Puciul moscovit şi urmările sale

Tentativa de lovitură de stat din august 1991 a avut un impact deosebit asupra lui Gorbaciov, care s-a simţit trădat, de vreme ce conducătorii acesteia erau propriii lui oameni. La întîlnirea cu presa, preşedintele Bush a avut o atitudine defensivă şi a dat impresia că tentativa a avut succes şi că el va trebui să trateze cu liderii puciului. Aceştia au remarcat atitudinea preşedintelui şi au difuzat-o în repetate rînduri în media sovietică. Bush a evitat iniţial să-i telefoneze lui Elţîn. În aceeaşi seară, el s-a răzgîndit şi a declarat lovitura de stat ilegală şi neconstituţională şi i-a telefonat mai apoi lui Elţîn. Unul dintre motivele neclarităţii poziţiei SUA era faptul că Jack Matlock, extrem de capabilul ambasador american la Moscova, se întorsese la Washington. El nu a fost consultat oficial, dar a declarat pentru televiziune că puciul era sortit eşecului. În acest timp, preşedintele Mitterrand a folosit în declaraţiile sale termenii de „noii lideri" ai Uniunii Sovietice.

Puciul a schimbat natura relaţiilor dintre Gorbaciov şi Elţîn. Liderul rus se afla acum în postura adevăratului conducător şi i-a făcut această situaţie cunoscută preşedintelui sovietic, în maniera sa directă şi neprotocolară. Telefonîndu-i lui Gorbaciov în Crimeea, la sfîrşitul puciului, a găsit chiar modalitatea crudă de a răsuci cuţitul unei fraze, interesîndu-se dacă mai este în viaţă. Apoi i-a spus că George şi Barbara Bush l-au căutat, că îi trimit salutările lor şi că amîndoi s-au rugat pentru toţi timp de trei zile.

America şi Occidentul sperau ca Gorbaciov să poată salva o Uniune a Statelor Suverane din naufragiul Uniunii Sovietice. Ei preferau să trateze mai curînd cu o singură autoritate centrală, care să aibă control deplin asupra armelor nucleare, decît cu patru noi puteri nucleare (Rusia, Bielorusia, Ucraina şi Kazahstan). G7 a îndeplinit toate procedurile pentru a disponibiliza un împrumut pentru Uniunea Sovietică. America şi Occidentul au recunoscut independenţa unor republici sovietice, precum Estonia, Letonia şi Lituania. În fine, lumea gorbaciovină s-a sfărîmat în bucăţi în decembrie 1991, cînd liderii Rusiei, Bielorusiei şi Ucrainei s-au întîlnit lîngă Minsk, Bielorusia, pentru a hotărî dizolvarea Uniunii Sovietice şi naşterea unei confederaţii deschise de state independente, Comunitatea Statelor Independente (CIS). Prima lor mişcare a fost să-l informeze pe preşedintele Bush asupra hotărîrii, înainte de a-i spune lui Gorbaciov.

Războiul rece se sfîrşise şi Statele Unite învinseseră. Erau singura superputere rămasă în picioare. Din umbră, China evolua şi, în cele din urmă, va putea atenta la supremaţia americană. Europa de Est, mult timp considerată esenţială pentru securitatea sovietică, era acum împrăştiată. Economia sovietică centralizată se prăbuşise în faţa economiei capitaliste a Occidentului. Cu toate acestea, Statele Unite nu erau sănătoase din punct de vedere economic şi social. Uriaşul deficit bugetar din anii Reagan afectase ţara, iar guvernul nu mai avea suficiente resurse pentru a rezolva problemele criminalităţii, sărăciei, sănătăţii publice şi şomajului. Washington-ul nu era suficient de înstărit pentru a suporta singur războiul din Golf. Saudiţii şi alte state petroliere bogate trebuiau să-şi aducă contribuţia, chiar dacă armele americane îşi dovediseră invincibilitatea. Pe plan intern, se făcea simţită o stare de pesimism bolnăvicios. Unii analişti vorbeau despre povara imperialismului care, treptat, rupe spinarea Americii.

Reacţia la crizele din Uniunea Sovietică şi Statele Unite a avut chipuri cît se poate de diferite. În cea dintîi, s-a făcut simţită lipsa de voinţă de a face faţă problemelor, ceea ce a dus la soluţii ineficiente. A face bani era considerat sfidător. În cea din urmă, crizele au fost privite ca o provocare, stimulînd o creativitate sporită. Materialismul declarativ se clătina. În vreme ce, în 1991, America părea că va ceda în cele din urmă primatul său economic Japoniei, spre sfîrşitul anilor '90 această alternativă pare deja absurdă. Economia Statelor Unite este de o robusteţe sănătoasă, deficitele bugetare, înregistrate permanent din 1969, au fost categoric reduse şi de asemenea şi şomajul. La sfîrşitul celui de-al nouălea deceniu, Rusia, statul succesor al Uniunii Sovietice, încă mai încearcă să-şi reclădească economia [4, 5, 13, 15, 25, 54, 55, 58, 63].

PARTEA A TREIA

EVALUAREA

CAPITOLUL 7

SECOLUL XX: O PRIVIRE GENERALĂ

Europa domina lumea la începutul secolului, dar primul şi al doilea război mondial au înlăturat această hegemonie. În 1945, Rusia era forţa militară majoră în Europa, dar America domina lumea în acelaşi mod ca Europa în 1900. Statele Unite erau, în 1945, atît o putere economică, cît şi militară. Datorită acestei combinaţii, clasa conducătoare americană putea începe să viseze la o nouă ordine mondială care să reflecte valorile americane. Rusia şi America au fost puteri izolaţioniste pînă în 1945, prima prin forţa împrejurărilor, a doua datorită propriei voinţe.

Uniunea Sovietică a reprezentat, de la crearea ei, sub Lenin, o putere expansionistă, dar înăbuşirea revoluţiei din Germania în 1921 a pus capăt acestui vis. După aceea, tînărul stat sovietic s-a concentrat asupra edificării puterii sale interne. În primul rînd, aceasta a însemnat dezvoltarea unei industrii puternice care făcea posibilă producerea armamentului necesar apărării ţării de atacuri externe. Faptul că l-a judecat greşit pe Hitler aproape l-a costat existenţa pe Stalin, nu numai a lui, ci şi a Uniunii Sovietice. Pactul său aproape fatal cu Hitler i-a dat o lecţie de neuitat, învăţîndu-l să nu se încreadă în alianţe care să fie garante ale securităţii Rusiei. În ceea ce îl privea pe Stalin, el se fripsese o dată, aşa că trebuia să fie prudent. Aceasta a avut consecinţe nefericite în 1945 şi după aceea, cînd America a încercat să determine Uniunea Sovietică să accepte stabilirea unei relaţii reciproc avantajoase în garantarea păcii mondiale.

Perioada dintre 1900 şi 1991 poate fi împărţită în două jumătăţi egale. Prima jumătate, pînă în mai 1945, nu le-a pus niciodată pe Rusia şi America în situaţia de a-şi ameninţa una alteia securitatea. America a intervenit în războiul civil rus (1918-1921), dar a compensat aceasta prin faptul că a determinat în cele din urmă Japonia să părăsească teritoriile ruse din Orientul Îndepărtat. Comuniştii americani au contribuit la construirea Uniunii Sovietice, dar Henry Ford a construit şi mai mult – de exemplu, uzina de tractoare din Stalingrad, acum Volgograd.

A doua jumătate, din mai 1945 pînă în decembrie 1991, a fost plină de ostilitate şi aproape că s-a ajuns în situaţia izbucnirii unui război nuclear.

Războiul rece era în plină desfăşurare în 1947 şi a durat pînă în era Gorbaciov. Primii doi ani şi ultimii doi ani ai acestei perioade au fost cei mai liniştiţi şi plini de speranţe. Anii '50, '60, '70 şi prima jumătate a anilor '80, pe de altă parte, s-au caracterizat printr-un violent conflict ideologic între cele două imperii aflate în competiţie pentru a domina lumea.

Lumea din afara Europei, mai tîrziu cunoscută ca lumsea a treia, a fost dominată în prima jumătate a secolului de imperii europene. Cea mai întinsă dominaţie era cea exercitată de britanici, apoi de francezi, olandezi, belgieni, portughezi, spanioli şi italieni. Japonezii au apărut pe scenă în anii '30, cînd au invadat o parte din China continentală. Toate aceste imperii s-au prăbuşit după 1945. În locul lor s-a ivit o pleiadă de noi state, multe dintre ele apărînd pe scena mondială pentru prima dată. Multe dintre acestea nu erau state naţionale, ci grupări de triburi sau clanuri. Toate îşi clamau locul sub soare şi voiau să scape de sub influenţa imperială (colonială). Pentru America, situaţia era alarmantă, de vreme ce aceste noi state se caracterizau prin instabilitate, reprezentînd un sol fertil pentru răspîndirea comunismului. Pentru Uniunea Sovietică, noile state reprezentau o oportunitate fără precedent. Dacă ele vor adopta tipul leninist de socialism, experienţa ar putea servi în scop demonstrativ, contribuind la eventuala scoatere a altor state de pe glob de sub influenţa comunităţii statelor capitaliste. Lumea a treia, periferică pentru superputeri, urma să plătească un preţ extrem de ridicat pentru războiul rece. Intervenţiile Rusiei şi Americii au avut loc în funcţie de propriile lor interese şi nu în funcţie de cele ale localnicilor [*Doc. 6*].

În 1945, din punct de vedere economic, America şi Rusia dominau întreaga lume, nu se mulţumeau numai să o conducă. În 1991, economia Statelor Unite rămîne în continuare cea mai dezvoltată, dar alte state, precum cele din Golf şi Japonia, au devansat-o în ceea ce priveşte venitul pe cap de locuitor. Rusia se afla în declin şi pe cale de a se angaja pe drumul accidentat, de la o economie supercentralizată, de comandă, la una de tip capitalist. Japonia, adăpostită sub umbrela nucleară americană şi, în consecinţă, trebuind să aloce resurse limitate apărării, reprezenta un remarcabil exemplu de succes. Hong-Kong, Coreea de Sud, Taiwan, Indonezia, Malaiezia, Singapore şi Thailanda se dezvoltau, de asemenea, în ritm susţinut.

Marea surpriză a fost Republica Populară Chineză, care fusese timp îndelungat victimă a deciziilor eronate luate de Mao Zedong în ceea ce priveşte politicile economice. Marele salt înainte (proclamat marele salt înapoi de către criticii săi), Revoluţia culturală, promovarea sistemului colectivist, ca fiind calea către dezvoltarea agriculturii (şi dezastruoasele altoiri ale teoriilor nebuneşti ale rusului Lisenko, cum ar fi aceea de a extermina toate păsările care mănîncă

insecte), au dus la decăderea totală a Chinei. Din fericire, Deng Xiaoping a cîştigat lupta pentru succesiune şi reformele către economia de piaţă au început la sfîrşitul anilor '70. Pînă în 1991, China a cunoscut cea mai mare creştere economică înregistrată vreodată de un stat în istoria omenirii, în termeni fizici. Masacrul din piaţa Tian an Men, din iunie 1989, a condus la reapariţia centralismului şi la o cădere rapidă a creşterii economice în 1990-1991. Această experienţă i-a discreditat pe cei care pledau pentru un control centralizat sporit al economiei şi a determinat China să declare că ţelul său era adevărata economie de piaţă.

În Europa, Germania de Vest era statul-vedetă. Uniunea Europeană (EU) a devenit pînă în anul 1991 o mare putere economică, în adevăratul înţeles al cuvîntului. În 1996, EU deţinea 31% din producţia mondială şi 20% din comerţul mondial. Statele Unite furnizau în jur de 27% din producţia globală şi 18% din comerţul lumii. Cu toate acestea, dolarul american acoperea între 40 şi 60% din finanţele lumii, depăşind mult puterea economică a SUA. Pe de altă parte, Statele Unite, în ultimii ani dinainte de 1996, înregistraseră frecvente deficite comerciale. Datoria externă depăşea 1 000 de miliarde de dolari şi creştea cu 15 pînă la 20% anual. Doar euro va putea să se măsoare cu dolarul în calitate de monedă forte a secolului XXI la scară mondială.

Pînă la sfîrşitul anilor '70, o treime din glob îşi pusese speranţa în economiile planificate centralizate. Americanii suspicioşi nu erau deloc siguri că economiile de piaţă, care susţineau un anumit nivel democratic al societăţilor respective, vor avea sorţi de izbîndă pe plan global. Apoi, vîntul a început să sufle din direcţia opusă şi, pînă în 1991, modelul economic centralizat a fost complet discreditat. Teama de comunism s-a risipit în cursul anilor '80, cînd a devenit clar că lupta economică fusese cîştigată. Declinul Uniunii Sovietice din cursul deceniului opt s-a concretizat prin imposibilitatea continuării subvenţionării statelor-satelit din estul Europei şi a clienţilor săi din lumea a treia. Toate aceste regimuri s-au prăbuşit, cu excepţia Cubei şi a Coreei de Nord. Spre sfîrşitul anilor '90, cele două state erau printre cele mai sărace din lume.

Prosperitatea economică postbelică a Occidentului (Europa de Vest, America de Nord şi Japonia) se sprijinea pe Acordul de la Bretton Woods, din 1944. Principala monedă (forte) era dolarul şi avea acoperire în aur. Toate celelalte monede convertibile fluctuau în raport cu dolarul american. Economiile de piaţă funcţionau pe baza certitudinii că va exista întotdeauna o monedă de compensare, dolarul, şi un stat care le va feri de colaps, America. Dacă unul dintre marile state capitaliste s-ar fi prăbuşit, comuniştii ar fi putut prelua puterea şi aceasta ar fi putut provoca o reacţie în lanţ, care ar fi avut drept consecinţă subminarea capitalismului la scară globală. Principalul perdant ar

fi fost Statele Unite. Economiile de piaţă au acceptat dominaţia SUA la preţul acceptabil al propriei bunăstări. Dorinţa SUA de a-şi deschide piaţa pentru bunuri produse în exterior a constituit factorul major în expansiunea economică rapidă atît a Uniunii Europene, cît şi a Japoniei.

Într-o lume nucleară, doar SUA puteau garanta securitatea Occidentului. Această înţelegere a constituit legătura dintre puterile occidentale şi se traducea prin aceea că statele respective puteau să-şi modereze bugetele de apărare şi să lase în seama Washington-ului să-şi menţină trupele şi materialul de război în Europa. Nu toţi europenii erau însă favorabili dominaţiei americane. Franţa era exemplul cel mai remarcabil. Generalul de Gaulle a scos Franţa din NATO, dar se sprijinea pe NATO pentru securitatea Franţei. Socialiştii vest-europeni percepeau capitalismul irezistibil american ca pe un frîu, dar, o dată ajunşi în funcţie, umblau după împrumuturi americane.

Rusia a luat decizia de a rămîne în afara Acordului de la Bretton Woods şi a refuzat să adere la instituţiile sale, Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială. De asemenea, a rămas în afara Acordului general asupra tarifelor şi comerţului (GATT). Administraţia Stalin nu şi-a dat seama de adevărata importanţă a posibilităţii obţinerii de împrumuturi de la FMI şi Banca Mondială. Schimburile comerciale nu înregistrau, în consecinţă, valori importante. Aceste decizii erau, posibil, defensive. Împrumuturile acordate de Occident ar fi implicat divulgarea rezervelor de monedă străină şi aur, precum şi ratele de creştere economică, date care erau considerate la Moscova ca fiind secrete de stat nedivulgabile. În 1945, sentimentul de încredere în forţele proprii atingea cote înalte, deoarece victoria asupra Germaniei părea să fi confirmat superioritatea modelului sovietic asupra celui capitalist. Imperiul sovietic era în expansiune şi rezultanta vectorilor forţelor pe plan mondial părea să se deplaseze în favoarea Moscovei. Aceasta nu era numai viziunea conducerii staliniste, ci era împărtăşită şi de intelectuali anticomunişti din estul Europei, care erau foarte pesimişti în ceea ce priveşte viitorul. O dată ce socialismul leninist se prăbuşise pe capul lor, posibilitatea ca acesta să fie înlăturat era văzută ca extrem de îndepărtată.

Contrastul dintre posibilităţile ce se deschideau în faţa lui Stalin în 1945 de a deveni membru al clubului mondial şi eforturile disperate ale lui Gorbaciov de a-i sparge uşile este maxim. În timp ce Stalin nu a întrevăzut posibilitatea ca acest club să contribuie la dezvoltarea Uniunii Sovietice, Gorbaciov a înţeles că era o ultimă şansă. Doar largheţea sa putea salva Uniunea Sovietică. Modul în care piaţa era percepută s-a schimbat rapid în cursul vremii. În cazul în care Stalin ar fi introdus elemente ale economiei de piaţă în economia sovietică nu

se ştie dacă ar fi făcut-o mai eficientă, dar el echivala economia de piaţă cu capitalismul şi, deci, cu un cancer.

Pe de altă parte, conducerea chineză, la sfîrşitul anilor '70, privea economia de piaţă şi capitalismul ca două entităţi distincte şi considera piaţa şi socialismul ca fiind compatibile. Principalul motiv poate fi găsit în cumplitele dificultăţi economice pe care le avea de înfruntat China în acea perioadă. Astfel, a fost adoptată cealaltă opţiune posibilă pentru a avea succes, reprezentată de modelul capitalist. Probabil cazul Hong-Kong a slujit drept catalizator. În ultimii ani ai deceniului şapte, colonia britanică era prosperă, dar Marea Britanie nu îngăduise prea multe libertăţi democratice în acea vreme. Acest exemplu părea să fie dovada că se poate dezvolta o înfloritoare economie de piaţă într-o ţară cu un regim autoritar. Ruşii nu aveau nici un fel de exemplu similar în era postbelică. În 1945, Stalin dorea să-şi impună autoritatea asupra Uniunii Sovietice, pentru a-i grăbi reconstrucţia. Cel mai eficient mod de a îndeplini acest lucru era, conform credinţei sale, o conducere puternică, centralizată şi o planificare centralizată.

Războiul din Vietnam a afectat SUA din punct de vedere economic. Acest război apărea după echivalarea monedei în aur şi a început să provoace deficite bugetare din ce în ce mai mari. Ultimele erau finanţate, într-o măsură tot mai mare, prin vînzarea obligaţiunilor federale Japoniei sau oricui voia să le cumpere. Japonezii au început să înregistreze excedente comerciale uriaşe cu Statele Unite. Washington-ul a încercat să facă faţă acestui fenomen neliniştitor făcînd apel la japonezi să-şi restricţioneze exporturile şi să-şi deschidă piaţa exporturilor americane. Consumatorii japonezi preferau totuşi produsele japoneze. Deficitele bugetare, cele mai mari înregistrate în istorie, însemnau că SUA nu puteau finanţa războiul din Golf din propriile resurse. Trebuiau să facă apel la saudiţi sau la alte state arabe bogate pentru achitarea notei. Aceste fenomene subliniază elocvent transformarea destinului Americii.

Paradoxal, în timp ce înregistra dificultăţi economice, America avea asigurată dominaţia militară. Aceasta nu datorită faptului că ar fi avut trupe numeroase sau vehicule militare, ci datorită echipamentului modern şi tehnologiei sofisticate de care dispunea. Statele Unite erau, în 1991, cea mai mare putere militară a lumii, dar pierdeau teren din punct de vedere politic şi economic. Lumea bipolară a anului 1945 devenise lumea multipolară a anului 1991.

Surse de ostilitate între marile puteri

Care sînt sursele de ostilitate care au marcat relaţiile dintre Rusia şi America de la mijlocul anilor '40 pînă la mijlocul anilor '80?

- Decizia administraţiei americane, luată după 1945, de a juca pentru prima dată un rol de importanţă globală. Bogăţia şi puterea Americii îngăduiau asumarea acestui rol şi astfel lumea putea deveni un teritoriu sigur pentru democraţie, prin instaurarea unei noi ordini mondiale.
- Calea ideologică a celor două state, amîndouă considerînd că destinul lor este acela de a remodela lumea după chipul şi asemănarea lor.
- Imperativul securităţii.

Dacă Statele Unite ar fi hotărît în 1945 să se retragă pe continentul american şi să lase restul lumii să îşi vadă de propriile probleme, aşa cum au făcut în 1919, nu s-ar fi declanşat războiul rece. Nu ar fi existat nici un fel de competiţie şi nici tensiuni între Rusia şi America. Statele Unite, avînd certitudinea că ar fi extrem de dificil pentru orice putere să le invadeze şi să le cucerească teritoriul, ar fi putut să se mulţumească să dezvolte doar relaţii comerciale cu restul lumii.

Politicienii şi diplomaţii care jucau atunci un rol hotărîtor (în America) au furnizat motivele acestei decizii. Ei erau specialişti de origine europeană şi au ajuns la concluzia că terenul pentru ascensiunea lui Hitler şi a fascismului fusese pregătit de retragerea SUA din Europa, după primul război mondial. Aceeaşi teorie s-a aplicat şi în Extremul Orient, în ceea ce priveşte ascendenţa militarismului imperial japonez. Slăbirea economiilor europene din anii 1920 a contribuit la marea criză din 1929. Existase o reală posibilitate ca societatea capitalistă să nu supravieţuiască anilor '30. *New Deal*-ul lui Roosevelt salvase America, dar era clar că Washington-ul nu avusese nici timp, nici energie pentru restul lumii. Plătise un preţ greu pentru indiferenţa sa. Un motiv major pentru lipsa de prosperitate a economiilor europene erau barierele existente în calea comerţului. Fiecare stat se închista în autarhie, se concentra asupra gospodăririi propriilor rezerve de aur şi monedă străină şi, procedînd în acest mod, accentua tendinţele situaţiei economice generale. Spre exemplu, britanicii practicau comerţul preferenţial cu restul imperiului, în detrimentul achiziţionării, într-un mod mai avantajos, a unor produse similare comparabile, din alte ţări.

Acordul de la Bretton Woods a avut semnificaţia că Statele Unite sînt dispuse să îşi asume rolul de bancher al lumii. În mod firesc, avînd cea mai puternică

economie din lume, Statele Unite încurajau comerţul neîngrădit şi rate monetare de schimb stabile. Acestea simplificau administrarea riscului. Statele componente ale SUA aveau aceeaşi monedă şi desfăşurau o activitate comercială liberă între ele. Cu toate acestea, Statele Unite nu au practicat întotdeauna libertatea comercială. Prohibiţia este un exemplu, înregistrînd efectul dezastruos al tentativei de a controla comerţul cu alcool şi dovedind lipsa de sens a barierelor comerciale. Americanii erau convinşi că trăiau în societatea care constituia modelul economic şi social de maxim succes din toate timpurile – democraţia americană.

Tot ce avea de făcut restul lumii era să copieze modelul american, pentru a deveni la fel de prosper ca America. Aceasta implica adoptarea unei linii politice şi a unei conduceri a economiei cît se poate de liberale. Deoarece Statele Unite erau un stat puternic şi bogat, aveau nevoie de o guvernare slabă (poate termenul redusă ar fi mai potrivit). Dar aveau nevoie de un stat puternic pentru a proteja influenţa lor în afară. Prin urmare, SUA erau împotriva imperiilor, a tratamentului preferenţial imperial, a cluburilor închise, a conducerii militare, a conducerii exercitate de elite restrînse. Americanii credeau că beneficiile economiei de piaţă nu se pot coace fără soarele democraţiei. Timpul a arătat, cu toate acestea, că se pot realiza creşteri economice remarcabile şi în afara democraţiei. Unii oameni politici americani au simţit responsabilitatea morală de a aduce darurile experienţei americane nevoiaşilor lumii. Aceia dintre ei care aveau convingeri religioase simţeau, de asemenea, obligaţia morală de a-i ajuta pe cei aflaţi în nevoie.

Roosevelt şi Truman erau împotriva zonelor de influenţă, deoarece ei nu aderau la scenariul anterior de dezvoltare a lumii. Cu toate acestea, în practică, ei erau gata să accepte că Uniunea Sovietică are dreptul să-şi apere securitatea la graniţele ei occidentale. Guvernele est-europene nu ar trebui să se lase antrenate în atitudini politice anti-ruseşti. Dacă politica de ocupaţie rusă ar fi fost, în cazul expansiunii lor în Europa de Est, aceeaşi ca în cazul Finlandei, atunci tensiunile ar fi fost rezolvate. Pe măsură ce le sporea neîncrederea, noua ordine mondială căpăta pentru sovietici semnificaţia falimentului lor politic. Au luat în consecinţă măsuri pentru a-şi spori securitatea în Europa de Est. Aceasta, în schimb, i-a neliniştit pe americani. S-a format astfel un cerc vicios, fiecare mutare a uneia dintre părţi care urmărea creşterea securităţii proprii fiind percepută ca o ameninţare de cealaltă parte. Aceasta a dus, în mod inevitabil, la contramăsuri şi s-a rostogolit, sporind, după principiul bulgărelui de zăpadă, dînd naştere războiului rece. Fiecare parte îşi prezenta măsurile ca fiind defensive, dar acestea erau percepute de cealaltă ca fiind ofensive. Încrederea mutuală dispăruse şi fenomenul putea fi supranumit dilema securităţii.

De ce a ajuns America să garanteze securitatea vest-europeană?

Partidele vest-europene (excepţie fac cele din Marea Britanie) se simţeau nesigure atunci cînd erau confruntate cu partide comuniste. Autoritatea Uniunii Sovietice era mare şi comuniştii spuneau că fascismul german a îngropat capitalismul. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie a condus la declanşarea războiului, în timp ce proprietatea publică, comună, era mai echitabilă şi putea preveni războiul. Ea putea garanta, de asemenea, ridicarea nivelului de trai pentru clasa muncitoare. Alegerile libere puteau să-i aducă la putere pe comunişti. Dilema era încă şi mai dură pentru Marea Britanie. Din punct de vedere economic, nu-şi mai putea juca rolul său imperial şi făcuse apel la Statele Unite să ia asupra lor această povară, în Grecia şi Orientul Mijlociu. Guvernele vest-europene aveau nevoie de împrumuturi generoase din partea Washington-ului. Lipsa de generozitate a americanilor putea să le pună în situaţia de a face faţă unei extinderi rapide a sferei comuniste de influenţă şi bugetul militar trebuia atunci să fie sporit.

Administraţia Truman era favorabilă vest-europenilor, dar Congresul nu a adoptat legea necesară punerii în practică a doctrinei cu acelaşi nume. Tactica adoptată de preşedinte a fost aceea a exagerării ameninţării expansionismului sovietic. Washington-ul ştia că Moscova nu are nici o intenţie de a invada Europa de Vest, dar trebuia să-i sperie pe legislatori cu ameninţarea reprezentată de sovietele expansioniste. Rezultatele acestei acţiuni au fost Planul Marshall şi doctrina Truman. Au fost alocate fonduri Greciei, Turciei şi Europei de Vest. Washington-ul a tras două învăţăminte din această experienţă. Primul a fost acela că preşedintele, pentru a-şi materializa intenţia, trebuia să declanşeze o criză prin exagerarea ameninţării reprezentate de sovietici. Al doilea era că trebuiau folosite mijloace noi, ascunse, pentru a strînge fonduri, deoarece Congresul va fi întotdeauna împotriva sporirii bugetului cheltuielilor. Comuniştii au ajuns la guvernare în Cehoslovacia în februarie 1948 şi blocada Berlinului a început în iunie 1948. Aceste evenimente păreau să îndeplinească profeţiile administraţiei Truman. În realitate, în Cehoslovacia nu existau trupe sovietice şi comuniştii cehoslovaci preluaseră singuri puterea, în parte datorită slabei prestaţii politice a social-democraţilor. Occidentul a perceput cu toate acestea evenimentul ca fiind orchestrat de către Kremlin.

Blocada Berlinului a fost instituită pentru a preveni apariţia, de altfel inevitabilă, a Germaniei de Vest şi introducerea mărcii germane ca monedă naţională a noului stat. Era o tactică defensivă, Stalin demonstrînd o surprinzătoare lipsă

de fineţe prin modul în care a făcut faţă situaţiei. Anterior, el ar fi putut încheia un acord în termeni care să-i fie favorabili, dar a ratat această ocazie, nerealizînd uimitoarea evidenţă a faptului că, dacă se prelungea blocada, creşteau şansele de înfiinţare a Germaniei de Vest. Această situaţie, precum şi lentoarea reacţiei lui Stalin confirmau analiza lui Truman asupra intenţiilor sovietice. Înfiinţarea Republicii Federale în 1949 şi, ca reacţie, a RDG, a împărţit Germania şi continentul european pînă în 1989. Politica practicată de Stalin a dus la desfăşurarea ulterioară a evenimentelor conform celui mai prost scenariu posibil, şi anume divizarea Germaniei, cu cea occidentală alăturîndu-se, în cele din urmă, NATO.

Accesul la arhivele sovietice, posibil începînd din 1991, a clarificat unele dintre cauzele diplomaţiei stîngace practicate de Stalin. Consilierii săi în problema Germaniei nu prevăzuseră stabilirea podului aerian al Berlinului şi, mai apoi, o dată stabilit, au considerat că nu va putea fi menţinut. Blocada Berlinului a transformat relaţiile Est – Vest în relaţii conflictuale şi a otrăvit relaţiile în Berlin pînă în 1990. Timpul şi Hruşciov au pus din nou problema Berlinului, într-un efort de a repara eşecul lui Stalin din 1948-1949. Blocada Berlinului a fost una dintre cauzele înfiinţării NATO. Vest-europenii s-au simţit ameninţaţi şi au făcut apel la americani pentru a-şi menţine prezenţa militară în zonă şi pentru a le garanta securitatea. Doar SUA puteau face acest lucru pentru că erau o putere nucleară. Planul Marshall şi doctrina Truman au reprezentat succese tangibile pentru pledoaria Occidentului. Americanii au ajuns să joace un rol important în dezvoltarea economică şi securitatea regiunii, tocmai datorită precarităţii sale. Planul Marshall a dat un nou start economiilor vest-europene şi întreaga regiune a cunoscut o remarcabilă dezvoltare pînă în anii ’70. Marea Britanie a obţinut cea mai mare parte din ajutorul Marshall, dar Germania de Vest, folosindu-l pentru retehnologizarea industriilor proprii, a devenit cel mai important beneficiar.

Monopolul nuclear SUA a durat patru ani, pînă în 1949, cînd ruşii au testat cu succes prima lor bombă atomică. Din acel moment, posibilităţile sovietice, mai degrabă decît intenţiile, trebuiau analizate cu seriozitate. Truman s-a văzut astfel silit să-şi dea acordul pentru producerea bombei cu hidrogen. Adoptarea documentului NSC-68 a subliniat hotărîrea americanilor de a-şi menţine ascendentul. Pentru următorii 40 de ani, relaţiile dintre marile puteri s-au desfăşurat după acest tipar. Progresul tehnic al uneia dintre părţi trebuia contracarat de cealaltă, ceea ce a dus la spirala producţiei de armament. A fost de asemenea o perioadă caracterizată printr-o considerabilă stare de nesiguranţă, deoarece nici una dintre părţi nu putea avea certitudinea securităţii sale. Aceasta poate fi numită spirala anxietăţii. Germania a constituit o preocupare constantă pentru

ruşi. Politica lor a contribuit direct la înfiinţarea statului Germania de Vest, la reînarmarea sa, precum şi la integrarea sa în NATO. Germania de Vest devenită putere nucleară a fost un coşmar care nu s-a materializat niciodată. Dată fiind apropierea Uniunii Sovietice de Europa de Vest şi distanţa dintre Europa şi Statele Unite, era inevitabil ca americanii să acorde o importanţă din ce în ce mai mare amplasamentelor şi dispunerii armelor nucleare în zonă. Superioritatea în ceea ce priveşte armamentul convenţional era rezervată ruşilor, dar ea îşi pierdea treptat însemnătatea în faţa tehnologiei avansate şi a armelor nucleare. Războaiele din Orientul Mijlociu au reprezentat terenuri de testare utile pentru echipamentul militar sovietic, care a fost adesea găsit deficitar. Acesta a fost un motiv suplimentar pentru o atitudine prudentă a părţii sovietice.

De ce Rusia şi America au devenit eterni rivali?

Rusia şi America reprezentau două sisteme aflate în competiţie. Sistemele erau înţelese drept comunism şi capitalism, libertate şi tiranie, economia dirijată *vs* economia de piaţă, individualism şi colectivism, lumea roşie *vs* lumea liberă. Ambele ideologii dominante pe plan mondial erau însă utopice.

În Uniunea Sovietică, marxismul pretindea să fi descoperit legile existenţei umane, conform cărora conflictul dintre capital şi forţa de muncă, dintre management şi muncitori era imaginat ca o dramă în care actorii jucau roluri predestinate, pe care erau neputincioşi a le schimba. Revoluţia era inevitabilă, de neînlăturat şi, prin urmare, reprezenta un deznodămînt cert. Marxiştii erau locuitorii unui regat al certitudinii. Această situaţie avea mari avantaje, dar, totodată, şi importante dezavantaje. Furniza o hartă a lumii şi convingerea că istoria se mişcă în direcţia bună. Uniunea Sovietică, conform acestei viziuni, urma să devină cea mai mare putere a lumii, iar America, atunci părînd atotputernică şi ameninţătoare, va deveni socialistă. Partea rea a lucrurilor a fost aceea că, o dată transformat în ideologie conducătoare, din simplă teorie marxismul a devenit inflexibil. Întotdeauna a existat o prăpastie între linia partidului şi realitate. Conducerea sovietică nu s-a lăsat antrenată în criticarea marxismului, într-un curent revizionist care ar fi modificat teoria marxistă, adaptînd-o la schimbările care aveau loc în lume. Doar Gorbaciov a fost capabil să se descătuşeze din închistarea marxismului, dar acţiunile sale au fost tardive. Economia dirijată, centralizată era privită ca piatra de temelie a societăţii comuniste. Ea nu genera însă creştere economică, care ar fi satisfăcut nevoia populaţiei pentru un trai mai bun, ceea ce prefigura colapsul economic. Elemente ale economiei de piaţă ar fi putut fi introduse, dar aceasta ar fi produs inegalităţi şi mai mari în Rusia şi elita partidului conducător nu şi-ar mai fi putut exercita influenţa aşa

cum a făcut-o. Ţelul în Rusia era acela al unui stat puternic. Conducătorii ruşi credeau că acest ţel poate fi atins doar printr-un guvern puternic şi un aparat de stat amplu. Economia era concentrată asupra pieţei interne şi, în consecinţă, comerţul exterior era considerat ca lipsit de o importanţă deosebită, iar creşterea economică ca fiind independentă de volumul comerţului exterior. Din această cauză, Uniunea Sovietică nu avea nevoie să ştie prea multe despre modul de a gîndi, mentalităţile şi felul de a fi al străinilor. A cunoaşte şi a înţelege alte naţiuni este extrem de important pentru naţiunile care fac comerţ. Acestea sînt receptive faţă de progresele tehnice, faţă de cultura şi preferinţele restului lumii.

America avea de asemenea o ideologie utopică, formulată de Woodrow Wilson şi născută din convingerea că americanii au dreptul şi îndatorirea de a lumina restul lumii. America descoperise legile care guvernează existenţa umană şi dorea să dăruiască această lumină şi celorlalţi. Pentru a deveni bogate, fericite şi libere, celelalte naţii trebuiau doar să urmeze exemplul Statelor Unite. Aceasta însemna proclamarea hegemoniei americane peste tot în lume. Pot fi folosiţi şi alţi termeni pentru a descrie acest fenomen (noua ordine mondială, universalism, internaţionalism).

Era previzibil ca Rusia şi America, date fiind ideologiile lor utopice, să construiască imperii. Ţările aflate în zonele de exercitare a influenţei imperiale vor fi folosite ca indicatori de scor în lupta dintre superputeri, pentru a determina cine a cîştigat partida respectivă. Aceasta era esenţa teoriei diplomaţiei de sumă zero. Pînă pe la sfîrşitul anilor '70, rivalitatea dintre superputeri, începută şi exercitată în Europa din 1945, cuprinsese întregul glob. Înfăptuirea americană era denumită *pax americana* sau pacea adusă de americani, iar opusul ei *pax sovietica*, versiunea sovietică a păcii. Acestea se excludeau reciproc şi nici una dintre ele nu o considera pe cealaltă ca fiind legitimă.

Viziunea negativă americană asupra Uniunii Sovietice a început în timpul epocii Stalin. Imaginea Rusiei ca putere expansionistă, agresivă, totalitară s-a consolidat la sfîrşitul anilor '40 şi s-a menţinut pînă la sfîrşitul anilor '80. Respectul reciproc şi încrederea mutuală au dispărut în toată această perioadă şi nu au reapărut pînă în epoca Gorbaciov. Războiul rece a avut repercusiuni negative şi asupra sistemului politic american. Crezînd că este de datoria lor să intervină la scară globală şi avînd de înfruntat un Congres şi un public extrem de sceptic şi pragmatic, preşedinţii au ocolit legea şi şi-au folosit mandatul pentru a-şi materializa intenţiile. Toate acestea se aplică în special lui Johnson, Nixon, Reagan şi Bush, care deveniseră la fel de duplicitari ca oricare dintre conducătorii ruşi. O altă tactică a fost aceea de a exagera pericolul pentru ca toţi ceilalţi să se sperie şi să-l urmeze pe preşedinte. Truman a fost maestru în această artă. În acest fel, putem spune, conceptul de ameninţare comunistă a luat naştere în America.

O lecţie dură pentru marile puteri: responsabilităţile

Lecţia anilor '90 a fost aceea că imperiile reprezintă obligaţii şi nu bunuri. Marile imperii europene, cuantificate în funcţie de mărimea teritoriilor stăpînite raportate la mărimea ţării-mamă, au fost Portugalia, Spania, Franţa, Olanda, Marea Britanie şi Rusia. Nici unul dintre ele nu pare să fi dobîndit beneficii durabile de pe urma vastelor lor teritorii de peste mări. Aşa-numitele premii strălucitoare ale puterii imperiale au abătut atenţia de la problemele interne şi de la frămîntările vieţii economice. Statele Unite au mers pe cărarea bătută de imperiile europene şi au plătit un preţ uriaş pentru lipsa lor de abilitate istorică. America era în 1945 o putere antiimperialistă, care dorea să vadă marile imperii europene moarte şi îngropate, dar, pînă în anii '80, a acţionat în aceeaşi manieră ca imperialiştii europeni ai secolului al XIX-lea.

Conflictul din Marea Britanie de la începutul secolului a fost între liberalism şi imperialism. Liberalismul susţinea că bogăţia, prosperitatea şi bunăstarea unei naţiuni nu depind de puterea ei politică. Naţiunile mici, exercitînd o redusă influenţă politică, au fost adesea printre cele mai prospere. Imperialismul argumenta că războiul şi expansiunea imperiului reprezentau mersul lucrurilor în lume şi, prin urmare, aceasta era calea cea bună. Dacă Marea Britanie nu ar fi pus mîna pe un teritoriu, alt competitor ar fi făcut-o, creîndu-i Londrei un dezavantaj. Acesta este un exemplu de teorie a diplomaţiei de sumă zero într-un stadiu incipient. Liberalii atribuiau o fundamentală importanţă neîngrădirii comerţului. Prosperitatea este favorizată de lipsa barierelor comerciale şi statele mici au astfel posibilitatea de a deveni mai bogate (în termeni raportaţi pe cap de locuitor) decît statele mari. Imperialiştii favorizau acordarea privilegiilor imperiale. A fost creată o piaţă comună, pentru a fi promovat comerţul între diferitele părţi ale imperiului şi a fost adoptat un sistem de tarife, cu scopul de a preîntîmpina pătrunderea pe piaţa imperiului a competiţiei reale venite din afară. Această reglementare a fost benefică pentru marile companii britanice, dar era în dezavantajul celorlalţi. Restul imperiului ar fi dus-o mult mai bine cu un comerţ neîngrădit, care să permită accesul liber al tuturor furnizorilor la această piaţă. Din nefericire pentru Marea Britanie şi pentru restul lumii, în 1914 disputa a fost cîştigată de imperialişti.

Există vreo legătură între o bună guvernare şi prosperitatea economică?

Există desigur o corelaţie între prosperitatea economică şi ţările care se bucură de o bună guvernare şi politici sănătoase. În aceste ţări, venitul real pe cap de locuitor a crescut cu pînă la 3% anual între 1964 şi 1993. În ţările cu guvernare defectuoasă, dar cu politici şi măsuri economice rezonabile, creşterea anuală a fost de pînă la 1,4%. În ţările lipsite şi de o bună guvernare, şi de politici bune, creşterea a fost de 0,4% anual. Există de asemenea o relaţie directă între dimensiunile ţării şi creşterea economică.

În 1997, populaţia a zece dintre ţările globului depăşea 100 de milioane. Doar două dintre acestea sînt bogate, SUA şi Japonia. Celelalte, China, India, Indonezia, Brazilia, Rusia, Pakistan, Bangladesh şi Nigeria se remarcă prin venitul modest pe cap de locuitor şi prin dificultăţile pe care guvernele lor le întîmpină în procesul efectiv de conducere şi guvernare. SUA şi Japonia, datorită unor cauze specifice care li se aplică, sînt excepţii de la regula generală, conform căreia statele mari nu sînt bogate. De regulă, un stat mic întîmpină mai puţine dificultăţi în a avea o bună guvernare şi politici economice solide. SUA şi Japonia sînt însă economii de piaţă care se străduie să-şi extindă exporturile. Toate statele comuniste înfruntau probleme enorme în încercarea de a-şi asigura creşterea economică şi de a compensa subdimensionarea exporturilor.

Cum se aplică toate acestea superputerilor? Amîndouă deveniseră imperii expansioniste şi lecţia istoriei este că orice imperiu devine în cele din urmă o povară. O altă lecţie este aceea că un stat nu poate cunoaşte dezvoltarea economică fără a avea atît o guvernare, cît şi politici sănătoase. Era post-1945 a fost deosebită pentru că a fost era de-colonizării. Aceasta a însemnat că au apărut multe state noi fără a se fi format o adevărată conducere indigenă. Deseori, triburi sau clanuri au luptat pentru putere datorită faptului că teritoriul pe care îl moşteniseră nu fusese condus ca entitate separată în epoca precolonială. Din nefericire, o bună administraţie trebuie învăţată şi acest lucru necesită timp.

Statele Unite au ajuns să accepte guvernarea autoritară în Coreea de Sud ca pe o stavilă în calea comunismului. La fel procedaseră şi în alte zone din Asia de Sud-Est, unde lupta împotriva comunismului avea precedent. În Vietnam, Statele Unite s-au amăgit singure considerînd că prioritatea numărul unu era victoria militară şi că o bună guvernare ar urma după aceea. În Africa, în anii '70, Statele Unite au acordat din nou prioritate victoriei militare, ca un preludiu al unei vieţi mai bune. În Orientul Mijlociu, America a fost prea puţin

preocupată de problemele sociale. În Guatemala şi El Salvador, Washington-ul a ignorat contextul social şi s-a concentrat asupra forţei militare.

Uniunea Sovietică nu a fost cu nimic mai bună. Era preocupată de contextul social, dar a echivalat buna guvernare şi politicile sănătoase cu conducerea de către Partid şi cu economia planificată. I-a ajutat pe vietnamezi să acceadă la putere, dar nu a avut control asupra lor. Castro nu a vrut să asculte cu luare aminte sfatul Moscovei în multe ocazii. În Angola şi Etiopia, ruşii şi cubanezii au luptat alături de clienţii lor. Moscova şi Washington-ul luptau pentru o cauză pierdută în Africa. Angola era prea mare şi prea diferită şi la fel stăteau lucrurile şi în Congo (Zair). Etiopia era ea însăşi un imperiu. Afganistanul era prea mare şi prea divizat din punct de vedere etnic pentru a-i permite Moscovei să-şi impună voinţa acolo.

Ambele superputeri au vărsat sume uriaşe în imperiile lor şi marea majoritate s-au cheltuit fără nici un folos. Cea mai mare parte a fost alocată scopurilor militare, ceea ce a alimentat conflictele. S-a estimat că numărul deceselor legate de conflicte militare în lumea a treia este de 21,8 milioane. O altă lecţie a anilor '90 este că doar o economie de piaţă înregistrează o prosperitate stabilă. Extinderea comerţului este necesară de îndată ce piaţa internă este epuizată.

Americanii erau convinşi de adevărul celor afirmate mai sus, dar însemna să le ceri prea mult dacă aveai pretenţia să aibă o viziune mai destinsă în ceea ce priveşte expansiunea comunistă. Cele mai mari dificultăţi în evoluţia către o bună guvernare şi politici care să promoveze creşterea economică şi comerţul sînt întîlnite de acele state în care armata a fost sau este puternică. Exemple notabile în acest sens sînt Rusia şi Vietnam. Rezistenţa în faţa extinderii comerţului, care implică atragerea investiţiilor străine directe, este legată de păstrarea unui mod de viaţă tradiţional. Anumite grupuri de interese din Statele Unite se mai opun încă liberalizării comerţului, dar economia globală devine o realitate. China a cochetat cu ideea de imperiu pentru o scurtă perioadă în timpul anilor '70, în special în Angola şi Tanzania, dar a hotărît repede că nu merită efortul. Conflictele pe care le-a avut cu Rusia, India şi Vietnam nu erau generate de dorinţa creşterii influenţei în zonă, ci de intenţia de a-şi sili vecinii să respecte Beijing-ul.

A fost inevitabilă creşterea arsenalelor nucleare?

Imperativul securităţii era alimentat de faptul că ambele părţi înţelegeau sporirea arsenalelor lor nucleare ca servind pacea şi fiind destinate scopurilor defensive. Nici una dintre superputeri, pînă la sfîrşitul erei Gorbaciov, nu a vrut să accepte că fiecare inovaţie era percepută de către cealaltă ca o nouă şi îngrijorătoare

ameninţare. Stalin era de regulă prudent şi a avut grijă întotdeauna să nu provoace în mod direct Statele Unite. Lucrul acesta era lăsat în seama altora, cum a fost cazul Coreei de Nord. Truman şi Eisenhower s-au bucurat de superioritate nucleară şi nu s-au dat înapoi de la folosirea şantajului politic împotriva ruşilor şi chinezilor. Eisenhower, în calitatea sa de militar, ştia că presupusa superioritate a ruşilor, cu care se lăuda Hruşciov, era o ficţiune. El a luat chiar hotărîrea de a le îngădui sovieticilor să fie primii în spaţiul cosmic. Eisenhower avea încredere în forţa Americii şi a redus bugetul militar.

Kennedy era mai belicos şi mai puţin sigur în ceea ce priveşte superioritatea SUA. Hruşciov i-a forţat mîna în Berlin şi în Cuba. Nici unul dintre ei nu dorea să folosească arme nucleare, dar riscul apariţiei unui conflict a fost mereu prezent. Aşa cum motivele izbucnirii primului război mondial nu sînt pe deplin înţelese, tot aşa era posibil ca războiul nuclear să apară accidental. Cuba a reprezentat ultima confruntare nucleară dintre superputeri. A marcat apariţia realismului şi a dorinţei de a fi încheiate acorduri asupra controlului armelor.

De ce s-a sfîrşit războiul rece?

Era imposibil ca cele două superputeri să-şi împartă lumea şi să o conducă şi, astfel, războiul rece a luat sfîrşit. Puterea voinţei care îl generase era acum secătuită. Povara era atît de uriaşă, încît Uniunea Sovietică a sucombat şi apoi s-a dezintegrat. În preajma anului 1991, Statele Unite nu mai erau în stare să intervină aşa cum ar fi dorit şi au fost extrem de mulţumite cînd nevoia de a o face, ameninţarea comunistă, s-a evaporat. Vastele resurse vărsate în războaiele imperialiste şi în cursa înarmărilor au ascuţit tensiunile din sînul societăţii americane. Societatea măreaţă a lui Kennedy şi Johnson a rămas o utopie.

Războiul rece a internaţionalizat conflictele locale, cele mai tragice fiind cele din Indochina şi Angola. Dacă nu ar fi fost considerată necesară sprijinirea conducătorilor anticomunişti, este puţin probabil că Statelor Unite le-ar fi păsat ce se întîmplă în lumea a treia. Americanii şi-au dat seama că activitatea comercială, şi nu un imperiu în expansiune, era calea cea mai eficientă de a deveni mai curînd un imperiu bogat. Mişcarea nealiniată, condusă de Iugoslavia şi din care fac parte în majoritate ţări din lumea a treia era prosovietică. Moscova se prezenta pe sine ca fiind antiimperialistă, anticolonialistă şi prietena lumii a treia. Cazul Afganistan a ruinat această imagine. Alte ţări, cum ar fi India, au dezvoltat legături strînse cu Rusia. Socialismul fabianist şi dorinţa de a orîndui aproape totul a favorizat înclinaţia Indiei de a se apropia de Rusia. În 1949, venitul pe cap de locuitor în India şi China era aproximativ egal. În 1997, cel al Chinei era aproape dublu decît al Indiei. Politicienii de la Delhi nu şi-au servit bine poporul.

Doctrina schimbată a Americii

Reacţia Americii la conflictele regionale s-a schimbat de-a lungul timpului. Începînd cu Coreea, şi-a manifestat dorinţa de a-şi trimite propriile trupe să lupte în teritorii străine. Mulţi preşedinţi şi-au dat numele lor doctrinelor pe care le-au proclamat:

- Doctrina Truman, care proteja Grecia, Turcia şi, în mod indirect, alte state.
- Doctrina Eisenhower, care proclama Orientul Mijlociu ca fiind de mare importanţă strategică pentru Statele Unite.
- Doctrina Nixon, care lua în considerare edificarea unor aliaţi regionali, pentru a rezista infiltrării comuniste; America va furniza tehnica de luptă, dar aceasta va fi folosită în conflicte de către localnici.
- Doctrina Carter, la începuturile invaziei sovietice în Afganistan, proclama intervenţia Americii cu propriile sale trupe dacă regiunea Golfului Persic ar fi fost ameninţată.
- Sfîrşitul războiului rece a însemnat că Bush, în contracararea agresiunii irakiene din 1990, nu a dat numele său unei noi doctrine. El s-a referit pur şi simplu la Irak ca la „o forţă externă". Bush s-a putut angaja militar în Kuwait cu binecuvîntarea Consiliului de Securitate al ONU, pentru prima dată din 1950. În loc de o doctrină, el a proclamat o nouă ordine mondială, în care ONU joacă rolul pentru care iniţial a fost creată.

Nivelul actual de prosperitate în lume este de neconceput fără Acordul de la Bretton Woods. Acesta consacra dolarul ca fiind moneda comercială pe plan mondial. Generozitatea americanilor a dat un impuls refacerii economice europene (deşi există o viziune revizionistă care pretinde că nu era necesar). Disponibilitatea Washington-ului de a-şi deschide uşile importurilor a dus la înflorirea Europei şi Japoniei. Apoi aceasta s-a extins la Hong-Kong, Coreea de Sud, Taiwan, Indonezia, Malaiezia, Singapore şi Thailanda. Un alt factor a fost bunăvoinţa SUA de a exporta tehnologie înaltă statelor prietene. Produsul intern brut în statele Uniunii Europene era la mijlocul anilor '90 mai mare decît în SUA.

Este izbitor faptul că, dintre statele cu o dezvoltare remarcabilă, SUA au intervenit şi s-au implicat în conflict doar în Coreea de Sud. Fără războiul rece, America aproape sigur nu ar fi fost aşa de generoasă. Cea mai bună apărare împotriva influenţei comuniste era abundenţa. Acordul GATT a jucat un rol important în extinderea comerţului şi a fost urmat de mult mai

ambiţiosul Acord mondial asupra comerţului (WTA). Pe de altă parte, cîteva dintre ţările care se bucuraseră de intervenţia SUA au fost şi au rămas cele mai sărace din lume : Angola, Congo (Zair), Somalia, Vietnam, Cambodgia, Laos, Guatemala şi El Salvador.

Au fost Statele Unite o putere imperialistă?

Statele Unite au constituit o putere imperialistă după 1944, dar a fost un imperialism atipic. Lumea este acum mai bogată şi mai sigură datorită lui. Dacă nu ar fi existat cursa înarmărilor, Uniunea Sovietică ar fi putut fi şi în prezent un stat comunist. A trebuit să dedice aproximativ două treimi din cercetarea ştiinţifică şi o treime din economia sa pentru eforturile militare. Pe cînd în Statele Unite a avut loc o revoluţie tehnologică datorită cercetării şi producţiei militare, în Rusia fenomenul a fost aproape absent.

Sfîrşitul războiului rece a produs efecte negative mai ample în Rusia decît în Statele Unite. Prima îşi caută încă rolul şi locul în lume. China a avut cel mai mult de cîştigat. Cea mai dificilă sarcină este să administrezi schimbarea politică, care este inevitabilă, dată fiind rapida creştere economică. Războaiele sînt rare acum între state şi niciodată nu izbucnesc între statele dezvoltate, ci între ţări mici şi mijlocii. Marxismul este în prezent un subiect pomenit foarte rar. Este mai probabil ca naţionalismul şi loialităţi etnice sau de clan să stea la baza generării conflictului. Lumea era relativ uşor de înţeles în timpul războiului rece. Acum ea este extrem de complexă. Ameninţarea unui holocaust nuclear nu mai este reală. Războaiele au redevenit convenţionale. Cea mai mare ameninţare la adresa vieţii pe această planetă nu mai este războiul, ci distrugerea mediului înconjurător. Sînt acum două tabere, aceia care poluează mai puţin, conduşi din nou de către SUA, şi restul lumii. Lumea este permanent divizată [1, 9, 17, 22, 37, 41, 48, 53, 57].

PARTEA A PATRA

DOCUMENTE

DOCUMENTUL 1 **HRUŞCIOV ŞI TACTICILE DIVERSIONISTE**

Hruşciov, cu patru zile înainte de a fi ales conducător al Partidului, în septembrie 1953, a semnat acest ordin către Ministerul Afacerilor Interne (MVD), făcîndu-l responsabil de anumite activităţi de spionaj şi alte neajunsuri.

Comitetul Central, Secret/Confidenţial
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice Dosar special

Rezoluţie

Referitor la organizarea secţiunii a XII-a (specială) din cadrul celei de a II-a direcţii principale (spionaj), URSS.

MVD
Moscova

1) Ministrul de interne al URSS [Kruglov] va organiza, în cadrul celei de a II-a direcţii principale a MVD (spionaj), a XII-a secţiune (specială), pentru a fi angajată în operaţiuni diversioniste împotriva ţintelor importante – obiective militare strategice şi căi de comunicaţii în principalele state agresoare, Statele Unite şi Marea Britanie, şi, de asemenea, în alte state capitaliste duşmănoase faţă de URSS.

Atacurile teroriste [tăiat şi corectat de mînă: „operaţiuni active"] sînt justificate împotriva celor mai activi şi mai înverşunaţi duşmani ai Uniunii Sovietice din statele capitaliste, împotriva celor mai periculoşi spioni străini, a conducătorilor imigraţiei antiruseşti şi a trădătorilor.

2) Va reglementa ca toate întreprinderile [gulag] ale MVD al URSS din subordinea secţiunii a XII-a să fie inspectate şi aprobate de Biroul Politic al CC al PCUS.

3) Va înregistra statutul, structura şi personalul secţiunii a XII-a (specială) a celei de a II-a direcţii principale (spionaj) al MVD al URSS.

Secretar al CC, PCUS
N. Hruşciov

Bukovski [7], pp. 114-115.

DOCUMENTUL 2 **HRUŞCIOV ŞI CHINA**

a) Mao s-a simţit jignit cînd a vizitat Moscova pentru prima dată, în calitate de conducător al Republicii Populare Chineze, în 1950. El solicitase un ajutor substanţial, dar a primit doar un modest împrumut, pentru care i s-a cerut să plătească dobîndă. Cînd a murit Stalin, Mao s-a considerat decanul mondial al conducătorilor comunişti şi se aştepta să fie consultat în toate subiectele importante. Cu toate acestea, Hr3uşciov nu avea nici o intenţie de a-l trata pe Mao astfel în 1957 şi a vrut să demonstreze că Uniunea Sovietică era puterea dominantă, dar l-a găsit pe Mao insondabil.

„Dacă se va întreprinde un atac asupra Uniunii Sovietice, vă recomand să nu opuneţi rezistenţă."

Asta m-a pus imediat pe gînduri. Statele imperialiste să atace Uniunea Sovietică şi noi să nu opunem rezistenţă? Cum se poate aşa ceva? Ce ar trebui să facem?

Mao Zedong a explicat: „Vă veţi retrage pentru un an sau doi sau trei. Siliţi-vă inamicul să-şi răspîndească forţele, risipindu-le în afara liniilor sale de comunicaţii. Aceasta îl va slăbi. Apoi, cu forţele noastre reunite, vom ataca împreună inamicul şi îl vom zdrobi".

Eu am spus: „Tovarăşe Mao, nu ştiu ce să spun. Ce spuneţi dumneavoastră este exclus. Cum vă imaginaţi că ne vom retrage pentru un an? Va dura războiul un an? Gîndiţi-vă cîte se pot întîmpla într-un an!".

Mao a răspuns: „Dar în timpul celui de-al doilea război mondial v-aţi retras către Stalingrad pentru doi ani. De ce nu vă puteţi retrage acum pentru trei ani? Dacă vă retrageţi în Urali, China este aproape. Vom folosi resursele şi teritoriile noastre pentru a zdrobi duşmanul".

Am spus: „Tovarăşe Mao, noi vedem lucrurile altfel. Noi credem în riposta imediată, cu toate armele de care dispunem. Inamicul poate fi oprit tocmai de capacitatea noastră de reacţie. Noi avem capacitatea să nu îi permitem nici măcar să comită agresiunea".

„Nu", a spus Mao, „eu nu cred că e bine aşa."

Mai tîrziu, m-am întrebat ce argumente ar putea fi aduse pentru a combate un astfel de raţionament. Mao este un om inteligent. Cum putea gîndi în felul acesta? Putea fi oare o provocare? Nu pot să cred că Mao ar încerca să joace cu noi un joc atît de stupid. Era oare posibil ca el să creadă cu adevărat că afirmaţiile sale au vreo raţiune din punct de vedere militar?

Hruşciov [42], pp. 147-150.

b) Acest fragment este scris de Shmuel Mikunis, mai tîrziu lider al Partidului Comunist Israelian. El surprinde cu acurateţe vanitatea lui Mao.

După felul în care vorbea şi atitudinea abordată şi după modul în care răspundea întrebărilor, [Mao Zedong] amintea de un înţelept din China antică. Am fost în orice caz impresionat cînd l-am văzut pentru prima dată în Sala Sf. Gheorghe [din Kremlin]. Avea probleme cu picioarele şi de obicei vorbea stînd jos. Tema sa favorită, la care revenea mereu, era cel de-al treilea război mondial. Îl privea ca pe un eveniment absolut inevitabil, pentru care oricine trebuia să fie gata în orice moment. Aş merge chiar mai departe şi aş afirma că el trăia şi gîndea în termenii acestui război, ca şi cum s-ar fi declanşat deja. Mi-l amintesc bine, stînd acolo, înconjurat de delegaţi sovietici şi filozofînd cu glas tare: „Nehru şi cu mine", spunea el, „discutăm acum cîţi oameni vor pieri într-un război atomic. Nehru spune că vom pierde un miliard şi jumătate, însă eu spun că vor fi numai un miliard şi un sfert".

Palmiro Togliatti l-a întrebat apoi: „Dar ce se va întîmpla cu Italia în urma unui astfel de război?”. Mao Zedong s-a uitat la el gînditor şi a replicat, destul de rece: „Dar cine ţi-a spus că Italia trebuie să supravieţuiască? Trei sute de milioane de chinezi vor rămîne şi va fi suficient pentru ca rasa umană să meargă mai departe”... El vorbea mult, dar într-o manieră fermă, de fapt nu vorbea, ci insista.

Vremya i My (Tel Aviv), nr. 48, 1979, pp. 164-165.

DOCUMENTUL 3 KENNEDY ŞI VIETNAMUL

În ianuarie 1961, cu zece zile înainte de ceremonia inaugurării, preşedintele ales, Kennedy, s-a întîlnit, la solicitarea sa, cu evanghelistul Billy Graham, pentru un joc de golf în Florida. Ei au discutat printre altele şi despre politica externă. Atunci, Kennedy a dezvăluit că era adeptul teoriei dominoului, conform căreia, dacă un stat cade în mîinile comuniştilor, atunci vor urma şi vecinii săi. El avea deja opinii ferme despre Vietnam.

La sediul clubului, ne-am antrenat într-o conversaţie animată. Kennedy şi-a exprimat viziunea sa, şi anume că anii ’60 vor fi plini de provocări, promisiuni şi probleme. În timp ce ne relaxam în faţa unor sucuri, el a început să vorbească despre Vietnam. Kennedy era de acord cu teoria dominoului a lui Eisenhower. „Dacă Laosul cade”, a spus el, „atunci toată Asia de Sud-Est va cădea. Apoi India. Trebuie să facem ceva în legătură cu asta. Eisenhower avea ceva oameni acolo. Nu putem permite ca Vietnamul să cadă în mîinile comuniştilor”.

Aceasta a fost prima dată cînd am auzit că Vietnamul – acea ţară îndepărtată din Orient – reprezenta o astfel de problemă. Totul suna aşa de străin pentru mine.

Graham [26], p. 395.

DOCUMENTUL 4 KENNEDY, HRUŞCIOV ŞI CUBA

a) Preşedintele John F. Kennedy dorea îmbunătăţirea relaţiilor cu Uniunea Sovietică, dar, în acest fragment dintr-o conversaţie avută în iulie 1959, el îşi dezvăluie pesimismul. Cu toate acestea, el era conştient de dorinţa de libertate a ţărilor aflate sub dominaţie sovietică, în special a celor din Europa de Est şi, de asemenea, a popoarelor din cadrul Uniunii Sovietice (a celor care nu erau slave).

Trebuie mai întîi stabilit care este forţa motrice a Uniunii Sovietice. Este oare doar necesitatea de a-şi asigura securitatea proprie şi, în vederea asigurării securităţii propriului teritoriu, trebuie, astfel, să aibă graniţele înconjurate de ţări prietene? ... Oare o fi sortit să poată comuniştii, prin presiuni exercitate încontinuu asupra noastră, să ne slăbească în aşa fel încît în cele din urmă ei să obţină declanşarea revoluţiei mondiale?

Presupun, în mod evident, o combinaţie a celor două. Aşa că, prin urmare, eu nu cred că există vreun buton magic pe care să poţi apăsa şi astfel să ajungi să te înţelegi cu Uniunea Sovietică, care e dură şi rapidă ... Ce se întîmplă este o luptă continuă de

zi cu zi cu un inamic care încearcă tot timpul să-şi extindă influenţa şi puterea ... Uite, avem doi oameni şi nici unul dintre ei – amîndoi manifestă bunăvoinţă, şi nici unul dintre ei nu poate comunica cu celălalt din cauza (nepotrivirii) limbajului ...

Eu nu cred că există vreo soluţie magică pentru rezolvarea sau detensionarea [crizei] Est – Vest în prezent. Acum, poate un succesor al lui Hruşciov – sau poate Hruşciov însuşi ... Este ca acele reclame pe care le vezi în *Sunday [New York] Times* ... cu vreun ins bărbos care „eliberează puterea magică interioară pe care şi tu o posezi ! ”... Adevărata putere magică este dorinţa fiecăruia de a fi independent şi dorinţa fiecărei naţiuni de a fi independentă. Aceasta este forţa esenţială, cred eu, care lucrează cu putere pentru noi. Aceasta este puterea magică şi asta îi va doborî pe ruşi în cele din urmă.

Beschloss [3], p. 20.

b) Miercuri, 24 octombrie 1962, în timpul crizei rachetelor cubaneze, preşedintele Kennedy a primit cea mai dură scrisoare pe care un preşedinte american o primise de la un conducător sovietic din timpul lui Stalin. Americanii tocmai impuseseră embargoul în jurul Cubei, pentru a preveni instalarea mai multor rachete nucleare sau livrarea altor focoase.

Imaginaţi-vă, domnule Preşedinte, că noi v-am fi înaintat un ultimatum în termenii conţinuţi de acţiunea dumneavoastră. Cum aţi fi reacţionat într-o astfel de situaţie ? Dumneavoastră, domnule Preşedinte, nu declaraţi embargo, ci lansaţi un ultimatum şi ameninţaţi că în cazul în care nu acceptăm necondiţionat solicitările dumneavoastră, veţi apela la forţă.

Reflectaţi asupra a ceea ce spuneţi ! ... Nu mai faceţi apel la raţiune, ci, de această dată, doriţi să ne intimidaţi ... Şi toate acestea nu doar ca expresie a duşmăniei pentru poporul cubanez şi conducătorii lui, dar, avînd în vedere, de asemenea, considerente legate de campania electorală din SUA ... Acţiunile SUA îndreptate împotriva Cubei sînt în întregime acte de banditism sau, dacă doriţi, ele exprimă nebunia imperialismului degenerat.

Din nefericire, o astfel de nechibzuinţă poate aduce suferinţă oamenilor din toate ţările, nu mai puţin poporului american, de vreme ce datorită apariţiei armelor moderne, SUA şi-au pierdut complet invulnerabilitatea ... Dacă cineva ar fi încercat să vă dicteze condiţii de această natură, dumneavoastră le-aţi fi respins. Şi noi spunem, de asemenea – nu ... Noi nu vom fi simpli observatori ai acţiunilor pirateşti ale vaselor americane pe mări. Noi vom fi siliţi să luăm măsurile care se impun ca fiind necesare şi justificare pentru a ne apăra drepturile.

Beschloss [3], p. 501.

c) Vineri, 26 octombrie 1962, preşedintele Kennedy a primit o scrisoare de la Hruşciov. Aceasta cuprindea corecturi ale textului făcute chiar de Hruşciov. Era în mod evident întocmită în grabă şi nu fusese trimisă de la Kremlin la Ministerul Afacerilor Externe, pentru a i se ataşa ştampila oficială de rigoare. Asigurarea dată de către Hruşciov, că vasele sovietice în drum spre Cuba nu transportă arme, era falsă. Acestea transportau focoase nucleare.

În numele guvernului sovietic şi al poporului sovietic, vă asigur că opiniile dumneavoastră referitoare la armamentul ofensiv din Cuba sînt lipsite de temei ... Sînteţi militar şi, sper, mă veţi înţelege ...

Vă înşelaţi dacă credeţi că vreuna din armele noastre din Cuba sînt ofensive. Cu toate acestea, să nu ne certăm acum. Se pare că nu voi fi capabil să vă conving asupra acestui lucru. Dar vă spun – dumneavoastră, domnule Preşedinte, sînteţi militar şi ar trebui să înţelegeţi – poate cineva ataca, dacă acela are într-un anume teritoriu chiar o cantitate enormă de rachete cu focoase nucleare de puteri, radiaţii şi eficacităţi diverse, doar folosind acele mijloace ? Aceste rachete sînt mijloace de exterminare şi distrugere. Dar nimeni nu poate ataca doar cu aceste rachete – fie ele rachete nucleare cu o putere de o sută de megatone, deoarece numai oamenii, trupele pot ataca. Fără oameni, orice arme, oricît de puternice, nu pot fi ofensive.

Aşadar, cum este posibil ca cineva să dea o aşa de incorectă interpretare, aşa cum o faceţi acum dumneavoastră, mergînd pînă la a susţine că anumite tipuri de arme din Cuba sînt ofensive ? Toate armele amplasate acolo şi, vă asigur de aceasta, au caracter defensiv, sînt în Cuba doar în scop de apărare şi au fost furnizate de noi Cubei la solicitarea guvernului cubanez. Dumneavoastră spuneţi că acestea sînt arme ofensive.

Domnule Preşedinte, dumneavoastră chiar credeţi cu adevărat într-un atac al Cubei îndreptat împotriva Statelor Unite, sau chiar că noi, împreună cu Cuba, am putea să vă atacăm de pe teritoriul cubanez ? ... Vă asigur că în acele vase, care sînt destinate Cubei, nu se găsesc nici un fel de arme. Armele necesare pentru apărarea Cubei sînt deja acolo ... Eu propun : noi, în ceea ce ne priveşte, vom declara că vasele noastre cu destinaţia Cuba nu vor transporta arme de nici un fel. Dumneavoastră veţi declara că Statele Unite nu vor invada Cuba folosind propriile forţe şi nu vor sprijini nici o forţă armată care ar avea intenţia de a invada Cuba. Atunci necesitatea prezenţei specialiştilor noştri militari ar dispărea.

Beschloss [3], pp. 517-520.

d) Duminică, 28 octombrie 1962, Radio Moscova a difuzat cel de-al zecelea mesaj dintre Hruşciov şi Kennedy.

Eu înţeleg foarte bine îngrijorarea dumneavoastră şi pe aceea a poporului american în legătură cu faptul că armele, pe care le descrieţi ca fiind ofensive, sînt într-adevăr arme cu mare putere de distrugere...

Pentru a elimina cît mai repede cu putinţă conflictul care pune în pericol cauza păcii ... guvernul sovietic, în plus faţă de dispoziţiile emise anterior de a fi oprite orice lucrări la amplasamentele armelor, a emis un nou ordin de a fi dezafectate şi expediate în Uniunea Sovietică armele pe care dumneavoastră le descrieţi ca fiind ofensive ...

Domnule Preşedinte ... eu respect şi am încredere în afirmaţia pe care o faceţi în mesajul dumneavoastră ... că nu va avea loc nici un atac sau invazie asupra Cubei, nu numai de către Statele Unite, dar şi de către alte state din emisfera vestică ... Prin urmare, au dispărut motivele care ne-au determinat să acordăm Cubei un ajutor de această natură ...

Sîntem pregătiţi să ajungem la un acord care să permită reprezentanţilor Naţiunilor Unite să verifice dezafectarea acelor arme.

Beschloss [3], p. 541.

DOCUMENTUL 5 KISSINGER, BREJNEV ŞI DESTINDEREA

a) Henry Kissinger a vizitat Uniunea Sovietică la începutul lunii mai 1973, pentru a pregăti terenul pentru o întîlnire dintre Brejnev şi Nixon. El face o descriere caustică a lui Brejnev şi a anturajului său.

Delegaţia americană a fost găzduită într-o vilă construită de est-germani, care aducea a castel elveţian supradimensionat, disproporţionat de greoaia soliditate care, în lumea comunistă, este sinonimă cu impozanţa. Exteriorul amintea puţin de stilul alpin; interiorul era în totalitate de o opulenţă victoriană îmbrăcată în catifea.

Cea mai mare reşedinţă privată din complex îi aparţinea lui Brejnev. Era un castel cu două etaje, clădit în acelaşi stil ca şi reşedinţa mea, deşi la o scară şi mai mare ...

Brejnev a venit la reşedinţa mea îndată după ce am sosit şi m-a salutat zgomotos. Puţin mai tîrziu, el ne-a invitat pe colegii mei şi pe mine să cinăm la vila sa, pe care atunci ne-a arătat-o cu toată mîndria unui antreprenor ridicat din popor. El m-a întrebat cît ar costa o astfel de construcţie în Statele Unite. Am aproximat, lipsit de tact şi eronat, la patru sute de mii de dolari. Lui Brejnev i-a căzut faţa. Colegul meu, Helmut Sonnenfeldt, a fost un mai bun psiholog: două milioane, a corectat el – probabil mult mai aproape de adevăr. Brejnev, acum extrem de mulţumit, iradia şi şi-a încheiat liniştit turul privat...

Pentru partea sovietică, aproape toate negocierile au fost susţinute de către Brejnev. Doar în cazul unor subiecte extrem de tehnice, de specifice, cum ar fi Conferinţa pentru Securitatea Europeană, această sarcină a revenit ministrului afacerilor externe, Andrei Gromîko. Repertoriul de glume al lui Brejnev părea la fel de inepuizabil ca cel de anul trecut, acum condimentat cu un ton nou de familiaritate, care probabil era mai accentuată decît îşi dorise. Acum avea mai puţine reţineri în faţa băuturii...

Ca de obicei, agenda întîlnirilor era o enigmă. Nu eram înştiinţaţi asupra nici unui fel de program, iar subiectele nu erau anunţate în prealabil, deşi era evident că Brejnev nu avea alt program... În două rînduri, cînd conversaţia noastră nu a atins aşteptările lui Brejnev – referitoare la Orientul Mijlociu şi la unele controverse legate de tratatul nuclear –, el s-a retras îmbufnat în vila sa şi a refuzat să programeze altă întîlnire. ... Cînd mi-am menţinut poziţia – pur şi simplu neelaborînd nici un fel de consideraţii adiţionale (asupra chestiunii în discuţie) – Brejnev a apărut din nou, de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat. Planul său eşuînd, el era dispus să fructifice cît mai bine ceea ce avea şi era dispus să refacă atmosfera de bunăvoinţă exuberantă...

Brejnev nu se mai sătura să audă afirmaţia mea referitoare la faptul că întregul demers al dialogului nostru pleca de la premisa egalităţii – o atitudine de neconceput la Pekin, unde conducătorii se considerau superiori din punct de vedere cultural,

indiferent ce ar fi arătat datele statistice despre puţinătatea mijloacelor materiale. Brejnev căuta neîncetat asigurări că va fi primit cu o atitudine curtenitoare în America, că nu va fi expus unor demonstraţii ostile şi că i se va oferi şansa de a întîlni oameni „obişnuiţi" ...

Într-o zi, m-a invitat în Cadillac-ul negru sedan, cel despre care Dobrinin spusese în urmă cu un an că ar fi un cadou potrivit pentru Nixon ... Cu Brejnev la volan, am străbătut drumuri şerpuite de ţară cu o viteză care te făcea să te rogi fără speranţă să intervină vreun poliţist, a cărui prezenţă era la fel de improbabilă acolo ca şi cea a unei patrule rutiere – dacă ei chiar existau la ţară – care ar îndrăzni să-l oprească pe Secretarul General. Apoi ne-am trezit la un debarcader, Brejnev m-a aruncat de-a valma într-o barcă – slavă Domnului că nu o conducea el –, dar care, cu toate acestea, părea hotărîtă să doboare recordul atins de Secretarul General cînd m-a adus acolo. Cu creierii zdruncinaţi de aceste multiple hurducături, mintea mea e cam confuză în ceea ce priveşte amintirea cît de cît exactă a acestei excursii. ...

Într-o după-amiază, m-am întors la reşedinţa mea şi am găsit un costum de vînătoare ... Era elegant, cu aspect militar, cafeniu-verzui, cu cizme înalte pe care e puţin probabil că le voi mai încălţa vreodată. Brejnev, îmbrăcat într-un costum asemănător, m-a luat cu un jeep, condus, spre fericirea mea, extrem de bine de către un ofiţer de vînătoare. Pentru că detest sportul de a omorî animale, i-am spus lui Brejnev că îi voi însoţi doar în calitate de consilier. El mi-a spus că deja vînatul (porci mistreţi) destinat mie fusese marcat. Dată fiind îndemînarea mea, am replicat eu, ele ar putea muri doar de inimă rea ...

Domnea liniştea. Se auzea doar vocea lui Brejnev, care povestea şoptit aventuri vînătoreşti, despre curajul său cînd un vier a atacat jeepul în care se afla, despre animalul uriaş care, după ce s-a îndopat cu grăunţe şi cartofi lăsate ca momeală, a adormit mulţumit pe treptele turnului de vînătoare, blocîndu-l pe ministrul sovietic al apărării, mareşalul Rodion Malinovski, pînă l-a sosirea unei echipe de salvare ...

Kissinger [46], pp. 229-232.

b) Brejnev a tratat ameninţarea chineză cu mare seriozitate şi aici, în àcest fragment, el avertizează Statele Unite să nu furnizeze ajutor militar Chinei.

Personalitatea duală a lui Brejnev, alternînd între fanfaronadă şi insecuritate, între beligeranţă şi moliciune, se dezvăluia din plin ... Suculenţa se releva mai ales în discursul său despre China. El a început descriind peripeţiile fratelui său, care lucrase acolo ca inginer, înainte ca Hruşciov să retragă toţi consilierii sovietici din China. Acesta îi găsise pe chinezi neomenesc de perfizi, înşelători şi aroganţi. Ei aveau o canibalică înclinaţie de a-şi distruge conducătorii de marcă (un comentariu cel puţin uimitor din partea unui om a cărui carieră demarase în timpul epurărilor lui Stalin) ; poporul chinez ar putea fi chiar un popor de canibali, cu adevărat. Uniunea Sovietică nu poate accepta aceasta cu pasivitate, ceva trebuie să fie întreprins. Nu a spus însă ce anume.

Brejnev se afla cu siguranţă în căutarea unui acord american al unui eventual atac sovietic. Nu l-am încurajat în nici un fel. Răspunsul meu, deşi amabil, a fost că

dezvoltarea Chinei era una dintre acele probleme care subliniau importanţa rezolvării conflictelor pe cale paşnică. Brejnev a ignorat sfidător această teorie superioară şi a revenit la chestiunea care îl preocupa în cel mai înalt grad. Creşterea puterii militare a Chinei era o ameninţare pentru toată lumea. Orice ajutor militar acordat Chinei de către Statele Unite poate conduce la declanşarea unui război ... în ziua următoare Dobrinin m-a luat deoparte pentru a accentua că secvenţa referitoare la China, din cursul discuţiilor purtate în timpul partidei de vînătoare, nu trebuie considerată o simplă conversaţie. Brejnev credea şi susţinea fiecare cuvînt rostit cu acel prilej.

Kissinger [46], p. 233.

c) Aici Henry Kissinger apără politica sa de destindere şi „rumegă" problema încetării hegemoniei americane.

Destinderea nu a înlăturat rezistenţa la expansiunea sovietică, dimpotrivă, a alimentat singurul cadru psihologic cu putinţă pentru existenţa acestei rezistenţe. [Preşedintele] Nixon ştia cînd să opună rezistenţă aventurii sovietice, fie că o făcea direct sau prin intermediari, ca în Cienfuegos, Iordania, de-a lungul Canalului Suez şi în timpul războiului dintre India şi Pakistan ... Dacă războiul din Vietnam ne-a învăţat ceva, aceasta este că o confruntare militară poate fi susţinută doar dacă poporul american este convins că nu există altă posibilitate ...

Statele Unite şi Uniunea Sovietică sînt rivali ideologici. Destinderea nu poate schimba aceasta. Era nucleară ne constrînge să coexistăm. Cruciadele retorice, de asemenea, nu pot schimba asta.

Era noastră trebuie să înveţe lecţiile celui de-al doilea război mondial, apărute datorită faptului că democraţiile nu au reuşit să înţeleagă intenţiile unui agresor totalitar, au încercat prosteşte să-l calmeze şi i-au permis să dobîndească superioritatea militară. Aceasta nu trebuie să se mai repete, niciodată...

Un preşedinte american are o dublă responsabilitate. El trebuie să reziste expansiunii sovietice şi trebuie să fie conştient de riscurile profunde ale unei confruntări globale. Politica dusă de el trebuie să cuprindă atît rezistenţa, cît şi coexistenţa, atît efortul de a opri inamicul, cît şi efortul de a atenua tensiunile... Totuşi, dacă urmărim conflictul ideologic despărţit de strategie, în cazul în care confruntarea se sfîrşeşte de la sine, noi vom pierde coeziunea alianţelor noastre şi, în sfîrşit, încrederea poporului nostru. Astfel a fost înţeleasă destinderea de către administraţia Nixon ...

Sfîrşitul anilor '60 a marcat sfîrşitul perioadei dominaţiei americane, bazată pe o supremaţie nucleară şi economică copleşitoare. Rezervele sovietice de material nuclear creşteau inevitabil, apropiindu-se de nivelul parităţii cu cele americane. Puterea economică a Japoniei şi a Europei era destinată să le determine să obţină o mai considerabilă influenţă politică. Naţiunile care atinseseră recent un anumit stadiu de dezvoltare îşi clamau dreptul de a li se face auzită vocea în corul naţiunilor, de a se implica în luarea deciziilor globale. Statele Unite ar trebui să înveţe să îşi fundamenteze deciziile plecînd de la premise similare celor adoptate istoric de alte naţiuni în rezolvarea

propriilor probleme. Procentajul produsului naţional brut raportat la cel mondial a scăzut cu 10% la fiecare decadă : de la 52% în 1950, la 40% în 1960, la aproximativ 30% în 1970 (şi la 22% acum, în 1982) ... Fiind în continuare cea mai puternică naţiune, dar nu şi predominantă, noi vom trebui să analizăm atent echilibrul forţelor pe plan mondial, deoarece dacă acesta se înclină în defavoarea noastră, procesul ar putea să se dovedească ireversibil ...

Strategia administraţiei Nixon a presupus un preşedinte puternic, dispus să facă uz de puterea Americii pentru a opune rezistenţă expansionismului sovietic şi gata să negocieze în modul cel mai temeinic dacă sovieticii vor accepta coexistenţa pe aceste baze. Dar ambele direcţii de acţiune au fost distruse de către jocul pasiunilor domestice ... Convingerea mea – o politică pe termen lung, care fie să evite confruntarea pentru a se putea materializa, fie să consimtă şi să accepte expansiunea sovietică. Noi trebuie să rezistăm sporirii puterii sovietice, acumulărilor de influenţe marginale, chiar atunci cînd aceste probleme par echivoce.

Kissinger [46], pp. 237-238.

d) Kissinger explică motivele eşecului politicii sale externe.

Totuşi, mă gîndesc cu tristeţe la modul în care America şi-a irosit unitatea în 1973-1974 ...

Nu e nici o îndoială în mintea mea că unul dintre eşecurile perioadei a fost o abordare echilibrată, chibzuită, prevăzătoare a relaţiilor Est – Vest. Adevărata lecţie a perioadei 1973-1974 este aceea că idealismul nu poate îmbunătăţi, în cele din urmă, situaţia respectării drepturilor omului în ceea ce îi priveşte pe evreii din Uniunea Sovietică (numărul emigranţilor din 1975 a fost mai mic cu 40% decît cel din 1973) ; că subminarea tratatului SALT nu ne îmbunătăţeşte capacitatea militară ... Concretizare a modului de abordare, votarea liniei politice nu opreşte expansiunea sovietică. Aceasta a sporit şi aceleaşi sciziuni domestice, care au dat naştere confruntării, au împiedicat o ripostă eficace. Uniunea Sovietică nu a fost determinată să adopte o atitudine mai rezonabilă. Administraţia (americană) nu avea nici un fel de iluzii în legătură cu intenţiile sovieticilor, dar dezbaterile domestice au creat confuzie, în loc să facă lumină, în ceea ce priveşte înţelegerea de către naţiune a complexităţii problemelor şi situaţiilor de rezolvat.

Kissinger [46], p. 1030.

DOCUMENTUL 6 **KGB**

a) Aceste documente de Partid dezvăluie o gamă largă de activităţi ale autorităţilor sovietice în lupta lor continuă de subminare a puterii americane în Statele Unite şi America Centrală.

(a)

KGB, Secret/Confidenţial
Consiliul de Miniştri al URSS, Dosar special
28 aprilie 1970
Nr. 1128-A
Moscova

Comitetul Central al PCUS

În ultima vreme, organizaţia radicală neagră, Panterele Negre, a fost supusă unor represiuni violente de către autorităţile americane, sub comanda FBI, care privesc Panterele Negre ca o ameninţare serioasă la securitatea naţională.

Deoarece Panterele Negre este o organizaţie reprezentîndu-i pe negri, dinamică şi periculoasă pentru clasele conducătoare ale Statelor Unite, Partidul Comunist [al SUA] încearcă să o influenţeze într-o manieră pozitivă. Această măsură a Partidului Comunist a început să dea roade.

Deoarece mişcarea de protest a negrilor va crea dificultăţi cercurilor conducătoare din Statele Unite şi vor determina administraţia Nixon să desfăşoare o politică externă activă, noi considerăm recomandabil să întreprindem o serie de măsuri pentru a consolida şi dezvolta această organizaţie. Din această cauză, noi propunem, în baza capacităţilor KGB în ţările africane, să încurajăm politicienii şi oamenii de notorietate, organizaţiile de tineret, sindicatele şi grupurile naţionaliste să înainteze petiţii, comunicate şi declaraţii de sprijin pentru drepturile negrilor din America în faţa Naţiunilor Unite, a reprezentanţilor Statelor Unite în acele ţări şi către guvernul Statelor Unite. În presa din diferite state africane vor fi publicate articole şi scrisori acuzînd guvernul american de genocid. Se va face uz de facilităţile KGB-ului din New York şi Washington, pentru a determina Panterele Negre să înainteze ONU şi altor organizaţii petiţii solicitînd ajutorul acestora pentru încetarea politicii de genocid, care este condusă de autorităţile americane împotriva negrilor americani.

Este corect să se presupună că, după declanşarea măsurilor menţionate mai sus, va fi posibilă mobilizarea opiniei publice în Statele Unite şi în ţările lumii a treia în sprijinirea negrilor americani şi, de asemenea, încurajarea Panterelor Negre să îşi susţină campaniile proprii.

Şef KGB
Andropov

Bukovski [7], pp. 35-36.

(b)

A fi returnat în interval de trei zile
Comitetului Central, PCUS Secret/Confidenţial
(serviciu general, secţia a doua) Dosar special
Nr. St-37 gs
27 decembrie 1976

Extras din nota nr. 37, paragraf 37 gs, Secretariatul CC

În atenţia departamentului internaţional, CC, PCUS

Răspunzînd solicitării conducerii Partidului Comunist din Argentina, Partidului Popular din Panama, Partidului Comunist din El Salvador şi Partidului Comunist din Uruguay, primim în URSS *10 comunişti din Argentina, trei din Panama, trei din El Salvador şi trei din Uruguay, pentru instruire în tehnicile securităţii de partid, spionaj şi contraspionaj.*

Organizarea instruirii lor este responsabilitatea KGB şi a Consiliului de Miniştri al URSS. Primirea, serviciile şi asistenţa vor fi în sarcina departamentului internaţional şi a administraţiei afacerilor [externe] al CC al PCUS. Cheltuielile de călătorie ale celor 10 tovarăşi argentinieni de la Buenos la Moscova şi retur, ale celor trei panamezi din Panama la Moscova şi retur, ale celor trei salvadorieni din San Salvador la Moscova şi retur şi ale celor trei uruguaieni de la Montevideo la Moscova şi retur vor fi trecute în bugetul Partidului.

Secretariatul CC

Pentru : tovarăşii Andropov, Ponomarev, Pavlov

Bukovski [7], p. 37.

(c)

Nr. St-224/71 gs — Secret/Confidenţial
18 august 1980 — Dosar special

Hotărîre a Secretariatului CC, PCUS

În atenţia departamentului internaţional, CC, PCUS

Răspunzînd solicitării conducerii Partidului Comunist din El Salvador, admite în 1980 treizeci de comunişti salvadorieni, care se află deja în URSS, pentru *instruire militară pentru o perioadă de şase luni.* Primirea, serviciile şi asistenţa materială, *organizarea instruirii* celor treizeci de comunişti salvadorieni şi, de asemenea, cheltuielile lor de deplasare de la Moscova la Salvador vor fi *decontate din bugetul Ministerului Apărării.*

[Semnat : A. Cerniaev]

Cei care au votat : (semnături) Kirilenko, Zemianin, Gorbaciov, Kapitonov, Dolghih

Copii către : tovarăşii Ustinov, Ponomarev

Emisă pe 18 august 1980

Bukovski [7], p. 38.

(d)

Secret/Confidenţial
(Tradus din limba spaniolă)

Către CC al PCUS

Dragi tovarăşi,

Vă solicit să primiţi treizeci dintre tinerii noştri membri comunişti care trăiesc în Moscova *pentru instruire militară* în următoarele domenii :

1) şase tovarăşi în *spionaj militar*
2) opt tovarăşi să fie special instruiţi pentru a servi în calitate de *comandanţi ai detaşamentelor de gherilă*

3) cinci tovarăşi pentru *comandanţi ai unităţilor de artilerie*
4) cinci tovarăşi pentru *comandanţi tactici diversioniste*
5) şase tovarăşi în *comunicaţii*

Vă mulţumesc pentru ajutorul pe care PCUS l-a oferit Partidului nostru.

Shafik Handal

Secretar general al CC al Partidului Comunist din El Salvador
23 iulie 1980, Moscova
Traducere: V. Tihmenev

Boukovski [7], p. 38.

(e)

Nr. St-225/5 gs — Secret/Confidenţial
20 august 1980 — Dosar special

Hotărîre a Secretariatului CC, PCUS

În atenţia conducerii Partidului Comunist din El Salvador

1) Răspunzînd cererii conducerii Partidului Comunist din El Salvador, Ministerul Transportului Aerian Civil, în perioada septembrie-octombrie a acestui an, va transporta *arme şi muniţie produse în Occident*, cîntărind 60 pînă la 80 de tone, din Hanoi [Vietnam] la Havana [Cuba], pentru a fi transportate mai departe de către tovarăşii noştri cubanezi prietenilor din Salvador.
   Costul transportului *armelor* de la Hanoi la Havana va fi suportat din bugetul ajutorului de stat şi nu de către un alt stat [străin].
2. Textele telegramelor către ambasadorii sovietici în Cuba şi Vietnam (anexate) sînt confirmate.

[Semnat: Cerniaev]

Cei care au votat: Kirilenko, Russakov, Gorbaciov, Dolghih, Zemianin, Kapitonov
Copii către: tovarăşii Gromîko, Ponomarev
Către tovarăşii: Bugaev, Garbuzov (fără anexe)

Bukovski [7], p. 39.

(f)

Havana — Secret/Confidenţial
Dosar special
Adenda nr. 1 al PV 5 gs pr. 225
Urgent

Către ambasadorul sovietic

662. Informaţi-l pe Shafik Handal, secretarul general al CC al Partidului Comunist din El Salvador sau, în absenţa sa, un membru al conducerii Partidului Comunist din El Salvador, că solicitarea sa pentru transportul armelor de producţie occidentală din Vietnam în Cuba a fost analizată de autorităţi şi este aprobată. Informaţi-i de

asemenea pe prietenii noştri cubanezi şi adăugaţi că am luat această hotărîre în lumina acordului provizoriu care a fost anterior stabilit de tovarăşii F. Castro şi S. Handal.

Pentru informarea dumneavoastră: *armele* vor fi transportate de avioane Aeroflot. Asiguraţi colaborarea strict necesară pentru organizarea acestei livrări către prietenii noştri cubanezi şi, în continuare, pentru transferul către prietenii noştri salvadorieni.

Raportaţi îndeplinirea celor de mai sus.

[Semnat: Cerniaev, Russakov]

Bukovski [7], pp. 39-40.

DOCUMENTUL 7 **KGB-UL ŞI ITALIA**

În 1974, Partidul Comunist Italian a început să se preocupe în legătură cu apariţia unui curent de dreapta în Italia şi a început să se teamă pentru siguranţa membrilor săi. Documentul următor este răspunsul PCUS la o solicitare a comuniştilor italieni pentru documente care vor permite unui număr de 50 de tovarăşi să traverseze Franţa, cu peruci şi bărbi false, avînd asupra lor paşapoarte franceze furnizate de KGB!

Proletari din toate ţările uniţi-vă!

A fi restituit în termen de 24 ore CC, PCUS
(serviciul general, secţia a doua) Secret/Confidenţial
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice: Dosar secret
Comitetul Central

P136/53

5 mai 1974

Către tovarăşii Andropov, Ponomarev în întregime; paragraful 2 către Pavlov

Asistenţă specială acordată Partidului Comunist Italian

1) Îndepliniţi solicitarea conducerii Partidului Comunist Italian (PCI) şi primiţi în Uniunea Sovietică, pentru instruire specială, nouăsprezece comunişti italieni, dintre care şase se vor pregăti în transmisii radio, vor învăţa şi lucra la staţiile de emisie şi codurile BR-3Y (timp de trei luni), doi – instructori pentru instruirea radiotelegrafiştilor şi specialiştilor în coduri (trei luni), nouă – tehnici de Partid (două luni), doi – *modificarea imaginii externe* (două săptămîni) şi un specialist în difuzare radio internă (o săptămînă).

Îndepliniţi solicitarea conducerii PCI şi furnizaţi 500 de acte de identitate italiene necompletate şi 500 de acte de identitate italiene completate (rezervate pentru personalul şi cadrele PCI), pentru uz intern şi extern, precum şi 50 de seturi complete de documente de acest fel franceze şi elveţiene, de asemenea peruci şi echipament destinate *modificării înfăţişării* personale. Confecţionarea documentelor de identitate şi a

echipamentului de *deghizare* este sarcina departamentului internaţional al CC al PCUS şi al KGB, Consiliul de Miniştri al URSS ...

Textul telegramei pentru *reprezentantul* (şef) KGB în Italia este aprobat.

Secretarul CC

Bukovski [7], pp. 42-43.

DOCUMENTUL 8 **RUŞII ŞI PALESTINIENII**

KGB a furnizat în mod constant arme palestinienilor.

URSS KGB, Extrem de important
Consiliul de Miniştri al URSS Dosar special
16 mai 1975
Nr. 1218 - A/ov
Moscova

Tovarăşului L.I. Brejnev

Urmare a hotărîrii CC al PCUS, KGB a livrat lui Uadia Haddad, persoana hotărîtă de serviciile de spionaj ale KGB şi de către şeful departamentului de relaţii externe al Frontului Naţional de Eliberare al Palestinei, un transport de arme de producţie externă. şi echipamentul necesar (53 de mitraliere, 50 de pistoale din care 10 au surdină), 34 000 de încărcătoare şi cartuşe.

Livrarea acestor arme, care a fost ilegală, a fost efectuată în apele neutre ale golfului Aden, noaptea, cu antrenarea celui mai mic număr posibil de contacte, în secret maxim, folosind un vas patrulă al Marinei URSS.

Haddad este singurul cetăţean străin care ştie că sus-menţionatele arme au fost livrate de noi.

Şef al KGB
Andropov

Bukovski [7], p. 46.

DOCUMENTUL 9 **AFGANISTAN**

(a) Decizia sovietică de a interveni în Afganistan a fost luată de către Biroul Politic la 12 decembrie 1979, prezenţi fiind următorii : Iuri Andropov, şeful KGB ; Dimitri Ustinov, ministru al apărării ; Constantin Cernenko ; Arvid Pelshe ; Mihail Suslov ; Andrei Kirilenko ; Victor Grişin ; Nikolai Tihonov. Boris Ponomarev era de asemenea prezent, dar în calitate de membru supleant nu a avut dreptul să voteze. Cei care nu au fost prezenţi şi care au semnat documentul mai tîrziu au fost : Dinmuhamed Kunaev,

care a semnat la data de 25 decembrie şi Grigori Romanov şi Vladimir Şcerbiţki, la data de 26 decembrie. Documentul ca atare, scris de mînă de Cernenko, nu relevă importanţa deciziei.

Asupra situaţiei din Afganistan

1) Aprobă opiniile şi măsurile subliniate de tovarăşii Andropov, Ustinov, Gromîko. În timpul punerii în practică a acestor măsuri pot fi făcute modificări care nu vor submina principiile expuse.

Supune, în intervalul cuvenit, Biroului Politic, acele decizii care necesită aprobarea Comitetului Central.

Tovarăşii Andropov, Ustinov şi Gromîko răspund pentru aplicarea acestor măsuri.

2) Tovarăşii Andropov, Ustinov şi Gromîko vor informa Biroul Politic în legătură cu punerea în practică a măsurilor de mai sus.

L. Brejnev
Secretar al Comitetului Central
P176/125, 12 decembrie 1979

Bukovski [7], p. 383

(b) A fost format, încă din mai 1979, un batalion de Spetsnaz (forţe speciale), compus din militari din Asia centrală, dar comandaţi de un rus, locotenent-colonelul Kolesnik. Batalionul, compus din 500 de militari, a fost transportat pe calea aerului la Bahram, Afganistan, în uniforme afgane şi s-a deplasat la Kabul la 21 decembrie. I s-au alăturat două unităţi KGB. La data de 25 decembrie ora 15 : 00, ora Moscovei, trupele sovietice au trecut graniţa intrînd în Afganistan, cea mai mare parte pe calea aerului. Au fost întreprinse 343 de zboruri timp de 47 de ore pentru a transporta 7 700 de oameni, 894 de unităţi de echipament militar şi 1 062 de tone furnituri.

La 27 decembrie 1979, Biroul Politic a informat partidele comuniste şi muncitoreşti străine că intervenţia din Afganistan era „temporară" şi „limitată". Informaţii mai amănunţite au fost furnizate numai propriilor cadre cu munci de răspundere : Afganistanul era considerat de o mare importanţă strategică pentru securitatea Rusiei, China era periculos de aproape, capitaliştii vor face o mulţime de intervenţii. Mai apoi au fost emise şi dispoziţii. (Bukovski [7], p. 384.)

Orice insinuare că noi ne-am amestecat în afacerile interne ale Afganistanului trebuie să fie categoric respinsă ... Cînd vorbiţi despre schimbările interne care au apărut în Afganistan, subliniaţi cu hotărîre că acestea sînt probleme interne ale poporului afgan şi, în sprijinul celor afirmate, faceţi referire la declaraţiile publice ale Consiliului Revoluţionar şi la cuvîntările preşedintelui Consiliului Revoluţionar din Afganistan, Babrak Karmal [numit de Moscova pentru a-l înlocui pe Amin].

(c) Conducătorii sovietici nu bănuiau ce nenorocire catastrofală s-a abătut asupra lor. Ei s-au gîndit că Occidentul va protesta, va face puţin zgomot şi apoi va uita episodul. Nu bănuiau cît vor fi de deteriorate relaţiile lor cu lumea musulmană. La o plenară a Comitetului Central al Partidului, din 23 iunie 1980, Gromîko vorbea cu elocinţă despre creşterea puterii Uniunii Sovietice.

Este imposibil a înţelege una sau alta dintre tendinţe dacă nu se acordă atenţia potrivită celui mai important factor în situaţia internaţională, constanta consolidare pe plan mondial a poziţiei socialismului.

Harta lumii depune o mărturie elocventă în acest sens.

În emisfera vestică există glorioasa Cubă.

În Asia de Sud-Est, Vietnamul îşi clădeşte o nouă viaţă.

Marea familie a partidelor frăţeşti a primit Laosul şi Republica Populară Kampuchia.

O formă de dezvoltare socialistă este evidentă în diverse ţări din diferite continente: Angola, Etiopia, Yemenul de Sud şi, cu puţin timp în urmă, Afganistan. Putem aminti exemplul mai multor ţări, printre care şi Nicaragua, care s-au îndreptat spre socialism ...

În ciuda aparentei solidarităţi a ţărilor NATO, contradicţiile de clasă nu întîrzie să apară. Embargoul Statelor Unite nu este acceptat în mod unanim şi multe ţări vor să se sustragă: Franţa, Germania de Vest, Italia ...

Pînă şi Anglia care, în ciuda loviturii pe care a primit-o, în persoana doamnei Thatcher, nu aprobă Washington-ul în toate privinţele. (Rîsete în sală)

Plenara a aprobat „diversele categorii de ajutor" *acordate Afganistanului pentru a împiedica* „atacurile şi intervenţiile", *al căror scop era de a* „înăbuşi revoluţia afgană şi de a transforma Afganistanul într-o bază de agresiune militară la frontierele sudice ale Uniunii Sovietice". *De asemenea, a făcut apel la Biroul Politic să* „consolideze unitatea frăţească cu statele socialiste, coexistenţa paşnică, să sprijine lupta dreaptă a popoarelor pentru libertate şi independenţă, încetinirea cursei înarmărilor, consolidarea şi amplificarea procesului de destindere internaţională, cooperarea economică, ştiinţifică şi culturală...".

Bukovski [7], pp. 391-392.

DOCUMENTUL 10 **POLONIA**

(a) Rusia considera Polonia o ţară importantă. Din punct de vedere strategic, liniile de comunicaţie cu Germania de Est treceau prin Polonia. Hruşciov, în 1956, a fost alarmat de evenimente şi el şi alţi membri ai conducerii sovietice au vizitat Polonia. El considera ca de la sine înţeles faptul că Rusia avea dreptul de a se asigura că Polonia rămîne în „lagărul" socialist. O şedinţă a Biroului Politic din 22 ianuarie 1981 a dezbătut situaţia şi modul în care să se facă faţă acţiunilor Solidarităţii (mişcarea sindicală).

Brejnev: Noi sîntem foarte îngrijoraţi de recenta turnură a evenimentelor din Polonia. Cel mai rău lucru este că prietenii noştri ne ascultă, sînt de acord cu recomandările noastre, dar nu întreprind nimic. Contrarevoluţia înaintează în ultimul timp pe toate fronturile. Kania [conducător de Partid] m-a informat telefonic că plenara a criticat conducerea de partid. I-am răspuns este în regulă. „Nu este destul doar să vă critice, ar trebui să vă ameninţe cu bastonul de cauciuc. Asta v-ar fi făcut să înţelegeţi." Acestea au fost efectiv cuvintele mele. Tovarăşul Kania a recunoscut că a acţionat

prea blînd, că el ar trebui să fie mai dur. I-am spus: „De cîte ori am încercat să îţi explicăm că trebuie să iei măsuri mai energice, că nu trebuie să tot faci concesii Solidarităţii? Dumneavoastră vorbiţi doar de «calea paşnică» fără a înţelege sau a dori să înţelegeţi că această cale paşnică pe care o adoptaţi vă poate costa sînge"... Poate ar trebui să-i trimitem pe Andropov şi pe Ustinov la Brest [frontiera bieloruso-poloneză], să vorbească cu tovarăşii Kania şi Jaruzelski.

Andropov: Propunerile lui Leonid Ilici [Brejnev] sînt absolut corecte. Noi trebuie să sporim influenţa noastră, presiunea exercitată asupra prietenilor noştri.

Gromîko: Desigur, informaţiile americane şi est-europene asupra situaţiei poloneze sînt prezentate în moduri tendenţioase. Se afirmă „justificarea" pentru pretenţiile Solidarităţii şi ale forţelor antisociale din Polonia şi inabilitatea conducerii poloneze de a face faţă situaţiei interne. Noi am fost sfătuiţi să nu intervenim militar în situaţia internă din Polonia.

Trebuie să vă informez că starea de spirit a lui Kania şi Jaruzelski nu este încurajatoare. Anumite indicii arată faptul că Jaruzelski este înfrînt şi nu ştie ce are de făcut ... Polonezii trebuie să înţeleagă că orice nouă retragere din partea lor este inacceptabilă, că ei nu mai trebuie să dea înapoi.

Andropov: Jaruzelski şi-a dat jos toate poverile de pe umeri şi, mai tîrziu, Kania a nimerit sticla, a lovit la ţintă. Totul e foarte trist ... Situaţia din Polonia exercită influenţe asupra regiunilor vestice ale ţării noastre. În Bielorusia, în special, unde se pot recepţiona posturile poloneze de radio şi televiziune. Trebuie adăugat că în alte cîteva regiuni, cum ar fi Georgia, au avut loc demonstraţii spontane, grupuri de guralivi s-au format pe stradă, aşa cum s-a întîmplat recent la Tbilisi [capitala Georgiei], şi au strigat lozinci antisovietice. Aşadar, şi aici pe plan intern, noi trebuie să luăm măsuri severe.

Bukovski [7], pp. 442-444.

(b) Pînă la sfîrşitul anului 1981, Moscova îşi schimbase poziţia. Era la latitudinea polonezilor să decidă ce au de făcut în problemele proprii. În nici o împrejurare, Moscova nu va recurge la intervenţie militară în Polonia. La o şedinţă din 10 decembrie 1981, Biroul Politic nu clarificase ce are de gînd Jaruzelski, ceea ce se întîmpla doar cu trei zile înainte ca el să proclame legea marţială în Polonia.

Andropov: Poziţia noastră, formulată la şedinţa anterioară a Biroului Politic şi exprimată în repetate rînduri de către L.I. Brejnev, este absolut corectă şi noi nu ne abatem de la ea. Cu alte cuvinte, noi am adoptat poziţia şi ideea de ajutor internaţional, ne manifestăm îngrijorarea în legătură cu situaţia ivită în Polonia, dar, în ceea ce priveşte operaţiunea X [măsuri militare], aceasta este categoric şi în totalitate responsabilitatea tovarăşilor noştri polonezi, oricare va fi decizia acestora. Noi nu stăruim asupra nici unei măsuri şi nu îi sfătuim să nu întreprindă ceva anume ...

Deşi tovarăşul Kulikov [comandantul rus al trupelor Pactului de la Varşovia] a propus într-adevăr trimiterea de trupe, eu cred că el a procedat incorect. Noi nu sîntem de părere să trimitem trupe în Polonia. Aceasta este atitudinea corectă şi noi trebuie

să ne menţinem această poziţie. Nu ştiu ce se va întîmpla în Polonia, poate va fi chiar o lovitură de stat a Solidarităţii. Dacă ne vom schimba poziţia, statele capitaliste se vor năpusti asupra Uniunii Sovietice. Ele au încheiat deja tot felul de acorduri pentru a impune sancţiuni economice şi politice ţării noastre, ceea ce va fi foarte dificil pentru noi. Trebuie să avem grijă de propria noastră ţară şi să consolidăm Uniunea Sovietică ... În ceea ce priveşte comunicaţiile dintre Uniunea Sovietică şi Germania de Est, care traversează teritoriul Poloniei, desigur trebuie să facem ceva pentru a le proteja.

Bukovski [7], p. 454.

(c)

Jaruzelski continua să solicite ajutor în diverse forme, în timp ce unii dintre membrii Biroului Politic credeau că el face un joc tactic. Dacă ajutorul nu ar fi sosit, ar fi putut să-i învinuiască pe ruşi pentru lipsurile din Polonia. Cu toate acestea, a fost trimisă o oarecare cantitate de carne. Baibakov, şeful Gosplan, raportează pe data de 10 decembrie 1981 în legătură cu criza cărnii în Polonia. Polonia era extrem de costisitoare pentru Rusia. S-a estimat că numai pentru 1981 costurile s-au ridicat la 2,9 miliarde de dolari. Acest fragment arată că polonezilor nu le mai era frică de ruşi, ci le făcea plăcere să muşte marele urs rusesc. Acesta era un preludiu la colapsul imperiului sovietic, în Europa de Est, la sfîrşitul anilor '80.

> După cum ştiţi, în conformitate cu dispoziţiile Biroului Politic şi cu solicitarea tovarăşilor polonezi, le vom livra 30 000 de tone de carne. 16 000 de tone din această livrare au fost transportate peste graniţă. Trebuie menţionat că ... vagoanele folosite pentru transportul cărnii erau murdare, erau vagoane care anterior transportaseră minereu şi care nu fuseseră curăţate, aşa că arătau jalnic. În timpul operaţiunii de descărcare a cărnii, în gările poloneze a apărut sabotajul. Polonezii s-au exprimat în cea mai nepotrivită manieră în legătură cu Uniunea Sovietică şi cu locuitorii săi, au refuzat să descarce vagoanele etc. Ar fi imposibil de reprodus numeroasele insulte care au fost revărsate asupra noastră.

Bukovski [7], pp. 459-460.

DOCUMENTUL 11 UN CONSILIER REMARCABIL ŞI CRITICA SA USTURĂTOARE LA ADRESA POLITICII EXTERNE SOVIETICE

(a) Viaceslav Daşicev, germanist de vîrf la Academia de Ştiinţe, a elaborat studii asupra a numeroase aspecte ale politicii externe sovietice. La data de 22 aprilie 1982, institutul său a prezentat Comitetului Central al Partidului un studiu intitulat „O analiză a situaţiei prezente a relaţiilor Est – Vest”, *care îi aparţinea. Aşa cum a scris mai tîrziu, măsurile „periculoase şi iresponsabile” luate de către administraţia Brejnev l-au „şocat”. După cîte se ştie, Brejnev nu a avut nici o reacţie faţă de acest raport.*

Intervenţia trupelor noastre în Afganistan, fără nici un dubiu, a încălcat limitele admise ale confruntării Est – Vest pe arena lumii a treia. Avantajele unei astfel de mişcări nu înseamnă nimic în comparaţie cu dezavantajele:

- Uniunea Sovietică a creat un al treilea şi extrem de periculos front – după cel din Europa [de Est] împotriva Europei [de Vest] şi cel din Asia de Est împotriva Chinei – în flancul său sudic, în condiţii geografice şi socio-politice foarte nefavorabile. Aici avem de înfruntat resursele combinate ale SUA, NATO, Chinei, ţărilor islamice şi armatei (feudalo-clericale) insurgente afgane, care au supus poporul afgan la presiuni deosebite. Noi avem de făcut faţă, pentru prima dată de la al doilea război mondial, posibilităţii declanşării unui conflict militar local, în care, în contrast cu războiul coreean, vietnamez şi altele, va trebui să luptăm cu propriile noastre trupe. Ca urmare, sporeşte ameninţarea agravării conflictului militar.
- Numărul statelor anti-sovietice a sporit semnificativ şi curentul anti-sovietic s-a consolidat.
- Influenţa URSS asupra mişcării de nealiniere, în special în lumea islamică, s-a diminuat dramatic.
- Destinderea a fost blocată şi premisele necesare introducerii controlului armamentului au devenit inconsistente.
- Presiunea economică şi tehnologică asupra Uniunii Sovietice a crescut semnificativ.
- Propagandei occidentale şi chineze li s-au oferit ocazii uriaşe de a orchestra campanii pentru subminarea poziţiei Uniunii Sovietice în Occident, în lumea a treia şi în ţările socialiste.
- Evenimentele din Afganistan, combinate cu cele din Cambodgia, au anulat şansele unei normalizări viitoare a relaţiilor sino-sovietice.
- Aceste evenimente pot acţiona ca un catalizator pentru depăşirea crizei în care se află relaţiile dintre Iran şi SUA şi în ceea ce priveşte reconcilierea lor.
- A sporit neîncrederea în politica sovietică şi Iugoslavia, China şi România au devenit mai rezervate. Pentru prima dată, mass-media ungară şi poloneză au fost puţin aprobative relativ la politica sovietică în Afganistan. Acestea sînt expresii ale stării de spirit publice şi a temerilor conducătorilor acestor ţări că s-ar putea vedea implicate în politicile la scară globală ale Uniunii Sovietice. Partenerii noştri, datorită resurselor lor limitate, nu sînt pregătiţi pentru o astfel de luptă.
- Puterile occidentale adoptă într-o măsură tot mai mare politici diferite. Ele au adoptat o tactică nouă, aceea a amestecului direct şi activ în relaţiile Uniunii Sovietice cu ţările socialiste şi a concentrării asupra intereselor lor diverse şi a conflictelor.
- Uniunea Sovietică trebuie să facă faţă unei noi poveri economice. Escaladarea conflictului dintre Uniunea Sovietică şi Occident, dintre Uniunea Sovietică şi China în lumea a treia a pus sub semnul întrebării, la sfîrşitul anilor '70, cele mai importante realizări ale destinderii. Extinderea continuă a ofensivei noastre politico-militare în lumea a treia va fi contracarată de către Occident printr-o deplasare spre o poziţie din ce în ce mai apropiată de un război „rece" sau „semi-rece" şi prin

sporirea presiunii exercitate asupra Uniunii Sovietice în ceea ce priveşte sfera politică, cea economică, cea militaro-strategică şi cea de propagandă/psihologică. O revenire treptată la destindere poate fi atinsă prin abandonarea angajamentelor noastre militare, dar numai în cazul în care criza nu se răspîndeşte în alte regiuni, mai cu seamă în Europa de Est.

Daşicev [36], pp. 219-221.

(b) Daşicev îl cunoştea pe Andropov destul de bine şi copiii lor erau prieteni. El a simţit pentru prima dată că poate spune ce gîndeşte despre prostiile politicii externe sovietice şi a prezentat următorul raport asupra situaţiei existente noului Secretar General, pe 10 ianuarie 1983. Este o incriminare devastatoare a politicii sovietice şi avertizează asupra riscurilor unui război nuclear. Cîteva dintre conceptele sale au fost adoptate mai tîrziu de către Gorbaciov.

Dacă o mare putere îşi extinde rapid influenţa şi sfera puterii sale hegemonice, care vor fi consecinţele pentru comunitatea mondială ? Ţările mai puţin puternice vor fi silite să se supună dominaţiei marii puteri. Aceasta va deveni astfel mai puternică şi va obliga state din ce în ce mai mari să accepte autoritatea sa, pînă cînd lumea întreagă va deveni un singur superstat sau va fi condusă de acest superstat. Dar aceasta încă nu s-a întîmplat. Motivul trebuie căutat în aceea că în comunitatea mondială se manifestă legea „reacţiilor [ripostelor] automate", care acţionează pentru stăvilirea expansiunii marii puteri şi se opune extinderii sferei sale de dominaţie. Aceasta apare cînd puterea sa depăşeşte anumite limite şi începe să ameninţe interesele altor state, în special acelea ale unor state puternice.

Rezultatele „reacţiilor automate" promovează formarea unei „contra-coaliţii" de state puternice, care se opune statului cel mai puternic, în prezent sau în devenire. Nivelul acestor „reacţii" este rezultatul naturii şi magnitudinii acţiunilor sale. De exemplu, procesul de creştere a unei mari puteri expansioniste, într-un anumit moment, va fi blocat sau, prin formarea unei coaliţii de o putere superioară, va fi în mod hotărîtor încetinit şi slăbit. Rezultatul în practică a formării unei astfel de „contra-coaliţii" în ceea ce priveşte sporirea puterii sale este o consecinţă a faptului că noi state i se alătură, mobilizînd în acest proces toate resursele lor materiale, spirituale şi umane ...

Evenimentele au subliniat eroarea afirmaţiei conform căreia ţările care au pornit pe drumul dezvoltării socialiste vor recunoaşte rolul conducător al Uniunii Sovietice. Acestea sînt, după cum se vede, Iugoslavia, China, Albania şi, pînă la un punct, Coreea de Nord şi România. Era încă şi mai puţin probabil ca o Chină socialistă să coopereze cu o astfel de „contra-coaliţie"...

Destinderea a oferit oportunităţi extraordinare Uniunii Sovietice :

- Să-şi demonstreze hotărîrea de a diminua conflictul cu Occidentul pînă la nivelul minim cu putinţă, pentru a evita consolidarea „contra-coaliţiei".
- Să-şi dedice toate energiile şi resursele sale dezvoltării potenţialului socio-economic al ţării, abordării căii dezvoltării intensive a economiei, care va reduce amploarea „reacţiilor automate" şi va slăbi „contra-coaliţia".

- Să edifice spatele frontului şi să consolideze întregul sistem de relaţii şi de cooperare din cadrul CAER şi al Pactului de la Varşovia, pe bazele parteneriatului socialist.
- Să caute căi şi forme noi de sprijin pentru mişcările de eliberare naţională, care să nu submineze procesul de destindere.

Din nefericire, aceste şanse au fost ratate şi Uniunea Sovietică a fost supusă unui atac fără precedent de către imperialişti. Pe o perioadă de cinci ani, în intervalul 1981-1986, această turnură politică va costa [URSS] 1 500 de miliarde de dolari (sumă comparabilă doar cu bugetul militar al SUA, dacă nu mai mult). Ceea ce a dus la o creştere periculoasă a încordării militare ...

Din punctul de vedere occidental, expansiunea zonei de influenţă sovietică din perioada postbelică a atins un nivel critic o dată cu invazia Afganistanului de către trupele sovietice. În trecut, aceasta ar fi putut conduce la declanşarea unui război de către „contra-coaliţie". În prezent, pericolul unei anihilări reciproce a oprit Occidentul de la lansarea unui atac deschis şi direct asupra Uniunii Sovietice. De vreme ce războiul nuclear nu era un mijloc raţional de atingere a unor ţeluri politice, „contra-coaliţia" a recurs la alte mijloace de presiune. Printre cele mai importante sînt: amplificarea dramatică a cheltuielilor destinate apărării, imensele daune aduse economiei Uniunii Sovietice, apariţia imperativităţii atingerii ţelului superiorităţii militaro-strategice şi coagularea resurselor spirituale şi materiale ale lumii capitaliste.

Politica contemporană a SUA şi aliaţilor săi poate fi etichetată ca „riposte excesive [sau super-reacţii]". Aceasta înseamnă că lumea se află acum într-o perioadă extrem de critică şi periculoasă, care ar putea duce la declanşarea unui nou război mondial. Speranţele legate de destinderea nucleară şi de o anumită dezarmare nucleară, slujind ca modalităţi de prevenire a războiului, se pot dovedi doar iluzii deşarte ...

Uniunea Sovietică are acum o poziţie extrem de dificilă. Aproape toate marile puteri ale lumii, cu excepţia Indiei, s-au aliat împotriva ei. A opune rezistenţă acestui enorm potenţial depăşeşte în mod periculos capacitatea Uniunii Sovietice.

Căile de reducere a presiunii „excesive" exercitate de „contra-coaliţie" asupra Uniunii Sovietice constituie în prezent principala preocupare a politicii externe sovietice. Este cît se poate de limpede că acest ţel poate fi atins de Uniunea Sovietică doar printr-o autorestricţionare treptată şi prin adoptarea unei conduite atente pe scena mondială.

Ţinînd cont de circumstanţele actuale, Uniunea Sovietică nu mai poate acţiona ca protector şi garant al mişcărilor revoluţionare şi de eliberare naţională. Această misiune depăşeşte capacităţile Uniunii Sovietice. Acum este necesară o reorientare fundamentală a conduitei noastre pe scena internaţională ... aceasta este singura posibilitate de întrerupere şi neutralizare a procesului care, scăpat de sub control, ar duce inevitabil la un război nuclear ...

Este de asemenea limpede că este imposibil de *rezolvat problema încetinirii cursei înarmărilor şi reducerii riscului războiului doar prin angajarea în negocieri militare, fără a schimba fundamental relaţiile politice dintre URSS şi Occident.* Problema esenţială nu este cantitatea şi calitatea armelor de care una din părţi dispune la apusul soarelui,

ci în ce măsură este posibil un *modus vivendi* politic între Uniunea Sovietică şi puterile occidentale. Exact aici, în sfera politică, se găseşte cheia rezolvării problemei dezarmării şi a reducerii riscului unui război.

Daşicev [36], pp. 224-232.

DOCUMENTUL 12 NOUA GÎNDIRE A LUI GORBACIOV

Prefacerile uimitoare adoptate de Gorbaciov în politica externă au transformat lumea. Aici el admite că Uniunea Sovietică a mers pe un drum greşit multă vreme. Se copsese timpul pentru ca Moscova să-şi abandoneze izolarea autoimpusă şi să se alăture restului lumii. Această epocală decizie a însemnat sfîrşitul politicii externe bazate pe teoria luptei de clasă. De acum încolo, interesele comune ale omenirii vor avea întîietate asupra intereselor clasei muncitoare. Acest lucru era extrem de litigios şi Ligacev, de pildă, s-a opus vehement unei astfel de schimbări de abordare politică.

La sfîrşitul lui mai 1986, la o conferinţă ţinută la Ministerul Afacerilor Externe, am discutat noul rol al diplomaţiei sovietice ... Ministrul afacerilor externe [Şevardnadze] a ţinut un discurs care a fost mai apoi dezbătut de către participanţi şi eu m-am adresat după aceea adunării. Miezul discursului meu a fost rămînerea în urmă a agenţiilor noastre, care nu ţineau pasul cu măsurile şi paşii politici întreprinşi de conducerea ţării. Eu consider astăzi că acea întîlnire a constituit punctul de plecare pentru introducerea la scară largă a „noii noastre gîndiri".

Noi realizam că este vital necesar să ne corectăm ideile deformate pe care le aveam despre alte naţiuni. Aceste concepţii greşite ne-au făcut să ne situăm pe o poziţie opusă faţă de restul lumii timp de multe decenii, ceea ce a avut efecte negative atît asupra economiei noastre, cît şi asupra conştiinţei publice, ştiinţei, culturii şi a potenţialului intelectual al ţării noastre.

Noi înţelegem că azi, în lumea independenţelor reciproce, progresul este de neconceput pentru orice societate care este izolată de lume prin frontiere statale de netrecut şi bariere ideologice. O ţară îşi poate dezvolta întregul său potenţial interacţionînd cu alte societăţi, fără a renunţa la identitatea sa proprie.

Noi realizăm că nu putem asigura securitatea propriei noastre ţări fără a o privi în consonanţă cu interesele altor state şi că, în era nucleară în care ne aflăm, nu se poate construi un sistem sigur de securitate doar pe baza mijloacelor militare. Aceasta ne-a determinat să propunem un concept complet nou de securitate globală, care să includă toate aspectele relaţiilor internaţionale, inclusiv dimensiunea lor umană.

Gorbaciov [25], pp. 402-403.

DOCUMENTUL 13 SUMMIT-UL DE LA REYKJAVIK

La această întîlnire, Gorbaciov şi Reagan au fost pe punctul de a ajunge la o senzaţională breşă în înţelegerea asupra controlului armelor. S-au împotmolit la problema Iniţiativei Apărării Strategice (Războiul Stelelor), asupra căreia Reagan nu voia să cedeze. La o întîlnire a Biroului Politic din 22 octombrie 1986, Gorbaciov îşi revarsă dezamăgirea.

Gorbaciov : Noi trebuie să ne modificăm viziunile asupra măsurilor legate de ultima atitudine ostilă a administraţiei americane. Evoluţia evenimentelor anterioare întîlnirii de la Reykjavik arată că „prietenii" noştri americani nu acţionează după un program pozitiv şi fac tot ce le stă în puteri pentru a exercita o presiune mai mare asupra noastră. Abordează negocierile cu extremă brutalitate şi se comportă ca nişte bandiţi adevăraţi.

Solomenţev : Da, ei se comportă într-adevăr ca nişte mari bandiţi.

Gorbaciov : Este aproape imposibil să aştepţi ca administraţia americană să întreprindă ceva sau să vină cu ceva constructiv. În prezent, noi trebuie să cuantificăm puncte de propagandă, să continuăm ofensiva media destinată opiniei publice americane şi internaţionale. Conducătorii de la Washington se tem de asta. Autorităţile vamale au blocat timp de trei zile declaraţiile mele pentru Reykjavik şi televiziunea sovietică.

Iakovlev : Tovarăşul Bugaev mi-a telefonat ca să-mi spună că aceste texte sînt încă reţinute de către autorităţile vamale americane.

Gorbaciov : Noi trebuie să continuăm să exercităm presiuni asupra administraţiei americane, explicînd poziţia noastră în faţa opiniei publice şi demonstrînd că responsabilitatea eşecului negocierilor asupra limitării şi lichidării arsenalelor nucleare revine complet şi categoric părţii americane.

Bukovski [7], pp. 482-483.

DOCUMENTUL 14 GORBACIOV, REAGAN ŞI RĂZBOIUL STELELOR

Preşedintele Reagan era un mare suporter al programului Iniţiativei de Apărare Strategică (Războiul Stelelor) şi Gorbaciov a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a-l convinge să renunţe la acest proiect.

Pledoaria lui Ronald Reagan în favoarea Iniţiativei de Apărare Strategică m-a surprins ca o bizarerie. Era *science fiction*, un truc care să facă Uniunea Sovietică mai vulnerabilă, mai uşor de atins ? Sau doar o crudă încercare de a ne linişti, pentru a duce la bun sfîrşit acea întreprindere nebunească – crearea unui scut care să permită o primă lovitură fără teamă de represalii ? Am consultat anterior întîlnirii oameni de ştiinţă specialişti în domeniu, aşa că potopul de argumente cu care preşedintele Reagan m-a copleşit nu m-a prins nepregătit. Răspunsul meu a fost penetrant şi ferm. Am spus că afirmaţiile domnului Reagan dovedeau că americanii nu aveau încredere în noi. De ce ar trebui să avem noi încredere în ei mai mult decît aveau ei încredere în noi ?

„Iniţiativa de Apărare Strategică este o continuare a cursei înarmărilor la un nivel superior, mult mai periculos", am continuat. „Aceasta va nutri neîncrederea şi suspiciunea, fiecare parte temîndu-se că cealaltă o întrece. Uniunea Sovietică se opune cu tărie declanşării unei curse a înarmărilor în spaţiu (cosmic) ... Cred că ar trebui să ştiţi că noi am dezvoltat o replică. Aceasta va fi eficientă şi mult mai puţin costisitoare decît proiectul dumneavoastră şi va fi gata într-un timp mai scurt." ... Eu vă pot asigura că noi nu am încercat să vă inducem în eroare. Cercetările noastre au dovedit că răspunsul potenţial la Iniţiativa de Apărare Strategică ar putea satisface cerinţele pe care le-am menţionat.

Gorbaciov [25], p. 407.

DOCUMENTUL 15 **GORBACIOV ŞI DOAMNA THATCHER**

Prima întîlnire a lui Gorbaciov cu doamna Thatcher, primul-ministru britanic, din decembrie 1984, a fost un succes. Cei doi urmau să aibă o relaţie cu totul deosebită în timpul anilor perestroikăi.

Doamna Thatcher a venit la Moscova la sfîrşitul lui martie 1987 ... Subliniind semnificaţia vizitei sale, am remarcat că ultima vizită la nivel înalt a unui premier britanic în Uniunea Sovietică a avut loc cu mai mult de doisprezece ani în urmă. Ea m-a corectat imediat, spunînd că cea mai recentă vizită a unui prim-ministru *conservator* avusese loc cu mai mult de douăzeci de ani în urmă ...

Doamna Thatcher a reafirmat că Uniunea Sovietică aspira „să instaureze comunismul şi dominaţia sa peste tot în lume" şi că „mîna Moscovei" poate fi realmente văzută în fiecare din conflictele din lume. Evident nu puteam să las asta aşa şi am replicat că mare parte din discursul ei din Torquay [o săptămînă în urmă], ca şi cea mai mare parte dintre acuzaţiile pe care tocmai le făcuse erau stereotipuri conservatoare datînd din perioada anilor '40 şi '50. Dar doamna Thatcher şi-a apărat poziţia. „Dumneavoastră furnizaţi arme ţărilor lumii a treia", a ripostat ea, „în timp ce Occidentul le aprovizionează cu alimente şi, în plus, le ajută să-şi întemeieze instituţii democratice." Discuţia a devenit extrem de animată.

Convorbirea noastră atinsese un punct în care am considerat necesar să spun: „Noi ne-am exprimat deschis vederile referitoare la lumea în care trăim. Dar nu am reuşit să ne apropiem punctele de vedere. S-ar părea că dezacordul nostru nu s-a diminuat după această întrevedere".

Partenera mea a abordat un ton mult mai conciliant. Schimbînd brusc cursul conversaţiei noastre, ea a spus : „Noi vă urmărim activitatea cu mare interes şi apreciem în totalitate iniţiativele pe care le aveţi pentru a îmbunătăţi viaţa poporului dumneavoastră. Eu vă recunosc dreptul de a avea propriul dumneavoastră sistem politic şi defensiv, întocmai după cum noi avem dreptul la al nostru şi sugerăm să considerăm aceasta ca bază a discuţiilor noastre".

„În ciuda tuturor deosebirilor dintre sistemele noastre", a adăugat ea, „noi ne putem împărtăşi unele experienţe utile. Sîntem profund impresionaţi de măsurile ferme

de reformă pe care dumneavoastră încercaţi să le introduceţi. Avem aici o problemă comună – cum să administrezi schimbarea."

Doamna Thatcher a făcut apel la aserţiunea deja familiară – „armele nucleare reprezintă cea mai bună garanţie pentru menţinerea păcii" – şi a spus că nu este necesar să existe nici o altfel de garanţie în condiţiile actuale. „Noi credem în stoparea înarmărilor nucleare", a continuat ea, „şi nu considerăm realizabilă eliminarea armelor nucleare."

Am debitat în replică un discurs destul de lung ... „Astăzi sîntem mai aproape ca niciodată de primii paşi către o autentică dezarmare. Dar în clipa în care ni se acordă această şansă, dumneavoastră apăsaţi pe butonul de alarmă ..."

Doamna Thatcher păru oarecum luată prin surprindere de tirada mea. „Iată ce numesc eu un discurs!", a exclamat ea, „nici nu mai ştiu de unde să încep."

Gorbaciov [25], pp. 434-435.

DOCUMENTUL 16 MOSCOVA ŞI PARTIDELE FRĂŢEŞTI

(a) Secretariatul CC (al PCUS) a discutat, la 18 ianuarie 1989, o solicitare a colonelului Quadaffi, conducătorul libanez. A fost luată hotărîrea ca Ministerul Apărării să primească în 1990 douăzeci de terorişti libanezi pentru „instruire militară specială". Un document al CC, datînd din aprilie 1989, arăta prelungirea instruirii tovarăşilor din ţări nesocialiste.

Secret/Confidenţial
Dosar special

Nr. St-99/248 gs
10 aprilie 1989

Hotărîre a Secretariatului CC al CPUS

Conducerile a diferite partide frăţeşti din ţări nesocialiste solicită în fiecare an Comitetului Central să primească şi să ofere activiştilor lor instruire specială. În timpul ultimilor zece ani, peste 500 de cadre de Partid din 40 de partide comuniste şi muncitoreşti (inclusiv membri ale Birourilor lor Politice şi Comitetelor lor Centrale) au fost instruiţi. În conformitate cu hotărîrea CC (al PCUS), departamentul de relaţii internaţionale a răspuns de primirea lor şi s-a ocupat de aceştiam, iar KGB-ul s-a ocupat de instruirea lor.

[Semnat: [Alexandr] Iakovlev]

Bukovski [7], p. 495.

(b) În ciuda adeziunii faţă de valorile umane universale, administraţia sovietică a lui Gorbaciov a continuat să finanţeze partidele comuniste de pe glob pînă în 1990. Un episod hilar, cel puţin pentru un martor din afară, a fost cazul lui Luis Corvalán, fost conducător al Partidului Comunist din Chile, care a trăit clandestin în Chile din 1983, „cu o nouă faţă", conducînd lupta comuniştilor împotriva generalului Pinochet.

Corvalán a cerut din partea CC al PCUS sprijin pentru a intra din nou în legalitate. Deoarece Pinochet organizase alegeri şi le pierduse, Corvalán nu mai avea nici un motiv să se ascundă. Cu toate acestea, exista o problemă. El suferise o intervenţie chirurgicală plastică pentru a putea trăi fără să fie recunoscut în Chile. Acum trebuia să se întoarcă clandestin în Uniunea Sovietică, să sufere o nouă intervenţie de chirurgie plastică care să-i redea chipul său adevărat şi să obţină apoi în mod legal un paşaport. Partidul Comunist din Chile solicită CC să facă aranjamentele necesare pentru ca tovarăşul Corvalán să fie transportat într-o ţară occidentală, pentru a se putea duce la ambasada chiliană să obţină un paşaport valabil. În timp ce aştepta mesajul referitor la rezolvarea acestei probleme, el trebuia să-şi părăsească ţara fără a fi recunoscut, aşa că avea nevoie de o nouă faţă pentru a putea pleca !

Secret/Confidenţial
Dosar special

Nr. St-112/27 gs
14 februarie 1990

Hotărîre a Secretariatului CC al CPUS

1) Îndeplineşte parţial solicitarea conducerilor Partidelor Comuniste din Argentina şi Chile şi, în 1990, primeşte pentru o perioadă de pînă la trei luni în Uniunea Sovietică cinci membri ai Partidului Comunist din Argentina şi patru membri ai Partidului Comunist din Chile, în scop de instruire în probleme de securitate a partidului şi a conducătorilor săi, bazată în special pe mijloace tehnice.
2) Primirea şi mijloacele de trai pentru aceşti tovarăşi vor fi în sarcina departamentului de relaţii internaţionale al CC al PCUS. Instruirea acestora, furnizarea documentelor şi a echipamentului special va fi datoria KGB.

Bukovski [7], p. 494.

CRONOLOGIE

1949

4 aprilie : Se pun bazele NATO la Washington.
4 mai : Se încheie acordul Celor Patru la New York as[...] încetării blocadei Berlinului ; intră în vigoare la 12 m[...]
25 septembrie Tass anunţă detonarea primei bombe atomice sovietice.

1950

31 ianuarie : Preşedintele Truman anunţă că SUA vor construi bomba cu hydrogen.
25 iunie : Începe războiul coreean.
27 iunie : ONU aprobă, în absenţa URSS, printr-o rezoluţie comună pentru pace, trimiterea de trupe în Coreea.

1951

10 martie : Uniunea Sovietică propune un tratat de pace cu Germania, în note trimise puterilor occidentale.

1952

3 octombrie : Marea Britanie detonează cu succes prima sa bombă atomică în insulele Montebello.
1 noiembrie : SUA detonează cu succes prima bombă cu hidrogen în insulele Marshall.

1953

5 martie : Stalin moare în urma unui infarct suferit la 1 martie.
20 august : Uniunea Sovietică anunţă detonarea unei bombe cu hidrogen (care avusese loc la 8 august).
13 septembrie : Nikita Hruşciov este ales Prim-Secretar al PCUS.

1954

1 martie : Are loc prima experienţă de lansare a unei bombe cu hidrogen în insulele Marshall.
26 aprilie-21 iulie : Conferinţa de la Geneva asupra Indochinei, cu participarea miniştrilor de externe ai Uniunii Sovietice, Franţei,

Marii Britanii şi SUA, hotărăşte divizarea Vietnamului de-a lungul paralelei 17.

7 mai : Diên Biên Phu cade în mîinile Viet-Minh-ului, în ziua precedentă datei la care, în cadrul convorbirilor de la Geneva, urma să se abordeze problema Indochinei.

1955

18-24 aprilie : Conferinţa statelor afro-asiatice, de la Bandung, Indonezia ; condamnă rasismul şi colonialismul.

14 mai : La Varşovia, Uniunea Sovietică, Albania, Bulgaria, Ungaria, Germania de Est, Polonia, România şi Cehoslovacia semnează un tratat pentru apărarea păcii şi securităţii în Europa, pentru 20 ani (cunoscut sub numele de Pactul de la Varşovia). După ratificare, a intrat în vigoare la 5 iunie 1955.

15 mai : Cele patru puteri şi Austria semnează la Viena tratatul statal austriac care confirmă frontierele de stat de la 1 ianuarie 1938. Austria va fi un stat neutru şi se angajează să nu încheie o uniune politică sau economică cu Germania.

1956

17 aprilie : Cominformul este dizolvat, urmînd a fi înlocuit de acorduri bilaterale între Uniunea Sovietică şi fiecare stat în parte.

23 octombrie-11 noiembrie : Revoluţia ungară. După atacul Israelului în zona Canalului Suez (29 octombrie), Uniunea Sovietică transmite un avertisment dur Israelului, Franţei şi Marii Britanii.

5 noiembrie : Uniunea Sovietică rupe relaţiile diplomatice cu Israelul şi somează Franţa şi Marea Britanie pentru a fi debarcat trupe în zona Suez, neexcluzînd atacarea cu rachete a Londrei şi Parisului.

1957

5 ianuarie : Preşedintele Eisenhower, printr-un mesaj adresat Congresului, angajează SUA în lupta împotriva comunismului în Orientul Mijlociu, lansînd doctrina care urma să-i poarte numele, adoptată la 9 martie.

19 septembrie : Prima explozie nucleară americană subterană în Nevada.

4 octombrie : Începe era spaţială prin lansarea primului Sputnik de către Uniunea Sovietică.

15 octombrie : Înţelegere secretă între Uniunea Sovietică şi China, referitoare la ajutorul sovietic în ceea ce priveşte construirea de către chinezi a armei atomice. Acordul este anulat de Moscova la 20 iunie 1959.

3 noiembrie : Lansarea celui de-al doilea Sputnik cu Laika la bord. A fost pentru prima dată cînd o fiinţă vie a fost trimisă în spaţiul cosmic.

1958

27 noiembrie : Primul ultimatum sovietic asupra Berlinului. Uniunea Sovietică se retrage din acordul asupra administrării Berlinului (12 septembrie 1944), din Consiliul de Control (1 mai 1945) şi renunţă la responsabilităţile asumate în urma încheierii tratatului cu RDG (20 septembrie 1955). Toate drepturile şi îndatoririle cuprinse în aceste acorduri sînt transferate guvernului RDG. Berlinul de Vest urma să devină un oraş liber, demilitarizat. Hruşciov cere ca problema Berlinului să fie rezolvată în interval de şase luni.

1959

2 ianuarie : Lansarea primei rachete ruseşti în două trepte, Lunik, care trece pe lîngă Lună la 4 ianuarie, la o distanţă de 7 500 de km, şi devine primul satelit al Soarelui.

14 septembrie : Staţia spaţială Luna 2 aselenizează (fusese lansată la 12 septembrie).

15-27 septembrie : Prima vizită în SUA a lui Hruşciov. El se întîlneşte cu preşedintele Eisenhower la Camp David (26-27 septembrie) şi retrage ultimatumul asupra Berlinului, ceea ce conduce la uşurarea tratativelor.

1960

5 mai : Moscova anunţă doborîrea avionului spion U2, pilotat de Gary Powers.

16-17 mai : Incidentul U2 are ca rezultat eşecul summit-ului de la Paris. Hruşciov cere ca preşedintele Eisenhower să prezinte oficial scuze pentru incident.

19 septembrie-30 octombrie: Hruşciov participă la lucrările ONU şi se adresează Adunării Generale a Naţiunilor Unite de cîteva ori. Bate cu pumnul în masă în timpul discursului lui Macmillan (29 septembrie) şi cu un pantof în timpul unui discurs ţinut de delegatul filipinez (12 octombrie).

1961

20 ianuarie: În timpul ceremoniei sale de instalare, preşedintele Kennedy afirmă că Statele Unite vor „plăti orice preţ, vor suporta orice povară, vor trece peste orice adversitate, îşi vor ajuta toţi aliaţii, vor înfrunta orice duşman, pentru a asigura apărarea şi triumful libertăţii".

12 aprilie: Iuri Gagarin (Vostok 1) devine primul om care înconjoară Pămîntul în spaţiul cosmic.

17-20 aprilie: Invazia executată de exilaţii cubanezi, cu sprijinul CIA, la Golful Porcilor, se soldează cu un eşec categoric.

3-4 iunie: Hruşciov şi preşedintele John F. Kennedy se întîlnesc la Viena. Hruşciov cere demilitarizarea Berlinului.

13 august: Începe ridicarea Zidului Berlinului.

1962

25septembrie-7 ianuarie 1963: Criza rachetelor cubaneze.

1963

14 iunie-14 iulie: Partidul Comunist Chinez adresează o scrisoare deschisă Moscovei, în care acuză regimul sovietic de „reinstalarea capitalismului" şi trădarea marxismului. Tratatul asupra armelor nucleare (15 octombrie 1957) este anulat de către ruşi.

1964

14 octombrie: Nikita Hruşciov este înlăturat din funcţia de Prim-Secretar al Partidului Comunist. Leonid Brejnev este ales conducător al Partidului, iar Alexei Kosîghin, prim-ministru.

1966

10 ianuarie: Kosîghin contribuie la încheierea conflictului dintre India şi Pakistan, ambele părţi semnează un acord în Taşkent.

Acesta este un punct cîştigat în ceea ce priveşte influenţa sovietică în Asia şi va ajuta la stăvilirea influenţei chineze în creştere.

1968

21 august : Invazia Cehoslovaciei de către trupele Pactului de la Varşovia conduse de Uniunea Sovietică (mici unităţi din RDG, Polonia, Ungaria şi Bulgaria). România, Iugoslavia, China şi Albania protestează împotriva invaziei.

12 noiembrie : Leonid Brejnev prezintă (la Varşovia) doctrina Brejnev asupra suveranităţii limitate a statelor comuniste pro-moscovite.

1969

2 martie : Conflict armat între forţe chineze şi sovietice pe insulele de pe rîul Ussuri. Au loc lupte pe 14-15 martie.

17 aprilie : Alte schimburi de focuri la frontiera sovieto-chineză în zona Xin-jiang (în Asia centrală).

1970

12 august : Alexei Kosîghin şi Andrei Gromîko, ministrul de externe sovietic şi cancelarul Willy Brandt şi Walter Scheel, ministrul de externe vest-german au semnat tratatul sovieto-vest-german care inaugurează linia *Ostpolitik* a Bonn-ului. Acesta prevede că frontierele europene pot fi modificate numai în urma negocierilor. Ulterior, se încheie tratatul de la Varşovia din 7 decembrie 1970.

1971

3 septembrie : Tratatul celor patru puteri de la Berlin reglementează statutul Berlinului de Vest (tranzitul de mărfuri şi persoane, extinderea legăturilor cu Germania de Vest, reprezentarea externă a Berlinului de Vest). Tratatelor RDG-RFG existente li se adaugă un protocol la 3 iunie 1972.

1972

22-30 mai : Vizită oficială de stat a preşedintelui Richard Nixon în Uniunea Sovietică, în timpul căreia este semnat tratatul SALT (26 mai).

3 octombrie : Preşedintele Nixon şi Andrei Gromîko semnează tratatul sistemelor defensive antirachetă.

1973

18-25 iunie : În timpul vizitei lui Leonid Brejnev în Statele Unite se ajunge la un acord asupra principiilor de bază a tratativelor referitoare la reducerile de arme ofensive strategice (21 iunie) şi asupra evitării confruntării militare.

1974

27 iunie-3 iulie : Se semnează mai multe acorduri referitoare la limitarea armelor strategice şi a cooperării dintre SUA şi URSS, în timpul vizitei preşedintelui Nixon în Uniunea Sovietică.

24 noiembrie : În timpul unei întîlniri dintre Leonid Brejnev şi preşedintele Gerald Ford, la Vladivostok, s-a convenit să se încheie un tratat referitor la limitarea armelor strategice pentru perioada octombrie 1977-decembrie 1985.

1975

1 august : Actul final de la Helsinki este semnat de şefi de state şi de guverne.

1-5 decembrie : Preşedintele Ford vizitează China şi se întîlneşte cu Mao Zedong, care critică destinderea americano-sovietică.

1976

6-26 septembrie : Arthur Schlesinger, fost secretar de stat american, vizitează China şi oferă Beijing-ului o alianţă împotriva Uniunii Sovietice şi analizează starea sistemului chinez (slab dezvoltat) de apărare aeriană.

1979

15-18 iunie : SALT II este semnat de către preşedinţii Carter şi Leonid Brejnev, cu prilejul unei întîlniri la nivel înalt sovieto-americane, care are loc la Viena.

12 decembrie : Drept răspuns la staţionarea rachetelor SS 20 cu rază medie de acţiune, în regiunile vestice ale Uniunii Sovietice, statele NATO hotărăsc, în cadrul unei întîlniri de la Bruxelles, amplasarea rachetelor americane Cruise şi Pershing 2 în Europa de Vest.

26-27 decembrie : Trupele sovietice intervin în Afganistan.

1980

4 ianuarie : Ca răspuns la invazia sovietică în Afganistan, preşedintele Jimmy Carter impune un embargo comercial (pentru cereale şi tehnologie avansată) ; el suspendă de asemenea ratificarea tratatului SALT II şi promite sporirea ajutorului acordat Pakistanului.

1981

6 august : Preşedintele Reagan anunţă adăugarea la arsenalul american a bombelor cu neutroni.

1982

30 mai : Preşedintele Reagan promite că SUA vor adera la SALT II dacă Uniunea Sovietică face acest lucru.

10 noiembrie : Moare Leonid Brejnev.

12 noiembrie : Iuri Andropov este ales în funcţia de Secretar General al PCUS.

1983

9 martie : Preşedintele Reagan descrie Uniunea Sovietică ca fiind „imperiul răului".

23 martie : Preşedintele Reagan anunţă declanşarea Iniţiativei de Apărare Strategică, cunoscută şi sub denumirea de Programul Războiul Stelelor.

1984

9 februarie : Moare Iuri Andropov.

13 februarie : Constantin Cernenko este ales în funcţia de Secretar General al PCUS.

15-21 decembrie : Mihail Gorbaciov face o vizită în Marea Britanie şi D-na Margaret Thatcher îl descrie ca pe un om cu care „te poţi înţelege".

1985

10 martie : Moare Constantin Cernenko.

11 martie : Mihail Gorbaciov este ales în funcţia de Secretar General al PCUS.

2 iulie : Eduard Şevardnadze îi urmează lui Andrei Gromîko în funcţia de ministru de externe.

19-21 noiembrie : Întîlnire la nivel înalt la Geneva ; Mihail Gorbaciov şi Ronald Reagan au convenit asupra unor întîlniri viitoare.

1986

25 februarie-6 martie: Al XXVII-lea Congres al PCUS se deschide cu un lung discurs al lui Gorbaciov. El face referiri la războiul din Afganistan, numindu-l „o rană sîngerîndă", şi la era Brejnev, numind-o „anii stagnării".

10 octombrie: Gorbaciov soseşte la Reykjavik pentru o întîlnire de două zile cu preşedintele Reagan. Ei ajung să fie de acord asupra marii majorităţi a problemelor legate de dezarmare; sînt de acord în parte asupra unor substanţiale reduceri în ceea ce priveşte armele ofensive şi chiar asupra eliminării armelor nucleare.

28 noiembrie: Statele Unite lansează un nou bombardier B52, violînd tratatul START II.

1987

28 martie-1 aprilie: Primul-ministru britanic, Margaret Thatcher, vizitează Uniunea Sovietică, vorbeşte în mod deosebit despre drepturile omului şi retragerea trupelor sovietice din Afganistan.

5 decembrie: Gorbaciov vizitează Londra şi se întîlneşte cu Margaret Thatcher.

7-10 decembrie: Gorbaciov vizitează Washington-ul pentru a se întîlni cu preşedintele Ronald Reagan; ei semnează tratatul referitor la rachetele nucleare cu rază medie de acţiune (8 decembrie). Este prima sa vizită în Statele Unite şi se transformă într-un uriaş triumf personal. Luase naştere „gorbimania".

1988

14 aprilie: Se semnează la Geneva documentele asupra încetării războiului din Afganistan.

29 mai-2 iunie: Preşedintele Reagan vizitează Moscova pentru cea de-a patra întîlnire cu Gorbaciov.

7 decembrie: Gorbaciov, prezent la lucrările ONU, anunţă că Uniunea Sovietică îşi va reduce forţele armate cu 500 000, într-un interval de doi ani, fără a pretinde măsuri similare din partea SUA sau a aliaţilor. Ulterior, se întîlneşte cu Reagan şi cu preşedintele nou ales, Bush, la Governors Island.

1989

15 februarie:	Ultimele trupe sovietice părăsesc Afganistanul.
15-19 mai:	Gorbaciov vizitează China şi anunţă normalizarea relaţiilor dintre cele două ţări.
6 iulie:	Gorbaciov se adresează Consiliului Europei la Strasbourg, afirmînd că Uniunea Sovietică nu se va opune reformei din estul Europei.
7 octombrie:	Gorbaciov spune, adresîndu-se mulţimilor în Berlinul de Est, că „viaţa îi pedepseşte pe cei care rămîn în urmă", ceea ce subminează autoritatea lui Erich Honecker, liderul RDG. El este înlocuit de Egon Krenz la 18 octombrie.
9 noiembrie:	Se prăbuşeşte Zidul Berlinului.
2-3 decembrie:	Gorbaciov şi Bush se întîlnesc la Malta; Gorbaciov declară că nu va fi folosită forţa pentru menţinerea la putere a regimurilor comuniste din estul Europei. Bush este de acord să anuleze marea majoritate a restricţiilor comerţului dintre SUA şi URSS.

1990

8 februarie:	James Baker vizitează Moscova şi propune negocieri pentru discutarea unificării Germaniei în următoarea formulă: 2 (Germania de Est şi de Vest) + 4 (SUA, URSS, Marea Britanie şi Franţa).
30 mai-4 iunie:	Gorbaciov se deplasează la Washington pentru al doilea summit cu Bush, apoi vizitează Minneapolis – St. Paul şi San Francisco.
2 august:	Irakul invadează Kuwait-ul.
9 septembrie:	Gorbaciov şi Bush se întîlnesc pentru un summit de o zi la Helsinki şi sînt de acord să coopereze pentru a pune capăt agresiunii Irakului în Kuwait.
12 septembrie:	Tratatul în formula 2 + 4 este semnat la Moscova şi pune capăt controlului celor patru puteri asupra Germaniei.
3 octombrie:	Unificarea Germaniei.
19 noiembrie:	Se semnează la Paris Tratatul asupra forţelor convenţionale în Europa.
20 decembrie:	Eduard Şevardnadze, ministrul afacerilor externe, demisionează şi avertizează împotriva spectrului ameninţător al dictaturii.

1991

15 ianuarie :	Începe în Golful Persic operaţiunea „Furtuna Deşertului", avînd drept scop îndepărtarea trupelor irakiene din Kuwait.
31 martie :	Pactul de la Varşovia este oficial dizolvat.
20 iunie :	Ambasadorul SUA la Moscova îl avertizează pe Gorbaciov de existenţa unei conspiraţii menite să îl înlăture.
30 iunie :	Ultimul soldat sovietic părăseşte Cehoslovacia (care fusese ocupată la 21 august 1968).
30-31 iulie :	Preşedintele Bush vizitează Moscova, se întîlneşte cu Gorbaciov şi Nazarbaev şi face o vizită separată lui Elţîn.
1 august :	Preşedintele Bush vizitează oraşul Kiev şi se întîlneşte cu Leonid Kravciuk.
19 august :	„Comitetul de stat" decretează starea de urgenţă, anunţă că şi-a asumat puterea şi cere tuturor instituţiilor să se supună ordinelor sale.
21 august :	Tentativa de lovitură de stat eşuează ; Gorbaciov revine la Moscova.
8 decembrie :	În pădurea Belovezh, lîngă Minsk, preşedinţii şi prim-miniştrii Rusiei, Ucrainei şi Bielorusiei declară dizolvarea URSS şi decid formarea unei Comunităţi a Statelor Independente (CSI). Gorbaciov descrie demersul ca fiind „primejdios şi ilegal".
21-22 decembrie :	Unsprezece foste republici sovietice îşi trimit reprezentanţii la Alma-Ata (Kazahstan) şi CSI se extinde (Estonia, Lituania, Letonia şi Georgia nu participă).
25 decembrie :	Preşedintele URSS, Gorbaciov, îşi anunţă demisia şi la Kremlin steagul rusesc înlocuieşte steagul sovietic.
27 decembrie :	Preşedintele Elţîn îl înlocuieşte pe preşedintele Gorbaciov la Kremlin.
31 decembrie :	Uniunea Sovietică îşi încetează existenţa în mod oficial, după regulile dreptului internaţional.

BIBLIOGRAFIE

1. ASHTON, S.R., *The Politics of East-West Relations Since 1945*, Macmillan, Londra, 1989.
2. BAKER, JAMES A. III, *The Politics of Diplomacy : Revolution, War and Peace*, G.P. Putnam's, New York, 1995.
3. BESCHLOSS, MICHAEL R., *Kennedy v. Khrushchev, The Crisis Years 1960-63*, Faber and Faber, Londra, 1991.
4. BESCHLOSS, MICHAEL, and STROBE TALBOTT, *The Inside Story of the End of the Cold War*, Little, Brown, Londra, 1993.
5. BIALER, SEWERYN, *Politics, Society, and Nationality Inside Gorbachev's Russia*, Westview, Boulder, CO, 1989.
6. BORG, DOROTHY, and WALDO HEINRICHS, *Uncertain Years : Chinese-American Relations, 1947-1950*, Columbia University Press, New York, 1980.
7. BOUKOVSKY, VLADIMIR, *Jugement à Mouscou. Un Dissident dans les Archives du Kremlin*, Robert Laffont, Paris, 1995.
8. BRZEZINSKI, ZBIGNIEW, *Power and Principle*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1983.
9. COHEN, WARREN I., *America in the Age of Soviet Power, 1945-1991*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
10. COHEN, WARREN , *Dean Rusk*, Cooper Square Publishers, Totowa, NJ, 1980.
11. COHEN, WARREN I., and AKIRA IRIYE, ed., *The Great Powers in East Asia, 1953-1960*, New York, 1990.
12. CUMINGS, BRUCE, *The Origins of the Korean War*, 2 vol, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1981, 1990.
13. DOBRININ, ANATOLI, *In Confidence : Moscow's Ambassador to America's Six Cold War Presidents*, Random House, New York, 1995.
14. DUGGAN, CHRISTOPHER, and CHRISTOPHER WAGSTAFF, ed., *Italy in the Cold War : Politics, Culture and Society 1948-58*, Berg, Oxford, 1995.
15. EKEDAHL, CAROLINE MCGIFFERT, and MELVIN A. GOODMAN, *The Wars of Eduard Shevardnadze*, Hurst, Londra, 1997.
16. GADDIS, JOHN LEWIS, *Russia, the Soviet Union and the United States*, ed. a II-a, McGraw-Hill, New York, 1990.
17. GADDIS, JOHN LEWIS, *The Long Peace : Inquiries into the History of the Cold War*, Oxford University Press, Oxford, 1987.

18. GARTHOFF, RAYMOND L., *Détente and Confrontation, American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, ed. rev., The Brookings Institution, Washington, DC, 1994.
19. GARTHOFF, RAYMOND, *Reflection on the Cuban Missile Crisis*, ed. rev., The Brookings Institution, Washington, DC, 1989.
20. GARVER, JOHN W., *China's Decision for Rapprochement with the United States, 1968-1971*, Westview, Boulder, CO, 1982.
21. GELMAN, HARRY, *The Brezhnev Politburo and the Decline of Détente*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.
22. GILPIN, ROBERT, *The Political Economy of International Relations*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1987.
23. GOLDMAN, ERIC, *The Crucial Decade – and After, 1945-1960*, Alfred A. Knopf, New York, 1971.
24. GORBACHEV, MIKHAIL, *Perestroika : New Thinking for Our Country and the World*, Collins, Londra, 1987.
25. GORBACHEV, MIKHAIL, *Memoirs*, Doubleday, Londra, 1996.
26. GRAHAM, BILLY, *Just as I Am*, Harper, San Francisco, 1997.
27. HALLIDAY, FRED, *The Making of the Second Cold War*, Verso, Londra, 1983.
28. HAMILTON, NORA *et al.*, *Crisis in Central America*, Westview, Boulder, CO, 1988.
29. HARDING, HARRY, *A Fragile Relationship : The United States and China Since 1972*, The Brookings Institution, Washington, DC, 1992.
30. HARRISON, HOPE M., „New Evidence on Khrushchev's 1958 Berlin Ultimatum", *Cold War International History Project Bulletin*, Woodrow Wilson Center, Washington, DC, nr. 4, toamna, 1994.
31. HARRISON, HOPE M., „Ulbricht and the Concrete «Rose». New Archival Evidence on the Dynamics of Soviet-East German Relations and the Berlin Crisis, 1958-1961", *Working Paper no. 5, Cold War International History Project*, Woodrow Wilson Center, Washington, DC, mai 1993.
32. HERRING, GEORGE, *America's Longest War*, ed. a II-a, McGraw-Hill, New York, 1986 [despre Vietnam].
33. HOGAN, MICHAEL J., *The Marshall Plan*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
34. HOLLOWAY, DAVID, *The Soviet Union and the Arms Race*, ed. a II-a, Yale University Press, New Haven, 1984.
35. HOUGH, JERRY, *The Struggle for the Third World*, The Brookings Institution, Washington, DC, 1986.
36. * * * *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung*, Akademie Verlag, Berlin, 1997.

37. Jervis, Robert, *The Meaning of the Nuclear Revolution*, Cornell University Press, Ithaca, 1989.

38. Kahin, A., *Intervention*, New York, 1986 [despre Indo-China].

39. Kaplan, Lawrence, *NATO and the United States*, ed. rev., Twayne Publishers, Boston, 1994.

40. Kelleher, Catherine, *Germany and the Politics of Nuclear Weapons*, New York, 1975.

41. Kennedy, Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers*, Fontana, Londra, 1989.

42. Khrushchev, Nikita, *Khrushchev Remembers*, cu introducere, comentarii şi note de Edward Crankshaw, trad. de. Strobe Talbott, Sphere Books, Londra, 1971.

43. Khrushchev, Nikita, *Khrushchev Remembers*, vol.1, trad. şi ed. de Strobe Talbott, Little Brown, Boston, 1970.

44. Khrushchev, Nikita, *Khrushchev Remembers : The Last Testament*, vol. 2, trad. şi ed. de Strobe Talbott, Little Brown, Boston, 1974.

45. Khrushchev, Nikita, *Khrushchev Remembers : The Glasnost Tapes*, cu un cuvînt înainte de Strobe Talbott, trad. şi ed. de Jerrold L. Schecter şi Vyacheslav V. Luchkov, Little Brown, Boston, 1974.

46. Kissinger, Henry, *The White House Years*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1979.

47. Kissinger, Henry, *Years of Upheaval*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1982.

48. LaFeber, Walter, *America, Russia, and the Cold War 1945-1992*, ed. a VII-a, McGraw-Hill, New York, 1993.

49. Leffler, Melvyn, *A Preponderance of Power : National Security, The Truman Administration, and the Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 1992.

50. Lenczowski, George, *American Presidents and the Middle East*, Duke University Press, Durham, NC, 1990.

51. Litwak, Robert S., *Détente and the Nixon Doctrine*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.

52. McCauley, Martin, *The Origins of the Cold War 1941-1949*, ed. a II-a, Longman, Londra, 1995.

53. McCormick, Thomas L., *America's Half-Century*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989.

54. Matlock, Jack F. Jr., *Autopsy on an Empire*, Random House, New York, 1995 [memoriile ultimului ambasador al Statelor Unite la Moscova].

55. McGwire, Michael, *Perestroika and Soviet National Security*, The Brookings Institution, Washington, DC, 1991.

56. Menon, Rajan, *Soviet Power and the Third World*, Yale University Press, New Haven, 1986.

57. Nogee, J.I., and R.H. Donaldson, *Soviet Foreign Policy Since World War II*, ed. a IV-a, Pergamon, New York, 1992.
58. Oberdorfer, Don, *The Turn : From Cold War to the New Era : The United States and the Soviet Union, 1983-1990*, Cape, Londra, 1992.
59. Paterson, Thomas, ed., *Kennedy's Quest for Victory*, Oxford University Press, New York, 1989.
60. Porter, Bruce D., *The USSR in Third World Conflicts*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
61. Shambaugh, David, *Beautiful Imperialist*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1991 [despre politica externă chineză].
62. Sick, Gary, *All Fall Down*, Tauris, Londra, 1985 [despre America şi Iran].
63. Shultz, George P., *Turmoil and Tragedy : My Years as Secretary of State*, Charles Scribner's, New York, 1993.
64. Stueck, William, *The Korean War : An International History*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1995.
65. Smith, Gaddis, *Morality, Reason and Power*, Hill and Wang, New York, 1986 [despre politica externă a lui Carter].
66. Taubman, William, *Stalin's American Policy*, Norton, New York, 1982.
67. Ulam, Adam, *Expansion and Coexistence, Soviet Foreign Policy 1917-1973*, ed. a II-a, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1974.
68. Vance, Cyrus, *Hard Choices*, Simon and Schuster, New York, 1983.
69. Young, John W., *Cold War Europe 1945-89 : A Political History*, Edward Arnold, Londra, 1991.
70. Young, John W., *The Longman Companion to the Cold War and Détente*, Longman, Londra, 1993.
71. Zelikow, Philip, and Condoleeza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed : A Study in Statecraft*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1995.
72. Zimmerman, William, *Soviet Perspectives on International Relations, 1956-1967*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1969.
73. Zubok, Vladislav, „Khrushchev and the Berlin Crisis (1958-1962)", *Working Paper no. 6, Cold War International History Project*, Woodrow Wilson Center, Washington, DC, mai 1993.

INDEX

A

Abalkin, L., 121
Acheson, D., 51-52
Adenauer, K., 61, 73
Afganistan, 34, 37, 39, 41
Africa, 26, 38, 41, 86, 87, 90, 93, 143-144
Africa de Sud, 86-87
Ahromeev, S., mareşal, 112-113
Albania, 88, 170, 178, 181
Algeria, 86, 95
Allison, G., 124
Andropov, Iuri, V., 38, 99, 100-102, 105, 160-161, 164-165, 167, 170, 183
Angola, 27, 41, 74, 86, 87, 106, 144-145, 147, 166
Arabia Saudită, 86
Argentina, 161, 176
Australia, 26, 55, 63
Austria, 36, 60, 178

B

Baker, James, 113, 117, 122-123, 125, 185
Banca Mondială, 134
Bangladesh, 143
belgieni, 132
Belovezh, acord, 186
Beria, L., 57-59
Berlin, 40, 47, 139, 145
  blocada, 40, 47, 138-139
  crize, 37
  Zidul, 21, 37, 40, 117, 119
Bevin, E., 35
Bielorusia, 127, 167
Birmania, 66
Biserica Ortodoxă Rusă, 111
bolşevici, 34
Brandt, W., 82, 119, 181
Brazilia, 143
Brejnev, L. I., 38,80, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 99, 118, 156, 157, 158, 164,166, 166, 167, 169, 180, 181, 182, 183, 184
  doctrina, 78
  şi Africa, 86
  şi Nixon, 81-85
Brzezinski, Z., 89-91, 94-96
Bulganin, N.A., 66, 68
Bulgaria, 178, 181
Bush, B., 126
Bush,G., preşedinte, 39, 126-127, 186
  şi Gorbaciov, 112-114, 121,123-126
  şi Elţîn,126-127

C

Cambodgia, 63, 75, 85, 98, 106, 147, 169
Canada, 26, 29, 77, 88, 115
Carter, J., preşedinte, 37, 92-93, 95, 97
  doctrina, 96
Castro, F., 40, 72, 87, 101, 114, 144, 163
Ceauşescu, N., 119
Cehoslovacia, 35, 78, 111, 119, 138, 178, 186
  invazia Pactului de la Varşovia, 1968, 37, 78
Cernenko, K.U., 102, 107, 116, 118, 164, 165, 183
Cerniaev, A., 161-163

Chile, 175-176
China, 62-64, 80, 82, 85-87, 90-91, 95-97, 102-103, 119-120, 128, 132-133, 135, 143-144, 146-147, 152, 157-158, 165
şi Rusia, 26, 49, 54, 70, 75, 77-78
CIA, 66-67, 75, 97, 106, 109, 180
Cian, Kai Şi, 49, 53, 63
Cominform, 61, 178
Comitetul Central (al Partidului Comunist), 151, 160
Comunitatea Statelor Independente (CIS), 127
Comsomol, 57
Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE), 37, 89
conferinţa de la Bandung, 66
Consiliul Europei, 119, 185
Convorbiri pentru reducerea armelor strategice (START I), 92, 98
Coreea, 25-26, 33, 35-36, 52-55, 58, 62, 95, 132, 143, 146, 170, 177
Corvalán, Luis, 175-176
Cuba, 25, 38, 40, 68, 71-74, 86-87, 93, 95, 97, 99, 114, 145, 154-155, 162-163,167
criza rachetelor, 38, 40, 180

D

Danilov, N., 109, 112
Daşicev, V., 168, 170, 172
de Gaulle, C., general, 134
Deng Xiaoping, 91, 120, 133
destindere, 34, 36-37, 40, 52, 79, 84-85, 90, 93, 96, 158, 166, 170-171
Dewey, T.E., 48
Dobrinin, A., 73, 102, 107, 157, 158
drepturile omului, 37, 88, 106, 110, 184
Dubček, A., 80
Dulles, John Foster, 59-60, 62-63, 65-66

E

Eden, A., (lord Avon), 65
Egipt, 36, 65, 83
Eisenhower, D.D., 36, 59, 70, 74, 178, 179
doctrina, 66, 146
El Salvador, 95, 144, 147, 160-161, 163
Elţîn, B.N., 111, 120-121, 123-124, 126-127, 186
şi Gorbaciov, 120-121, 123, 126
Estonia, 120, 127, 186
Etiopia, 41, 74, 86-87, 99, 144, 166,
eurocomunism, 78
Europa de Est, 128
evrei, 48, 57, 66, 79, 85, 111, 159

F

Federaţia Rusă, 30, 120-121
Filipine, 52, 55, 63
Fitzwater, M., 112
Fondul Monetar Internaţional (FMI), 35, 134
Ford, Henry, 131
Ford, G., preşedinte, 85, 88, 94
Franţa, 35-36, 47, 60, 62-63, 65, 70, 72, 93, 110, 115-117, 134, 142, 163, 166, 178, 185
Fuchs, K., 49

G

Gagarin, Iuri, 71, 180
GATT, 134, 146
Geddis, J.L., 43
Geneva, 38, 60, 107
întîlnirea de la, iulie 1955, 60
întîlnirea de la, noiembrie 1985, 39
Genscher, H.-D., 117
Germania de Est (Republica Democrată Germană), 33, 116-117, 119, 166, 168, 178, 185
Germania de Vest (Republica Federală Germania), 36-37, 47, 55, 60-61, 68, 72, 82, 88, 116-117, 133, 139-140, 166, 181
Gherasimov, G., 108
Glassboro', 77
Goebbels, J., 116

Golful Persic, 96, 146
Gomulka, W., 61
Gorbaciov, M. S., 33-34, 38-39, 59, 74, 78, 89, 102, 105, 107-111, 117, 119, 125-126, 132, 134, 140-141, 144, 161-162, 170, 172-173, 175, 183-186
şi tentativa de lovitură de stat, 121-124, 127
şi Bush, 112-114, 118, 120, 122-123
şi China, 119
şi unificarea Germaniei, 114, 117, 119
şi d-na Thatcher, 115-116, 124, 174
şi Reagan, 37, 98
şi Elţîn, 121-123
Graham, B., 153
Grenada, 90, 101
Grecia, 33, 35, 55, 93, 138, 146
Grişin, V.V., 164
Gromîko, A.A., 72, 101-102, 105, 107, 156, 162, 165-167, 181-183
Grósz, K., 118
Grupul Celor Şapte (G7), 124-125, 127
Guatemala, 90, 144, 147

H

Halliday, F., 43
Hasbulatov, R., 121
Helsinki, 37, 88, 94, 116, 122-123, 182, 185
Hitler, A., 65, 131, 136
Ho Şi Min, 62-63, 75
Honecker, E., 119, 185
Hong-Kong, 132, 135, 146
Howe, G., 115
Hruşciov, V., 34, 37, 40, 58, 59, 61-62, 66-69, 72-73, 139, 145, 151-152, 154-155, 157, 166, 177, 179-180
şi China, 64, 70, 77
şi criza rachetelor cubaneze, 36, 71

I

Indochina, 36-37, 52, 62, 74, 76, 145
Indonezia, 25, 35, 62-63, 66, 76, 132, 143, 146, 178
Iniţiativa Apărării Strategice, 100, 110
Iordania, 158
Iran, 65, 86, 92, 97, 169, 190
Irak, 67-68, 86, 97, 124, 148, 187
islam, 33
Israel, 64-65, 91
Italia, 35, 60, 93, 116, 153, 163-164, 166
Iugoslavia, 26, 48, 59, 145, 169-170, 181

J

Japonia, 25-26, 42, 52, 55, 76, 93, 131-133, 143
Jaruzelski, W., 167-168
Johnson, L.B., preşedinte, 37, 75, 77-78, 86, 141, 145

K

KA007, doborîrea, 100
Kampuchia, 166
Kazahstan, 126-127, 186
Kennan, G., 43, 51
Kennedy, John F., preşedinte, 29, 73-74, 145, 153, 155, 180, 187
criza rachetelor cubaneze, 36, 71, 154
KGB, 95, 107, 109, 121, 123-125, 159-161, 163-165, 175-176
Khomeini, A., 92
Kiev, 126-127, 186
Kim Ir Sen, 53
Kirilenko, A.P., 161-162, 164
Kissinger, H., 29, 78-81, 83-85, 87, 90, 93-95, 156-159
Kohl, H., 116-118
Kosîghin, A.N., 37, 77, 79, 180-181
Krasnoiarsk, 113
Kravciuk, L., 126
Krenz E., 116-117, 119, 185
Kriucikov, V., 123-124
Kuwait, 146, 185-186

L

Laos, 36, 63, 74-75, 153, 166
Lenin, V.I., 34, 131

Letonia, 120, 127, 186
Liban, 66, 101, 109
Libia, 38, 86, 109
Ligacev, E.K., 172
Lippmann, W., 33
Lituania, 120, 122, 127, 186
Lukianov, A.I., 124
Lumumba, Patrice, 67

M

MacArthur, D., general, 53
Macmillan, H., 70, 180, 187
Malaiezia, 25, 62, 146
Malenkov, 57-58
Malinovski, R., mareşal, 73, 157
Malta, 113
Mao Zedong, 49, 132, 152-153, 182
Marea Britanie, 26, 43, 47, 60, 63, 65-70, 72, 110, 116-117, 135, 138-139, 142, 151, 177-178, 183, 185
Matlock, J.F. Jr., 120, 124, 127
MBFR, 38
McCarthy, 50, 59-60
McNamara, R., 73
Meir, G., 83
Milan, 116
Minsk, 127, 186
Mitterrand, F., 115, 127
Modrow, F., 117
Moiseev, M., general 123
Molotov, V. M., general 57, 59
Mongolia, 50, 111
Mozambic, 74, 86-87, 106

N

Naţiunile Unite, 66, 101
Nagy, I., 62
Nasser, A., preşedinte, 62, 65-66, 82, 83
NATO, 26, 35, 48, 55, 59-60, 63, 68, 82, 88, 90, 93-94, 108, 117-118, 134, 139, 140, 166, 169, 177, 182, 189
Nazarbaev, N.A., 126, 186
Nicaragua, 38, 95, 106, 110, 114, 166
Nigeria, 143
Nixon, R.M., preşedinte, 37, 49, 59, 75, 78-80, 85-86, 90, 94, 141, 146, 156-160, 181-182, 188-189
  şi Brejnev, 81-83
  doctrina, 84
noua gîndire politică, 105
Noua Zeelandă, 55, 63
NSC-68, 50-51, 53-54, 139

O

Ogarkov, N., mareşal, 101
Organizaţia Tratatului Asiei de Sud-Est (SEATO), 63
Orientul Mijlociu, 38, 40, 55, 64-66, 84, 86-87, 90-91, 96, 101, 126, 138, 140, 143, 146, 156, 178
Orlov, Iuri, 109

P

Pactul de la Bagdad, 65
Pactul de la Varşovia, 60, 62, 88, 114, 178, 186
Pakistan, 25, 63, 65, 143, 158, 180, 183
Panama, 158, 161
Papa Ioan Paul al II-lea, 116
Partidul Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), 163
  Congresul al XIX-lea, 57
  Congresul al XXII-lea, 64, 73
Pavlov, V., 124, 161, 163
Pelshe, A., 164
perestroika, 188-189
Pinochet, general, 175-176
Planul Marshall, 33, 35, 43, 48, 138-139, 188
politică pe marginea prăpastiei, 38-39
Polonia, 26, 61, 98, 118-119, 166-168, 178, 181
Ponomarev, B., 161-164
Popov, G.K., 124
Portugalia, 86, 93, 142
Powers, G., 70, 179, 187, 189
Primakov, E.M., 125

Q

Quadaffi, colonel, 175

R

Rîjkov, 121
războiul israeliano-arab, 37, 65, 77
războiul din Golf, 122, 124, 128, 135
războiul rece, 39, 50, 51, 65, 115, 132, 136, 145, 146
  teorii ale, 41-43
Războiul Stelelor, 39, 100, 183
Reagan, R., preşedinte, 38-39, 96-97, 99-103, 105-112, 115, 128, 141, 173, 183-185, 188
  şi Gorbaciov, 37, 98
republicile baltice, 114, 123
Reykjavik, întîlnirea de la, 39, 109-110, 114-115, 173, 184
Riga, 122
România, 26, 96
Roosevelt F.D., 136-137
Rusia sau Federaţia Rusă, 121

S

Sadat, A., 85, 93
Saddam Hussein, 122
SALT I, 37, 84, 93
SALT II, 82, 89-91, 94-95, 109, 182-183
Scheel, W., 181
Schlesinger, A., 182
Schmidt, H., 82, 94
Shultz, G., 102-103, 109-110, 113
Singapore, 25-26, 132, 146
Siria, 82-83
sistemele defensive antirachetă (ABM) 81, 113
Somalia, 74, 87, 95, 147
Spania, 93, 142
Sputnik, 67, 179
stahanovişti, 115
Stalin, I.V., 33-36, 39-40, 47-48, 50-55, 57-59, 61, 64, 68, 131, 134-135, 138-139, 141, 145, 151, 154, 157, 177
Statele Unite 25-26, 30, 37-38, 40, 42, 49, 54-55, 60, 62, 66, 68, 72-73, 75, 78, 80-81, 84, 89, 91-92, 94, 98-103, 109, 111-114, 120, 123, 125, 128, 131, 133-138, 140, 142-147, 151, 155-160, 180, 182, 184
Stavropol krai, 126
Suslov, M., 164
Syngman Rhee, 52

Ş

Şatalin, 121
Şcerbakov, V.I., 125
Şevardnadze, E. A., 40, 105, 107, 109-110, 112-115, 118, 122, 172, 183, 186
Şmelev, N., 113

T

Taiwan, 26, 49, 62-64, 81, 85, 103, 132, 146
TASS, 49
tentativa de lovitură de stat din 18-21 august 1991, 121, 124, 127
Thailanda, 25, 63, 132, 146
Thatcher, M., 115-116, 124, 166, 174-175, 183-184
Tihonov, N., 164
Tito, J.B., mareşal, 48, 57, 59, 61-62
Togliatti, P., 153
Tratat asupra forţelor convenţionale în Europa (CFE), 114
Tratatul de la Varşovia, 39
Truman, H., 33, 35, 43, 47-50, 52-54, 59, 137-138, 141, 145-146, 177, 189
Turcia, 33, 55, 65, 73-74, 146

U

U2, incidentul din 1960, 36, 70, 179
Ucraina, 126-127
Ulbricht, W., 61, 69-71, 188
Ungaria, 26, 61-62, 111, 118, 178, 181
Uniunea Europeană, 42, 133
Uruguay, 161
Ustinov, D., mareşal, 161, 164-165, 167

V

Vance, C., 89-91, 94
Vatican , 116
Vietnam, 25-26, 33, 35-37, 63, 74-81, 84-86, 90-91, 93-95, 99, 106, 135, 143-144, 147, 153, 158, 162-163, 166, 178, 188
Vilnius, 122-123
Vladivostok, întîlnire, 91, 94, 182

W

Washington, 39, 41, 111, 114
Watergate, 75, 82, 85
Weizsäcker, 116

Harta 1: *Uniunea Sovietică şi Europa de Est*

Harta 2: *Europa de Est din perioada comunismului*

POLIROM

ISTORIA

Cartea profesorului Martin McCauley este una fundamentală pentru înţelegerea istoriei contemporane. Cu numeroase informaţii de arhivă, Martin McCauley descrie originile războiului rece, formarea celor două blocuri politice şi militare şi incongruenţele ce au dominat o jumătate de secol, de la blocada Berlinului pînă la destrămarea Uniunii Sovietice. Sînt prezentate tensiunile, fricile, ameninţările şi suspiciunile care au dominat lumea după încheierea celui de-al II-lea război mondial. Autorul prezintă toate evenimentele importante care au dominat războiul rece: războiul din Coreea, Revoluţia ungară din 1956, criza cubaneză a rachetelor nucleare, Acordul de la Helsinki din 1975, intervenţia în Afganistan a Moscovei şi unificarea celor două Germanii.

Lucrarea este folositoare elevilor şi studenţilor interesaţi de istoria contemporană, conţinînd şi o cronologie a evenimentelor. Pentru publicul larg, interesul pentru o asemenea carte este dat de întrebările la care Martin McCauley încearcă să găsească răspunsul:

- **A fost Uniunea Sovietică un stat imperialist?**
- **La ce a servit şi cît de inevitabilă a fost înarmarea nucleară a celor două blocuri militare?**
- **Care au fost cauzele încheierii războiului rece?**
- **Ce rol au jucat preşedinţii Jimmy Carter, Ronald Reagan şi George Bush în prăbuşirea comunismului şi încetarea războiului rece?**
- **De ce se spune că războiul rece a fost cîştigat de Statele Unite?**

Editura POLIROM
ISBN 973-683-347-X